

TEODOR
LAÇO

NJË
DIMËR
TJETËR

Tregime

TEODOR
LAÇO

tregime

NJË DIMËR TJETËR

654-32

414

Teodor Laço

NJË
DIMËR
TJETËR

tregime

48265

SHTËPIA BOTUESE
«NAIM FRASHËRI»

Dhembja e një dimri të largët

Çdo vjeshtë, porsa fillonte ajo stinëza e shkur-
tër kur pyjet mbulohen prej pahut të verdhë të
fletëve, ai merrte udhën e largët për në fshatin
ku kishte lindur. Ishte një udhëtim i lodhshëm
për vitet e shëndetin e tij të dobët dhe e shoqja
e vajzat nuk arrinin të kuptonin se ç'ishte ajo
ngasje e brendshme që iu kthye në një zakon
të jetës. Këto vizita kishin filluar në një kohë
kur, ndonëse dukej i fortë e plot gjallëri, ai
po ndiente se sa vente dhe e ligështonte nga
pak trishtimi i ikjes së rinisë. Që atëherë ki-
shin kaluar njëmbëdhjetë vjet. Kishte qenë një
ditë në mars. Ishte një pranverë e përbaltur,
para se të hapte gjethi, me një qiell të kthjellët
disi të hirosur nga ftohtësia. Ai e kishte shitur
shtëpinë e nënës për një shumë të vogël të ho-
llash. Shtëpia ishte tepër e vjetër, aq e vjetër
dhe e ronitur ishte, sa pas një viti braktisjeje
mund të shembej fare. Deri atë ditë e kishte
mbajtur fryma e nënës...

Një pjesë të të hollave ua la disa gjirinjve të afërt që të kujdeseshin për ndreqjen e varrit, pjesën tjetër e vuri në arkën e kursimit. Kur u martua, me to bleu dhomën e gjumit dhe frigeriferin...

Kjo shitje dukej një veprim normal, si i dhjetëra njerëzve të tjerë, pra s'kishte arsye përse ta brente ndërgjegjja, megjithatë ajo pranverë e përbaltur dhe prekja e të hollave pas shitjes atij i kishin lënë në shpirt një hije fajësie. Ai mendonte se kjo ndjenjë nuk kishte të bënte dhe aq me shitjen e shtëpisë, sesa me atë që nëna kishte vdekur larg tij, sepse ai s'kishte mundur ta bindte për ta marrë nga fshati. Vërtet, në ato vite ai që ende beqar, banonte me një shok në një dhomë me qira dhe aty s'kishte se si ta mbante nënën, mirëpo jetën mund ta kishte ndërtuar edhe ndryshe. Mund të që martuar më herët, ashtu siç dëshironte nëna, mund të kishte marrë apartament, dhe atëherë nëna, që që lidhur me vargonj të fortë pas fshatit, do të vinte pas tij, sepse do ta lidhnin disa vargonj më të fortë, që do të qenë nipat e mbesat e saj...

Po... jeta mund të kishte vajtur edhe ndryshe, mirëpo njeriu nuk e ndreq dot të shkuarën, prandaj atij s'i mbetet gjë tjetër, veçse të pajtohet me atë që ka ndodhur, me një pikëllim të lehtë për gjithë ato që mund t'i kishte bërë më mirë, por që s'ka mundur t'i bëjë e me një brerje për shenjat e egoizmit të tij dhe për dashurinë që tashmë i duket se nuk e ka pasur aq të madhe sa do të dëshironte. Ai përfytyronte netët e gjata të vetmisë së nënës, kur në dhomën pa njeri heshtja rëndonte më shumë se ajo shtresa e trashë e dëborës mbi pullaz dhe pas kësaj i çohej një valë pikëllimi e turpi, të cilën e kishte provuar për së pari atë ditë kur

Një dimër tjetër

preku paratë, që thoshin se shtëpia e vjetër nuk qe më e nënës. Ai kridhej në vorbullën e kujtimeve dhe vetiu përpiquej të gjente gjithë ato ngjarje ku mund të zinte fill brenga e tij. Dhe, ndonëse këtë e bënte shpesh, për çudi, asnjëherë nuk i kishte vajtur mendja tek ajo ngjarja e fëmijërisë që iu kujtua gjatë udhëtimit të vjeshtës së fundit.

Kjo kishte qenë një vjeshtë e gjatë, me një zverdhje tepër të ngadalshme. Po mbanim ditë të ngrohta, si në prag të verës dhe këtë iluzion e prishte vetëm ndryshku i natyrës dhe rrallimi i zogjve. Ai tha me vete se në një mot të tillë ishte mëkat të udhëtoje mbyllur në kabinë të makinës dhe vendosi të ecte më këmbë. Kishte dy orë që po ecte, ndihej i lehtë e i çlodhur, gati i etur për ndonjë tekë fëmijërore, si për shembull ngasja për të hyrë në ndonjë shteg që s'dihej nëse do të humbiste midis barit dhe shkurreve, apo do ta nxirrte prapë në udhën e rrahur nga njerëzit. Ja, në një nga këto bredhje, ai e pa veten befasisht brenda njëgjysmëterri të njomë që shpërndante ftohtësinë e thellësive të pyllit. Kurorat e bredhave ishin të larta dhe qielli përvidhej midis tyre si një mysafir i paarritshëm. Ai tha me vete se sigurisht e kishte humbur udhën duke ndjekur ndonjë shteg druvarësh dhe nga kjo provoi një gëzim të papërcaktuar.

Diçka i theri në gjoks dhe ai ndjeu shtytjen të ulej për të prekur njomështinë e barit. Fëmijëria e tij rendi rrëmbyer nëpër vite dhe erdhi e u ul pranë tij si një përrallë e harruar. Ajo u ul në mënyrë kryeneçe atje tej, te bredhi i vetmuar që kishte mbetur më i shkurtër se të tjerët dhe nisi t'i thoshte se na paska qenë në ato mote të shkuara një djalë i vogël, që ishte shtënë aq shumë pas librave, sa për ta harronte

shokët dhe lodrat. Netve, kur flaka e kandilit
fikej vetiu dhe hijet dilnin prej qosheve të errë-
ta të dhomës dhe zjarri brambullonte një si
këngë të gjatë, nga faqet e zverdhura të libra-
ve dilnin personazhet dhe hynin në shtratin e
djalit, sikur donin të ngroheshin nën velenxat
e leshta. Aty brenda kishte vend për të gjithë
dhe ai mund t'i urdhëronte si t'i shkrepnte në
mendje. Robinsoni mund të hipte në një anije
me Xhon Silverin dhe t'ia bënte lesh e li të gjitha
kurthet e pabesitë. Dalëngadalë mbi qerpikë do
të vinte të ulej mjalti i gjumit dhe ai do të
priste i drithëruar ëndrrat, ku çdo gjë bëhej e
lehtë dhe e mundshme. Kur të zbardhte dita,
djali do të ndahej prej natës së tij të çuditshme
me një psherëtimë ku dyzohej lehtësimi që sillte
zgjimi dhe keqardhja që dita do të qe më e
thjeshtë e pa peripecira si nata.

Pak nga pak djali zuri të lexonte i përkulur
mbi libër, aq shumë, sa dukej sikur donte t'i
përpinte e t'i mbyllte brenda syve të gjitha
shkronjat që i zbulonin botërat e largëta e plot
mistere. Nëna e qortonte, por më një zë ku dri-
dhej dyshimi, sepse djali ishte i pari në shkollë
dhe shkolla pa libra s'ka si bëhet. Djali përpiquej
t'ia bënte qejfin nënës, e ngrinte kokën dhe e
mbante librin më larg, por aty shkronjat zinin
e lëviznin si një varg me miza dheu të ngathëta
dhe ashtu magjia e dikurshme zhdukej. Ai mër-
zitej ngaqë s'qe i zoti ta mbante premtimin e
dhënë dhe, që të dukej i bindur, nuk lexonte
më përmbys. Nëna ndoshta do ta vinte re se
ai nuk afronte më sytë te libri, po librin te sytë...

Nëna pyeti mësuesin dhe ai tha se e kishte
vënë re që djali qe pak dritëshkurtër. Kjo e
keqe mund të ndrekej me një palë syze, por
për këto djali duhej çuar në qytet, te mjeku.

Nëna e ndau mendjen ta çonte te mjeku kur të shkrinte dëbora, mirëpo nga mesi i shkurtit djalit i filluan ca dhembje të forta koke. Ajo u tremb dhe tha me vete se s'mund të priste kurrresi sa të ikte dimri. Qëkurse kishte mbetur vetë burrë e vetë grua, nëna e kishte bërë disa herë rrugën nga fshati në qytet dhe ajo nuk donte t'ia dinte as për dimrin dhe as për vetminë e udhëtimit. E vetmja pengesë ishte dëbora, sepse çdo pasdite, posa mugej e deri natën vonë, qielli flokonte shtruar si për gjumë, duke mbuluar shtigjet e hapura gjurmë më gjurmë. Nëna zgjohej herët dhe thoshte me merak: «prapë ka shtruar». Ajo priti një javë, derisa dëbora reshti dhe u mor vesh që rruga ishte hapur nga udhëtarë të tjerë.

... Porsa shtegu hyri brenda gjysmerrësirës nën kurorën e bredheve, djali ndjeu një ngjethje që i përshkoi trupin, këmbët sepse iu prenë dhe në lukth iu mblodh lëmshi i pritjes së diçkaje. Pylli që i madh dhe drita mekej brenda tij. Qetësia rrinte pezull njëlloj si ajo heshtja e madhe e netve kur priste ëndrrat. Në këtë qetësi zërat e pakuptueshëm të natyrës, që dëbora nuk i mbyste dot, çoheshin papritur, sikur kalonin me furfullimë një tufë e trembur thëllëzash. Djali nuk po ngopej me ajër. Turbull, ai e kup-toi se gulçimá e mbytur, që po e ndiqte pas si lehja e një koneje të padukshme, ishte e tij. Ai kërkoi sytë e nënës. Fytyra e sai ishte përskuqur nga thëllimi dhe nuk shprehte asgjë shqetësuese. Djali tha me vete se ajo nuk i dëgjon zhurmat e pyllit. Ndoshta nuk kishte asnjë zë? Ndoshta dëgjimi i nënës ishte pakësuar nga vitet apo nga shtrëngimi i veshëve me cepat e shamisë së zezë?

Papritur djali u step, mbajti frymën dhe u

hepua përpara. Atij iu bë se dëgjoi një zë tjetër, të ndryshëm nga të mëparshmit dhe ky zë zgjatej si një piskamë plot ankth, ankim e kërcënim së bashku. Një si klithmë e egër po bridhte nëpër shpatin e zhveshur të malit karshi, po fryrja e fërfëllizës nuk linte të shquhej asgjë. «E dëgjon apo s'e dëgjon nëna?» mendoi ai. Nëna kishte qëndruar pak më tej, por ajo kishte kthyer shpinën dhe djali nuk e kuptoi nëse po e priste apo mbante vesh. Ai u afrova duke fundosur.

— Dëgjon? — pyeti ai dhe iu bë se dikush ia mbyti zërin në fyt.

Nëna hoqi dorezën e leshtë dhe vuri pëllëmbën mbi balluket e tij, ku kishte të ngrirë okitë.

— S'ka asgjë, — tha ajo.

— Po ti hiqe shaminë dhe mbaj vesh, — u ankua ai.

Djalit i rrëshqiti një çurkë ujë nëpër ballë. Shkrihej okita nën pëllëmbën e nënës...

— Ndonjë qen, — tha ajo.

— Ujk! — tha djali.

— Ujku e ka frikë njeriun.

— Po jo në dimër. Tani ata janë të uritur dhe bëhen kope dhe...

Djali u mat të shtonte se ai e dinte që në shkurt lukunia e ujëve ndjek pas ujkonjën, se kishte dëgjuar që dikur ujqit kishin çarë një gjahtar, por u pendua dhe nuk tha asgjë tjetër. Nëna duhej të bindej edhe pa këto, ajo duhej të bindej se nëpër shpatin e malit përtej, nëpër atë mjegullim fërfëllize, tani vraponte lukunia me ulërimë të egër dhe ajo po afrohej si një kërcënim i errët që zezon çdo gjë dhe nëna duhej të thoshte diçka dhe ajo duhej të bënte diçka që ai nuk e dinte. Po nëna heshtte dhe nuk bënte këmbë as para as prapa. Fytyra e saj tani

iu duk pa pikë gjaku. Atëherë atij iu zhduk fare
hija e dyshimit se mos po shpikte nga frika një
rrezik të paqenë dhe se, përkundrazi, rreziku
dhe e keqja po afroheshin me shpejtësi të leme-
rishme, dhe ashtu, ngatërruar, dhjetëra rrëfime
për njerëzit e ujqit iu zhvendosën në sytë e
mendjes dhe, si në jerm, duart e frikës e shtynë
të vraponte drejt bredhit të vetmuar në mes të
lëndinës. Trungu i drurit që i trashë dhe degëzat
e para, gjysmë të thata, ishin mjaft lart, por ai
u kacavar me një dëshpërim të egër dhe arriti
të ngjitej mbi një degë të madhe. Aty e pa veten
mjaft lart nga gjurmët e tij, që kishin mbetur
mbi dëborë si një rrëshqitje zvarraniku. Nëna
po vinte drejt tij me hapa të shkurtër. Ajo u
mbështet te trungu i bredhit dhe ndenji aty sikur
donte të çlodhej në këmbë fare pak, aq sa çlo-
dhja të mos e plogështonte. Djali u kap në një
degëz më të lartë dhe shkundi dëborë mbi të.
Nëna e rrëzoi dëborën nga supet pa e ngritur ko-
kën. Djalit iu bë se ajo nuk donte ta shihte. Ai
u ngjit edhe më lart. Prej andej, hapësira dimë-
rore tej pyllit u zbulua me tërë zhveshjen e saj,
ku mbi bardhësi nxinin vetëm ca njolla të vogla.
Ai çapëloi sytë, po nuk ia doli të dallonte nëse
ato njolla lëviznin apo jo. Nëse nuk lëviznin,
atëherë duhej të qenë shkurre dëllinjash që s'di-
hej se si e kishin shkundur dëborën që i mbu-
lonte. Përndryshe...

Djali mbajti vesh prapë dhe prapë dëgjoi
ulërimën e mbytur që era se si e kallte brenda
dendësisë së bredhit. Kurse nëna nuk dëgjonte
asgjë, nuk thoshte asgjë. Aty poshtë aio dukej
fare e vogël dhe krejt pa mbrojtje. Atij i erdhi
turp që që ngjitur aq lart dhe zbriti te degëzat e
thata.

— Dëgjon gjë? — pyeti ai përsëri.

Nëna s'foli. Atij iu duk sikur ajo vetëm sa ngriti supet.

— Ngjitu edhe ti në bredh. Këtu jemi të mbrojtur, — tha ai.

— Unë nuk ngjitem dot, — tha ajo.

Djalit iu dëgjua ulërime më afër se kurrë. Tani ajo nuk rrokullisej më nga pjerrësia e shpatit, por vërsulej nga thellësia e pyllit të errët.

— Po ti mundohu ca... — tha ai. — Ja, a e arrin dot dorën time?

— Jo, nuk e arrij dot, — tha nëna. — Po ti mos zbrit më, ti qëndro aty ku je, hë, bir...

Pas këtyre fjalëve djali e kuptoi se nëna nuk do të largohej më nga trangu i bredhit ku qe mbështetur. Edhe sikur befasisht të ndodhte një nga ato mrekullitë e përrallave dhe atje tej të shfaqej një shtëpizë e vogël druvari, mbyllur me dyer të trasha, ajo nuk do të bënte asnjë çap drejt saj. Ai ndjeu mërdhitjen e gishtave. Pastaj mërdhitja i kaloi nëpër trup. Buzët iu mpinë e dhëmbët i kërcëllitën.

— Nënë, më ngrinë duart. Ku i kam dorezat? — tha ai.

— I kishe flakur kur vrapoje, — tha nëna.

Ajo i mbështolli dorezat si lëmsh dhe i hodhi lart. Pastaj, për një copë kohë ata nuk folën. Në pyll u përhap një qetësi pa kurrfarë zhurmash. Djali pa një ketër të vogël mbledhur shuk majë një degëze. Ketri rrinte mbi kokën e tij krenar si një zot shtëpie që pret ca mysafirë. Ai u shtriq pakëz në shtratin e tij, tundi bishtin e bukur dhe rrëzoi mbi fytyrën e djalit një pah dëbore. Djali e fshiu dëborën me inat. Ketri kërcëu më tutje dhe dëbora e degëzës u shkund e tëra mbi fytyrën e djalit. Kafsha e vockël lëvrinte nëpër shtëpinë e vet pa e përfillur mysafirin e madh që po mërdhinte aty poshtë, i pazoti për ta ndëshkuar

për pluhurin e ftohtë që po ia shkundte si re mbi flokët e mbi supet.

Fërshëlleu era dhe djalit iu bë se ajo e mori me vete ulërimën e dikurshme dhe e degdisi tutje, nga përrenjtë. Djali mbajti vesh për të fundit herë. Ketri hodhi poshtë boçen që mbante mbërthyer në këmbët e para. Djali zbriti ngadalë. Faqet i digjnin sikur i kishin rënë me shuplakë dhe mollëzat e gishtave po i hynin për thonjsh. Dhembja e kësaj mpirjeje të ngadalshme po i therte në mënyrë të padurueshme dhe ndoshta prej saj lotët i vajtën çurg. Ai e ndjeu ftoritjen e tyre mbi faqe, donte të thoshte diçka, por zëri iu mek. Nëna ia mori duart e ia fërkoji me dëborë derisa mpirja zuri t'i përhapej. Ajo nuk fliste fare. As djali nuk fliste...

Pastaj ata u nisën drejt qytetit.

...Djali nuk e mori vesh kurrë nëse atë ditë dimri u kishte kaluar pranë një rrezik aq i tmerrshëm apo jo. Pas kësaj, për një kohë të gjatë djali u bë edhe më i heshtur. Ai ecte nëpër shtëpi sikur kërkonte ndonjë send të humbur, po nëna nuk ia zuri kurrë në gojë atë ngjarje...

Duhej të shkonin kaq vjet që ajo ngjarje të shpërngulej kështu e të vinte si një brengë që ka dremitur tërë kohën në një qoshe të largët të vetëdijes, për t'u zgjuar prej saj me forcën e një dhembjeje.

Çdo vjeshtë, kur fillonte ajo stinëza e zverdhjes së fletëve, ai vizitonte varrin e nënës në një fshat të largët...

Një dimër tjetër

Dhe erdhi një dimër tjetër i gjatë e me dëborë të madhe që s'donte të shkrinte. Netve me hënë, përpara portës shndriste akulli i kolovajzës si një pasqyrë e gërvishtur dhe këmbëzat e lëmuara të sanave fluturonin me një potere gazmore, dhe kio kohë tani ishte aq marramendëse, sa ajo ditë dimri, ku ai u tremb nga ujqit, u bë e largët si një ëndërr e harruar, prej së cilës ka mbetur vetëm ndjesia e turbullt e diçkaje të frikshme që ka kaluar një herë e përgjithmonë.

Në të vërtetë, nga ajo ditë kishte kaluar vetëm një pranverë, një verë, një vjeshtë e një dimër.

Në këtë dimër, me nënën ndodhi një ngjarje tjetër, e cila për shumë e për shumë vjet atij i dukej e pakuptueshme dhe e çuditshme. Njerëzit thoshin se nëna e tij atë dimër kaloi një sëmundje të rëndë, nga lëngimi i së cilës nuk e mori kurrë veten plotësisht, por djali mendonte se

kishte ndodhur ndryshe. Ai ishte i sigurt se kishte ndodhur një mrekulli, një nga ato mrekullitë që, kur rritemi, na duken të pamundura e na bëjnë ta çojmë buzën në gaz. Kjo kishte qenë dita më e gjatë dhe më e rëndë në jetën e tij. Ai e dinte se, çfarëdo që t'i ndodhte këtej e tutje, nuk do të mund të krahasohej dot me atë angushti, sepse vitet që kishin ikur dhe profesioni i mjekut e kishin bërë zemrën e tij më të qëndrueshme ndaj fatkeqësive e vdekjeve.

Ai nuk ia tregoi asnjëri mrekullinë. Kur ishte i vogël, thoshte me vete se, po ta tregonte këtë, të mëdhenjtë do ta shikonin me atë mënyrën e tyre ledhatare që duket sikur t'i fal të gjitha trillimet, sepse, kur të kanë përkundur me përralla të bukura, edhe ata vetë kanë trilluar. Kjo falje atij i dukej fyese, prandaj heshti. Dhe e besoi mrekullinë derisa u rrit dhe ndoshta do ta kishte besuar përgjithmonë sikur të mos qe bërë mjek.

Atë pasdite të largët dimri djali rrinte te këndi i tij në dhomën e zjarrit, mbështetur te pragu i dritares. Parvazi ishte i gjerë dhe ai e përdorte për tryezë kur bënte detyrat e shkollës. Në xhaminin e përplaseshin fjollat e dëborës si flutura të përgjumura. Në sobë kërcitnin drutë, dëgjohej thithja e oxhakut dhe gërhitja e maces që kotej në këndin e saj dimëror, mbi vatrën e gurtë. Nëna flinte në këndin tjetër. Ajo kishte rënë për të fjetur menjëherë pas dreke dhe gjumi i saj ishte aq i qetë e i pandjeshëm, sa djali nuk guxonte të kthente fletën e librit. Ai shikonte se si po mbulohej ngadalë shtegu i oborrit të ahureve dhe mendonte për nënën. Ky ishte një mendim i pikëlluar, që i vinte padashur qëkurse nëna u sëmur, vjeshtën e shkuar. Pas sëmundjes, nëna sesi u mpak e u zvogëlua, aq sa, kur rrinte shtri-

rë me gjunjët mbledhur, dukej një grusht njeri. Nganjëherë i merreshin këmbët. Kur i ndodhte kështu, ajo mbështetej nëpër muret e dhomës apo te shtalka e derës dhe hiqej sikur këtë e bënte padashur, sikur jo, asgjë s'kishte ndodhur, dhe djali duhej të bindej se vërtet ishte kështu, përdërisa pas kësaj ajo qeshte me forcë. Nëna nuk donte ta kuptonte se tani djali e kishte kapërcyer pragun e fëmijërisë së pafajshme që i besonte për të vërteta të gjitha ato që thonë e bëjnë të mëdhenjtë. Nëna shtirej që të mos e trembte dhe kjo shtirje djalin e trishtonte më shumë sesa pamja e saj. Ai nuk e kishte dëgjuar nënën të ankohej për sëmundjen. E vetmja shenjë për të cilën u fliste shoqeve të saj, ishin disa xixa që i kërcenin para syve, po gratë e tjera thoshin se edhe atyre ndodhte t'u kërcenin xixa para syve. Nëna e tregonte këtë gjë me aq shkujdesje, sa djali pandehte se kjo ishte vetëm një lojë e këndshme, të cilën mund ta provojnë vetëm të mëdhenjtë, kurse të vegjlit, kushedi përse, nuk mund ta provonin kurrë. Duhej të ishte qejf i madh të mbyllje sytë, të ulje e të ngrije kokën me nxitim, siç rrëfente nëna, dhe pastaj të të shfaqeshin para syve tufat e xixëllonjave si në maj...

Djali kthente kokën kur e kur nga këndi ku flinte nëna. Ajo i kishte kthyer kurrizin zjarrit dhe flokët e thinjur i kishin dalë nga shamia e ishin ngatërruar me atë kocen e gjatë ngjyrë kafe, që ishte gërsheti i tjetërkujt, të cilin ajo ua lidhte flokëve dhe e varte nën shami ashtu siç bënin të gjitha gratë e moshës së saj. Ai shikonte se si uleshin e ngriheshin thekët e velenxës nga frymëmarrja e saj dhe çuditej pak me këtë gjumë të gjatë që i ishte qepur nënës pas sëmundjes.

Më parë ajo nuk flinte kurrë pasditeve. Djali kishte dëgjuar të thoshin se gjumi shëron...

Në dritare po çukiste prej kohe një zog borak. Boraku shpuplonte krahët e zinj, fërfërinte pas xhamit dhe mbështeste atë gjoksin e tij të kuqërremtë si të përgjakur. Djali donte ta hapte dritaren e t'i hidhte zogut të vockël thërrime misërnikeje, po druhej se menteshat e saj do të kërcitnin shumë dhe nëna do të zgjohej prej gjumit të saj të ëmbël. Prej gjumit që shëronte...

Ai mbylli me ngadalë kapakun e librit të leximit. Dëborë po e frynte flokun dhe drita po errej dalëngadalë. Pas pak, nëna do të ngrihej e do të ndizte llambën e madhe. Më parë ajo e kursente gazin dhe ndizte llambën me vitëll të tështë, po, qëkurse djali vuri syzet, ajo ndizte vazhdimisht llambën e madhe me vitëll dymbëdhjetëshe.

Tani u err dhe ajo duhet të zgjohet që të grazhdojë dhinë, tha ai me vete dhe hapi dritaren. Boraku turfulloi i frikësuar dhe u zhduk nëpër floknajën e dëborës. Brenda hyri thëllimi. Nëna nuk u zgjua. Djali pa me habi këndin e saj dhe mbylli dritaren. Dëborë vazhdonte të zbrazej e të derdhej qetësisht. Qetësia e saj mbulonte me gjumë oborin, kumbullat e kopshtit, çatitë e shtëpive të fqinjëve, gjithçka që ishte tutje, përjashta, dhe kjo heshtje e madhe dukej sikur po mbulonte një të keqe të fshehtë e të pakuptueshme, që pastaj do të klithte befasisht. Qetësia e natyrës kishte hyrë brenda, kurse e papritura, varur në të, herë përplasej te xhami e herë hynte brenda. Djalin e mbuloi një zagushi që ia pakësoi ajrin. Ai pandehi se kjo i vinte nga zjarri. U çua, hoqi bluzën dhe vajti te këndi i nënës. Në dhomë duhej të qe bërë vapë e madhe, sepse edhe macja laramane e braktisi strofkën

e saj dhe u çapit përmbi velenxën që mbulonte nënën dhe ndenji aty e mbledhur kutullaç. Nëna nuk e ndjeu. Djalit i theri diçka në gioks. Atij iu duk sikur thekët e velenxës dhe macja laramane tani ishin krejt të palëvizshme, sikur nën to të mos merrte frymë asgjë e gjallë. Kurse pak më parë... Ai e tundi nënën lehtë nga supi. Ajo nuk u përmend. Nëpër dritare u zbeh edhe më muzgu i përhimtë dhe në atë dritësi të paktë fytyra e nënës u mbulua nga një hije. Djali vuri pëllëmbën mbi ballin e saj të gjerë dhe iu duk sikur preku xhamin me arabeska të ngrira. Ai mendoi se kjo ndjesi i erdhi sepse duart e tij ishin tepër të nxeha, prandaj e shkundi nënën pak më fort. Ajo po flinte më shumë se çdo ditë, ndryshe nga çdo ditë. Ajo duhej të zgjohej, dhite po vërrinin për gjeth, llamba duhej ndezur. Nga përshkundja e tij nëna lëvizi pak, u kthye më krahëzaj dhe mbeti ashtu. Mbi fytyrën e saj të hequr u shpërnda pak më shumë dritë muzgu, hija e murme u zhduk dhe në vend të saj u përhap zbehtësia e dëborës, që vinte nga jashtë. Kjo bardhësi ishte e frikshme dhe djalit iu mek zëri. Nëna nuk donte t'i hapte sytë dhe atëherë djalit iu duk vetja e vogël, pa fuqi e pa mbrojtje, sikur vitet ishin kthyer pas, në foshnjëri.

— Nënë! Zgjohu! — foli ai me një ndërkyerje të dhimbshme kundër frikës e dobësisë së tij.

Por ajo nuk u përgjigj.

— Mjaft fjetë, — thirri ai dhe e tundi akoma më fort.

Macja u tremb dhe rendi duke shkelur me putra mbi dorën e saj, por dhe pas kësaj nëna nuk u zgjua. Atëherë, e papritura, që prej kohe rrinte varur brënda heshtjes së ndajnatës, u bë e prekshme, dritarja sikur u hap vetvetiu, nëpër të sikur hyri thëllimi i dimrit dhe zemra iu bë

kallkan. Ankthi kishte qenë kaq i gjatë e mundues, sa tani ai s'mund të bënte asgjë tjetër veçse të këlthiste. Por edhe klithma diku i mbytej, asnjë shqisë nuk i bindej më; vetëm duart bridhnin vetvetiu nëpër fytyrën e nënës, nëpër flokët e thinjur, nëpër ballin e ftohtë, nëpër kapakët e rëndë të syve që s'donin të hapeshin. Buzët i murmuritnin britma, lutje, kërcënime, fjalë pakuptim, të cilat më pas ai nuk i kujtoi dot. I vetmi kujtim që i kishte mbetur nga kjo rropatje e pavetëdijshme, ishte ajo ndjenja e zvogëlimit të vetvetes dhe e rikthimit të foshnjërisë. Sa kohë zgjati kjo dobësi? Një çast apo një orë? Këtë ai nuk kishte për ta ditur kurrë. Zgjimi i forcës dhe i arsyes kishin qenë të rrëmbyera dhe atë e kishte mbuluar një valë inati kundër vetvetes. Nëna nuk mund të kishte vdekur. Vdekja nuk mund të ishte kaq e shurdhër dhe memece. Ai e përmbloodhi veten, u përkul e mbështeti faqen mbi gjoksin e nënës. Iu bë se dëgjoji një trokitje të dobët. Ai tha me vete se ndoshta nënës i kishte rënë të fikët. Rrëmbeu kanën e ujit dhe ia hodhi ca stërkala uji në fytyrë, por fytyra e saj nuk lëvizoi. Djali e humbi mendjen përsëri, pastaj dhe mbja për pazotësinë e tij iu çua me një egërsi sfilitëse dhe në tru i vegoi një mendim tjetër: Ky mendim që si një dritë e padukshme, që vjen e çan errësirën e natës kur njeriu ka humbur rrugën dhe shpresën. Iu kujtua një nga ato tregimet e nënës për ditët kur kishte qenë shtruar në spitalin e qytetit, për mjekët e ditur dhe për çudirat e tyre. Në dhomën tonë, rrëfente ajo, një grua plakë vate dhe u kthye nga ajo jetë. Kapërceu fare, thoshte, as merrte as jepte me këtë botë, kur kishte ardhur mjeku që ia kishte hapur gojën, me zor dhe i kishte dhënë të pinte

një gotë të tërë me shurup. Plaka që kthyer në jetë, bile kishte dalë nga spitali me këmbët e saj, më parë sesa nëna.

Dy duar e shtynë djalin drejt dollapit në mur, aty ku nëna mbante sheqerin dhe kafën.

Ai e ngriti ndenjurr trupin e saj, e mbështeti në jastëkët pas murit dhe u përpoq t'ia hapte buzët e kyçura. Atij iu duk se nëna po i bindej me dëshirë forcës së tij. Ajo s'mundte ose s'donte të kundërshtonte për asgjë. Buzët iu hapën pa mundim, sikur mezi kishin pritur të çliroheshin prej shtrëngimit që ia zinte frymën. Djali ia dha shurupin me kujdes të madh, që të mos i derdhej asnjë pikë. Ai vuri re se si lëvizi gusha e nënës, mendoi se kjo ishte shenja e parë e ringjalljes, gëzimi ia çau gjoksin e i rrodhi nga sytë me një breshër lotësh. Nëpër lot ai pëshpëriti emrin e saj, e thirri me shpirt, e thirri me klithmën e dhembjes, e thirri me britmën e ngazëllimit dhe dikur ajo iu përgjigj me sytë mbyllur:

— Ku jam?

— Ti je këtu dhe unë jam me ty, — tha djali.

Pastaj nëna i hapi sytë dhe ata ishin të mbushur plot lëngim e habi. Vetëm atëherë djali u kujtua për atë që mund ta kishte bërë me kohë. U vërsul jashtë e lajmëroi fqinjët. Erdhën dy gra, shoqe të nënës. Njëra iku prapë e u kthye me një plak të gjatë e të thatë me syze të varura mbi hundë. Ky ishte xha Miti dhe djali e dinte se plakun e mbanin për njeriun më të ditur në fshatin e tyre. Ai e pyeti djalin gjerë e gjatë se ç'ndodhi me nënën e tij, por ai s'dinte t'i shpjegonte asgjë. Djali tha vetëm se kishte vënë re që velenxa mbi trupin e saj nuk ngrihej e nuk ulej.

— Bëjini një kafe të ëmbël, — urdhëroi plaku

dhe mori gotën te parvazi i dritares. Në fund të saj kishte mbetur pak sheqer i patretur.

— Ti? — tha ai dhe syzet i shkanë mbi samarin e hundës.

Djali pohoi me krye.

— Të paska folur engjëlli në vesh, — tha plaku.

Ai qe fetar dhe, kur u rrit djali, e kujtonte gjithnjë me një nënqeshje përdëlllyese bestytninë, së cilës i besonte plaku. Për vete ai besonte te mrekullia e dëshirës që nëna t'i rronte. Dhe ajo rrojti. Gjatë asaj pranvere dhe deri në verë, kur ajo tha vetë se tani s'kishte më nge për të fjetur pasditeve, djali rrinte zgjuar në këndin e tij dhe përgjonte nëse ngriheshin e uleshin thekët e velenxës që mbylonte trupin e saj. Nënës nuk iu përsërit më kriza. Ajo sikur ia mori dorën sëmundjes, hante pak, u dobësua edhe më, megjithatë s'rrinte asnjë minutë në qetësi. Për të thoshin se ishte si ai shkopi i thanës.

Më vonë, mrekullia e dikurshme iu kthjellua, ai mësoi se kjo quhej koma diabetike dhe se atë dimër nëna kishte rënë në atë gjendje të rëndë të sëmundjes së sheqerit kur njeriu e humbet vetëdijen dhe për këtë rast mjekësia këshillon si shpëtimtar sheqerin. Në ato vite kur studionte mjekësinë, djalin e joshte edhe një pasion i dytë, ai i letërsisë. Ai u përpoq disa herë të shkruante diçka nga jeta e tij dhe gjithmonë fillonte me historitë e nënës. Ky ishte një mundim i vërtetë, sepse nëpër morinë e fjalëve ai kërkonte të gjente më të bukurat e më prekëset, po nuk arrinte kurrë të gjente ato që donte, zhgënjehej prej vetes, i griste të gjitha për të filluar edhe një herë mundimin e tij nga e para.

Sepse ky ishte një mundim i ëmbël.

Ajo që fillon te pragu

Nga qafa e malit dukej një qoshe e qytetit dhe fusha e madhe, nën cipën e përhimtë të tymit.

Qafa ishte kufiri i dy rrëpirave dhe i dy ndjenjave. Deri aty rrugën e bënim me një hap të gjatë, gjunjëthyer, përkulur pak përpara e me duar prapa në kryqe, me atë ecjen e rregullt të djemve të malit, që e dinë mirë si duhen ngjitur të përpjetat. Kur shtegu na nxirrte tek e përpjeta e fundit, pas një përroi të vogël që thahet në verë, hapi ynë zvogëlohej e plogështohej dhe ne fillonim të llomotitnim, duke harruar se sa e domosdoshme është heshtja për frymëmarrjen në ngjitje e sipër dhe ashtu na dukej se ajo copë rrugë s'do të mbaronte kurrë. Pastaj vinte sheshi i qafës, një lëndinë, e vogël e pakullotur, ku të priste era dhe aty qëndronim e kthenim vështrimin vetvetiu nga fshati ynë, nga Dardha. Prej qafës shquheshin vetëm shiriti i bardhë i xhadesë te kthesat e Sheshit të Valleve

dhe çatia prej llamarine e një ndërtese të vetmuar që tani ishte shtëpi pushimi. Rreth saj plepat kanadezë ishin rritur me shpejtësi dhe gjethet e tyre velonin me një si pluhur të gjelbër shkëlqimin metalik të çatisë. Lllamarina vezullonte nga ca copëza drite që të merrnin sytë, sikur ishin hedhur mbi degët e plepave pasqyra të vogla vetëtitëse. Kjo do të thoshte se tej, mbi majat e mjegulluara të maleve, kishte shkrepur dielli dhe ne duhej të nxitonim shumë në qoftë se donim të arrinim orën e parë të mësimt.

Po këmbët mezi na shtyheshin. Na pushtonte një mërzi e një lodhje e paqenë, e trilluar nga mendimi dhe, ndonëse rruga deri te skërka e Drenovës kalonte nëpër pyllin e bukur të bredhave, ku tatëpjeta i heq këmbët vetvetiu, ne fillonim e i ankoheshim njëri-tjetrit për atë palorrugë që të merrte shpirtin, për baltën e shtegut, që dendësia e kurorave të bredhave nuk e linte të thahej, për gurët zijoshë të skërkës pa fije bari, për pluhurin e xhadesë pas Drenovës dhe për Përroin e Drenicës, që hapte shtrat si ia donte qejfi. Larg Dardhës çdo një dukej pa lezet, e mërzitshme, bile e shëmtuar dhe e kotë...

Ç'ishte vallë ajo ndjenjë që na e zvordhte kaq ligisht qytetin e Korçës, qytetin e mahnitshëm, që më pas ne e deshëm aq shumë, sa e quanim «qyteti ynë»? Se rruga, që e bënim çdo të hënë pa gdhirë, aty na çonte, në Korçë, në gjimnaz. Ndo-kush mund të pandehë se, me ç'duken bathët, neve na mungonte zelli për të nxënë, prandaj po nxitoj të them pa humbur kohë e me bindje të plotë se nuk ishte aspak kështu. Dëshira jonë për shkollë ishte për t'u pasur zili. Titi, Tori dhe unë u hymë mësimëve që ditën e parë me atë vëmendjen e pagënjyeshme dhe zellin kokëfortë të fshatarit, që na bënte të dukeshim të mby-

llur, seriozë e disi të zymtë për katërmbëdhjetë vitet tona. Dhe në daç merreni edhe si mburrje, megjithëse s'është ashtu, po ne u hëngrëm dhëmb për dhëmb me ata të mirët. Se jo më kot vinim nga një fshat arsimdashës, ku kishte shkollë prej dyqind vjetësh, kurse, shkolla shqip që hapur nga të parat, në kohën e Themistokliut, se jo më kot me t'u hapur shkolla e parë shtatëvjeçare në Sinicë, një orë larg fshatit tonë, ne ishim dyndur aty jo pak po pesëdhjetë djem e vajza nga Dardha, ca më të mëdhenj që kishin mbaruar filloren prej dy-tre vjetësh e ca fare vocërrakë, si po ne, me ato çantat e mëdha, ku thërrimet e misërnikes përziheshin me librat, se jo më kot kishim pasur gjithë ata mësues të zotë, që prisnin t'i nderonim.

Ç'është e vërteta, nga ne të katër që u regjistruam atë vit në këtë shkollë, nga kjo anë bënte pakëz përjashtim Coci. Ai po, ai e mori me përtesë e pa dëshirë.

Të shtunave s'na pritej sa të binte zilja e orës së fundit. Rrëmbenim çantat dhe nxitonim nëpër kalldrëmet e rrugicave sikur na ndiqte njeri. I harronim të gjitha porositë që na kishin dhënë prindërit javën e shkuar, për t'u kthyer në pazar e për të blerë gjësend, bile edhe atë porosinë e përhershme që të mos niseshim kurrë për rrugë të gjatë pa një çapë bukë në trastë. Dhe prapë ai që na nguste që Coci. Ishte një vit më i madh se ne të tjerët, vinte i lidhur në trup, zëri i qe trashur dhe në faqe kishte një push të hollë që e bënte të dukej edhe më i madh. Bënte një hap të gjatë dhe rrugës na e nxirrte gjuhën një pash. Kur na linte prapa, ne merreshim me ca thashetheme për të, nga inati. Na që mbushur mendja se ai... kishte rënë në dashuri me një vajzë dhe kjo fjalë, dashuri,

me atë shushurimë të lehtë nëpër buzë, na bënë të gugurisnim me vete, gjoja me përcmim. Po mua më dukej se thashethemet i bënim nga smira, sepse edhe ne kishim filluar të vuanim nga misteri i asaj ndjenje të çuditshme që quhej dashuri. Dukej se ajo vajza kishte një forcë tërheqëse më të madhe sesa shokët, një ngasje më të madhe sesa futbollit, përderisa shpesh, kur e kërkonim për lojë, ai na linte në baltë dhe, kur i ankohehim, na shikonte me një sy të mëshirshëm, si të mëdhenjtë. Ç'hiqim të hënave me Cocin! Mezi e shkulnim nga shtëpia. Ne të dy i kishim baballarët në mërgim dhe prandaj ndiheshim më të pavarur se dy shokët e tjerë. Nëna e Cocit ishte një grua e shkurtër dhe e ngjallme, me një mirësi të vazhdueshme në fytyrë dhe neve na dukej se ajo kurrë nuk mund të fliste ndryshe, veçse me lutje e përgjërime. Ajo e zgjonte Cocin të parin, por ai bënte naze, herë ankohej se që sëmure e herë i hakërrohej sahatit të madh që ikte përpara dhe ne ishim të detyruar ta prisnim jashtë duke parë me frikë se si zbardhej muzgu gushëpëllumbi i mëngjesit. Pa të nuk donim të niseshim. Jo se nuk i bënim dot vetë ato tri orë rrugë nëpër pyjet e dendura, ku dita mezi gdhihej. Si djem të mbarë që ishim, ne provonim nganjëherë një çikë turp që ai ishte i shkujdesur ndaj shkollës dhe që, siç na thoshin, merrte nota pakaluese. Thashë siç na thoshin, sepse, për fat të keq, neve na ndanë në paralele të ndryshme. Kjo ndarje na u duk se na la si jetimë të gjorë, me të drejtën që të mblidheshim bashkë kokë më kokë në një qoshe të oborrit vetëm gjatë pushimit të madh. Po Coci s'donte t'ia dinte fare për «përgjegjësinë» tonë ndaj tij. Ai tallej hapur me zellin tonë, thoshte se shkolla nuk i pëlqente fare

dhe po e ndiqte vetëm e vetëm që të mos ia prishte t'et. Në e dinim se babai i tij kishte kaluar një sëmundje të rëndë në zemër, po nuk e kishte lënë punën e vet si kamerier.

Kur dilnim në qafë, aty ku skaji i qytetit shfaqej si një këmbë e zgjatur merimange, Coci psherëtinte dhe mbetej në vend, si hu. Mbi qytet ajri qe përherë i trashë, si i pluhurosur dhe shpesh tymi i fabrikave mbetej mbi çatitë e s'ngrihej dot në qiell. Atëherë Coci thoshte:

— Ore, më duket se në Korçë ka rënë zjarr!

— Çfarë? — thoshte Titi. — S'është e mundur!

Ai qe më i shqetësuar nga të gjithë për vonesat, kishte frikë nga i ati, se qe i rreptë për shkollë, por edhe vetë kishte vullnet sa për ne të gjithë. Më vonë ai u bë shkencëtar i njohur.

— Po qorr je? Nuk e shikon tërë atë tym?

— Ai është tymi i fabrikës së birrës. Sot s'ka erë, prandaj tymi rri poshtë, — thoshte Titi.

— Mua do të më mësosh ti?

Titi vinte më i paktë e më i imët se ne. Unë atë e kisha shokun më të ngushtë dhe nuk mund të rrija pa i dalë krah.

— Edhe javën që shkoi ti ashtu na the! — i thosha Cocit jo pa mëdyshje.

— Vërtet, ty gjithnjë të duket sikur ka rënë zjarr, — pranoi edhe Tori.

— E po mirë, nuk ka rënë!

Unë prisja që Coci të thoshte pas kësaj: «Ama, ç'ma paska qejfi të bjerë njëherë», për t'u tallur me Titin dhe më kujtohej si në fshatin tonë ishte djegur parvjet shtëpia e madhe e baba Mitit, gjatë natës. Unë isha zgjuar i lemerisur nga thirrjet dhe kisha parë se si

ndriste qielli mbi mëhallën e sipërme. Pastaj u ngritëm të gjithë dhe vrapuam drejt shtëpisë që digjej, po, kur arritëm, flaka kishte përpirë trarët dhe çatia që gati në të rrëzuar. Të zotët e shtëpisë, që mezi kishin dalë jashtë, rrinin të mbledhur tok mbi një grumbull plaçkash, ca shkorsa, jorganë e velenxa, gjithë ç'kishin mundur të shpëtonin. Të gjithë ishin si të ngrirë, vetëm plaku i shurdhër baba Miti, me ca veshë të mëdhenj, të varur e të frikshëm, afrohej te dera, aty ku shfrynin flakët dhe hidhte ujë me një bakraçe të vogël, përcëlluar e përskuqur i tëri, si saç.

Atë dimër, pas Vitit të Ri, ra gripi dhe shkolla u mbyll për një javë. Ne u kthyem në fshat. Tërë rrugës Coci mburrej. Me tërë ato mallkime që kam bërë, një gjë do të ndodhte, thoshte ai. Në fshatin tonë s'kishte grip. Aty s'binin kurrë sëmundje të tilla, që t'i shtronin në shtrat të gjithë, si pulat. Të paktën ne s'mbanim mend, dhe në këtë pikë Coci kishte të drejtë kur thoshte se qyteti s'ka ndonjë gjë më të mirë sesa fshati ynë. Bënte një dimër me ciknë dhe dëborë kishte zënë cipë akulli. Dëborë më e mirë për skitë tona të gjera prej dërrase nuk mund të gjendej. Kur dëborë ishte pjalm, si miell i situr, ato nuk shkisinin fare. Ajo ka qenë një javë e paharrueshme. Kolo-vitësim tërë ditën e ditës në pjerrësinë e rrahut, me një shpejtësi përlohtëse, duke rrezikuar të përfundonim në fund të rrëpirës, aty ku rridhte lumi. Cocin e mblidhte nata në shtëpi, aq sa ne filluam të dyshonim se mos ai që «pri-shur me atë...»

Pas një jave erdhi lajmi se shkolla që hapur dhe ne u nisëm herët. Ishte një natë me hënë të madhe dhe ajo na ndiqte pas. Erë nuk frynte

dhe dëbora e ngrirë vezullonte sikur kishte rënë një qiell me yje. Dëbora mbante, ne e kishim lënë shtegun e ecim mbi cipën e saj të shkruar me gjurmët çifte të lepujve, që ishin si ca shenjëza gërvishtjesh, mbi gjurmët e dhelprave, pak më të thella e me zigzage të papritura, mbi gjurmët e rënda të ndonjë ujku të vetmuar që kishte zbritur në përrua për ujë. Nën hapat tanë cipa e dëborës thyhej lehtë, ankohej e bënte krrap-krrup, sikur hante krunde një kafshë e padukshme. Nata qe aq e bukur, sa të vinte keq të gdhijej. Kur u ngjitëm në Qafën e Bigllës, Coci tha:

— Ore, po sikur të ketë rënë gripi prapë?

— Po ai sapo iku, — tha Titi me pikëllim, sikur gripi të qe kallajxhiu shëtites me trastën e bakëreve, që, pasi trokiste në një portë, ikte te tjetra me atë thirrjen «enë për të kallajisur.»

— Ikën, po mund të vijë prapë, se gripi ashtu ç ka, bën sikur ikën dhe, kur ta shohësh, pllakos më i fortë. Ë di unë.

— Do të vonohemi për orën e parë, — thashë unë, — dhe ta dini, Dauti me siguri mua do të më ngrejë. Kështu ma bën çdo të hënë.

— Qenka i hidhur, — tha Coci.

Ai kishte një pedagog tjetër matematike dhe thoshte se ai qe i vetmi me të cilin e kishte grurë.

Ne morëm të tatëpjetën pak më shpejt se zakonisht. Kur ramë në shtegun e shtruar, midis pyllit të bredhave, Coci psherëtiu e tha:

— Ja, sikur të takojmë tani ndonjë njeri që vjen nga Korça dhe ai të na thotë se shkollat u mbyllën prapë! Të kthehemi e t'ia shkelim edhe një herë me ski, pa copë le të bëhet!

Por asnjeri nuk u përgjigj.

Ç'është e drejta, shokët e rinj të qytetit nuk

na pritën keq. Ne u miqësuaam shpejt me disa prej tyre, filluam të mësonim biçikletat nëpër sheshe, pastaj edhe pingpong në qilarin e madh të Naço Zurbos, ku kishim vënë dy tryeza të mëdha. E vetmja pikë ku ata mbaheshin më të madh dhe përpiqeshin të na vinin në lojë, ishin filmat. Ata kishin parë dhjetëra filma, kurse ne... Por edhe ne ua shpaguam duke i tallur për paditurinë e tyre mbi natyrën. Të gjithë drurëve pyjorë, ahut, lisit, plepit, bredhit, fra-shërit, shkozës e panjës ata u thoshin me të njëjtin emër, «shelgje», padituri që më shumë na habiste, sesa na bënte për të qeshur. Veç kësaj, ata s'kishin parë kurrë me sy kunadhe apo dhel për të gjallë. Sa për ujkun, s'bëhej fjalë fare. Kurse neve na kishin dalë përpara dy ujq dhe i kishim përzënë me britma. Pastaj kishim në maturë edhe Kiço Çokun. Ai ishte i vetmi djalë i rritur nga fshati ynë në gjimnaz dhe qe një gënjeshtar i rrallë. Ua kishte bërë mendjen çarçaf me fantazinë e tij.

Kur shtrëngoi dimri dhe rrugët u zunë e u shkretuan, kur frynte e mbante, kokëshkrepja jonë zuri t'i përngjante aventurës. Kishte raste kur nuk zbriste e nuk ngjitej asnjëri në fshat dhe ne e çanim monopatin vetë. Kush ka udhëtuar në atë bardhësi të paanë dimërore, pa gjurmë e pa shteg, vetëm ai e kupton përse e quaj aventurë. Po ku kishte këshillë, qortim, apo kërcënim që të na mbante në Korçë të shtunën pasdite. Ku kishte njeri që të na bindte ta kalonim të dielën aty. E vetmja gjë që më habiste aso kohe ishte se shpeshherë edhe prindërit tanë nuk donin ta kuptonin atë ndjenjë tonë ndaj fshatit. Ndodhte që baballarët e Titit dhe të Torit të zbritnin gjatë javës në qytet. Nën at tona, e Coci dhe imja, na dërgonin

me ta lakrorë me dy petë, me preshe e me gjizë, petanik me fasule dhe rrallëherë ndonjë bukëvale apo petulla. Ne i përcillnim të katër deri te Përroi i Drenicës dhe, kur ndaheshim, ata na thoshin: «Këtë javë mos u ngjitni, ç'do të ngjiteni? Ja, u pamë, u çmallëm. Pastaj, edhe koha është e keqe.» Ne nuk kundërshtonim, por edhe premtime nuk jepnim. Të shtunën, pastaj, ne të dy me Cocin venim në shkollë me çantat gati për rrugë.

Nuk e di ç'u thoshin të tjerëve në shtëpi, po mua nëna më priste me një dridhje përmallimi në bebëza dhe më ledhatonte me sy nga koka te këmbët. Ajo e dinte që unë nuk pranoja më të më puthte.

— Mirë ardehe?

— Mirë, — thosha unë dhe hiqja çantën.

— Nesër pasdite do të ktheheni?

— Ç'nesër? Të hënën, pa gdhirë.

— Se mos bëheni vonë për në shkollë! Veni të lodhur dhe ju vjen gjumë në mësim.

— Ehu, — thosha unë me shkujdesje.

Ajo heshte e nuk ngulte këmbë. Sepse zemra i thoshte të kundërtën. Sepse këto nuk ishin mendimet e saj. Ato ishin mendimet e babait të Titit dhe, po ta shikosh punën vetëm nga ana e arsyes, ai kishte të drejtë kur mundohet t'ua mbushte mendjen nënave tona që të na bindnin të ktheheshim në qytet qysh të die-lën pasdite. Të hënave ne hynim në klasë pas tri orë e ca rrugë në dëborë e në llohë, të lagur e të përbaltur dhe, kur na shikonin ashtu, shokët na linin vend pranë sobave dhe rrobat tona avullonin dhe e mbushnim klasën me erën e leshit të lagur e të llastikut, që vajzave ua rrudhte hundët. Orët e fundit na varej koka për

gjumë. Shokët e bankës na futnin nga një bërryl që të mos na kapnin gafil.

Kur e pa se nënat tona nuk ishin në gjendje të na thyenin, kurse babai i Torit, nga ana e vet, burrë i urtë e i heshtur, lëshonte pe, sepse nuk qe dhe aq i bindur për dobinë e kthimit të dielave pasdite (një natë më shumë në shtëpi është një natë më pak për kushërinjtë që ua kemi bërë bela djemtë, thoshte ai), babai i Titit u përpoq të na bindte vetë. Të dielave në mëngjes mblidheshim shpesh në shtëpinë e Titit dhe bënim detyrat me shkrim. Atij i kënaqej shpirti kur na shikonte ashtu dhe i ndritnin sytë e vegjël prapa xhamave të syzeve. Pastaj befas thartohej në fytyrë si prej një dhembjeje të papritur, përkulte trupin e gjatë e të drejtë dhe vinte duart në kryqe.

— Oj, oj, more djem, ç'po më dhembka trupi sot! Më çajnë e më therin gjunjët sikur më futin ndonjë thikë, — thoshte.

— Po pse? — pyeste Tori pa djallëzi.

— Nga reumatizmi, nga se? Sa herë priset moti, mua më dërgon haberin nëpër kocka. Dëgjomëni mua, nesër do të kemi furtunë.

Ne shikonim nga dritarja qiellin pa re. Kaltërimi ishte shtyrë lart e lart, duke marrë me vete edhe diellin dimëror, të ftohtë si hënë.

— Dëgjomëni mua, — përsëriste ai.

— Aq më mirë, — hidhej Coci, — se e kemi mungesën të arsyetuar.

— A, jo kështu! — nxehej babai i Titit. — Baballarëve tuaj po u bie gjaku në këmbë aty në kurbet, që t'ju nxjerrin në dritë, kurse ju...

Ai vazhdonte të na jepte pastaj një varg këshillash, derisa e kuptonte se po na pengonte të mësonim. Atëherë u rëndonte gjunjëve, çohej

me mundim dhe thoshte për herë të fundit, pa shumë bindje:

— Dëgjomëni mua, nesër do të kemi furtunë...

Në të hyrë të pranverës, kur kishin çelur jargavanët, erdhi lajmi se kishte vdekur babai i Cocit. Ne vajtëm në shtëpinë e tij, po nuk e dinim se ç'fjalë duheshin thënë për ngushëllim. Rrinim të heshtur në një qoshe dhe e shikonim Cocin me një ndjenjë habie. Ai mbahej si burrë. Kur ikën pleqtë e mbetëm vetëm, ai tha:

— Tani unë do ta lë shkollën.

Këto fjalë i tha me një dhembje të papritur.

— Do të hyj në ndonjë zanat dhe do ta mbaroj natën, keni për të parë! — shtoi si me inat.

— Detyrat e matematikës do të t'i bëj unë. Sa herë të duash! Gjithnjë, — tha Titi.

— Dhe për hartimet mos u bëj merak, — shtova unë.

Torit i vinte për të qarë. Ai qante më lehtë nga ne të gjithë.

— Jo, jo! — tha Coci.

Pas kësaj, koha iku siç e ka zakon, herë me vrap e herë me përtesë, ne zumë të burrëro-heshim, u bëmë më të matur. Coci u bë mekanik dhe shkollën e mbaroi vërtet. Ne të tjerët vazhduam universitetin. Vonë, në atë moshë kur njeriu mund t'u vërë emrin e vërtetë bëmave të tij të dikurshme, ne e kuptuam plotësisht se pa atë ndjenjë të mrekullueshme krenarie e dashurie për fshatin tonë, do të kishim mbetur shumë të varfër në shpirt. Sepse të gjitha ato që më vonë i quajmë me emra të mëdhenj, vendlindjen e kanë aty te pragu...

Pa harrim

— Këtu! — tha Jaho Sadushi.

Zëri i drodh e i vesh me ngjirje sikur frynte thëllim. Ndajnata qe e vakët dhe në pyll s'lëvizte asnjë fletë. Ai e ndjeu se zëri i kishte humbur përfundimisht sigurinë e ditëve të kaluara dhe tani nuk bindte më asnjëri. Uli sytë dhe vuri pëllëmbët te trangu i qershisë së egër, aty ku ashpëronin çarjet e prerjeve të vjetra. Njëri nga fshatarët bloi nëpër dhëmbë ca fjalë që s'u morën vesh. Kishin tri ditë që po kërkonin dhe ky njeri kishte thënë gjashtë herë «këtu!»

— Ja, këtu duken disa shenja, — tha Jaho Sadushi.

— Ama, edhe dje te qershia e thyer i pamë ca shenja, — tha prapë ai fshatari. Ishte një nga ata djemtë e porsarritur, me një mustaqe të hollë bojë kashte ende të parruar.

— Lërini fjalët. Ju kemi marrë për punë, —

tha Veloja, përfaqësuesi i Komitetit Ekzekutiv të Rrethit.

Veloja tjetër, ai i Komitetit të Veteranëve, nuk fliste fare.

— Ato janë shenja sëpate, or bir! Djemtë venë në mal për dru dhe provojnë tehun kot më kot, nëpër trungjet e vjetra.

Ky që foli ishte një fshatar plak. Ai kishte dashur vetë të vente me grupin që kërkonte në pyll. Djemtë e rinj e ngisnin vazhdimisht. Ata thoshin se plaku donte të përfitonte nga rasti dhe të gjente një haznë nën një gur me zhul, ashtu siç i qe fanitur në ëndërr.

— Hajde, përvishni krahët, — tha Veloja i veteranëve.

Ai vuri re se Jaho Sadushi rrinte i mbështetur te trungu, me një përhumbe të pakuptueshme. Pandehu se mos qe fyer dhe mori kazmën vetë. Mati dy bishta vend nga trungu drejt veriut dhe nisi të rrëmihte. Jaho Sadushi nuk lëvizi. Muzgu po trashej dhe, me sa dukëj, sonte do të vonoheshin. Të nesërmen do të iknin. Kushedi në do të vinin më në këtë pyll të vjetër! Apo mos vallë do ta linin këtë punë si një gjë pa shpresë?

Ai ndjeu se si po i derdhej ngashërimi e po ia mbushte gjoksin me një ajër të ujshëm, që mund të ronitej e të pikonte nëpër sy dhe tha me vete: sa mirë që është ndajnatë!

Filluan të mbinin yjet një nga një, qielli u pikëlua tejmbanë si në korrik, kur të lodhet syri. Dëgjoheshin kazmat që binin në tokë të butë, ofshamat që çlironin gjokset dhe zhurma e thellë që binte diku me një bum të shurdhër.

— Lëreni! — pëshpëriti ai me zë të ulët.

Kazmat pushuan dhe ai e ndjeu se të gjithë kërkonin më kot vështrimin e tij.

— Sidoqoftë, tani që filluam... — tha Veloja i komitetit.

Ai dukej njeriu më i shqetësuar në atë grup. Kishte dhënë fjalën se deri në përrurimin e monumentit të ri në varrezat e dëshmorëve do t'i gjente patjetër eshtrat e partizanit Nuni Çelia. Ai thoshte vazhdimisht *sidoqoftë* dhe Jahos i dukej se me këtë fjalë mendohej të shfajësonte atë vetë.

Eshtrat e dëshmorit Nuni Çelia po i kërkonin prej disa kohe në Pyllin e Korbit, po nuk e dinin mirë vendin ku qe varrosur. Atëherë erdhi Jaho Sadushi dhe tha se do t'i gjente eshtrat, sepse qe ai bashkë me doktor Prokopin që e kishin varrosur në prillin e vitit 44. Doktor Prokopi ishte vrarë ditët e para të Çlirimit, në një aksident me motoçikletë. Qëkurse filluan të kërkonin në pyll, ai binte në një gjendje harrimi. Hynte në thellësitë e errëta pa shtigje dhe aty mendonte shpesh përse ishte kaq tinëzare kjo jetë, përse e ruantë njeriun nga rrëkeja e plumbave dhe e rrëmbente pastaj në fillim të ëndrrës, atëherë kur më pak se çdo gjë ai mendon vdekjen, në një fatkeqësi të kotë si ajo që i ndodhi Prokopit. Sikur të qe gjallë doktori, do t'i kishin gjetur eshtrat shpejt dhe pas një muaji, kur ato të vendoseshin në varrezat e reja të dëshmorëve, arka e vogël, që e kishin sjellë me vete, nuk do të ishte e zbrazët. Nuni do të prehej nën një pllakë mermeri me emrin sipër saj, pranë shokëve. Po ndoshta edhe nuk do t'i gjenin dot, ku dihej? Pylli nuk përngjante fare me atë që mbante mend ai nga ajo ditë e largët. Atëherë ahet ish-in veshur vetëm me brymën e pranverës, që varej nëpër degëza si vathë prej qelqi dhe natyra i jepej syrit anembanë, e tejshme dhe e afërt sikur donte

ta ndihmonte për të parë nga larg rreziqet. Kurse tani pylli ishte si një mur gjelbërimi dhe atij i vinte maraz që nuk mund të shquante kreshtat e maleve që binin diku nga ana e veriut. Pylli i gjethuar i korrikut dukej pa fund. Pylli me brymë i prillit, atë mbrëmjeje kur Nuni papritur sesi u rëndua, kishte qenë fare i vogël. Doktor Prokopi kishte hequr syzet dhe fshinte një çurkë loti. Nga era, mendoi Jahoja, është erë e ftohtë. Po sytë e doktorit ishin të përskuqur dhe në fytyrën e tij kishte ngrirë dhe mbja. Duhet ta mbajmë mend vendin, të mos e harrojmë, tha ai. Jahoja qau në heshtje, pastaj u ngrit. Ja, aty, te qershia e egër, tha, do t'i bëj dy të prera me thikë. Qershia është dru i rrallë në një pyll me ahe, pyeti Prokopi. I rrallë, tha Jahoja. Mbaje mend, nga ana e veriut, e shikon atë gungën në kreshtën e mallit? Kokojkë, ashtu i thonë. Mbaje mend, mos e harro, një ditë unë dhe ti... Ne dhe shokët, jo larg, ne...

Nuk e përmendën asnjëherë fjalën vdekje. Ajo s'kishte kuptim. Përse? Ja ku ishin të tre, doktori, Jahoja dhe në mes ai, te qershia e egër që kishte çelur ca lule të rralla.

Pylli kishte pasur shumë më tepër qershi të egra sesa pandehte ai. Ose kishin qenë të vogla dhe ishin rritur këto vite.

Vetvetiu e kuptoi se ata nuk po gërmonin më. Trokëlliti metali i dy veglave që u përplasën. Po i hidhnin në sup. Po iknin. Muzgu ishte mpiksuar i tëri, po binte shkrumbi i natës. Jaho Sadushi i ndoqi pas ku e çonin këmbët, kuturu. Dëgjoi rrzë veshit ca fjalë që ia thoshte Veloja i veteranëve. Diçka si: s'ke ç'të bësh, tërë ky pyll; ka kaq kohë... Diçka si shfajësim, për t'ia lehtësuar brëngën. Në rrugën automobilisti-

ke priste makina me fenerë të ndezur. Fshata-
rët hipën në karroceri njëri pas tjetrit, pa fjalë,
sikur ua kishte marrë gojën lodhja.

* * *

Lokali i vogël te kryqëzimi i rrugëve ishte
plot me njerëz. Dëgjoheshin bisedat me zë të
lartë të shoferëve që mbartnin trungje dhe dru
zjarri. Nga xhamat dukeshin kokat e njerëzve
me ca forma të mjegullta nga tymi i duhanit.
Këtu kishin ndaluar çdo natë sa për të pirë nga
një kafe, po pastaj qëndronin derisa mbyllej
lokali. Djemtë e rinj kishin dëshirë të dëgjonin
historira lufte dhe Jaño Sadushi e dinte hakun
e vetes. E kishte pikasur me kohë se e kishte
dhuntinë e rrëfimit bukur dhe, sa herë niste
ndonjë histori, njerëzit meheshin dhe e shikonin
në gojë. Sikur të shkruaje dot kështu siç tre-
gon, ti do të ishe shkrimtar, i thoshte Veloja
i veteranëve. E kam provuar, po s'del gjë. Unë
jam nga ata bilbila që këndojnë kur degët janë
plot me zogj, përndryshe më pritet zëri e bë-
hem vuv.

Sonte ai donte të mbetej vetëm. Sa më parë.
Të mos dëgjonte asnjë zë. Të mos thoshte as-
një fjalë. I kishte pezmatuar të gjithë. I kishte
zhgënjyer. Ata nuk do t'ia përmendnin kurrë
këtë gjë, ndoshta vetëm ai djali me mustaqe bojë
kashte. Do ta shihte në heshtje, me atë mëny-
rën e tij fodulle.

Porositën konjak dhe kafe. Pastaj, si me një
marrëveshje të heshtur, i vunë gotat në buzë,
pa i trokitur si netët e tjera. Trokitjet janë
urime. Sonte të gjithë ishin bërë më të qetë
e më të menduar. S'kanë ç'të urojnë, mendoj

Jaho Sadushi. Ai e stërhollonte gjendjen e të tjerëve duke e matur atë me mërzinë e vet. Jaho Sadushit iu duk sikur ata donin t'ia hiqnin me çdo kusht mërzinë dhe ky ngushëllim i heshtur, në vend të lehtësimit, ia bënte edhe më të prekshme ndjenjën e turbullt të fajit. Se ky qe një faj, domosdo. Dhe sa i sigurt, sa i bindur, sa i përngritur kishte ardhur! Me një krenari fodulle, tha me vete.

Pas një gjysmë ore u ngritën. Veloja i komitetit, deshi të paguante për të gjithë. Meqë është nata e fundit, meqë nesër do të ikim e do të ndahemi, tha ai, po fshatarët nuk e lanë.

Nata e fundit, mendoi Jaho Sadushi, e fundit. Do të niseshin të nesërmen, herët. Ata të tre dhe shoferi. Dhe arka e vogël prej druri të bardhë panje të zdrëguar. Pa mbërthojcë. Pa bezen e kuge.

— Ta shuajmë llambën? — pyeti Veloja i komitetit.

Jaho Sadushi e dinte që po pyeste atë.

— Shuaje, — tha.

Në dhomë ra erë gazi të djegur. Hyri errësira. Pas pak u ndie frymëmarrja fishkëlljese e Velos së veteranëve. Ai kishte dy brinjë më pak. Dikur kishte bërë pneumatoraks dhe supi i djathtë i rrinte pak i varur. Po tani jam mirë, thoshte, jam top fare. Ma mori të keqen tuberkulozi.

Në dritare rrëshqiti hëna. Ishte e ngrënë sa një rriskë pjeprë. Jaho Sadushi mbylli sytë. Bëj një sforcim të mendjes, i foli vetes, rri tërë natën syhapur, rri si kukudh, sa të të lodhet shpina, sa të të dhembë beli, sa të mpihesh. Se s'do të kesh kurajë t'i ngresh sytë e të vështrosh shokët. Shih, je vetëm me veten e po vuan, jo më...

Iu ndërmend prapë makina shtatëvendëshe me ndenjësë anash. Arka në mes. Prej panje, e lëmuar, pa beze. Makina hidhej nëpër gropa, arka rrëshqiste sa andej-këndej si çdo send i lehtë.

Por, me gjithë ngulmin e tij për të kujtuar hollësitë e asaj ndajnate prilli, kur vigu me Nunin u rëndua, kur doktor Prokopi tha *mbaje mend vendin*, kur bëri dy shenja te qershia e egër, kur qielli u pikëlua me yjet e Arushës së Madhe dhe kokojka gungore nuk dukej më, atij i përhiheshin disa net të tjera. Ato net lidheshin me një kapitje të tmerrshme dhe me disa ëndrra të paqena. Në një gjendje himerike që nuk e kishte provuar kurrë.

Jahoja kishte qenë i plagosur me dy plagë në këmbë dhe që mjekuar në spitalin partizan. Sapo filloi Operacioni i Dimrit, spitali u shpërngul më thellë maleve. Jaho Sadushi vajti deri te vendqëndrimi i ri i spitalit dhe aty, befasi, tha se do të kthehej në batalion bashkë me korrierin Nuni Çelia, që e takuan afër vendmbërritjes. Po atëherë, pse ardhe deri këtu tha doktor Prokopi. Bëra provë këmbët. Mirë punojnë. Është ftohtë, plaga mezi po të mbyllet, tha Prokopi. Po në tonin e tij nuk kishte asnjë urdhër dhe Jahoja u nis. Ecin në një rrafshirë të zhveshur, shkurret e dëllinjave ishin mbuluar nga dëbora dhe nxirrnin përsipër ca xhufka si koka të rënduara.

«Mirë që Nuni dinte të gjente shteg, përndryshe do të fundoseshe e do të mbeteshe si i zënë në leqe, se ti s'kishe haber nga këto kurthë. S'kishe parë dëborë të tillë me sy. Një fshatar na pa prej së largu. S'di nga vinte e ku shkonte, më duket se në mulli. Kishte mbathur rëtra. Ku veni, djem, ku veni? Fshatrat janë cit me gjermanë, tha.

S'mbeti rrugë tjetër veç asaj të natës. Në fillim ky vendim nuk u duk aq i vështirë. Po natën si natën... Dëbora e gënjente syrin çap më çap me dritëhijet e saj. Një si kaltërim i mbyllur, sikur bënte të gdhihej e s'gdhihej dot. Pyje të vogla me shkozë. Dëborë deri në gju. Tri ditë e tri net.

Uria po hapte mjegullën e vet në tru. Ti, Jaho Sadushi, atë ditë, dita e katërt ishte kjo pa bukë, nuk e dije se si shprishet e humbet logjika nga uria. E di sonte, në këtë dhomë fshati.

Nuni mbahej mirë. Po të mos qe ai... Por edhe atij njëherë sesi i vajti gjuha te plaga dhe tha: A do të vijë ndonjë ditë që të ngopemi me bukë? Si mund të ngopemi, Nuni, si mund të ngopemi? A e di ti sa kokrra misri duhen që të bëhet një misërnike në çerep?

Kokrrat e misrit kishin marrë një përmasë tjetër. Natën e katërt, hynë në një fshat të vogël, të djegur. Fshatarët diku duhej të ishin shpërngulur. Dëgjohej vetëm një qen që angullinte. Gurët e gërmadhave ishin të ngrohtë dhe Nuni i tha të mbështetej aty e të çlodhej pak, derisa ai të gjente ndonjë send për të ngrënë në bodrumet e shtëpive. Porsa u ul, e tërë errësira vezulloi me një shkëlqim të kuqërremtë. Nuni hoqi siguresën e automatikut. Po nuk u dëgjua asnjë krismë, veç një zhurme të lehtë. Ishte një zjarr. Diku kishte kleitur, me një gjuhëz të vogël, kishte lëpirë një gur, derisa e kishte fryrë era dhe kishte gjetur ndonjë sergjen apo hambar mbetur mbërthyer nëpër gërmadha. Këto i menduam më vonë. Në një fshat të djegur, zjarret e platitura shpërthejnë befasisht. Kështu tha komisari, kur ia treguan se si ndodhi. Një natë dimri. Me një dritë të argjendte

në borë dhe me një purpurim prej flake dhe ata të dy me Nunin që kërkonin të arrinin sa më parë te shokët, te shokët... Një natë, me Nunin të gjallë, këmbëlehtë...

Dy muaj më vonë, në pritën mbi Greminën e Drerit, Nuni u plagos rëndë në bark. Doktor Prokopi, që atë ditë kishte ardhur nga spitali për të tërhequr ca ilaçe. ngrysi vetullat dhe tha se duhej çuar në fshatin e afërt ku kishte infirmieri partizane. Komandanti caktoi Jahon. Doktorin tha se s'duhej njeri tjetër. Dy veta mund ta mbanin vigun dhe, po të ecnin shkurt nëpër pyll, rruga nuk mbante as dy orë. Ishte buzëmbremje dhe frynte një erë e vakët. Era që përkëdhel sythat dhe i bën të çelën. Ishte prill dhe aty në pyll, nën qershinë e egër...

Pastaj batalioni u largua nga krahina dhe ai nuk u kthye aty, për shumë kohë.

* * *

Jaho Sadushi vuri re rrëshqitjen e kaltërimit nëpër dritare. Ai tha me vetë se ndoshta kishte fjetur pak. Ka ca net kur njeriu nuk arrin ta kuptojë dot, ka fjetur apo s'ka fjetur, sepse, sido që të ketë ndodhur, ai ngrihet nga shtrati me një mendim të kthjellët. Dy Velot flinin ende, lehtë, me një gjumë paqësor. Jaho Sadushi shtriu krahët. U pa në pasqyrën e llambës. Ninëzat i ndiente të ngopura me gjumë, ndonëse e bardha e syrit i qe skuqur lehtë.

Doli në oborrin e shtëpisë, ku kaluan natën. Nën strehët e katoit ishin shpërndarë veglat e gërmimit, ashtu siç i kishin lënë fshatarët, të mbrëmshmen. Ai mori në dorë një kazmë të

madhe, me qylyk, me bisht të rëndë. E provoi në truallin e ngjeshur. Ngulej mirë.

Pas pak në rrugë u dëgjua boria e makinës. Shoferi doli nga kabina. Ai flinte te fshatari i moshuar, që ishte mik i t'et dhe ky kishte dalë ta përcillte. Jaho Sadushi u afrua dhe i tha mirëmëngjesi. Kishte një si gëzim të pakuptueshëm në fytyrën e tij, një gjendje të ethshme, si në një padurim takimi, dhe shoferi u çudit. Këtij mezi i pritet të ikë, mendoj ai me mërzi. Oh, ç'i kishte lodhur e dëshpëruar më kot ky njeri. Dhe tani, pa shiko... Shoferi ia ktheu përshëndetjen i ngrysur, si i bezdisur prej pranisë së tij.

— A ke ndonjë sëpatë? — iu drejtua Jahoja fshatarit.

— Kam, si jo! Llaf e ke? Po ç'të duhet?

— Më duhet për nja dy ditë, — tha Jaho Sadushi.

Nga shtëpia dolën të dy Velot dhe nxituan drejt makinës. Veloja i veteranëve shikonte orën.

— Më duket se jemi vonë, — tha ai me shqetësim. Kishte një mbledhje dhe ngutej të arrinte në orën 9.

— Në kohë jeni, mund të pini edhe nga një kafe, — tha Jaho Sadushi.

— Sot do të paguaj unë! — tha Veloja i komitetit. — Mos kemi llafe, s'ka lezet kështu.

— Si të jetë më mirë! — tha Jaho Sadushi dhe u zgjati dorën. Të dy Velot panë njëri-tjetrin në sy.

— Shkoni, shkoni! Unë do të rri edhe ca ditë.

— Por... nuk ka kuptim, — tha Veloja i komitetit, — se është dhe halli i fshatarëve që gërmojnë...

Ai diçka shtoi nëpër dhëmbë për kryetarin e kooperativës, për fushatën e korrjeve...

— Nuk dua njeri, — tha Jaho Sadushi.

— Po ç'do të bësh? — pyeti Veloja tjetër, ulët, sikur mbante ndonjë sekret.

— Si të shoh. Hëpërhë... do të bëjmë një kasolle në pyll.

Kjo dukej një tekë e çuditshme, një nga ato kokëshkrepjet që s'kanë kurrfarë kuptimi. Po pamja e menduar e Jaho Sadushit të mbante larg, që të mos guxoje ta merrje nëpër gojë.

— Pastaj, është dhe problemi i të ngrënit. Kush do të... — tha Veloja i komitetit.

Fshatari i moshuar tha se ushqime mund t'i shpinte ai një herë në dy ditë, kur të vente në mal për dru. Veloja i veteranëve hapi derën e «Kërpatis» dhe bëri një shenjë kuptimplote me krye.

Jaho Sadushi zbriti nga pylli në fshat pasi kaluan dy javë. Ishte i rraskapitur dhe pa gjumë. Flluskat në duar i qenë bërë kallo, por djegia e tyre nuk ishte qetësuar akoma. Vajti menjëherë në postë-telegrafin e vogël dhe kërkoi Velon e komitetit, në shtëpi. Dërgoni makinën, tha, dërgoni edhe një arkë, po me beze të kuqe.

Ishte një natë korriku me një zheg që e mpikste ajrin dhe të linte pa gjumë. Dritaret qenë hapur kat më kat. Por ai nuk ndjeu asgjë, as zhegun, as hënën e kuqërremtë të porsandezur që hyri në dhomë e i rambi shtrat, as gurgullimën e ujërave që shkumëzonin te boçka e një mulliri...

Po bënte një gjumë të thellë, të patrazuar, të qetë si askurrë.

Drurët e pyllit

Trokonte një kalë. Kali ishte i kuqërremtë, me jele ngjyrë ndryshku, pa samar, pa kalorës. Perçja i hidhej lart sikur donte të terej nëpër erë. Kali çonte hojëzat, përpjetë, sikur ndilte afshin e largët të një kafshe tjetër dhe turfullonte me mall. Po nuk i gjegjej asnjë gjë. Atëherë kali e ndalte trokun e harbuar dhe zinte e mihte lëndinën me thundrën e zbathur të këmbës së parë. Koka i binte poshtë, rënduar nga mërzia, hojëzat nufatnin dheun dhe jelet e qullura i shtriheshin mbi qafën e njomur nga djersa.

Plaku i shihte të gjitha, vetëm sytë e kalit nuk i gjente dot.

Ai i largoi me dorë thekët e velenxës, që e gudulisnin te mjekra. Kali i trokonte akoma nëpër mendje dhe ai nuk desh të ndahej aq shpejt prej tij. Pastaj i doli gjumi për fare dhe ai tha me vete se ishte e kotë t'i mbyllte sytë përsëri.

Në dhomë kuvendonte me vetveten ora e vjetër, që dikur kishte pasur një qyqe në një kafaz të vockël, mbi numrin dymbëdhjetë. Qyqja ishte prishur e nuk shfaqej më. Shumë gjëra ishin vjetruar e prishur në këtë shtëpi, përveç orës dhe atij vetë. Vetëm se tani ora trokëllinte pak më mbytur, si e futur në dollap. Qe lodhur edhe ajo...

Plaku e kuptoi se gjumi i kishte dalë më herët se netët e tjera. Dërrasat e gdhendura të tavanit kullonin një si dritë qumështi. Dikur ato kishin qenë të lyera me vernik dhe shkëlqimi i tyre të ndillte syrin, po që atëherë kishte kaluar një kohë e gjatë, dërrasat ishin brejtur pak nga pak dhe Peroja, djali më i vogël i plakut, qe munduar t'i shpëtonte duke i lyer me bojë vaji. Plaku u ngrit në bërryl dhe mbështeti jastëkun te parvazi i dritares. Këndrejt, te sergjenet e mureve, lëvizte një gjeraq i padukshëm, sikur zbriste e hapte hije, dhe ai tha me vete se kërcuri i madh në vatër po mbante akoma zjarr. Ndjeu një kënaqësi të fshehtë për kërcurin e trashë që e kishte shkukur vjeshtën e shkuar në një kodër me gështenja të egra, rritur kushedi sesi midis pyllit të aheve.

«Digju, or, digju», tha me vete.

U ngrit edhe më e hapi kortinën e dritares. Jashtë ta bënte xëx. Në vesh i erdhi një zhurmë e lehtë uji dhe, që të bindej se nuk lajthitej, ai hapi kanatin. Rridhnin strehët, rrëkeza e tyre derdhej mbi pellgjet e vogla midis plloçave dhe atij i vinte në vesh kjo zhurmë si një gurgullimë që mezi ndihet. Ai e kuptoi se zëri i ujshëm ishte ai i pikave të strehëve dhe vetvetiu i shpëtoi nga gjoksi një ofshamë çliruese:

«Ik, or, ik! Udha mbarë të qoftë!» — tha me zë të lartë.

Strehët pikonin natën dhe kjo ishte shenjë e sigurt se dimri kishte mbathur opingat. Ai mbylli prapë sytë dhe prapë iu shfaq kali i kuqërremtë me jelet ngjyrë ndryshku. Tani ai nuk mihte dhé. Kafi nuhaste erën që vinte nga pyjet...

Plaku shtriu gjymtyrët e lodhura nga qëndrimi i përngritur dhe u fut brenda shtrojave. U shtri mëkrahëzaj dhe priti derisa u zhdukën dritëhijet e dhomës. Iu bë se sonte copat e errësirës treteshin e mërgonin më shpejt. Kishte kohë që nuk e priste mëngjesin me një dëshirë të tillë.

Posa mugëlloi, plaku doli në oborr. Në shtëpi flinin të gjithë dhe asnjëri nuk e ndjeu. Gjithçka flinte, duke u nanuritur në atë përgjumjen përtace të parazbardhëllimit; vetëm pylli i madh atje tej nuk kishte gjumë. Pylli nuk flinte kurrë. Zëri i tij, që gjithë dimrin kishte qenë i egër e si i përvajshëm, tani sikur po e humbiste inatin. Ankimi i tij po zbutej dhe po niste ajo shushurima e përmallshme dhe e vakët që i zgjon sythat nga gjumi.

Plaku eci drejt katonjve. Vërritën dhinë, sikur e ndien afrimin e njeriut.

«Tani do të lehë Gudi», tha ai me vete dhe u afrua te stela e qenit. Por aty nuk lëvizti gjë e gjallë. Stela ishte bosh. Plakut iu kujtua se kishte kohë që nuk e dëgjonte më angullimën e qenit. Qeni ishte shumë plak dhe kishte ngordhur, por atij nuk i kishin treguar. Plaku e mori me mend se me qenin kishte ndodhur diçka e përzishme e pa kthim dhe në lukth ndjeu një zbrazëtim të këllthitëse, si në ato kohëra kur trupin e tij të fortë e mposhtte uria gërryese e lodhjes. Asokohe hiqte zhakën me Janon në Lirishtën e Batanit, aty përmbi dëstilën e vje-

tër, që s'dihej pse e kishin lënë të rrënohej. Plot gjëra ishin rrënuar, plot të tjera ishin ngritur. Plaku kujtonte ato që s'ishin më. Nuk qe më Lirishta e Batanit, atë e kishin shtrirë përtokë të dy me Janon gjatë një vere. Kishin bërë një marrëveshje me ata të pyjores, si sharrëtarë të përkohshëm. Nuk ishte më mulliri i vogël te Përroi i Sinorit. Mullirit s'i dukej as nishani. Një dimër, çatia i qe gllungosur nga dëbora e madhe dhe asnjëri s'kishte çarë këkën të paktën të nxirrte gurin. Së tani kishte një mulli të madh me tre gurë, që bluante ditë e natë. Po ky mulli sepse nuk i hynte shumë në sy. Tjetër lezet kishin ata mullinj të e vegjël, strukur nën shelgje me jazet e përgjumura e plot zhaba nën rakitat, me koritat e njomura plot lëmashk e me mokrat e ngrëna, me boçkat e ngushta, ku shkumëzonte uji...

Plaku dëgjoi kërkëllimën e kllapës së derës dhe kërcitjen e bravës.

— E paskeni lënë derën hallvat sonte? Hë, më ju lumtë! — u sha zëri i lartë e gërnjar i Peros.

— Çne, baba! Unë ia vura vetë llozin! — tha zëri i së resë, nuses së nipit.

— Ndonjë natë do të na hyjnë brenda me gjithë kalë! — vazhdoi të shante i biri.

«Rri, more Pero, rri, more gërnjar i djallit, kujt i ke ngjarë!» — tha plaku me vete.

— A, paska dalë jashtë babagyjshi! — tha zëri i së resë nga dhoma.

— Shih, shih! U zgjeb! — tha zëri i Peros. Nën plloçat trokëllinë ca nallane.

«Shih kur të shahet se i kam mbathur bra-shnjat», nënqeshi plaku me djallëzi.

Por i biri nuk u sha. Ai u afrua me ngut te katonjtë. Plaku rrinte nën strehët e gjera, ulur

në një bythak të bluashkuar në mes nga sëpata, meqë mbi të çanin dru.

— Po ç'bën, or derëbardhë! Apo ke qejf të marrësh ndonjë plumb brinjë më brinjë, ë? — tha ai.

— Ruaj veten, atë bëj, — tha plaku dhe shkeli syrin.

— Apo nuk është si qelqi i hollë njeriu në këtë moshë. Merr të krisur me një thua!

— E di mirë ti, se e ke hequr vetë në kurriz!

Peroja ia dha të qeshurit me gërgëmë. More, kur është më i fortë se unë, tha me vete. Dimrin e shkuar ai kishte hequr një plevit të fortë dhe mezi e kishte hedhur hendekun.

Plaku e vështroi të birin nën vetulla dhe ashtu, supevarur, qimebardhë e i parruar siç qe, iu duk i rënë, pa fuqi, gati i rrëgjuar. Ai as që e shkonte nëpër mend se edhe i biri tani qe plakur dhe po arrinte të shtatëdhjetat. Përfytyrimi i pleqërisë nuk qëndronte dot asgjekundi në trurin e tij. Pleqëria për të kishte një kuptim tjetër: as dorë, as këmbë, as sy... Veshët, hëm, s'kishin rëndësi. Ai i gjori, thonë nuk çalon nga veshët. As dorë, as këmbë, as sy, vetëm një copë mendje që vërtitet si drugë nëpër bëma të shkuara, një copë gojë sa për bukë dhe dy fjalë në gjuhë. Dhe mendja mos të të vejë fare tek e nesërmja, të mos thuash kurrë kam për të bërë këtë dhe atë, të mos kesh asnjë dëshirë, kjo po, kjo duhej të qe pleqëria e vërtetë.

— Na e mori të keqen dimri, — tha plaku dhe mori në pëllëmbën e rreshkur një sharrë bracë që rrinte varur në gozhdë, te brezi i murit.

— S'ka besë kjo kohë, — tha i biri.

— Ka, ka, — tha plaku. — Ku ma keni vënë atë limën që më dërgoi Kiçua?

Kiçoja ishte nipi. Plaku e mbante atë veç të tjerëve, po këtë ndjenjë nuk ia rrëfente njeriu. Kiços i kishte dhënë emrin, i kishte dhënë një çikë dhe nga zanati, se ai qe inxhinier druri në qytet dhe bënte mobilje me dru të lehtë prej plepi dhe me rimeso arre.

— Ia kam dhënë Mihalit, — tha i biri.

— Merrja!

— Tani?

— Po kur, mot? Nuk e shihni që kjo brace është bërë dhëmbë-dhëmbë? Ç'keni prerë me të, perona?

— Ç'e do atë rrëmëtyrë? Kot sa na ka zënë vendin.

— Rrëmëtyrë! Yrrja-byrja, — tha plaku me inat dhe i ktheu shpinën të birit.

* * *

Dy ditë plaku u mor me sharrën. Ia kroi ndryshkun me gur shtufi, ia mprehu dhëmbët e ngrënë një për një, i dha çapraz me durim me lëvizje të sakta të dorës, derisa lima rëndohej e bëhej e pabindur dhe atëherë ai shikonte me çudi krahun e vet dhe i thoshte «ç'pate?». Tërë pranverës i mbeti në buzë një nënqeshje si e harruar, një si tallje e lehtë. Mundohej ta shkundte mpirjen duke lëvizur gishtërinjtë një nga një. Askush nuk mund ta dinte se kujt i drejtohej kjo tallje. Ishte sfida që plaku i bënte dimrit të shkuar. Dimri i hakërrohej me inatin e vet të fortë. E burgoste brenda dhomës, te kllaniku, i hynte netve në shtroja dhe e detyronte të mblidhej kular, i trokiste në dritare me fshikujt e tij dhe ashtu, i kallte në shpirt një frikë të vogël. Se dimri ishte i ftohtë,

i heshtur e i bardhë. Si një savan. Dhe kishte vite që i hakërrohej kështu. Dhe kishte vite që plaku i bindej e i nënshtrohej derisa vinte ajo natë kur i shfaqej në ëndërr kali i kuqërremtë me krifën e bukur ngjyrë ndryshku dhe nuhaste me hojzit e zmadhuar erën e pyllit.

«Ik, ik, s'ke punë me mua.»

Ditën e tretë të prillit plaku mori shtegun e kojrit të gështenjave, nëpër ahishtë. Ishte një ditë e bukur dhe dielli ia bënte me sy. Të gjithë kishin dalë nëpër punëra dhe asnjëri s'mundta pengonte që të ikte nga shtëpia. Dherat e lëruara merrnin frymë me nxitim, pa ngopje, sikur ishin shtrirë e mbështetur rehat, pasi kishin shkarkuar barrën e dimrit. Zogjtë fërfërinin nëpër plisa, zhdukeshin nëpër avullin e tokës që zvarritej prroskave dhe shfaqeshin pastaj sipër mbi shkurret e mezhdave. S'kishin kohë as të cicëronin.

«Nxitoni, nxitoni», tha plaku.

Kur hyri në pyll, ndjeu të ftohtë. Toka që e njomë, fletët e kalbura nuk ishin shkrifëruar akoma dhe rrinin përngjitur, ashtu siç i kishin bashkuar ujërat. Nëpër gropa zbardhnin pllangat e dëborës si lëvere të palara. Plaku ngriti kokën dhe vuri dorën mbi vetulla, si strehë. Iu bë sikur u lëkundën kurorat e aheve. Pastaj eci më tutje, ku e çonin këmbët. Pylli që i vjetër dhe sot atij i dukej se ai që njëlloj siç kishte qenë shumë e shumë mot. Dilte ndonjë filiz i ri, po s'merrte dot përpjetë, sepse ahet e drejta e të dendura e mbytnin me hijen e tyre të madhe.

«Duhet prerë ky pyll», mendoi ai.

Plaku doli në një rrah të pjerrët dhe që aty vështroi tej, në shpatin kundruall, aty ku kishte qenë njëherë e një kohë korija e lisave. Ja, atë korije e kishin prerë të dy me Janon;

me zhakë. Një pyll i tërë rrëzuar përdhe... Mbi atë truall erdh e u azdis pastaj bredhishta e re. Majat e bredhave, me ato kryqet e tyre si she-nja të liga, ishin fshehur në një cipë mjegulle, një kamai që rrinte varur si ato cergat ku mbështjell pupat një krimb i vogël. Plaku kërkoi me sy një vend për t'u ulur.

«Të erdhi radha edhe ty», i foli plaku pyllit të vjetër dhe, pasi tha kështu, ndjeu mornica në trup. U kthye brinjas, andej nga vinte dielli. Pak më tej, përskaaj rrahut, i zuri syri një aq të madh rrëzuar tatëpjetë, në lëndinë. Nuk ishte ndonjë vend i thepisur. Plaku u çua dhe u çapit ngadalë nëpër barin e njomur nga bryma e natës. Druri duhej të kishte shkarë nga gërryerja. Vithisja e dheut ia kishte shkukur rrënjët dhe ai që anuar pak nga pak, pa dëshirë, derisa pesha e kishte marrë me vete. Atëherë ai që shtrirë me një rropamë të shkurtër, duke u dredhur i tëri e duke shkundur gjithë ç'mbante prej vitesh në krahët e vetë të gjatë. Plaku e dinte se druri do të gjethonte edhe këtë pranverë, ndonëse pjesa më e madhe e rrënjëve që në ajër. Më vonë, kur të ngrohej moti, dheu që ishte ngjitur me to do të shkërmoqej pak nga pak dhe atëherë lëngjeve të jetës do t'u pritej udha për fare dhe druri nuk do të gjethonte më. Njerëzit do t'i vinin sëpatën, degët do t'i bënin dru zjarri, trungun e drejtë, që kishte marrë fare pak plagë dhe gunga, do ta ngarkonin në makinë dhe do ta çonin në qytet, te Kiçoja.

«Po mund që i kanë mbetur ca rrënjë akoma, tha plaku me vete, mund që i ka marrë trungu nën vete e prandaj syri s'i shikon dot. E po mirë, or ti, do të ta heqim barrën që ke përsipër! Pastaj, në daç lësho prapë filiza. Ja ashtu...»

U kthye në shtëpi në drekëherë. Peroja s'ki-

shte ardhur akoma nga mali. Graria ishin bërë merak. Ato zunë t'i vinin rrotull, ta preknin nëpër duar, në rroba, lehtas, si për t'u bindur se ishte i tëri dhe s'kishte humbur asgjë. Nusja e vogël seç i çuquriste te veshi, por ai s'ia dëgjonte fjalën. Në buzë kishte prapë atë nënqeshjen e pakuptueshme të mëngjesit dhe në sytë e strukur pas hijesh mavi mbante fshehur një picërrimë djallëzie.

Të nesërmen plaku u ngrit po në atë orë dhe mprehu sëpatën e vogël, atë që e përdorte dikur për të latuar gdhenjtë e trupave. Atë latorë nuk e begeniste njeri prej kohe, se u dukej e lehtë dhe tehu i saj kishte zënë ndryshk. Plaku u nis drejt pyllit si të djeshmen, kur zunë të avullonin ugaret, kur kamaia e hollë u ngrit e iku drejt bredhishtës.

Plaku iu soll rreth e rrotull ahut të rrëzuar nga dimri, si për ta parë nga duhej të fillonte. Pastaj hoqi gunën nga supet, pështyu pëllëmbët dhe e rrëzoi sëpatën me një «ah» të dobët aty ku dega dilte nga tringu. Prerja u bë e vogël, po plaku nuk u mërzit. Ai u shti e humbi i tëri pas asaj që i kishte shkrepur të bënte dhe ashtu as që pati dëshirë të ndërmentde gjësend nga netët e shkuara, nga ajo kohë kur degë të tilla i priste me një të rënë. Me një goditje tjetër, pjerrtas, bëri kllapë.

«Jepi, jepi», foli plaku me vete dhe i gurgulloi si ledhatim një kënaqësi gati e harruar kur pa se si zunë e kërcenin bujashkat e bardha.

Të nesërmen moti mori për ters, filluan shira të ftohta me erë dhe ato e mbyllën brenda. Por sa ktheu moti për mbarë, ai doli prapë nga shtëpia nëpër rrugët e fshatit. Qafën e zbuluar ia ngrohu dielli dhe guna mbi supe iu rëndua. Dukej se behari po shtrohej këmbëkryq. Kun-

dërmonin jargavanët. Drurët po gjethonin dhe pylli ngjante si i spërkatur me myshkun e çelur të ujërave. Druri i rrëzuar qëndronte aty ku e kishte lënë, asnjëri nuk kishte vënë sëpatë mbi të. Njerëzit ishin të zënë me punët e stinës dhe askush s'kishte nge të mendonte për drutë e zjarrit. Plakun e përshkoi një dridhmë gëzimi. Askush nuk po i hynte në hise, ahu që i tëri i tij dhe deri në vjeshtë...

«Do të të ujdís, or mik, pak nga pak, mos u mërzit. Në fillim degët e holla, pastaj të trashat. Pastaj do të ta pres trungun me sharrë, do të të ndaj në kërcunj të vegjël, si nja gjysmë metri secili. Kotuqe u thoshim atyre me Janon. Kushedi, më vonë i bëj dërrasa për kade. Do të dalin nja tridhjetë a më shumë kotuqe gjer në rrëzë, te cungu. Atë do ta lë, domosdo. Do të t'i mbuloj rrënjët me dhe, hajt të shohim ç'do të bësh pastaj me tërë atë lëng që ke. Do të harlisesh nga filizat, për merak...»

Tërë verën plaku u mor me ahun. Punonte pa u rrëmbyer. Pastronte shkarpat, i zvarriste tutje që të mos i zinin këmbët, i stivosi drutë e zjarrit një nga një, derisa bëri një goxha sërë, që duhej ngarkuar sapo drutë të thaheshin pak e të lehtësoheshin, që doriu të mos lodhej shumë. Se kali kishte dalë nga dimri i ligur e me bark të futur, aq sa i numëroheshin brinjët. Po plagët e samarit i qenë mbyllur dhe mëngjeseve edhe ai rrihte patozin me thundra, i paduruar e i mër-zitur. Doriu që plakur dhe s'kishte më asnjë dhëmb. Vjeshtën e shkuar deshi ta blinte badi-hava një xhambaz. Po Peroja nuk e shiti. Më mirë të mbetet në ndonjë brinjë, sesa ta bëjnë sapun, tha ai. Vera kishte bërë e thatë, bari u përzhit që pa korrur dhe jonxha dhā një kosë më pak, po doriu e hodhi dimrin me gjethu-

rina e me kashtë. Në pranverë ai gjeti pak tagji me të shtrenjtë dhe kali e mori veten.

Në shtëpi e kishin marrë vesh të gjithë se ç'po bënte plaku, por asnjëri nuk guxonte ta ndalonte. Plaku ngrysej si për sherr qëmenatë dhe të gjithë e dinin se, kur rrinte kështu, i zyrtë e vuv, më mirë të mos i dilje përpara. Plakut i vinte mirë që s'po ia pikasin dot djallëzinë e të shtirurit, po ca më shumë kënaqej me përtëritjen e vet, të cilën e ndiente t'i derdhej nëpër muskujt e krahëve, nëpër duart e ashpëruara, në gishtërinjtë që iu çanë si një herë e një kohë, aq sa u detyrua t'i lidhte me spango. Ditë-ditës sharra bëhej më e urtë dhe më e bindur. Ofshamat e kraharorit erdh e u bënë si shfryrje gjyryku dhe, po të mos që i lënë nga veshët, ai do të mund ta dëgjonte jehun e tyre që shuhej larg.

Vera mbajti gjatë. Një ditë prej ditësh, pas të korrave, në pyll vajti dhe e pa i biri. Kishte marrë kalin për kapistre dhe i kishte hedhur mbi samar një krah bar, korrur në mezhde. As që ia merrte mendja se sa punë mund të kishte hedhur plaku në pyll. Kur e pa, shqeu sytë. Po nuk e dha habinë.

— Paskë bërë goxha punë, — i tha.

— Na thuaj puna mbarë njëherë! — ia ktheu plaku.

— Ajo duket.

— Do ngarkosh ndonjë barrë dru?

— Pse, tonat janë ato?

— Po të kujt janë? Të plasën sytë?!

— E mirë, mirë! Po ato kotuqe ç'do t'i bësh?

— Të jenë! Ngarkoju dy nga dy dhe hë!...

Peros i vinte edhe gaz edhe maraz. Nuk e pandehte të atin aq të fortë. Ai e kishte sharru-

ar gjysmën e ahut dhe, siç e kishte syrin, nuk do t'i ndahej derisa ta mbaronte.

— Drutë e dimrit i vumë, — tha Peroja. — Tani boll! Se vijnë e të kërkojnë edhe pleqtë e s'dimë ç't'u themi.

— Doli firar, thuaju.

— Lër edhe për mot.

— Rrëzon të tjerë dimri.

Peroja lëshoi litarët, dhe zuri të ngarkonte drutë.

— Si zor ta mbarosh, — tha ai, — do zënë shirat, do ftohet moti.

Plaku nuk iu përgjigj. Foli me vete: «atë do ta shohim».

Vjeshta erdhi. Fletët zuri t'i merrte era dhe plaku zuri t'i hakërrehej trungut me një inat të keq. Kotuqet sa vinin e dilnin më të trasha, sharra mezi i sharronte dhe ai e lyente shpesh me vaj. Kjo qe punë për zhakë, prandaj shpesh e më shpesh ai e kujtonte shokun e vet të vjetër, Janon.

Një ditë plaku vuri re me habi se pylli qe zhveshur i tëri. Qukapikët nuk ndiheshin. Rrugës guna nuk i rëndonte më dhe djersët mezi i tereshin. Bari mori brymë dhe nuk e ngriti më kokën. Peroja u mundua ta kthente nga udha. Tani i kishte mbetur edhe fare pak për të sharruar, po kjo qe pjesa më e vështirë, se duhej sharruar mëgjunjazi. Plaku u nis e mori me vete edhe lopatën e vogël të sheshtë, që kishte mbetur prej kohës së luftës. E kishte gjetur atë ditë kur kapitulloi Italia. Ushtarët ikën e i lanë depot plot.

Plaku shtroi gunën në lëndinë, u ul e u dha një të mprehur dy dhëmbëve që ishin thyer. Filloi të sharronte gati i shtrirë dhe për të ky

qe një mundim i jashtëzakonshëm. Dalëngadalë iu përhap një si mpirje në krahun e majtë. Plaku e shkundi krahun dy-tri herë, por më kot. Nga drekëhera e rrokullisi edhe kotuqen e fundit. Atëherë u çua dhe fshiu ballin me peshqir. Ngriti kokën e pa qiellin. Qielli kishte rënë poshtë, si pa re, si pa shpeshë, një i tëri, i errët si prej nate dhe i rëndë plumb. Sytë iu vranë nga një vetëtimë, por ajo çau tutje dhe ai nuk e dëgjoi gjëmimin. Fluturoi e i ra në fytyrë një fjollë e ftohtë. Ai e preku me gisht dhe fjolla shkriu. Pastaj erdh e ra një flok tjetër më i madh, po aq i ftohtë. Plaku rrëmbeu lopatën xhenjere, e nguli në bar, e mbushi me një plis dhe e hodhi mbi një rrënjëz të hollë. E dinte edhe vetë se kjo ishte një gjë pa duk, e kotë fare, sepse cingu kishte goxha rrënjë të tjera të kapura pas dheut, por atij i shkrepri domosdo ta mbulonte atë rrënjëz, sikur vetëm nga ajo do t'i thithte lëngjet filizi që do të dilte në pranverën tjetër.

Pastaj u ul dhe për herë të parë, pas shumë e shumë vjetësh, i shkrepri për një duhan. Ai e kishte lënë duhanin qëkurse një doktor i tha se, po ta hiqte atë ves, do të rronte edhe dhjetë vjet. Pas dhjetë vjetësh po ai doktor i tha se, po të hiqte kafën, do të rronte edhe vjet të tjerë. Plaku e hoqi edhe kafën dhe po rronte e po rronte... Tani s'kishte ç'të linte më, nuk i kishte mbetur më asnjë ves.

Plaku mbylli sytë për një çast dhe e ndjeu veten çuditërisht të lehtë. Tutje, në lëndinën e rrahut, u shfaq kali i kuqërremtë me jelen ngjyrë ndryshku. Kali qe i bukur si rusp dhe nuhaste erën e dimrit. Atëherë plaku i pa edhe sytë e kalit, që dikur nuk ia dallonte dot. Sytë ishin të

mëdhenj e të errët, plot me një pikëllim të ujshëm dhe pikonin dritë...

Flokonte dëborë me pllaze të mëdha. Qielli po shtronte savanin tejmbanë, ngadalë, me një përgjumje pafundësisht të gjatë. Dhe atëherë çdo gjë, dhe kalin, dhe drurët e pyllit, dhe barin me brymë, dhe plakun, dhe gjithë jetën i mbuloi bardhësia.

Një vizitë

Po bëhesha gati të dilja nga shtëpia, kur ra zilja e derës. Ishte një nga ato orët e para të mëngjesit, kur të gjithë kanë ikur në punë ose në shkollë dhe në pallat mbeten vetëm pleqtë pensionistë. Kështu i binte ziles vetëm Rubja, fqinja plakë e katit të katërt. Ajo vinte orë e pa kohë për të kërkuar ndonjë gjë që i mungonte për të gatuar drekën, ndonjë vezë, margarinë për lakror, erëza, majdanoz... Gjithmonë do t'i mungonte diçka dhe huan e kërkonte me një shpenjim të çiltër, njëlloj sikur kërkonte te motra apo vëllai. Njëherë na zgjoi në mesnatë. I shoqi kishte sjellë një mik që sapo e kishte njohur (në kafene pak çakërrqejf, mendova). Dëshën edhe nga një gotë, po rakia u qe mbaruar. I mbante mend huat deri në qindarka, pastaj, kur vinte Viti i Ri, dridhte petë e bënte bakllava për tërë shkallën, se i vinte ndoresh si askujt.

E hapa derën me atë buzagazin e vetvetishëm që më shkaktonin vizitat e saj. Në korri-

dor, larguar pak më shumë sesa duhej nga dera, qëndronte një burrë i panjohur, veshur me një xhup të gjatë bojëkafe dhe me pantallona kaki, ushtarake. Pelicja e xhupit i varej përfund nja tre gisht. Këpucët i dukeshin me pak gjurmë përbaltjeje, sikur posa i kishte fshirë me ndonjë copë letër para se të merrte shkallët për-pjetë. Ishte një burrë disi i shkurtër, me flokë të sertë, të rralluar e të përhimtë dhe me një palë dhëmbë të fortë, të zbuluar prej një buzëqeshjeje të gjerë, sikur kërkonte të falur. Fshatar edhe vetë, unë i dalloj fshatarët nga qytetarët edhe kur nuk kanë asnjë ndryshim të dukshëm në veshje. si ky njeri. Më mjaftonte për ta njohur, për shembull, veprimi i tij me këpucët e veta. Deri te pallati ai kishte ecur i shkujdesur, pa ua vënë shumë veshin baltës dhe llofkave të ujit nëpër sheshet para ndërtesave, ku djemtë nuk e lënë barin të rritet sepse luajnë me top. Kështu pa kujdes ecën djali im i madh, që përbaltet edhe kur s'ka rënë shi. «Ku vete dhe e ndjek baltën, xhanëm, sikur ma bën kasten», nxehet ime shoqe.

Pra, para se të hynte, fshatari i kishte hedhur edhe një sy vetes dhe atëherë kishte kërkuar nëpër xhepa një copë letër. Burri vazhdonte të buzëqeshte pa fjalë, si njeri i njohur, që pret t'i hidhen në qafë, dhe unë u hutova. Ndoshta diku e kisha takuar, e kisha njohur, i kisha bërë vizitë në shtëpi apo kisha ngrënë drekë tek ai. Psherëtiva me vete i molisur për kujtesën time dhe thashë:

— Urdhëroni!

Ai hyri, hoqi këpucët me një lëvizje të shpejtë, duke i shkëlur thembrat me maja, dëshmi tjetër kjo e origjinës së tij. Pastaj u futëm në kuzhinë. I tregova me dorë divanin, por ai

pëlqeu të ulej në karrigen e cepit, afër ballkonit. Fshatari vazhdonte të sillej si një njeri i njohur dhe ky shpengim më çonte një ndjenjë turpi dhe më ngathtësonte gjuhën. Tek unë ndodh që vijnë herë pas here të panjohur, letrarë të rinj, që zakonisht rrinë të druajtur dhe gjithmonë nxitojnë të ikin. Vite më parë m'u qep një grafoman që donte t'i redaktoja një roman, një burrë që për nga mosha dhe tiparet kishte një përngjasim të çuditshëm me fshatarin, aq sa, sikur grafomani të mos vishej gjithmonë me një kostum të zi prej stofi dhe me kravatë të zezë, — shkrimtari yt, që mban zi, bënte humor ime shoqe, — mund t'i ngatërroja të dy. Unë po matesha të dilja nga situata me ato fjalët e zakonshme që me vite nisim i përsëritim shpesh e më shpesh: «Më falni, e di që jemi parë diku, po kujtesa jonë tani...» Ndërkaq, me gjithë buzëqeshjen e paprerë, fshatari e ndjeu edhe vetë peshën e komunikimit të vështirë, se futi dorën në xhepin e xhupit, nxori një copë letër të zhubrosur dhe ma zgjati. Unë ndesha sytë e tij, që s'di se si më qenë përvjedhur deri atëherë. Sytë e tij të hirtë ishin të gjallë, të lëvizshëm e kureshtarë. Prej tyre buzëqeshja merrte një kuptim tjetër. Ajo dukej tani po aq e çiltër, por edhe e pafajshme, si e një fëmije që nuk e kupton dot gjëndjen shpirtërore të të rriturit.

— Unë... ja, nipi juaj, doktori, — tha ai, — të fala me shëndet, — dhe më zgjati letrën.

Nipi im Çomja është mjek në Sopot, në një fshat malor të thellë dhe, me gjithë ftesat e tij të përsëritura, mua s'm'u bë mbarë të shkoj një herë që ta njoh atë zonë «shumë interesante për shkrimtarët», siç thoshte ai. Derisa vinte nga ajo krahinë, domethënë se unë s'kisha si ta njihja fshatarin.

Letra e nipit, dy gisht letër shkrapa-shkrupa, ishte shkruar në një recetë: «I dashur xhaxhi, personi është Besim Shkurti, një miku im, për të cilin të kam folur. Të fala të gjithëve». U kujtova se nipi më kishte folur për një fshatar që e kishte shtëpinë afër spitalit, ku ai vinte shpesh në mbrëmje për të parë televizor. Letra nuk sqaronte asgjë dhe atëherë unë thashë me vete, thuajse i bindur, se fshatari ma kishte gjetur derën për ndonjë hall dhe prandaj i qe dashur rekomandimi i nipit. Po ky rekomandim dukej se qe dhënë me përtesë, aq e zhubrosur dhe e pakujdesshme qe copa e letrës. Më mirë të thuash i qe shkullur. Po për se mund ta ndihmoja unë këtë njeri?

Megjithatë nuk e lashë veten të bija në kurthin e pyetjeve të shpejta «si e keni hallin» e më the të thashë. Si mik i nipit, u përpoqa t'i bëja nderet e mikpritjes. E qerasa me një gotë raki dhe me një bonbone. Rakinë vetëm sa e vuri në buzë. Bonbonen e mori në dorë, e vërtiti andej-këtej, sikur s'dinte se si duhej çmbështjellë letërvaraku i saj, pastaj e futi në xhep. Unë vëzhgoja gjestet e tij nga aneksi, duke zier kafën në furnelë. Kafja m'u derdh, asnjëherë nuk dija të hidhja masën e duhur. Në dhomë u përhap era e saj e këndshme.

Fshatari Besim Shkurti dukej gjithaq i shkujdesur, po mua m'u bë se tani ai rrinte si mbi gjemba. Meqë s'donte kurrsesi të hapej i pari, unë u detyrova ta ngisja vetë bisedën, që të mos dukej se e prisja ftohtë dhe me bezdi.

— Si e kam Çomen? — e pyeta.

— Mirë i ecën. Këtë vit s'pati fare vdekje kalamanësh.

Ai vazhdonte të buzëqeshte me atë mënyrën e

tij të veçantë, sikur i derdhej në gjithë tiparet e fytyrës një kënaqësi e madhe.

— Sa fëmijë keni? — e pyeta.

— Shtatë. Dy vajza i martova, të tjerët në shkollë. Një djalë e kam në të lartën.

«Ndërhyrje te pedagogu, për ta kaluar», tha mendja ime. Tërë kohën ajo vazhdonte të rrihte «te halli» i fshatarit. Ehu, kot më kot nuk vjen njeriu vizitë në orën tetë të mëngjesit, po hë!

— Në cilën degë?

— Në Gjirokastër!

— Aha!

«S'qenka halli te djali. Instituti i Gjirokastres nuk ka degë për gjuhë-letërsi, që të thuash se mund të njihja ndonjë pedagog. Veç kësaj, nuk qe as sezon provimesh. E marrtë e mira, a mund të vinte njeriu vetëm për të sjellë dy gisht kartë? Çomja po Çome! Nuk kishte marrë mundimin të sqaronte gjë prej gjëje, kishte përtuar ta mbyllte letrën në një zarf. Të qe ndonjë lojë shahu, aty nuk përtonte, kishte borxh të të gdhinte.»

— Po ju... keni njerëz të tjerë në Tiranë?

— E, jo, jo! Tërë farefisi ynë është në fshat. Po edhe bashkëfshatarë, veç dy djemve të rinj, s'ka të tjerë.

— Si kështu?! — thashë unë.

— Vend i thellë andej nga ne, pleqtë nuk e dinin rrugën e shehrit, — qeshi ai, — pastaj mbeti brez pas brezi, si zakon. Bukë e gjizë dhe aty. Shkollat për më lart po zumë t'i ndjekim vonë... Po tani ndërroi, ndërroi. Kemi edhe gazetare tani.

Ai tha emrin e një gazetari të ri që botonte në rubrikat e politikës së jashtme.

— Mbase ia ke ndier emrin.

— Ia kam ndier, — përsërita unë.

— Po ju dilni ndonjëherë andej nga ne, kur të ngrohet moti, kur të gjethojë. Ngjitemi njëherë malit, ka ca lëndina andej sa të ha syri. Bari në gju. Janë edhe dy gjole.

— Më ka ftuar nipi që parvjet, po ja! — hapa krahët unë.

— E di, si jo. Unë do dilja t'ju merrja me kalë tek ura e gurtë. Po pastaj erdhi teli që s'do të vinit dhe... Paçka, ejani këtë pranverë.

Në krye, unë u prira të mendoja se ftesa e tij nuk duhej marrë dhe aq seriozisht, ashtu si çdo premtim që e bëjmë në bisedë e sipër pa ndonjë ngacmim shpirtëror të vërtetë, njëlloj siç na ndodh kur ulemi në tryezë me miq e shokë të vjetër, por të largët dhe nisim e qortojmë njëri-tjetrin përse takohemi kaq rrallë, pastaj betohemi se do të mblihdemi më shpesh, kurse pas një çike na përfshin rutina dhe harrësia. Mirëpo, kur pashë se ai dinte disa hollësi të tilla, si dëshira ime për ta bërë udhën me kalë, m'u duk se ftesa e tij nuk ishte vetëm një fjalë e hedhur kuturu. Unë e rishava me mend nipin tim, që më kishte folur kaq pak për këtë njeri. Pastaj befas m'u kujtua se ai kishte vajtur për vizitë edhe te motra ime, në Korçë. Dikur më kishin folur për të, po unë s'ia kisha vënë veshin shumë. Ndoshta edhe ftesa ishte një paradhënie për hallin që kurrsesi s'donte të shpallej! Po pse? Si është e mundur të kyçej kaq gjatë, kur unë e di mirë se shprehja e fytyrës sime nuk është nga ato të vrazhdat, që të stepin e të mbajnë larg? Për herë të parë pata një krisje në hamendjet e mia dhe atëherë më sëndisi një pendim i turbullt. Nuk mund të rrija kaq gjatë me dyshimin se pas çdo fjale, çdo gjesti e çdo buzëqeshjeje njeriu i panjohur me emrin Besim Shkurti strukto dinakërinë e

fshatarit të zgjuar që të fut në thes pa e kuptuar fare, veç kur ta shohësh që ta ka lidhur edhe grykën.

— Ju... kishit ndonjë hall në Tiranë, apo ashtu ju ra udha? — pyeta unë

— E kisha një hall, po... Një kushëriri im i parë, vëlla thuaj, bëhet operacion nesër në spital.

— Operohet? Po nga se?

— Ka një gjë aty në qesen e ujit. Një masë, sikur i thonë. S'dihet si do t'i vejë filli! — psherëtiu ai.

— Nuk është gjë e rëndë, — e qetësova.

— S'di! Thikë i thonë! Do të rri ca ditë për shërbim, se e shoqja s'vjen dot. Është me një rreth fëmijë. Zura edhe hotel, po doktori tha se mund të flija një dy ditë në spital.

Ai u rëndoi gjunjëve dhe u çua ngadalë.

— Të hëngra pak kohë, — tha. — Po, me që doktori, Çomja...

E përçolla deri te dera. I shtrëngova dorën.

— Do të vij, do të vij, — thashë nxitimthi.

Fshatari tundi kokën mendueshëm, zbriti shkallët, pastaj i ra për shkurt nëpër sheshin e përbaltur drejt stacionit të autobusëve. Unë u ula dhe ndeza një duhan. Thashë me vete se duhej ta kisha pyetur të paktën për emrin e kushëririt, të vëllait... Duhej ta kisha pyetur edhe për shumë gjëra të tjera, mirëpo kohën e paktë që ndenjëm të dy, mua ma brejti kërkërima e krimbit të dyshimit për «hallin» që duhej t'ia zgjidhja unë. Ishte një dyshim i vogël, meskin, një nga ato gjendjet e padëshiruara ku, pasi je fryrë me atë që ti e quan nuhatje apo në daç edhe zgjuarsia jote, zhgënjehesh si mos më keq dhe thua me vete: përse mendojmë kaq shpesh për vogëlsinë njerëzore?

Kur u takova me tim nip, prej kësaj gjendjeje më kishte mbetur ende një farëz e hidhur.

— Ore, ç'janë ato receta enigmatike që më dërgon? — i thashë.

— Pse, si... — tha ai.

— Me atë fshatarin, Besim Shkurtin.

— A! E kam mik atë!

— Miqtë i bëjnë vizitat mbasdite, kur janë të gjithë në shtëpi. Ti e di që unë as për kafe nuk ia shkrep.

Nipi nënqeshi dhe më shkeli syrin.

— Çudi e madhe! Dhe të mbajnë si njohës të fshatit, pale! Nuk e ditkërke ti, se, kur do ta nderojë mikun fshatari, i vete vizitë që në mëngjes?

— Nejse, fshat e zanat, — thashë unë dhe më mbuloi prapë një dallgë mërzie për vetveten.

— Mos u bëj merak, mirë e kishe pritur, — tha ai.

— Po, po... — mërmërita dhe nxitova të shtoja: — Ta marr tabelën e shahut?

— Edhe pyet? Oburra! — tha ai.

Ishte mënyra më e mirë për të shpëtuar prej zhbirimit të tij. Të atij apo të vetvetes?

PÄRPLASJE

Ftesë për shah

Ditën e dytë të pushimeve moti u prish. Ish-te ajo koha e paqëndrueshme e mbarimit të dimrit, kur zë e ndihet vërshimi i largët i pranverës, që zgjon nga dremitja ca dëshira gati të harruara. Një si ngazëllim i pakuptueshëm nis e gurgullon brenda njeriut, si ato rrëkezat e fshehta të ujërave nën dëborë dhe kjo ndjenjë të rrëmben, të merr me vete e të shtyn drejt natyrës, pranë mugullimit të barit e plasjes së sythave, pranë cicërimave të zogjve. Zaten, për këtë shkak kishim vajtur në atë shtëpi pushimi që e kishte detin në pëllëmbë dhe malin në gji. Mirëpo ditët dolën gënjeshtare, era e vakët e detit që e mbarsur me shi, kurse netët qenë ende të ftohta, dimërore. Dëshëm s'dëshëm, u mbyllëm brenda mureve të ndërtesës qendrore. Ishim pak njerëz, u njohëm shpejt e u bëmë si një familje e vogël. Ngushëlloheshim, për pamundësitë që na privonte natyra, me komoditetin e enterjerëve,

me ngrohtësinë e butë që përhapnin kaloriferët, me ato kënaqësitë e befashme që na rezervonte njohja me njëri-tjetrin...

Burrat pëlqenin sallën e bilardos e të shahut, gratë rrinin në holl, lexonin romane e thurnin triko, çiftet e porsamartuara, kuptohet, preferonin dhomat e tyre. Këto ditë të plogëta e plot përgjumje sikur po bënë kasten për ta. Djemtë, dhëndurët e rinj, rrinin nga pak nëpër sallat e lojërave, rrinin si mbi gjemba, shikonin shpesh orët e dorës dhe pastaj tërhiqeshin me vetulla të rrëzuara, sikur kishin halle të mëdha. Tërheqja e tyre në vetminë e dhomave, burrave me stazh u ndilte ca buzëqeshje të pikëllueshme, kurse djemve beqarë ca shikime ziliqare. Ky ishte një veçim tepër i bukur...

Po neve nuk na dukej se qe i tillë edhe veçimi i atij burrit me kostum të zi, për të cilin kishin rezervuar një dhomë më vete. Thoshin se ai qe një kuadër me mjaft përgjegjësi në një institucion a dikaster qendror, asnjëri nuk e dinte me siguri se çfarë posti kishte, sepse kjo ndërkohë dimërore kishte pak pushues nga Tirana. Qëndrimi i veçuar i tij na dukej disi foddull, kurse ajo që tha përgjegjësi i shtëpisë së pushimit, se ai po i jepte dorën e fundit një material studiimor, nuk mund ta përmbyste këtë mbresë. Ja, këtu qe edhe shkrimtari i njohur C. A., që shkruante një skenar filmi, mirëpo çdo pasdite vinte e mbërthehej me gurët e shahut dhe, ashtu siç qe, nevrík e potorexhi, kur mundej, na bënte të shkuleshim gazit. Zaten, atij i vajti në mendje edhe për atë «kampionatin» e shahut, ku u regjistruan dhjetë veta. Soto Vilza ishte i njëmbëdhjeti, po mezi u pranua. C. A. ngulte këmbë se duhej një numër çift pjesëmarrësish. Sotoja tha se mund të ftonim atë

shokun me kostum të zi. Mua m'u duk se Sotoja, me një lloj tinëzarië pa të keq, donte ta ndihmonte atë njeri, duke gjetur për të një mënyrë që të afrohej natyrshëm me ne të tjerët, një mundësi që mbresa e pakëndshme, të cilën e ndienim për të pa e përfolur, të shuhej e të zhdukej, sepse ai nuk e meritonte.

Ftesën ia bëri shkrimtari C. A. Njeriu me kostum të zi iu përgjigj me mirësjellje se nuk dinte ta luante shahun. Ne i filluam ndeshjet me një psherëtimë lehtësimi. Më mirë që s'dinte, përndryshe hija e tij dikujt mund t'ia përkulte shpirtin luftarak dhe padashur të bënte lëshime.

Soto Vilza e kyçi gojën e tij të madhe. Dukej si i fyer nga diçka e pathënë. Humbi tri ndeshje rresht, ndonëse në fillim të garës dukej si pretendenti më i fortë. «Nuk do të luaj më», tha dhe përplasi gurët e iku drejt mensës. Ky nervozizëm s'dihet si i mbiu, po kuptohej, kështu fliste vetëm dëshpërimi i tij...

... Përbri nesh, në rruginën midis tryezave, kaloi përsëri njeriu me kostum të zi dhe përsëri na ngacmoi hundët era e një deodoranti të panjohur. Tryeza e tij kishte numrin një dhe ndodhej në një si kthinë të sallës, afër sportelit të kuzhinës. Ditën e parë përgjegjësi nuk uli aty asnjëri, por të nesërmen, meqë gjithë tryezat ishin zënë, u detyrua të ulte një çift pleqsh pensionistë, ardhur me vonesë. Pleqtë hynin të parët në mensë, kurse ai zbriste nga dhoma më vonë se të gjithë. Sallën e përshkonte me një hap të gjatë, hante shumë shpejt dhe largohej me ngut. Të gjitha këto i bënte në heshtje, dhe kjo ngutje sikur donte të thoshte se ai e quante drekosjen a darkosjen një angari që duhej bërë, përndryshe kjo që kohë e humbur.

— Ta marrë e mira, ta marrë! Më ha hunda për sherr! — thoshte Soto Vilza.

— Bubu! Do na nxijë faqen ky! — alarmohej e shoqja, Marika. — Nuk i rrihet këtij pa bërë ndonjë proçkë.

Ajo shikonte nga unë dhe sytë e saj më luteshin të bëja çmos e ta përmbaja mërimë e pashkak të të shoqit. Nga ai djaloshi shkodran, që ishte me ne në tryezë, s'kishte ndonjë shpresë të madhe për ndihmë, sepse ai qeshte vazhdimisht dhe kjo asaj i dukej mungesë serioziteti.

— Mu në majë të gjuhës e kam një llaf! Hë ta plas tani, hë ta plas pastaj. S'di ç'më mban! — vazhdoi Sotoja me të tijën.

— E çka është ajo fjalë, ta marrsha! A po na bën me qeshë?

— Ty mundet, po atij do t'i vijë për të ulëritur.

— A nuk e thua veç për ne? — lutej djali.

Soto Vilza përtypej. Ndoshta s'kishte në mendje asgjë për të qeshur dhe tani i duhej ta gjente për t'i bërë qejfin shkodranit.

— Do t'i them... sa vajti kilja e pordhëve, o Bajko Goreja?

Karriget në tryezat përbri nesh lëvizën të gjitha. Soton nuk e kishte dëgjuar njeri, por e qeshura e djalit kërciti si xham.

— Aman, të keqen, thuaji një fjalë! — m'u lut rrëzë veshit Marika. Thuaji, se ty të dëgjon!

Unë nuk isha dhe aq i bindur që Soto Vilza më dëgjonte. Vërtet, ai qe nga ata njerëz që sesi të shpengojnë menjëherë prej druajtjes ndaj të panjohurit dhe pas një ore muhabet të duket sikur ke ngrënë me të një thes me kripë, mirëpo nga shpengimi deri te miqësia që sjell

respektin ndaj këshillave të shokut ka një goxha hendek.

— Çka di veta, edhe mua më duket tip mjaft i ftohtë! — tha shkodrani.

— Mundet që ashtu e ka natyrën, — thashë unë. — Ka edhe tipa të mbyllur, që nuk e pëlqejnë zhurmën e shoqërive gazmore, ka...

— S'mund të jenë të gjithë si ti, shoshë e shpuar! — e ngau e shoqja.

— Rri, moj derdimene, mos më çukullit veshët! Kam ndenjur në një tryezë me anëtarë të Byrosë Politike edhe kam biseduar siç bisedoj me ty! — tha Sotoja. — Në qoftë se ka njeri këtu që ka pak të drejtë të mbahet më të madh, është ai shkrintari. E pe sot se si iu mblodhën djemtë e rinj, kur erdhi fotografi, dhe e ftonin për fotografi që t'i kishin për kujtim?

— Përderisa ai shikon punën e vet, pse duhet t'i biem më qafë? — thashë.

Unë nuk desha ta merrja në mbrojtje Bajko Gorenë. Vetmia e tij edhe mua më dukej fodulle, po zemërimi i Soto Vilzës gjithsesi që i tepruar e pa vend. Aq më shumë kur besoja se Sotoja i kishte mësuar atij njeriu vetëm emrin, po me siguri nuk dinte asgjë tjetër. Sidoqoftë, mendoja unë, nuk është e udhës t'i hakërrohesh njeriut meqë në tryezën e tij ka një vazo me lule të freskëta, të rralla për stinën, apo meqë fytyra e përgjegjësit të shtëpisë së pushimit merr një shprehje të lumtur kur ai e fton për një shëtitje. Pa edhe sikur në pjatën e tij, në vend të mishit të zier, kuzhinieri të mbulonte nën patatet një copë biftek, të themi, prapë Soto Vilza s'kishte të drejtë të piperosej ashtu, sepse ai vetë kërkonte si pa të keq nga dy makarona e dy të dyta dhe nuk ia prishnin

kurrë, sepse kishin respekt për oreksin e tij prej druvari.

Ja kështu, njeriu me kostum të zi, që quhej Bajko, vinte e futej në bisedat tona dhe na ngatërronte me pamjen e vetminë e tij dhe nganjëherë mua më dukej se s'kishim aspak të drejtë ta përgojonim pa shkëmbyer asnjë fjalë me të, dhe ia thosha Soto Vilzës këto dhe atij nga një vesh i hynin nga tjetri i dilnin... Ai mbetej i patundur në mërinë e vet të errët, që i ziente për brenda pa arritur të shfrynte. Atëherë mua m'u përforcua mendimi që në fillim kishte qenë vetëm një dyshim i largët, se midis tij dhe Bajko Goresë mund të kishte ndonjë histori të vjetër, për shembull një njohje kalimtare, që, nëpër kohë, njëri e kishte harruar, kurse tjetri jo. Këtë përfundim ma nxiti edhe njëfarë stepjeje gati e pandejshme e Bajkos sa herë që ndeshte shikimin ngulmues të Soto Vilzës. Dhe ky nuk ia përtonte hiç që gjatë drekës t'ia mbërthente ata sytë e vet të shkruar, që gjurmonin me atë vëzhgimin e njeriut të hapur, i cili i beson shumë shprehjes së syve. Nganjëherë më bëhej se, kur kalonte pranë nesh, Bajkoja na përshëndeste me një tundje të lehtë të kokës, po aq të pahetueshme, sa mund ta ngatërrojë me ndonjë ves. Nëse kjo që përshëndetje, pa dyshim i takonte Soto Vilzës. Kjo do të thoshte se midis tyre ndehej një tel i hollë, që njëri donte ta tingëlonte, kurse tjetri ngurronte ta prekte. E pyeta Marikën se mos i kujtohej ndonjë njohje e të dyve, por ajo ma ktheu me të qeshur se, atëherë kur që njohur me Soton, në qytetin e vogël të druvarëve, që po ngrihej nga themelet, kishte shtatëqind djem dhe shtatë vajza, kështu që në tërë këtë kallaballëk asaj nuk i lejohej të njihnte njëri tjetër veç Sotos...

Kaluan disa ditë dhe për fat të mirë u duk se gjithçka do të mbaronte në mënyrë të qetë, domethënë, paçka se hunda i hante, sherr nuk do të kishte dhe kjo që e natyrshme, sepse shumica e ndjesive dhe e marrëdhënieve njerëzore këtu ishin kalimtare. Ndarja do t'i shuante simpatitë e antipatitë, derisa ndonjë ditë të silleshin në kujtesë krejtësisht të zhveshura nga pasionet e sotme, ashtu si ato anekdotat që na pëlqen t'i tregojmë kur mblihdhemi së toku... «Kam qenë njëherë në një shtëpi pushimi bashkë me një njeri që e mbante lart pazarin e... Ku ndodhet tani ai njeri? Nuk ia kam ndier më zërin...».

Mirëpo Soto Vilza ishte si ai ariu kur del dimri i gjatë, që, pasi hungërron përbrenda, derisa i mbushet mendja se behari ka ardhur, përshkundet me potere nga përgjumja. Ama, për të thënë, nuk tha asnjë nga ato fjalët e hidhura, që betohej se i kishte në majë të gjuhës.

Dy ditë para se të iknin, Bajko Goreja hyri bashkë me përgjegjësën e shtëpisë së pushimit në kafën e vogël përbri sallës së shahut. Tryezat ishin të zëna të gjitha. Me sa dukej, ata do ta pinin kafën në këmbë, te banaku, kur Sotoja u çua dhe u vajti pranë.

— Urdhëroni, uluni te tryeza jonë. Ka dy kolltukë të lirë, — tha.

— Faleminderit, mund ta pimë edhe në këmbë! — tha Bajkoja.

— Mund të venim edhe në drejtori, xhanëm, se, kur e pi në këmbë, sikur të vete në kurriz kjo e uruar, — tha përgjegjësi.

— Ai që terjaqi i vjetër i kafes dhe e pinte atë me hurba të vogla, ngadalë, me një barrë lezet.

— Pse të veni deri në drejtori? Urdhëroni! Apo s'ka qyfyre shahu!

— Sotoja dukej i ëmbël, i qeshur e i sjellshëm

dhe kjo dalje nga natyra provonte se nuk po u binte gjërave drejt e drejt, siç mburrej, por, si gjithë njerëzit, kishte edhe ai ca djallëzira të vogla, që u vijnë përkrah qëllimeve.

— Pak do të rrimë, unë pres të më vijnë nja dy shokë, — tha Bajko Goreja.

Pak, shumë, Soto Vilzës aq i bënte. Derisa të vinte vetura me ata shokët, nëse vërtet do të vinte, ai kishte për ta bërë atë që i kishte shkrepur në kokë. Ne lëshuam kolltukët dhe u ulëm në pufe.

— Që thua ti, drejtor, s'di në e ke marrë vesh apo jo, ne bëmë këtu një garë shahu, — tha Soto Vilza.

— E di, ishte një nismë shumë e mirë kjo, — tha përgjegjësi, i mikluar, se edhe ky druvari kokëfortë, që deri më sot i kishte thënë vetëm «përgjegjës», po i drejtohej ashtu siç lipsej.

— Mund ta regjistroni si aktivitet të kulturës masive, — tha shkrimtari C. A., po s'kuptohej në e tha seriozisht apo me ironi.

— Mos harro të shënosh edhe se unë dola i parafundit, — tha Sotoja.

— Këtë nuk e shënoj! — tha përgjegjësi me humor. — S'ka lezet që kryetari i këshillit të shtëpisë së pushimit të jetë në fund!

Bajko Goreja qeshi pak dhe për forcë zakoni kaloi pëllëmbën mbi fijet e rralla të flokëve në tullën e kokës.

— Mirë bëri shoku Bajko që nuk e pranoi ftesën. Pyesin këta për autoritete? Ja, unë jam i fyer nga të gjithë, se më morën nëpër këmbë. S'donin t'ia dinin fare për dinjitetin tim. Le si moshë, po të paktën si kryetar këshilli! Fundja,

vetë më zgjodhën. Ahu, ua bëri mirë shoku Bajko, vërtet! — përsëriti Soto Vilza.

Bajko Goresë i ngriu gazi te cepi i buzëve. Sytë i lëvrinë nëpër fytyrat e të pranishmëve, por ato ishin të pahetueshme, se s'kishin si ta dinin shqetësimin e tij. Ai ktheu sytë nga dritarja. Qielli sitte shiun e përditshëm dhe qiparisat luhateshin si lavjerrës. Rruga që e shkretë, fare e shkretë. Ai do të donte të ngrihej, por, kundër vullnetit, u zhyt edhe më thellë në kolltuk. Mos vallë largimi i tij i heshtur do të binte në sy për keq? Përgjegjësi vazhdonte ta pinte kafën ngadalë, i kënaqur që po e bënte këtë rit siç duhej.

— Nuk do t'i përplasim njëherë brirët? — i drejtua Soto Vilza dhe u bë gati ta prishte lojën e filluar në mes.

— Vazhdoni ju, mos u trazoni fare. Unë kam kaq kohë që s'i kam prekur gurët. Singërisht, kam harruar fare! — tha Bajkoja.

— Thonë që nuk harrohet! — tha shkrimtari C.A.

— Vazhdoni ju, mua më pëlqen shumë të shikoj! — tha Bajkoja dhe piu gllënjken e fundit të kafes. Fshiu buzët. Aty kishte mbetur pak llum.

E kuptuam pak pozitën e tij të vështirë, dhe s'dihet sesi, të gjithë sepse i buzëqeshëm me mirësi, sikur i thoshim: e po fundja, nëse e the një gënjeshtër të vogël ca ditë më parë, s'ka gjë të keqe, njerëz jemi, na ndodhin këto... Vërtet, ti ndoshta ke pasur punë... Kështu ne, po jo edhe Soto Vilza...

Si pakuptuar, në fushën e shahut u krijua një pozitë interesante. Loja kishte qenë e barabartë, po shkrimtari C. A. diku kishte gabuar

dhe tani, me një lëvizje të ushtarit, Soto Vilza do t'i kërcënonte dy kuajt.

— Ku do t'i futësh kuajt, o derëzi! — tha ai. — Do ta bëj, do ta bëj atë lëvizje, s'të lë të ma dërdhësh bishtin! Kthime nuk pranoj. E kemi thënë, kthime përkthime s'ka, vetëm vep-
ra origjinale.

Soto Vilza e lëvizi ushtarin dhe shkrimtari mund ta quante lojën të humbur, por ai vazhdoi si për inerci, me atë kokëfortësinë e shahistëve amatorë, që presin derisa kundërshtari të bëjë ndonjë gafë.

— Ç'më ka ndodhur njëherë, që thoni ju, — tha Sotoja, ndërsa tjetri vriste mendjen, — këtu ë njëzet vjet të shkuar besoj. Kam qenë shahist më i fortë asokohe, ta dini. Truri i ri, si mulli i ri... Dola i pari në kampionatin e qytetit tonë, vajta në gjysmëfinale në Sarandë. Bashkë me mua edhe një tjetër, që doli i dyti. Ia harrova emrin atij djalit, në gojë e pata. Nejsë, mund ta kujtoj më vonë. Unë s'para e njihja, djali sapo kishte ardhur pas mbarimit të studimeve të larta. Edhe të tjerët e njihnin pak, aq sa mund të njihesh në shah. Thoshin se qe goxha djalë, qerratai. I zgjuar, i mprehtë, kurajoz po se po, kjo dukej edhe në lojë, po thoshin se qe kështu edhe në punë. Por edhe ashik qe, i binte fizarmonikës, këndonte... Atëherë... se tani ma do mendja nuk i bie më. E po i ndodh njeriut, rritet në moshë, pa rritet edhe në përgjegjësi dhe zë e mendon se nuk i kanë më lezet ato pasionet e rinisë. Çka, të mos ikim shumë nga historia jonë. Mori pjesë ky djalë për herë të parë në kampionatin lokal dhe i gdhendi paq, me radhë. Unë mezi i mora një barazim. Do të kishte dalë i pari, mirëpo ditën e fundit e mundi një veteran, një që vuante nga

prostati dhe ngrihej tri-katër herë gjatë lojës për të derdhur ujin e hollë... E pashë që i erdhi thartë, se u mund tamam nga ky, e ngushëllova, i thashë se plaku ca vjet më parë ishte i pathyeshëm në qytetin tonë. U nisëm të dy... Në Fier na ndodhi edhe një ngjarje për të qarë e për të qeshur. Pranim të vinin autobusët, vajtëm të merrnim nga një byrek te banaku. Aty, goxha kallaballëk, si në stacione... Do ti, ia përllan paret nga xhepi një hajdut xhepush atij shokut tim, që ia kam harruar emrin! U dëshpërua, sa s'qante. Më vjen inat më shumë, thoshte, mua të m'i vjedhin? Do të kthehem, tha, s'kam ç'të bëj... Nuk bën të kthehesh, i thashë, ne përfaqësojmë ngjyrat e qytetit. Do prishim paret e mia, do bëjmë si do bëjmë, por, të kthehesh, është turp... Pranoi. Do të bëj telegram në shtëpi të më dërgojnë, tha, ty po t'i marr si borxh. Do ti, na ndodh edhe një prapësi tjetër! Ndeshjen e parë na bie ta bëjmë të dy! S'di se si u ngatërrua ajo puna e ndarjes së grupeve dhe e shortit, kjo ndarje s'qe dhe aq e rregullt, por iku e vate... Si do të bëjmë, më thotë. Dreqi e di, i them, më mirë të ankohe mi, të na ndajnë në grupe të ndryshme. Ajo s'bëhet dot tani, më thotë, po për ndeshjen si do të bëjmë. Do të luajmë, shtrëngo dhëmbët, ia ktheva. Mirë, o, mirë, thotë, por është ndeshja e parë! Humbja t'i pret krahët, si ty, si mua. Ne po jemi për herë të parë, s'na njohin. Nuk e sheh që kemi rënë në një grup me ca ujqër që... Dy mjeshtër një ish-kampion, tre kandidatmjeshtër. Po more një petull në tabelë që ditën e parë, të shohin me nënvleftësim dhe s'bëjnë kompromise fare... Po pse duhet të bëjnë, i them unë. Të shohin si kundërshtar të dobët, pra, thotë ai.

Të them të drejtën, nuk e kuptoja se ku

donte të dilte. Kokëtrashë paskështa qenë për këto marifete... Gjë e madhe se na qenkëshin mjeshtër! Unë kam kokën time, thosha. Nejse, e kisha marrë përpjetë edhe unë, mora një goxha mësim atë verë dhe nuk guxova më të hyja në gara zyrtare. Se nga teoria isha fyl fare, kurse ata teorinë e kishin majë gishtave. Ore, unë nuk e çaj shumë kokën për ato teorirat e tyre, i them, bile ca më mirë që s'di, se do t'ua bëja planet përshesh, po ti ku e ke hallin? Ja, de, më thotë, është më mirë ta fillosh garën me gjysmë pikë sesa me zero pikë!..

Në fillim sikur nuk më erdhi për zemër kjo marrëveshje, po pastaj, troç llafi, i thirra mendjes dhe nuk m'u duk dhe aq e keqe. Fundja, të një qyteti jemi, thashë, le ta lëmë barazim, se s'është kushedi ç'mëkat, aq më tepër që, siç kisha dëgjuar, marifete të tilla ndodhte që i bënë edhe mjeshtrit.

Mjeshtrit po, po hajde ta nxjerrësh barazim një lojë kur nuk i di hilet e zanatit! Se ndeshja duhej bërë, gurët duheshin shtyrë, nja njëzet e pesë lëvizje të paktën, që të mos i binte erë gjyqtarisë. Ja kështu, shatra-patra, kur na del një pozicion tamam si ky i sotni, që po ma s'këll-dis kaq shumë mikun tim të gjorë, shkrimtarin... Po të shtyja gurin e katrorit f4 përpara, unë i kërcënoja dy kuajt. Ai miku, që ia harrova emrin, u thartua në fytyrë, u zbeh e u pre fare. Ma hodhe, thotë me zë të ulët, nuk e kishim kështu marrëveshjen... Dreqi e di si doli kjo lëvizje, u shfajësova unë. Të mos e bëja, do të binte në sy për keq, se mbi kokë na vërtiteshin herë pas here ata të gjyqtarisë. Pastaj qenë edhe tabelat e mëdha, që i shikonin spektatorët. Unë vura re se karshi tabelës sonë grumbulli i njerëzve u shtua. Siç dukej, pozicioni qe interesant.

S'kisha nga t'ia mbaja, e shtyva gurin dhe me lëvizjen tjetër i hëngra një kalë. Pas kësaj, spektatorët u larguan. Për ata, loja kishte marrë fund. Për mua, jo... Vazhdo, e kërcënova nëpër dhëmbë, kur pashë se po bëhej gati të nënshkruante fletën e dorëzimit. Ai më pa me ca sy të zbardhur, të habitur. Vazhdo, kur të thonë, ngula këmbë unë duke i hedhur tym duhani në fytyrë. U bind. Vazhdoi, po pa zemër. Unë po fillova të luaja si e ëma e Zeqos majë thanës, kur thonë. As që kisha ndër mend fare ta shfrytëzoja epërsinë time materiale. Ai mori kurajë, bëri ca lëvizje të mira në krahun e rrokadës dhe e vuri mbretin tim në një pozicion kërcënimi. E pashë që mori krahë, u frymëzua, siç thotë ky miku im që e ka humbur, e harroi marrëveshjen fare. Ndonëse me një figurë mangët, pozicioni i jepte dorë për kombinime të bukura... Po fluturonte... Ë pashë prapë me ngulm. Ku të shpie mushka, i thosha me sy. Por ai m'i fshihte sytë. Ç'të bëja? Mblo-dha forcat, bëra një sakrificë, e dhashë figurën e tepërt për një ushtar të rrezikshëm dhe prapë loja u barazua. Atëherë ai i ngriti sytë dhe më buzëqeshi. Çdo gjë sipas planit, tha. Më mirë të mos e kishim bërë fare atë drej marrëveshje, mendova i dëshpëruar. Se, ç'është e drejta, ajo marrëveshje më kushtoi shumë. M'u prish gjaku, më vinte turp e inat me veten sa ta haja me dhëmbë. Ndashjeve ua vara fare, iku shpirti i garës, mezi mbloodha dy pikë e gjysmë dhe dola i parafundit, si këtu. Kurse ai miku, ai që... s'dua t'ia kujtoj emrin, nuk doli dhe aq keq. Në finale nuk hyri, por u rendit andej nga mesi me gjashtë pikë e gjysmë. Për qytetin tonë pa shahisë të afirmuar kjo nuk qe keq. E urova

me shpirt. A, se harrova! Ata lekët i erdhën, m'i ktheu menjëherë, qe njeri korrekt nga kjo anë, të mos ia hamë hakun. Përveç asaj marrëveshjes ku më tërhoqi, fundja atv edhe vetë e kisha fajin që e hëngra grepin, më erdhi inat me të, se dëgjova që kishte thënë në klubin sportiv që unë luajta i paimpenjuar, sikur kisha vajtur më shumë për plazh sesa për ndeshje... Por e qepa gojën, nuk i thashë gjë, deri në një pikë ai kishte të drejtë.

— Histori e këndshme, — tha përgjegjësi, — apo jo, shoku Bajko?

Shoku Bajko nuk u përgjigj. U çua si me përtim, na vërejti me radhë me sytë disi të zbardhur, të fyer e të alarmuar, kërrusi shpatullat dhe mori shkallët përpjetë, drejt dhomës së ngrohtë...

Udhëtarë në errësi

Natën, që tashmë po trashej, unë do të doja ta kaloja më mirë në udhëtim sesa në hotel. Punët e mia i kisha mbaruar që ndajnatë. Prita nja dy orë në udhëkryqin pranë shpërndarësit të benzines. por makinat me trupa drurësh, që vinin nga sharrat, ishin të gjitha të zëna.

Vonë, kur pritja s'kishte më kuptim, duke përplasur këmbët e mardhura, u nisa drejt agjencisë në hyrje të qytezës, aty ku kishte qëndruar një kamion i mbuluar. Shoferi rrinte përkulur te kamarja e hapur në murin e zyrës, ku nëpunësi i agjencisë merrej me fletudhëtimet. Nën pambukoren bojë bari, shqepur nën sqetulla, një nga ata xhupa që zakonisht njerëzve u rrinë të gjerë, shoferi dukej trupmadh e hijerëndë. Kur u ngrit, u duk edhe më shpatullan, një vigan i vërtetë. Fytyra e tij e ngrysur, ruante shenjat e dukshme të lodhjes. Buza e poshtme i rrinte pak e varur, prandaj dukej më e trashë se e sipërmja. M'u bë se, e kisha njohur dikur këtë

njeri, mirëpo ndërkoha prej kësaj njohjeje deri atë ditë që aq e gjatë, sa ndryshimet e pamjes nëpër të ma bënin të pasigurt shkrepimën e kujtesës.

— Mirëmbërëma! Do të keni një vend për mua deri në K.? — e pyeta.

— Vend kam, po sonte nuk udhëtoj, — tha ai.

— Ah! — psherëtiva unë padashur.

— Keni ndonjë urgjencë?

— Jo. Mbarova punë dhe s'ma ka ënda hiç ta kaloj natën në hotel! — thashë unë.

— Kam dymbëdhjetë orë në timon, bëra dhe një gomë në qafë. Më është qepur gjumi si ndonjë zarbë. Po të kishit ndonjë fatkeqësi... ndryshonte puna. Nga ora tre pas mesnate, po të të ketë dalë gjumi, duku.

Kur jam për udhë, unë e bëj gjumin të grimcuar dhe një intuitë e habitshme më kallëzon me afërsi se sa është ora. Ja, edhe në atë errësirë të dhomës së hotelit, duke e munduar kujtesën që të zgjohej e të gjente në ç'rrethana isha njohur me shoferin, — njohja duhej të kishte qenë e shkurtër, po jo krejt pa gjurmë, thosha, — unë thujse e dija që ora s'kishte vajtur akoma tre pas mesnate. Shtypa disa herë butonin e llambës nën abazhur, por ajo nuk u ndez. Shtrati tjetër ishte i zbrazët. Në këtë qytet të vogël në rrafshnaltë netët e vjeshtës janë të ftohta dhe bujtësit të rrallë.

U çova dhe hapë derën e ballkonit. Larg zbardhën majat e dëboruara të Gramozit. Një dritësi e përhimtë derdhej prej shpateve të tij e binte si një prarim hënor mbi qytezën e mardhur nga acari. Ishte një natyrë e ngrirë, e palëvizshme, që padashur të kallte ndjenjën e trishtuar të pritjes së diçkaje që po vonohej e

s'dihej në do të vinte kurrë. Më pushtoi me forcë dëshira për të udhëtuar, për të perceptuar shpejtësinë e lëvizjes që ndoshta do ta afronte mëngjesin e largët. Si zor të jetë zgjuar shoferi, thashë me pezmi dhe mbylla derën me çelës.

Duke ecur nëpër sheshin e zbrazët, ku era kishte fshirë fletët e gështenjave të egra, dëgjova zhurmën metalike të vërtitjes së maniveilit dhe nxitova hapat.

Kabina nuk kishte dritë dhe hëpërhë ne i shihnim njëri-tjetrit vetëm vijat e zbehta të profileve, si në negativin e një filmi. Xhadeja e çante rrafshnaltën përmes. Dritat fluturonin tutje, duke zbuluar ledhet e arave, zbardhur nga bryma. Plepat e zhveshur rendnin njëri pas tjetrit në një ndjekje pa fund. Ishte një zhgënjim pamor, që provonte se shoferi e kishte shkelur gazin në dërrasë. Lëvizja e shpejtë në një rrugë krejt të shkretë të ngjall ngazëllimin e zotërimit mbi natyrën. Unë po mendoja se është pikërisht kjo ndjenjë epërsie e zotërimit, që, pasi u jep shoferëve një kënaqësi djallëzore, i shtyn drejt shpejtësive të ndaluara.

Vigani, që e manovronte timonin me pëllëmbën e dorës së majtë sikur luante me një lodër plastike, po e ndizte kureshtjen time gjithnjë e më shumë. Dëshira për të kujtuar njohjen tonë po më kthehej gati në një fiksacion. Nuk dija si ta hapja bisedën. Cigaren që i dhashë, ai nuk e mori. Tha se nuk e kishte pirë kurrë dhe se nuk e duronte tymin në kabinë. Foli butë, po kjo më stepi edhe më shumë. Pasi nuk gjeta me mend asnjë bisedë tërthore që ta çonte te njohja jonë, unë i thashë drejtpërdrejt:

— Më duket se dikur jemi njohur.

— Ëhë! Pse, nuk e mban mend?

Domethënë ai e mbante mend dhe më kishte njohur që të mbrëmshmen. Më erdhi keq për veten dhe thashë si me turp:

— Të them të drejtën...

— Keni shkruar një artikull të vogël për mua në «Sporti».

— Aj, aj! Po ti je Rudi! — thirra unë. — Rudi Kolnoka, kampioni i peshës mbi nëntëdhjetë kilogramë në mundjen e lirë!

— Ish-kampioni! Njëzet vjet të shkuar! — qeshi ai.

— Si është e mundur që s'të njoha? — thashë i mërzhitur. — Ai ka qenë shkrimi im i parë si gazetar. Në atë kampionat ti ke qenë i mrekullueshëm. Të gjithë kundërshtarët me shpatulla, me tuç...

— Bëja stërvitje dhe mbaja regjim të mirë atë vit.

— Po më pas, si u zhduke ashtu nga tapeti?

— Më zunë ca halle familjare. Vdiq babai, duhej të mbaja nënën dhe motrat e vogla. U bëra shofer. S'kisha më kohë të stërvitesha. Mora pjesë dhe nja dy herë, ata të fizkulturës së rrethit thoshin «ty s'të del njeri përpara», mirëpo, pa stërvitje, aha... Doli ai Sala i «Partizanit». Më mundi dy herë, një herë me pikë, pastaj me tuç. Kështu, e lashë...

— Po si të ka vajtur jeta?

Kjo qe një pyetje tepër intime, nga ato që mund t'ia bëjnë njëri-tjetrit vetëm shokët e vjetër e të ngushtë, mirëpo në disa çaste njeriu nuk arsyeton dot kaq thellë dhe i prish rregullat e mirësjelljes. Veç asaj, në marrëdhënie me këtë Rudi Kolnokën, stërhollimet e etiketës s'di pse shkërmoqeshin, sikur ai i shtynte vetë me trupin e madh dhe vetiu flisje thjesht e troç. Kjo mbresë nuk më lindi asaj nate. Ajo qe

më e hershme dhe m'u kujtua menjëherë bashkë me portretin tim të parë letrar të botuar në shtyp.

— Si gjithë njerëzve, të përpjeta, të tatëpjeta, shesh... Ç'të thuash? Po s'duhet të qahem. Kam katër fëmijë, dy djemtë janë binjakë. Janë me ekipin e ngritjes së peshave. Njëri theu rekordin për të rinj në stilin e shtytjes. Njëqind e pesë kilogramë.

Deri në kilometrin pesëdhjetë e dy s'pushuam së foluri. Vetëkuptohet, më shumë për sportin. Sido që prej vitesh nuk shkruaja më në rubrikat sportive, pasioni më kishte ngelur i vull, si në vitet e rinisë. Pasioni për sportin ndoshta është një nga më të pashërueshmit...

Pikërisht në kilometrin pesëdhjetë e dy na ndodhi një ngjarje që më detyron të shkruaj prapë për Rudi Kolnokën, ish-kampion në mundjen e lirë. Aty është qendra e një sektori të fermës. Ky sektor është i njohur në gjithë Jugun për kopshtet e mëdha të mollëve, që shtrihen sa të ha syri. Është një pyll i vërtetë, me atë bukurinë e veçantë të simetrisë së përmasave që i krijon mendja e dora e njeriut. Kam pasur rast ta sodit këtë mahnitje nga helikopteri. Në stinën e vjeljes plantacioni i mollëve ngjan me një lulishte të jashtëzakonshme, sepse nëpër ngastrat rriten lloje të ndryshme, secila me ngjyrat e tonet e saj të ngrohta. Atje tej verdhërojnë ngastrat e belfioreve si të spërkatura me pahun e hënës, pak më tej çelin burbuqet e trëndafilavë të kuq të starkingut, më tutje, me një blerim si prej bari në tharje e sipër, fshihen midis fletëve, si ca zogj të mëdhenj, rënetë kanadeze, pastaj anurkat të gënjejnë syrin dhe ai s'është në gjendje të përcaktojë nëse janë tonet e së kuqes apo të së verdhës ato që krijojnë

ngjyrimin e tyre lozonjar, ja edhe xhonathani si i ngjyer në verë të kuqe të errët, goldeni delikat e qelibar, si një lule «mos më prek», të ndara të gjitha nga brezat e dardhave zvarranike e të ftonjve... O, kush mund ta përshkruajë tërë atë mrekulli. Unë besoj me naivitet se natyra nuk ka qenë kurrë aq bujare, sesa kur krijoi këtë frut, megjithëse e di që do të më kundërshtojnë adhuruesit e rrushit e të agrumeve...

Ç'e do që është natë, ç'e do që rrëshqitja e hinkës së dritës na hap vetëm fare pak prej kësaj magjie, mendoja unë. Biseda jonë kishte shterur. Heshtja që e ëmbël, nanuritëse. Më bëhej se shkulmi i erës që vinte nga xhami i ulur, sillte ca kundërmime të lehta e të shëndetshme që të hapnin shpirtin. Sezoni i vjeljes së mollëve duhej të kishte mbaruar, po në këtë stinë ferma ndodhej ngushtë për krahë pune dhe unë e dija se disa lloje me qëndrueshmëri të lartë nuk ishin vjelë akoma. Befas makina frenoi dhe unë desh e përplasa kokën në xham. Rudi qeshi me bujë.

— Të zuri gjumi! — tha ai.

Unë nuk fola. Qe e vështirë t'ia shpjegoja Rudit se ëndërrimi im symbyllur për kopshetet e mollëve nuk ishte gjumë. Përpara hundës së makinës qëndronte një njeri që kishte ngritur duart lart, me një shenjë urdhëruese. Unë pandeha se mos ky njeri ishte kontrollor rrugor vullnetar. Njeriu u afrua dhe, pasi dalloj targën e makinës, thirri:

— Kupe! Dil, or, dil! Qenka Rudi, dora jonë qenka!

Fytyra e atij njeriu që bërë me gaz. Dukej i veshur trashë, këmbët i kishte të shkurtra si kërcelë. Ai që quhej Kupe, doli nga kanali duke hequr zvarrë një thes të mbushur deri në grykë.

Thesi duhej të qe mjaft i rëndë, përderisa ai nuk e hidhte në shpinë. Nën ndriçimin e zbehtë që përhapej në kabinë, vura re buzën e poshtme të Rudit që ishte varur fare, me një shpërveshje shpërfillëse.

Ai që na ndaloi, hipi në parafango dhe mbështeti fytyrën në xham. Rudi e uli xhamin deri në fund.

— Ç'kemi, Rudi? — tha ai.

Fytyra e tij gjatuke, me një mjekër majuce, kishte një shprehje të dukshme kënaqësie. S'i thonë shaka, të gjendesh rrugëve në këtë orë të natës dhe të gjesh makinë!...

— Ku keni qenë? — pyeti Rudi.

— Në dasmë. Martohej një farefis yni në një fshat nja dy orë prej këtej. Ç'fat patëm që të gjetëm ty, Rudi! Do të arrijmë me kohë në punë! — tha ai. — Prit një minutë, sa të hedhim thasët në karroceri.

— T'ju ndihmojmë?

— Jo, mos zbritni.

Tjetri, ai që quhej Kupe, kishte zvarritur nga kanali edhe dy thasë të tjerë. Pasi ngarkuan, hipën e u rehatuan në ndenjëset e lira. Ai që rrinte prapa Rudit, burri me mjekër majuce, që s'ia dija emrin, nxori cigaret.

— Mos e ndiz! Rudi nuk e duron tymin! — tha Kupja, prapa meje. Ky e kishte hequr pardësynë që, kushedi pse, i qe përbaltur nëpër manshetat e mëngëve dhe e kishte hedhur mbi motor.

— Ndize, o, ndize, — tha Rudi.

— Ç'fat që të gjetëm ty, Rudi! — përsëriti mjekërmajuci.

— Thashë unë, kaq herët vetëm Rudi në kaloftë, s'ka tjetër shofer! — tha Kupja.

Rudi nuk u përgjigj. Marrëdhëniet e tyre tre-

gonin se ata ishin të njohur fort mirë, madje ndoshta ishin shokë të afërt. Atëherë, përse u duheshin këto dëngla? Unë besoja se Rudi mezi i gëlltiste ato, mirëpo e përmbante veten, se me ca njerëz që të qerthullojnë nëpër miklime e lajka të stërholluara, një njeri si ai duhej ta ndiente veten të çarmatosur, njëlloj sikur t'i kërcenin nëpër mish dy pleshta të pakapshëm. Ai që përkulur dhe rëndonte mbi timon me të dyja pëllëmbët. Ky përqendrim shprehte, më shumë sesa fjalët, bezdinë e tij prej dy udhëtarëve të natës. Nga ana e vet, ata ndiheshin fare të shkujdesur dhe ca nga ca e zbrazën tërë thesin e lëvdatave për Rudin. Më drejtoheshin mua, sepse ua thoshte mendja që unë isha një udhëtar i zakonshëm, pra, i painformuar për virtytet e bëmat e Rudit, sidomos në ato vite kur ai që kampion.

Rudi turfullonte dhe ia shkelte gazit duke na troshitur zorrët si mos më keq. Ishte njëfarë hakmarrjeje. Kupja e përplasi kokën pas mbulës së kabinës e tha si me shaka:

— Ore Rudi! Mos ke urdhër të na çosh në spital?

— E ka patentën taze, me tri lata, prandaj, — tha tjetri.

Më vonë doli se kjo shpoti idhnake, të cilën unë s'kisha si ta kuptoja kur u tha, që ajo që ia cingërisi nervat Rudit. Mua ajo m'u duk si lëvdatë. Rudi e uli shpejtësinë, u mbështet në ndenjësë, e mori timonin me dorën e majtë si më parë dhe pëllëmbën e së djathtës e lëshoi pa kujdes mbi kapakun e motorit, sikur shtynte një mizë.

— Ore, po ç'drejqin kishit në ata thasë? — pyeti.

Ata të dy u panë sy në sy dhe kukurisën nën

zë. Mjekërmajuci nxori nga xhepat e xhupit dy mollë të mëdha nga ato majoshet që quhen Bauman.

— Gjëra të ngrënshme! — tha ai dhe na zgjati mollët.

Rudi e vërtiti në dorë, e pa si me çudi dhe e la para xhamit, aty ku mbante dokumentet.

— Ju paskan mbushur mirë!

— S'është e thënë të dalin të gjithë rruar e qethur nga dasmat, si ata të dasmës së Malos, — tha Kupja, duke kujtuar një skeç estrade që ato ditë ishte shumë popullor.

— Po si i sollët prej dy orë larg? — Rudi frenoi. Më shkeli syrin. Mua as që më vajti mendja se pyetja që bëra do të qe aq çoroditëse për ata të dy. Pas kësaj, unë e ndieja pa i parë se ata më vërenin me dyshim, si njeri të djallëzuar, prej të cilit duhej të ruheshin.

— Na përcollën me mushka ata të farefisit, — tha mjekërmajuci.

Prapa meje psherëtiu Kupja, dhe fryma që shfryu më gudulisi qafën.

— Shiko, shiko... — ia bëri Rudi nëpër dhëmbë. — Ore, kot që na e përdridhni muhabetin, — shtoi ai dhe u kthye drejt tyre, i gatshëm për shakara. — Kot e keni, se unë kam goxha hundë! Aha, keni shype prej këtij, o? Po ky është kushëriri im i parë, o derëbardhë, mos e çani kokën fare prej tij!

Kupja dhe tjetri u shkrehën të lehtësuar dhe u çelën. Rudi e mori mollën dhe e përgjysmoi me një të kafshuar.

— Ti, Rudi... je i çuditshëm ti! Shenjtor a ç'tjetër të thuash. Ke frikë mos të të zërë ndonjë gjynah apo si? — tha Kupja.

— Ku e nget llafin?

— Si, bre, përditë i bie mes për mes paraj-

• sës së mollëve dhe s'të vete mendja të marrësh dy kokrra e të mbushësh një xhep për kalamanët?

— Një xhep, një torbë apo një harar? — qeshi Rudi.

— Makar edhe një harar. Stivat e mollëve janë male!

— Parajsa e mollëve, mirë e the, Kupe! — tha mjekërmajuci.

Rudi frenoi prapë, pastaj ndaloi fare. Gjysmën e mollës që i mbeti e hëngri ngadalë, duke e shijuar sa më gjatë që mundte. Pastaj zbriti e u çapit për nga spondi i pasmë i karrocërisë. Errësira e natës ishte akoma e thellë, nuk shquhej asnjë shenjë e mëngjesit. Rudi seç bënte aty prapa. Vonesa e tij po zgjatej ca si shumë.

— Ç'po bën ai? — pyeti mjekërmajuci.

— Më duket se i ka rënë një gomë! — tha Kupja.

— Bobo! — u ankua tjetri.

— Rudi! Të të ndihmojmë? — tha Kupja e u përkul nga xhami. Po xhami nga ana ime që i mbyllur dhe unë s'desha ta hapja.

— Në punojmë bashkë me Rudin, në park, — tha ai.

Unë pashë me bisht të syrit xhupin e shtrënguar të atij që s'ia mësova dot emrin. M'u duk se, po të çlirohej rripi prej xhupit, do të derdheshin varda kokrrat e mollëve dhe pa to njeriu do të fironte e do të dukej ngordhalaq.

Rudi hipi në kabinë, skuqur e bërë flakë në fytyrë nga era e natës apo nga ndonjë mundim i trupit. Derën e la të hapur.

— Zbritni! — tha ai me zë të ulët e të ngjirur.

— Të të ndihmojmë?

— Zbritni dhe mbathjani! Hajt!

Ata të dy lëvizën sikur u hodhën gjemba nën prapanicë, panë njëri-tjetrin, pastaj shikimet u kryqëzuan mbi Rudin. Rudi nuk dukej i inatosur. Aq i qetë dukej, sa mun të thoshe se ato fjalë që tha, ishin vetëm një shaka e aq.

— Ah, djall i madh që je! — tha Kupja. — Ka edhe për ty, ka!

— Do më qëroheni nga sytë, apo të marr manivelën e t'jua meremetoj kurrizin! — shfryu Rudi, po ashtu, ulët e nëpër dhëmbë.

Ata të dy, me sa dukej, e dinin se inati që shpërthen ngadalë e që duket si i përgjumur është më i rrezikshëm, sepse, duke qenë në zgjim e sipër, ai s'përmbahet e s'pranon arsyetime. Mjekërmajuci u ankua me një zë qarëman, si me vete:

— Ku të vemi tani natën?

— Në esfel të gomarëve të veni! — shau Rudi.

Kamioni u vërsul përpara si i tërbuar. Nata që e errët dhe, sado që u mundova të shihja duke nxjerrë kokën nga xhami, unë nuk i shqova dot të dy udhëtarët e braktisur në mes të xhadesë. Vetëm thasët e tyre zbardhnin si dy njolla të turbullta.

Pas pak ndjeva vështrimin ngulmues të Rudit. Ai diçka priste prej meje, po mua më pëlqente më shumë të bluaja me vete.

— Hm... aj, aj, xheç i rraha! — tha ai.

— Nuk ia vlente. Ata u zbutën e u bënë pula! — thashë.

— Hm... Ç'e do, t'i kisha rrahur më mirë. Paskëtaj nuk kam ç't'u bëj.

— Pse? Apo meqë të bie inati?

— Inati s'më del, por ata janë asi sóji, që e dredhin dhe kanë gojë. Thasët do t'i bëjnë torba, pastaj mund të thonë: për një torbë mo-

llë e bëri Rudi këtë proçkë? Sivjet ka bollëk, sa hanë edhe bagëtia. Ashtu, pastaj mund të thonë, demek, i rrahu për një trastë mollë që ua fali një fshatar dhe ua bëri për inat... E, jo, jo. Unë e kam llafin gjetiu, byrazer. Duhej t'i kisha rrahur, se ata më fyen. Më poshtëruan gjer në palcë, maskarenjtë. Se, që ta marrësh vesh, para gjashtë muajve unë u dënova dhe ma hoqën patentën. Si, qysh, pse u dënova, mos më pyet, se s'ta tregoj. S'dua ta kujtoj. Jo se më vjen turp, po s'dua. Mbase edhe turp më vjen, kot ta bëj hasha. E mirë, iku ajo. E kisha me hak, më dënuan e ma morën patentën për gjashtë muaj, më kritikuan edhe në kolektiv. Ishin edhe ata të dy, Kupja bile foli, më kritikoi si të tjerët. Mirë bëri, s'e shaj. Atëherë, pse, more qen bir qeni, e sjell mallin e vjedhur tek unë? E sjell se të thotë mendja që unë s'do të bëj fjalë, nuk do të kundërshtoj, pa, edhe në thënça gjë, bëhemi ortakë dhe hajt, na qoftë udha mbarë. Kështu, si njeri me vese e me gabime, ky Rudi s'ka ç'të thotë...

Si pakuptuar, ai kishte filluar t'u drejtohej atyre që s'ishin më. Po pas një grime shau rëndë dhe u kthye nga unë.

— Ata më quajnë mua të pandreqshëm, ja se ç'është. Ata nuk besojnë tek e mira e njeriut, më kupton apo jo?

Unë pohova me krye. Një ngashërim i butë s'më linte të flisja.

Gjithë ngjarjet e kësaj nate, me takimin tonë, me ngazëllimin shpirtëror prej përfytyrimit të pllajës me mollë, si dhe me dy nga ata grykësit e mallit të përbashkët, që duke u kthyer nga dasma mbushnin thasët me mollë, do të kishin qenë të rëndomta e jo aq ngacmuese për t'u treguar, pa rrëfimin e fundit që më bëri

Rudi. Për të, vetëm për të mund të bije në mendime dhe pastaj të hapje një dritare në brendësinë e njeriut...

— Nata qe aq e bukur, mbante erë mollësh!
— tha ai pas pak. — Më vjen keq që na e prishën.

— S'ke si ia bën, — thashë unë. — Gjithnjë do gjenden shpirtvegjël që vijnë e ta turbullojnë zemrën, kur e ke të kulluar...

— S'ka gjë. Kopshtet e mollëve do t'i kemi përreth edhe për disa kilometra, — tha ai.

Pastaj zbritëm në fushë. Aty nata nuk ishte më aq e shurdhër. Qe koha e plugimeve të vjeshtës dhe traktorët lëronin pa ndërprerje. Dritat e tyre na ndoqën pas derisa zbardhi.

Kafja e orës dhjetë e gjysmë

Urdhëroni, tryeza është e lirë. Ah, paskam lënë kasketën aty! Forca e zakonit! Vijmë këtu për një grimë herë, aq sa mjafton për të pirë një kafe dhe ja, nuk u kushtojmë vëmendje disa rregullave të thjeshta. Ja, po e var te varësja...

Po nuk më mbani mend? Pikërisht ai jam, Qenani! Ah, ka vite e vite që s'jemi parë! Ishim tepër të rinj atëherë, kurse kryetari i ekipit, shoku Maliq, ishte një burrë xhanan... S'kam dëgjuar gjë për të. Si e mbylli? Gëzohem! Dukej ai. Burrë me kapacitet të plotë! I çmonte kuadrot e reja!

Kafja e mirë, nukë? E kemi artiste këtë Sabikon. Ka qenë banakiere te turizmi, këtu kishim një tjetër, po nuk ia shkrepse fare nga zanati. Zanati gjë e madhe! Mezi ua mbusha mendjen shokëve të aparatit që ta sillnim këtu. Punoja dhe vetë në aparat atëherë...

Sabiko, e ka pirë kafën shoku Ropi? Që në shtatë pa dhjetë? Interessant me këtë njeri. Nuk

i zënë këmbët dhe! Një kafe në këmbë dhe pastaj tërë mëngjesin, ç'mëngjes, tërë ditën, që të jemi të saktë, në terren!

Po ju? Me shërbim, kuptohet! Ku keni kohë ju të dikastereve qendrore të dilni për qejf! Kam një shok të ngushtë aty te ju, Adnan Vathin. O, domosdo që e njihni, si të mos e njihni Adnanin?! Njëzet vjet të shkuar kemi qenë të dy në një zyrë. Në aparatën e Komitetit Ekzekutiv, vetëkuptohet. Pastaj Adnanin e tërhoqën në dikaster. Me meritë, me meritë të plotë, është e ditur. Kuadër i rrallë! I aftë, punëdashës po se po, pak të thuash kaq për të. Ai është edhe... i talentuar. I talentuar, pikërisht në atë kuptim që i jep talentit estetika. Se, mendoj unë, edhe drejtimi është art. Përderisa është art, domethënë kërkon edhe talent! Adnani e ka atë me të tepërt! E ka provuar me një jetë. Ah, Adnani, u them shokëve! E shikoni, forca e zakonit... e kam të vështirë t'i drejtohem «shoku Adnan». Ndoshta për atë intimitet që kemi pasur të dy. I kishim tryezat përballë, shikoheshim duke i shkelur syrin njëri-tjetrit me pak djallëzi për shefin tonë që qe pak i leshtë, i trashë! Gjë e pashkollë! Se ishim të rinj atëherë dhe ia lejonim vetes ca çapkënllëqe që koha na i shëron pastaj. E pra, u them shokëve vazhdimisht: Ja Adnani! Ai është një simbiozë e njeriut të shkencës me atë të drejtimit. Një dhunti fatlume kjo! E rrallë! Pa shiko si e sjell jeta! Ju vini këtu të pini një kafe dhe takoheni me një të njohur të vjetër dhe me një shok të ngushtë të Adnanit. Do t'i thoni shumë të fala nga unë, nga Qenan Sapuni i thoni. Se na merr malli, more, na merr malli për shokët...

A? Domethënë Adnani u transferua? Jo, nuk më duket krejt e papritur. Madje, po ta shikosh

hollë-hollë, kjo pritej prej kohe. Është në logjikën e gjërave. Kishte njëzet vjet aty, sa, të thuash me humor, e kishte bërë karrigen me vrimë. Kështu që tani ju takoheni rrallë, ndoshta nuk e takoni fare. Tirana është e madhe, pastaj ku dikasteri e ku fabrika e tullave në Vorë. S'do të keni asnjë rast t'ia thoni të falat e mia. Le që as ia vlen t'i mbani mend. Na rrëmben nganjëherë nostalgjia e së kaluarës dhe ja, i bezdisim shokët me porosira të kota.

Unë? Jo, ka ca kohë që jam larguar nga aparati. Bëra të pamundurën! Ju lutem shumë, duhet të më kuptoni drejt, u thashë. E di, ndoshta jam i nevojshëm këtu; ndoshta përvoja ime e gjatë në aparat u duhet shokëve më të rinj, po mendoni edhe për mua, për prestigjin tim si specialist. Pa kudhrën e prodhimit, unë do të thahem; thashë, do të burokratizohem, pavarësisht kujdesit tuaj e timit që të mos më rrëmbejë rutina e burokratizmit. O! Tani jam për mrekulli aty ku jam!

Por... a do të më lënë vallë ta mbyll aty ku kam shkuar? Si zor... Pse të mos më lënë? Eh... po ja, vihen në kandar disa interesa më të mëdha sesa ato të individit. Edhe para dymbëdhjetë vjetve më kaluan një herë në një ndërmarrje ekonomike, po pas dy vjetësh, vetë shoku Tare, ish-kryetari, ju sigurisht e dini, ai tani është në KEMP dhe punon vetëm disa orë, më thirri e më tërhoqi prapë. Me zor! Ka shumë mundësi që historia të përsëritet. Më tha shoku Ropi pardje, ja këtu në bufenë e vogël të aparatit, me atë tonin e tij sikur vazhdimisht bën shakara: «Nuk është e pamundur mundësia që ti të bësh një rrugë më të shkurtër se ajo që bën sot për të pirë kafën e Sabikos.» Ah, ngjan si një rebus kjo frazë, por ai që e njeh

stilin e shokut Ropi dhe e di situatën këtu, e zberthen lehtë. Domethënë, për forcë zakoni, për një hobi, si të them, unë nuk e pi dot gjetiu kafen e mëngjesit dhe ja, ai më sheh shpesh këtu, në bufenë e aparatit... Këtu takoj shokët e vjetër, njihemi me të rinjtë, shkëmbej dy-tri fjalë. Kurse ai... U alarmova, të them të drejtën. Do ta kundërshtoj, vetëkuptohet, mirëpo... urdhri është urdhër dhe ç'i mbetet një njeriu si unë, të cilin detyrat që ka pasur e kanë bërë të ndër-gjegjshëm plotësisht për ta ditur se ç'peshë ka një vendim që merret për interesat e punës? Ah, kam një parandjenjë se do të më tërheqin prapë në ndonjë seksion këtu dhe do të më prishin punë!

Megjithëse... po ta shikosh çështjen me paanësi, ja, po të zhvishesh për pak çaste nga ajo guaska e mallkuar që e quajmë interes personal... dhe na duhet të pranojmë me keqardhje se ende kemi diçka nga kjo guaskë, them, po ta shikosh çështjen me gjakftohtësinë e paanësisë, ata kanë të drejtë në rastin tim. Aparati i Komitetit Ekzekutiv ka tani plot kuadro të reja. Energjike, vetëvepruese, të gjalla! Të kënaqet shpirti të bashkëpunosh me to. Por... paksa të rrëmbyer, më të sigurt sesa duhet, apo jo? Ju që jeni vetë një kuadër me aq përvojë, me siguri keni pasur rast ta vëreni këtë dukuri. Ç'duhet bërë në këtë situatë? Një harmonizim i përvojës sonë me vrullin e tyre. O, e di, ka plot kuadro me përvojë, por prapë besoj se ndihet nevoja... Ja përse dyshoj shumë se do të më..."

Nejse, të bëhet si të bëhet! Tymi i punës të shkojë drejt, të tjerat janë të dorës së dytë...

Mirë vafsh, shoku Milo, mirë vafsh! Nuk njiheni me këtë njeri, besoj! S'keni humbur gjë. Ka të ngjarë të transferohet nga aparati. E mo-

rën nga baza, po nuk e përlligji besimin. Sa kohë qe specialist në ndërmarrje, i eci mbarë, po këtu e qulloshi! S'është i zoti të hartojë një informacion me shkrim! Prototipi i praktikistit! Një ditë, vetë shoku Ropi i hoqi vërejtjen këtu, publikisht, duke pirë kafe. Vafsh shëndoshë ti, s'bën bëzbëz fare, i tha. Të shohim a do të na nxjerrësh mjalt pa bëzbëz! Një vërejtje e hollë kjo, në stilin e tij, me humor, po kush ka intuitë, e kupton. Domethënë, he, pse nuk na ushqen me materiale! Shoku Ropi më duket se i kishte kërkuar një informacion të gjerë, kurse ky i kishte dhënë nja dy gisht shënime në një copë skedë! Ka posibilitet që pikërisht në vendin e tij... eh, s'më vjen mirë as ta kujtoj një perspektivë të tillë...

Ama... kemi hedhur punë bashkë asokohe me atë ekipin! Ju kujtohet? Studim me themel! Ju kujtohet si tha shoku Maliq pasi i përmblodhëm të gjitha në atë dosjen me kapakë të lidhur? Si është e mundur që s'ju kujtohet? Djema, tha, kush të jetë më i shkathët nga ju, le ta vjedhë e ta kopjojë këtë dosje dhe le ta paraqitë në Institutin e Kërkimeve si vepër origjinale; po të mos i japin titullin «doktor i shkencave», ejani e më pështyni! Sa keq më vjen që qenka sëmurë! Nuk e dija, përndryshe do të kisha gjetur rastin... Ashtu është, ju keni të drejtë, unë me të njihem fare pak, pas atij ekipi nuk u takuam më kurrë, por unë kam mësuar shumë prej tij! Unë e admiroja, kurse ai më çmonte. E dini ç'më tha njëherë? More Qenan, më tha, kur të vështroj se si të shket kalemi, ma thotë mendja të të marr aty në Tiranë. Na duhen ca djem të shkathët, po kam frikë se këta nuk do të të lejojnë. Qenka i çuditshëm ky fati i njeriut, miku im! Ja, rri e vras mendjen nganjëherë, si do të

kishte vajtur jeta ime sikur atëherë shoku Maliq të më kishte tërhequr në dikaster? O, sesi të vjen kur mbyll sytë dhe përfytyron një jetë tjetër, të ndryshme nga ajo që ke bërë. Një tjetër perspektivë, një tjetër hapësirë! Dhe të kap trishtimi kur kujton ato mundësira që të kanë buzëqeshur për një çast dhe pastaj të kanë fluturuar prej duarve nga disa rastësira të prapa apo nga ndonjë ngurrim a lajthitja jote! Se, kur është i ri njeriu, nuk thellohet dot që të shohë larg, në vitet kur do t'i mbijnë thinja. Ja, unë, për shembull, e dini se si iu përgjigja atëherë shokut Maliq? Nuk mund t'ju vejë mendja fare, aq absurde do t'ju duket! Mos më merrni më qafë, i thashë, unë e ndiej veten aq të lidhur me qytetin tim, sa duhet të më vini vinçin që të më shkulni prej tij. Më kujtohet si sot, rrinim të dy në lokalin e turizmit të vjetër dhe jash-të binte një dëborë e bukur... Kështu kemi qenë, ç't'i bësh! Sikur të kisha pranuar atëherë, do të ishim kolegë dhe sot, në vend të kësaj bisede të rastit, do të diskutonim për probleme me peshë...

Bah, sa zhurmë bën ky agronomi, Leksi! S'di të flasë ndryshe, veçse me zë të lartë. Sa hyn në kafe, fillon të hedhë thumba andej e këtej! Ju duket me humor, vërtet? Jo, nuk ju kundërshtoj, ai e ka një prirje për t'i bërë të tjerët të qeshin, ka gjuhë të mprehtë, por e tepron! S'di masë, s'përmbahet fare! Kryetari që kemi pasur dikur, shoku Tare, nuk e duronte dot. Ky njeri, më ngre nervat me atë buzëqeshjen e tij të vazhdueshme, më tha një herë. Dhe kishte hak. A është serioze për një nëpunës të aparatit që të rrijë tërë ditën me dhëmbë jashtë, duke bërë qyfyre?

A ju kujtohet para shtatë vjetësh, kur ju

çuam një studim për normimin teknik? Shkru
edhe shtypi për atë nismë. Unë isha në krye të
grupit që hartoi relacionin përfundimtar... A?
Vërtet u bëtë kureshtar për atë njeri? Po nuk
ia vlen... Është fip që të qepet, thumbaxhi! E
dini ç'i punoi një kolegu të tij, zooteknik? Ky
zootekniku ishte baballëk njeri, mbase një çikë i
mefshtë, por ama djalë tepër korrekt! S'bëri
vaki kurrë të vijë në zyrë një minutë me vonesë.
Apo s'kishte një bukurshkrim! Qëndiste ca evi-
denca operative, që të kënaqnin syrin! Ë, ja ky
Leksi, si zevzek e rrëmujaxhi që është, vente
fshatrave me shërbim dhe, kur kthehej, ia bënte
kolegut mendjen çorap! Aty në Flokas kishte një
dem të racës, të egër e të pashtuar, që ua kë-
puste frerin, i thoshte. Tjetri, si zooteknik, që i
preokupuar, domosdo, për këtë dem. Vete në
fshat, takon kryetarin. Ky, po, në komplot me
Leksin. Shpëtuam nga ai demi që nuk mbante
fre, i thotë. Si ia bëtë, pyet zootekniku. Na
këshilloi Leksi, agronomi, që t'ia vinim hallkën
në buzën e poshtme, meqë ajo nuk i duhet demit
për të ngrënë! Aty nuk po e këput më! Bobo,
ç'keni bërë, alarmohet, i gjori! Po kush ju tha
ta dëgjoni atë gomar, more, aman, ai s'është
specialist për kafshë! Bobo, do të na ngordhë
demi!... Qyfyre, me një fjalë, për shaka... Një
herë tjetër vjen nga fshati ky dhe i thotë kolegut
të tij veteriner. Kishte një dash të sëmurë aty,
po ti mos shko, se e vizitova unë dhe u thashë
ta kurojnë me urotropinë. Po ku e di ti, more
gomar, se ç'kishte dashi? Do të na ngordhë
dhe do ta mbaj tërë përgjegjësinë unë, thotë dhe
vrap në fshat. Dashi, po, shëndoshë si molla.
Pse e bërë, i thonë, këtë shaka? Se kishte kohë
që nuk lëvizte fare nga zyra, thotë. Ja, të tilla
paudhësira! Shoku Tare bëri çmos, derisa e tran-

sferoi, po ka ca kohë që e morën prapë në seksion. Është i zoti, thonë, di të komunikojë me masën e kooperativistëve. Hm... e ç'komunikim, të lutem shumë, kur ke konceptin se të gjithë janë si këmbët e dhisë? Për mendimin tim, humor i tij vërtet është i lezetshëm, siç thoni ju, por është... i pakontrolluar. Midis nesh kjo, ka të ngjarë ta çojnë në një kooperativë malore. Kohët e fundit ka bërë një shaka të rëndë me shokun Ropi. Kështu nga jashtë, shoku Ropi u tregua i kënaqur, tha se shakaja ishte e goditur, ama, nga brenda, ka zier i tëri, e di unë!

Leksi! Të lutem shumë, i dashur! Shakatë e tua i njohim të gjithë, po një çikë më i përmbajtur, se, si i thonë, gjuha kocka s'ka po kocka thyen, Unë, që të njoh, nuk mërzitem hiç fare nga ajo që thua, se e di që e ke me humor, po këtu qëllon që vijnë edhe njerëz të panjohur. Jo, nuk e kam fjalën për shokun, ky është një shok imi i vjetër nga dikasteri... Mirë vafsh, Leksi!

Hm... ja, e dëgjuat se sa i pacipë bëhet nga njëherë? Hm... ç'njeri! Sipas rradakes së tij, unë ardhkam këtu për të pirë kafën me qëllim që t'u mbij në sy shokëve të komitetit dhe, kur të hapet ndonjë vend, ata të thonë: po ja, kemi Qenanin! Si e harruam Qenanin?

Shaka fare banale, në një kohë kur e vërteta është që unë s'dua të lëviz kurrën e kurrës, dua të mbetem përgjithmonë aty ku jam!

Po ikni? Po vërtet, na tërhoqi biseda! Edhe unë u bëra vonë, më falni! Gëzohem shumë që u takuam. Ah, po pse ta paguanit vetë kafën? Ah, Sabiko, Sabiko! Ti s'duhej t'ia merrje! I harron ca rregulla të mirësjelljes nganjëherë!

Mirë vafsh, të fala shokëve!

Zëri prapa shpine

Ata që nuk e njihnin Peçi Sularin, e mbanin për njeri jo fort serioz. Fytyra e tij e gjerë me tipare të lëmuara, faqet bullafiqe me gropëza, goja e madhe që i vente shpesh vesh më vesh pa ndonjë shkak tjetër përveç atij gazit gurgullues që i ngjitej nga shpirti, dhëmbët e vegjël e të rrallë si të brejtur nëpër të qeshurat, sytë e përshkënditur, të lëngshëm e bredharakë aq sa mund të dyshoje se donin ta fshinin atë mirësi të përmbajtur, që vihej re vetëm kur e vëzhgoje me vëmendje, të gjitha dukej se ishin krijuar për ta përforcuar mbresën e mungesës së seriozitetit. Për dreq, duke dashur ta rreptësonte ca këtë pamje prej hokatari, ai kishte lënë azat një palë mustaqe të bollshme bojë gruri, të varura mbi cepat e buzëve. Mustaqet ishin një tekë e rinisë, që nuk e kishte mposhtur dot.

Ata që e njihnin, domethënë shokët e brigadës së montimeve, kishin tjetër mendim për të.

Mirëpo ditën që ndodhte kjo ngjarje, Peçi

Sularit i duhej të takohej me një njeri të panjohur, pra s'kishte si të shpëtonte prej mbresës së parë që linte pamja e tij, mbresë që ai e dinte edhe pa ia thënë njeri. Dhe ai që do të takonte nuk qe njeri dosido, po një goxha personalitet me tituj shkencorë e me pozitë shtetërore, dekan i një fakulteti në Universitet. Këtij njeriu ai duhej t'ia tregonte shqetësimin e vet, duhej t'ia bindte jo vetëm për vërtetësinë e ngjarjes (kjo nuk ishte dhe aq e vështirë), po sidomos për ndjenjat e ngatërruara të inatit e të protestës që i ngjalli ajo ngjarje. Ec e bëje këtë, të lutem shumë, me një gjuhë shakatare e me pamjen e një baballëku të kënaqur, që s'është i zoti të vrenjtë vetullat e të varë buzët edhe atëherë kur e shkelin në kallo.

Edhe sikur të bënte ndonjë stërmundim e të sajonte një fytyrë të ngrysur e hijerëndë, gjë që si zor ta qulloste, kjo do të dilte më për zi, se ashtu vetja do t'i ngjante si tuhaf dhe, kur ta kujtonte më vonë këtë shtirje, do t'i digjnin veshët.

Duke ecur, e mbuluan djersët. Thoshin se vapa e verës kishte ikur bashkë me gushtin. Retë e shirave të vjeshtës grindeshin me erërat si në çdo shtator. Në kodër, në sfondin e murmë të qiellit, vizatohej ndërtesa e fakultetit. Tek ajo të çonin ca shkallina prej gurësh të gdhendur që përdridheshin tërthor kodrës. Shkallina plot prague. Pragu i parë: njeriu që duhej të takonte. Posti i tij, titujt shkencorë. Pragu i dytë: biseda që do të bënte. Ajo s'kishte farëgjëje të lezetshme e me kripë që të ta çonte buzën në gaz. Pragu i tretë: inati që i kërciste nëpër dhëmbë kundër atij me zëthin e hollë si prej keci. Inati i shtynte këmbët t'i hidhnin shkallinat dy nga dy. Pasiguria për veten i stepte e i prangonte,

duke i detyruar të zvarriteshin ngadalë e si me pendim nëpër sheshet e pushimit.

Sikur ngjarja të kishte të bënte drejtpërdrejt me të, do ta kishte pasur njëqindfish më të lehtë dhe mendja nuk do t'i shkonte fare te fytyra e tij tepër e qeshur ose jo aq serioze. Por ngjarja jo vetëm që s'kishte të bënte me të, po që edhe mjaft e turbullt, një ngjarje thujtase e pafytyrë, ashtu si një njeri në errësirën e natës, zëri i të cilit të vjen në vesh fshehurisht, por nuk ia sheh dot as fytyrën, as sytë, asgjë.

Duhej të kisha ardhur me atë vrundullin e inatit të parë, tha me vete. Kot e tora dhe ë lashë me sot e me nesër. Me atë inat që më ndezi kokën për atë me zëthin e hollë, tani do ta kisha kollaj, nuk do të më merrej goja sikur e kam të mbushur me kaçamak. Jo po durove e prite zotrofe, se na thënkam që gjaku i nxehtë është këshilltar i keq! Urdhëro tani me atë gjakun e ftohtë, ku ma ke atë mllefin që e bën gjuhën bilbil?!

Duke ecur, në mënyrë gati të pakuptueshme, me një bashkëshoqërim mendimesh që shtynin nxituar njëri-tjetrin, ai ia ritregoi vetes tërë ngjarjen me ca lëvizje të lehta të buzëve. Fatmirësisht, përreth nuk ka këmbë njeriu, përndryshe, mendoi ai, me këto grimasa të fytyrës, do të më marrin për të lajthitur.

Pyetjet që mund t'i bënte dekani as që i vajtën nëpër mend. Përndryshe, do të detyrohej të mendonte edhe përgjigjet. Parapërgatitje për pyetje e përgjigje bëjnë natyra të tjera, dhe ai besonte se ashtu bashkëbiseduesit i ngrihen që më parë kurthe prej fjalësh. Nxori shaminë nga xhepi e fshiu djersët që i mblihdeshin në gushë. Kot thoshin shkoi vapa me gushtin...

Pak nga pak ai i kthjelloi e i vuri në udhë

mendimet e hallakatura. Nga frazat e tyre shtrydhi fjalët e tepërta dhe nënqeshi me tërë fytyrën e vet të gjerë, nga kënaqësia.

Me vetveten çdo bisedë qe e lehtë dhe e mundshme...

Njeriu që rrinte ulur përkundrejt, në një kolltuk të gjerë, dekanit iu duk disi i çuditshëm. Ai nuk e tha emrin dhe dekani sepse pati një përshtypje të brendshme që të mos e pyeste. Kjo qe njëfarësoj dëshire për të provuar nëse do të mund ta gjente me hamendje se ç'profession kishte i panjohuri, i cili, nën atë maskë të qeshur, madje disi qesharake, dukej se përmbante një mëri bubulluese, që pas pak do të shpërthente. Fakti që ai nuk u prezantua, sipas dekanit, provonte dy gjëra: ai nuk qe nga ata tipa që e mbajnë veten për persona të mirënjohur (këta zakonisht thonë emrin e vet me kujdes, pastaj me zë më të lartë qendrën e punës dhe shkarazi, gjatë bisedës, edhe detyrën) dhe se shqetësimi apo halli i tij ishin më të mëdhenj sesa dukeshin, përderisa e detyronin ta harronte mirësjelljen fillestare të prezantimit. Këto hamendje pakëz të stërholluara, si dhe dëshira për ta ruajtur kureshtjen, tregonin se dekani qe një njeri i prirur për zhbirime psikologjike. Pa e kuptuar qartë, këta njerëz e vënë bashkëbiseduesin në pozitë të vështirë me heshtjen e vëzhgimin e tyre këmbëngulës.

Peçi Sulari u mundua ta ndryshonte ca fytyrën e ta përmbante atë buzëqeshje që vinte e ia bënte më të re e më simpatike, po kjo dëshirë që i shkrepri për një grimë, u shua aty për aty. Turbullimi i tij merrej vesh edhe sikur

të mos ishte një vëzhgues aq i vëmendshëm si dekani. Megjithatë Peçi i dha kurajë vetes dhe e filloi bisedën me fjalët «s'di në do të më kuptoni...» Pastaj u mundua të kërkonte ndjesë për kohën e çmuar që do t'i hante, po premtoi se do t'i binte shkurt, fare shkurt, vetëm se dekani duhej ta kuptonte që ai u mat disa herë para se të vinte këtu, bile dyshonte se mos, kushedi, kishte ardhur kot, jo aty ku duhej. Po të qe kështu, atëherë dekani duhej t'ia thoshte se kjo ngjarje s'kishte të bënte me fakultetin e tyre dhe paskëtaj ai do të vinte gjetiu, domethënë aty ku duhej.

— S'di në do të më kuptoni...

Ai e përsëriti këtë «s'di në do të më kuptoni» aq herë, sa, sikur të mos kishte ata sy të kthjellët e të hutuar dhe atë pamje prej baballëku, që ka mbetur paksa djalosh i padjallëzuar, dekani do të ndihej i fyer.

— Derisa keni ardhur tek unë, ma do mendja se ajo që do të më thoni, i përket ose fakultetit ose mua personalisht, — tha ai. Dekani u përpoq të dukej sa më i shkujdesur e i afërt. Ai tha me vete se kishte të bënte me një njeri që s'qe mësuar me biseda nëpër zyra dhe prandaj donte t'ia hiqte druajtjen që ia shkaktonte kjo situatë e re.

— Me ju jo, nuk besoj. Po me fakultetin, me kolektivin tuaj, domethënë, po. S'di në do të më...

— Do të mundohem t'ju kuptoj, mos kini qeder! — tha dekani.

— Se më mbeti në gojë ky llaf, — qeshi ai me gjyç.

Dekani u çua nga tryeza dhe u ul në një kolltuk, përbri tij. Burri bullafiq rrinte ndanë kolltukut, gati për t'u çuar.

«Natyre gazmore dhe sedër e prekshme që thyhet lehtë. Po të lëndohet sadopak, ky njeri do të krisë e do të ikë pa më thënë kurrjë», mendoi dekani dhe tha:

— Mbështetuni, mos rrini si mbi gjemba.

Peçi nuk luajti nga vendi. Të mbështeteshe, do të thoshte të zhyteshe në një rehati më të madhe sesa duhej. Fytyra e dekanit, në gjysmëhijet që hidhnin grilat plastike, ruante shprehjen e një pritjeje të qetë. Ai që mësuar të dëgjonte me durim. Vitet e para, kur punonte në uzinë, ai nuk e përmbante dot natyrën e vet të rrëmbyer, por aty zëri i fortë e pak gërnjar vinte e sinkronizohej për bukuri me zhurmën e makinave metalprerëse. Kur filloi të jepte leksione në fakultet, e ndjeu menjëherë se diçka kërciste midis temperamentit të tij dhe heshtjes së përqendruar të studentëve, që prisnin t'u hapte të fshehtat e disiplinës së vështirë që jepte. Dita-ditës, me kokëfortësi, ai e mposhti rrëmbimin e vet si një sëmundje që duhej shëruar dhe tani, afër moshës kur mund t'i thërritnin «xhaxha», durimi gjakftohtë i që bërë thuajse natyrë e dytë.

— S'di në do të më kuptoni... — psherëtiu për të fundit herë Peçi Sulari dhe i erdhi të qante për vetveten që që aq i paaftë të përshtatej me zyrat hijerënda.

— Djalin apo vajzën keni në fakultetin tonë?

Dekani donte ta nxirrte sa më parë prej gjendjes së vështirë këtë njeri të pakuptueshëm, të cilin, sidoqoftë, e kishte prurë një hall. Halli më i shpeshtë që i sillte prindërit tek ai, ishin provimet e prapambetura të studentëve, ankesat për ata që rrëzoheshin për të tretën a të katërtën herë...

— Jo, çne! Në të vërtetë, unë jam martuar

vonë, fëmijët i kam në tetëvjeçare, — tha Peçi.

— I ri jeni edhe vetë.

— Eh, jo dhe aq, se dyzet e pesë i mbusha.

— Po hë! — tha dekani.

— E dini, unë më mirë po jua tregoj ngjarjen ashtu si ndodhi, domethënë ashtu si e dëgjova me veshët e mi, pa e parë me sy atë njeri, domethënë pedagogun tuaj.

— Pedagogun tonë? Cilin?

— S'e di! Ju thashë, nuk e pashë dot.

— Ishte errësirë? — u bë kureshtar dekani.

— Natë po, errësirë jo, se llapsnin dritat neon. Po unë... Nejse, më vjen zor më shumë nga vetja, se mund të kisha bërë ndryshe, ndryshe mund të sillesha, e di që do të ma thoni këtë fjalë. Ia kam thënë edhe vetes këto ditë njëqind herë. Ndryshe duhej të kisha vepruar. Mirëpo nuk m'u dha!... Nganjëherë s'të jepet, apo jo? Çoç të mban e të mbërthen në vend, çoç të ndalon ta bësh atë që duhet. S'di në më...

— Ju kuptoj, — qeshi dekani. — Në këto raste, tjetër gjë të thotë zemra e tjetër mendja.

— I ratë pikës, kjo është e tëra. Del më e fortë mendja se zemra dhe pastaj të vjen turp. Jo menjëherë, po më vonë të vjen turp. I thua vetes burracak e ku ta di unë ç'tjetër sharje mund t'i thuash, se tamam atëherë kur duhej të shkuleshe nga vendi dhe t'i bëje një meremet të mirë atij me zërin e hollë prej keci, ti ndenje i gozhduar në karrige. S'di në... se po vij vërdallë në muhabet, or shok, si kali në lëmë. Shkurt llafi, pardje unë isha te dentisti...

— Te dentisti?!

Dekani pyeti padashur. Vështrimi i tij thoshte më shumë se pyetja. Peçi Sulari e ndjeu këtë çast delikat e i tha vetes «përmbledhu e mos fol çapraz». Ky rrezik, që i vegoi jo më kot, doli të

qe për mirë, se vuri pak më shumë rregull në mendimet e tij. Pas kësaj, rrëfimi i rrodhi më i lirshëm.

— Aty te dentisti filloi kjo histori, prandaj. Unë isha ngulur në karrige dhe rrija me gojën hapur, aq sa më dhimbnin veshët. Sipas urdhrorit të mjekut, domosdo. Që të thahej amalgama, thoshte. Atëherë u hap dera dhe hyri ai me zërin e hollë, ai që nuk ia pashë fytyrën. Kokën nuk e ktheja dot, nga ajo djall amalgamë. Harrova t'ju them, në dhomë s'kishte as mjekë, as pacientë të tjerë. Ishte ora kur klinika mbyllet, afro dhjetë e natës. Ai që hyri, nuk tha «mirëmbërma». Ai tha vetëm «Hë?». Se ka ca njerëz që në vend të përshëndetjes thonë vetëm «Hë?».

— E di, — tha dekani dhe ndjeu një lloj afrimi të befashëm me njeriun bullafiq. Edhe ai e kishte vënë re se ka disa njerëz që përshëndetin vetëm me atë «hë». E shumta, pas kësaj shtojnë edhe emrin tënd «Hë, Milo?». Dekani mendonte se këta njerëz janë të vetëkënaqur, në mos disi mendjemëdhenj. Vallë, a mendonte kështu edhe burri bullafiq?

— Mjeku la ato gjilpërat e vockla dhe bëri nga i porsaardhuri. Shpejt iu turr, e kuptova nga hapat, se dyshemeja është me dërrasa dhe kërcet. Unë, po, kokën përpara, as djathtas as majtas, vesh më vesh, nga amalgama.

Sytë tutje dritares, nëpër natë. Hë? — tha prapë ai me zërin e hollë, prapa shpinës sime. Domethënë: Hë, a e pe ç'bëra e ç'jam në gjendje të bëj për ty? Kështu m'u duk se thoshte ajo «Hë?» «I di të gjitha, — tha mjeku. — S'kam ç'të them, je njeri që e mban fjalën. M'u lutën të të falënderoja. Këtë të mirë nuk do ta harrojnë kurrë». Mjeku e uli pak zërin dhe unë thashë mbase nuk do që ta dëgjoj unë. Bën vaki

i vjen turp të shpjegohet me zë të lartë, thashë. S'më duket njeri i keq, shoku dekan, kushedi si është ngatërruar në këtë çorbë. Mund t'i jenë lutur «na e bëj këtë nder» dhe pastaj ai, si pa të keq, i është lutur atij me zërin e hollë prej keci. Pa dale, se gjetiu e kam hallin. Harrova të them, në korridor kishte edhe disa pacientë të dhomave të tjera. Zor se do t'u ecte muhabeti aty. Xhanëm, mund ta gjenin një qoshe ku të mos i dëgjonte njeri, po them tani, atyre u dukej se s'kishte ndonjë shkak pse të ruheshin nga unë. Edhe për këtë më vjen inat. Mjeku më njeh, dua të them, pak a shumë e di se ç'tarbjate kam. Ti je i urtë, i duruar e pa nerva, më thotë, ti je pacient ideal për studentë. Me ty do të merrnin të gjithë dhjeta. Nejse, që të mos i biem rrotull. Unë i thashë vetes: hajt, mos mbaj vesh bisedat e të tjerëve, se s'të ka hije të përgjosh, goxha burrë. Po vetvetiu, s'di në më kupton, ai me zërin e hollë vinte e m'i cingëriste nervat. «Unë e bëra për ty, thoshte ai. Ta dhashë fjalën që do ta bëj dhe e bëra.» «Falemnderit, megjithëse... mora vesh që kishte pasur ndërhyrje më të fortë sesa imja», i tha mjeku. Nga këto ndërhyrjet e tjera nuk m'u duk të ishte i pakënaqur. «E vërtetë është, po ato s'pinin ujë para teje. Ti e di, unë nuk i kam përfillur kurrë ndërhyrjet. Që të mos them se më kanë nervozuar...»

— Ec e mos përgjo, po të duash, shoku Dekan! — qeshi ai.

— Pastaj?

— «Si u përgjigj?», pyeti mjeku. «Mos e pyet! Katran me bojë! Batërdi fare! Çuditë se si e ka hedhur të mesmen, sidomos në matematikë.» «Ehu...» — psherëtiu mjeku...

Dalëngadalë dekani po e kuptonte se fjala që për një nga ato ndërhyrjet «m'qësore» që shpe-

shohen në sezonin e riprovimeve të vjeshtës. Kjo periudhë i shkaktonte dekanit një mërzi të gjatë, ashtu si shirat e pambaruara të Tiranës. Ai e dinte se të njëjtën ndjenjë mërzie e provonin edhe kolegë të tjerë. Në familje, gjatë vizitave te miqtë, në kafen e Pallatit të Kulturës, gjatë pushimeve të shkurtra pas leximeve të lodhshme në Bibliotekë, herë pas here do të gjendej dikush që të të gjente për të të pëshpëritur «miqësisht» ta kishe pak në vëmendje filan student apo studente. Ndodhte që këta ishin edhe shokë të mirë, që e merrnin me lehtësi dhënien e pamerituar të një note kaluese. (Mos u bëj zemërgur. A e di se të ka dalë nami sikur je i tmerrshëm? Dridhen studentët nga ti. Interesant, ë! Si është e mundur! Ti je shpirt njeriu. O, e di, e di, që ka edhe nga ata studentë që nuk përgatiten seriozisht dhe e marrin universitetin si një ekskursion të lehtë. Eh, vërtet, ka edhe ndonjë specialist që është diplomuar ashtu si thua ti. Dhe që pastaj këta zënë nga një vend e bëhen pengesë. Po, po, di edhe unë disa raste, por... si t'ju them, jam i sigurt se djali i kushëririt tim nuk është i tillë. Dakord, kur e rrëzuat në sezonin e verës, nuk të thamë asnjë fjalë, po tani, për herë të dytë, të tretë... E kuptoni edhe vetë, përcaktohet fati i njeriut. Ah, të vjen si çudi kur mendon se stilolapsi yt përcakton fatin e një njeriu...)

Dekani ruante një kujtim të hershëm, tepër të hidhur, nga këto ndërhyrje. Ishte viti i dytë që jepte leksione si pedagog i jashtëm. Atëherë ai nuk e shkonte nëpër mend «fatin» e studentëve që rrëzoheshin në provime. Kohën e kishte të programuar rreptësisht me një përpikëri që ia privonte thujtë fare argëtimet e kohës së lirë. Drejtimi i repartit të makinave, metalprerëse në uzinë, byroja teknike, ndryshimet që duheshin

bërë në teknologji, propozimet e punëtorëve për modifikime e shpikje, përgatitja e leksioneve për në fakultet... e tërë kjo ndërkohë e jetës së tij kishte qenë e mbushur me një lodhje të ëmbël, të cilën ai e kujtonte me përmallim. Për atë student, emrin e të cilit kujtesa nuk kishte dashur ta ruante, në fillim i kishte ndërhyrë Sandri, një shok i vjetër i shkollës, me të cilin takohej herë pas here. Meqë ai kishte refuzuar të ulej për të pirë një birrë te bar «Sahati» (ndoshta kishte refuzuar me një zë më të vrazhdë sesa e pranonte mirësjellja), Sandri ia kishte shpjeguar «situatën», duke e përcjellë nga stacioni i urbanit deri në shtëpi. (Është djali i një mikut tim të ngushtë, që më ka bërë shumë ndere. Fill i vetëm, pa motër, pa vëlla. E kanë rritur me pëkule, mbase edhe e kanë llastuar pakëz, po ç'faj kanë? Fill i vetëm. Drita e syrit. Janë jashtëzakonisht të tronditur. Vitin e shkuar e rrëzoi kolegu juaj, Aliu. Sivjet, në sezonin e verës, e rrëzuat edhe ju. Nuk e rrëzova, ra vetë... Dakord, ashtu duhet thënë... Ndoshta të kujtohet, i ati erdhi e të takoi para provimit. S'të kujtohet? Ke të drejtë, sa të kapin ty rrugës, cilin të kujtosh më parë. Po ky është shansi i fundit. E kuptoni sa situatë kritike? Fill i vetëm, drita e syrit, shansi i fundit. Është tërë jeta.) Ai mund t'i thoshte se edhe vetë që fill i vetëm, se babai i tij, që ishte rojtar pyjesh e banonte në një fshat të thellë të malësisë së Oparit, gjatë viteve kur studionte ai, nuk e gjeti dot rastin të vente ndonjëherë në fakultet e të pyeste se si ia çonte i biri në atë shkollë të madhe, por nuk i tha asgjë nga këto. Ai donte të shkëputej sa më parë nga Sandri dhe ashtu, në ndarje e sipër, i premtoi që studentin ta merrte të fundit në provim dhe ta pyeste tepër hollësisht, që t'i jepte mundësi

ta provonte se vërtet lëndën e kishte përvetësuar. Sandri shpërveshi buzët, po nuk tha nëse qe i kënaqur ose i pakënaqur. Në qafën tënde po e var, tha ai duke qeshur. Pastaj për atë student i foli nëndrejtori i uzinës, pastaj dikush tjetër, që e kishte harruar, dhe më në fund... vetë e shoqja, Lena. Ajo tha se e kishte marrë në telefon një grua që thoshte vazhdimisht se tërë «fati» i familjes së tyre ndodhej në dorën e tij. Pasi e kishte përsëritur këtë disa herë, ajo kishte qarë në telefon me dënësia. Lena dukej e tronditur. Është e tmerrshme, thoshte ajo, kurrë nuk më ka vajtur mendja se ti ke në dorë fatin e një njeriu, të një familjeje. Mos u bëj budallaqe, i kishte thënë ai, në përgjithësi unë nuk i besoj këtij lloj fati. Por ajo nuk i ndahej. Gruaja e panjohur kishte ditur t'ia gjente telat më të dridhshëm. Njerëzit që qanin, ia preknin edhe asaj gjendrat e lotëve dhe fillonte e përlotej kot së koti. Jepja atë provim të shkretë, Milo, për kokën e Almës, se, përndryshe, do ta kem peng përjetë, jepja, se do të na mallkojnë. Ai kishte qeshur me bujë për ta qetësuar dhe, për çudi, një zë i kishte pëshpëritur se duhej ta kalonte atë student. Një pedagog mund të gjejë kurdoherë argumente bindëse e të mjaftueshme edhe për ta kaluar studentin edhe për ta pasur ndërgegjen jo aq të trazuar. Për shembull, t'i bënte disa pyetje plotësuese nga ata kapituj të lëndës, që çdo student do të dëshironte t'i binin në tezen e provimit. Po rasti e solli në një mënyrë të atillë që ai të mos e bënte as këtë kompromis të vogël po të errët me vetveten. Studenti hyri në provim i fundit. Këtë gjë ia kishin shtënë mirë në vesh, dhe ai e kishte mësuar. Mori tezen, u ul në një bankë dhe tërë kohën vështroi jashtë dritares. Ai e pa nja dy herë me bisht të syrit, disi i

habitur që studenti nuk po shkruante asgjë. Kur i erdhi radha të përgjigjej, në auditor kishin mbetur vetëm të dy. Ishte një djalë i gjatë, i pashëm, vetullan, i veshur me një përkujdesje të dukshme për modën, po jo aq sa të binte në sy për të keq. (Të gjitha i kujtoheshin, të gjitha i kishte përjetuar disa herë në përfytyrimin e tij, përveç emrit. Ai kishte rënë në një humbellë të errët të trurit dhe ndoshta s'do të dilte kurrë në sipërfaqe.) Fillo, i tha ai. Si të filloj, tha studenti. Nga cila pyetje të doni. Sytë e tyre u kryqëzuan. Djali kishte një shikim disi shpotitës. Atij iu kujtua me mlllef se një grimë i kishte ulur sytë nën atë vështrim të paturpshëm. Vërtet, kishte një tallje tinëzare në ata sy dhe ai u përflak i tëri prej saj. Hyre edhe ti në këtë rreth të mbyllur, or mik. S'ke rrugëdalje. Fjalën e dhe, mbaje. Studenti i zgjati një send të vogël, blu. Kjo është libreza ime, tha ai. Librezën në fund, tani përgjigjuni pyetjeve, foli ai me një zë që iu zu në fyt dhe e përmbajti veten me një stërmundim të nervave. E qetësoi. Tha se qe e padrejtë të fyhej nga vështrimi i një studenti, tha se ndoshta gabohej dhe shikimi i tij nuk ishte tallës, tha se duhej të tregohej gjakftohtë e t'i dëgjonte me kujdes përgjigjet e tij. Po ç'të dëgjonte! Studenti vazhdonte të heshte e ta shikonte me ata sytë e tij të sigurt, ku zuri të luhatej vetëm një habi e lehtë: si është e mundur që s'po më kuptoni? Pedagogu s'donte ta kuptonte. Studenti e nuhati rrezikun. Rrezikun, po jo edhe humbjen. Ai pandehi se mos pedagogu e kishte harruar emrin e tij, prandaj tha ulët: «Unë jam ai që...» Jeni përgatitur apo jo, kishte bubulluar Miloja. «Po qe për të përgatitur... puna është se unë... s'kam qenë dhe aq mirë me shëndet, prandaj...» seç ngatërroi nëpër dhëmbë studenti.

Kur u kthye në shtëpi, ai ndihej i dërrmuar e i vrarë shpirtërisht, me një kokëdhimbe që s'e kishte provuar kurrë. Lena e kuptoi pa e pyetur dhe kyçiti duart. «Mjaft, i tha ai me forcë, më duket se po vuajmë më shumë ne se ai... Nuk është e mundur, nuk është e drejtë të fillohet jeta në një mënyrë kaq të ulët, kaq të poshtër. Ç'do të bëhej ai njeri, po që se unë... do ta haja grepin që më hódhi?»

...«Kurse ai me zërin e hollë prej keci, ai e ka gëlltitur grepin qëkur dhe tani bën ndere ai, — shfryu dekani me vete. — Ç'merr për këto «ndere», more...»

Dekani u përmend rrëmbimthi nga kjo harrësë, ku e çuan kujtimet, dhe vështroi burrin bullafiq. Ky rrinte, si dhe më parë, në buzë të kolltukut, pa u mbështetur. Heshtja e dekanit atë e kishte shqetësuar edhe më. E kishte ndërprerë rrëfimin, gati i zhgënjyer. Ca lëkundjet që kishte pasur qëkurse kishte vajtur, ca kjo heshtje që nuk shprehte as interesim, as miratim e as kundërshtim...

Dekani e kuptoi menjëherë gjendjen e pakëndshme të tjetrit.

— Ju bëtë mirë që erdhët tek unë, — i dha kurajë ai. — Bëtë shumë mirë. Ç'ndodhi më pas?

— Pastaj mjeku psherëtiu, domethënë psherëtiu ai me zërin e hollë tha «çuditem si e ka hedhur të mesmen».

— Po, po. «Sidomos në matematikë», kështu?

Burri bullafiq po e tregonte këtë gjë për herë të dytë dhe kjo tregonte se ai e kishte vënë re mirë shpërqendrimin e dekanit. Ai po e zinte fillin aty ku iu duk se filloi dhe shpërqendrimi.

— Mjeku e ktheu bisedën si më shaka. «Dhe mora vesh se kishit rrëzuar disa», tha ai. «E po

dhe do të mbeten, është lëndë bazë», tha tjetri. Këtu mjeku u kujtua për mua. «Pështyni, tha, dhe mbylleni gojën!» Doli dhe e përcolli pedagogun në korridor, por mund ta ketë përcjellë edhe më tutje, deri në rrugë, se u vonua. Mua, shoku dekan, s'më mbante vendi. Më bëhej se kushedi sa kohë kisha që po qëndroja ashtu vuv e gojëhapur, si peshku pa ujë. Kushedi, thashë, ky pis njeri, me zërin e hollë, sot ia ka bërë proçkën ndonjërit. Se duhej të linte disa, për autoritetin e tij dhe të lëndës, mirëpo në vend që të zgjidhte atë më të dobëtin e të dobëtve, ka zgjedhur një tjetër. A, jo kështu! Thotë llafi, kur shtyhen qetë në shteg të ngushtë, në greminë bie më i dobëti. Kur bie vetë, hajde de, po jo ama ta shtyjë bariu.

— Ndoshta ju vetë... — u mat të pyeste dekani.

— Çfarë? — pyeti Peçi.

— Asgjë, — tha dekani, i penduar. Ai e hëngri edhe një herë turpin me dhëmbë. Kishte menduar se mos ky njeri kishte ndonjë të afërmin e vet midis studentëve që qenë rrëzuar dhe ndoshta pretendonte se ai... tjetri, që më i mirë se miku i mjekut. Por aty për aty kjo iu duk e pamundur, përndryshe, ai do ta kishte zënë në gojë që më parë. Ky njeri s'kishte të bënte fare me asnjë student e me asnjë pedagog. Ai kishte të bënte vetëm me vetveten, me mërinë që i kishte shkrepur duke u bërë dëshmitar i hesh-tur i asaj bisede.

— Ndryshe duhej të kisha bërë, e di, — shtoi prapë ai. — Iku kjo tani, turpi më mbetet mua. Ama, atij me zërin e hollë nuk duhet t'i shkojë kungulli mbi ujë. Se merr më qafë njerëzit! Ai me zërin e hollë... pedagogu juaj është?

— Ashtu besoj, — tha dekani.

— Se nuk ia di as emër e as fytyrë, vetëm lëndën që jep dhe zërin.

— Ju falem nderit! — tha dekani dhe ia kapi dorën me një shtrëngim që nuk qe i zakonshëm. Burri bullafiq buzëqeshi dhe doli me hapa të shpejtë. Buzëqeshja e tij la pas shkarkimin prej një brengje dhe bindjen se gjithçka do të ndreqej.

«Si nuk e pyeta kush ishte?» mendoi dekani, i pezmatuar nga hutimi i vet. Pastaj tha se kjo s'kishte ndonjë rëndësi të madhe. Ishte një njeri që e revoltonte padrejtësia, mendoi, një njeri si shumë të tjerë.

— Nëse nuk e pyeta kush ishte?

— Nëse nuk e pyeta kush ishte?

— Nëse nuk e pyeta kush ishte?

— Nëse nuk e pyeta kush ishte?

— Nëse nuk e pyeta kush ishte?

— Nëse nuk e pyeta kush ishte?

Mirën johja e dhelprës

Për ca njerëz si Duro Maltezi nuk ke asnjë dëshirë ta ruash përfundimin e ngjarjeve për mbylljen e rrëfimit. Përkundrazi, të pëlqen të thërresësh sa të ha në kokë se i gjeti mushka drutë. Kështu, ka mundësi t'ju ketë qëlluar edhe juve të provoni një ndjenjë pak a shumë të ngjashme si ajo që provova unë kur mora vesh se Duro Maltezi ra mëhundëzaj, domethënë e shkarkuan nga detyra e drejtorit të shkollës dhe e çuan në një punë tjetër. Kjo ndjenjë është e vështirë të emërohet me një fjalë të vetme, sepse brenda saj pleksen disa ndjenja të ndryshme, si ngopja e një haku që s'ke pasur kurrfarë mundësie për ta larë, kënaqësia paksa krenare e plotësimit të një parashikimi që e ke bërë me vete për hundërenien e tij, si dhe ndjenja të tjera, të përcjella gjithsesi me një psherëtimë lehtësimi.

Tani, i përskuqur e me djegie veshësh, unë duhet të pranoj se bëj pjesë në ata njerëz që

Duro Malltezi ua ka hedhur. Kur them «në ata njerëz», gjej një ngushëllim të vogël që kjo përulje nuk më ka ndodhur vetëm mua, paçka se kështu mund të dukem një çikë egoist. Siç mund të bjerë në sy, unë pëlqej të them «ma hodhi» dhe jo më gënjeu, më mashtroi, më futi në kurth e më hoqi osh apo tjetërsoj, dhe këtë nuk e bëj sepse shprehjet e mësipërme janë më të rënda e më fyese, por sepse jam jashtëzakonisht i bindur që s'gjendet fjalë tjetër më e goditur sesa «hedhja» për të përmbledhur strategjinë e taktikën e veprimeve të Duro Malltezit nëpër dredhoret e jetës. Ai ecte nëpër këto udhë si një ushtarak qerrata që nga gjithë nenet e rregulloreve di përmendsh e ka për zemër më shumë atë që përcaktën marrëdhëniet epror-vartës. Lakmia e tij për të ngjitur shkallët nuk binte dhe aq në sy. Ishte si ajo makutëria e macës për të cilën thoshin se nuk i hante cironkat. Për të fshehur cenet, i vinte në ndihmë fytyra e qeshur dhe sidomos gojëtaria. Jo se qe ndonjë orator mendjëhollë, përkundrazi, po ta thyeje guaskën e lëmuar, do të dilte se veza që bënte ai ishte kllukë, mirëpo ai zotëronte me tepriçë dhuntinë që ta zbukuronte rrëfimin me gjithfarë qyfyresh, anekdotash e bejtesh humoristike që i sajonte aty për aty, me sinqeritet të plotë. A, Duroja, — thoshin, — ai të shkrin fare! Humori i tij bënte efekt, ai po e dinte këtë gjë se nuk ia hante qeni shkopin dhe sa herë paraqitej rasti, e milte veten me qejf. Nëpër mbledhjet e arsimitarëve, atëherë kur mërziat e tërkuzjes zinte e pille ato zhurmat nevrike të lëvizjes së thembrave në dysheme dhe pëshpërimat e zvergura, ftonin për diskutim Duro Malltezin që ta mblidhte prapë në vathë tufën e çakërditur, siç thoshte ai vetë me shaka. Të tijat ishin ato

vargjet që u mbajtën nëpër gojë goxha kohë,
vargje që i kushtoheshin kryeinspektorit Fotaq
Veruari.

*O Fotaq, Fotaq Veruari,
Ngrehu diskuto i pari,
Jepi tonin konferencës,
O burim i eksperiencës!*

Këto vargje Duroja i kishte sajuar në një analizë vjetore për të nxitur Fotaqin ta kapërcente stepjen e shkurtër e të ngrihej të diskutonte i pari, si zakonisht. Fotaq Veruari, që si metodist i kishte shokët të rrallë, duke qenë i butë e i përkorë, mund të bëhej lehtë pre e humorit, megjithatë ai as u zemërua e as u ankua për vjershën. Disa thoshin se ia guduliste sedrën epiteti «burim i eksperiencës», për hatër të të cilit i bënte kabull edhe vargjet e tjera, por unë nuk e besoja këtë. Për mendimin tim, qetësia e Fotaq Veruarit rridhte nga njëfarësoj qëndrimi i heshtur e ironik që natyrat e mbyllura si ai mbajnë ndaj vogëlsive të përditshme.

Deri atë ditë dimri, kur ndodhi kjo ngjarje, unë priresha të pranoja se Duroja ishte më së shumti një hokatar i zgjuar, kripa e gjellës e bisedave, i lezetshëm e pa zarar. Shkolla ku qe drejtor ai, një shkollë jo aq e madhe tetëvjeçare, disa kilometra larg qytetit, për ne inspektorët nuk nxirrte probleme, sepse Duroja i mbante frerët me dorë të stërvitur e të sigurt. Vetë Duroja, me gjuhën e vet të mprehtë, ndihmonte jo pak që ky opinion të lëshonte rrënjë e të bleronte si bari pas shirave. I vetmi që ngulte këmbë se në atë shkollë çalonte ca procesi mësimor-edukativ dhe përngritja profesionale e mësuesave, — ai pëlqente fjalën përngritje në

vend të fjalës kualifikim, — ishte Fotaq Veruari, po shefi ynë nuk i merrte dhe aq seriozisht vërejtjet e tij. Shefi kishte dobësi për Duro Malltezin qyshse në një aktiv kombëtar ky bëri një diskutim pa letër, që u prit me duartrokitje të gjata. Shefi i thoshte Fotaq Veruarit: qerrata, ti e paske inatin të thellë si të kaut. Pastaj moralizonte si pedagog i madh: nuk duhet ta kemi zili njeriun kur natyra i ka dhënë një dhunti të cilën e lakmon gjithkush. Unë anoja nga Fotaqi. Humori i tepërt i Duros kishte filluar të më dukej se mbulonte njëfarë shkujdesjeje e cektësie. Po, meqë isha inspektor i ri, nuk ngutesha të nxirrja përfundime e t'i shpallja ato, se përndryshe do të tregohesha edhe vetë i cekët e me anësira. Ama, përbrenda më ngiste keq dëshira që të më caktonin në krye të ndonjë ekipi kontrolli në shkollën ku drejtonte Duroja. T'u futeshim njëherë punëve deri në themel e të shikonim ç'mbulonte vallë ajo suvaja trëndafili, mure prej guri apo prej qerpiçi. (Duke kujtuar Duron, vetvetiu mendimet të vijnë me një veshje disi figurative, siç i kishte qejf ai...)

Dëshira nuk vonoi të më plotësohej, dhe kjo falë Fotaq Veruarit. Prej kohe në seksion kishim vendosur të bënim disa kontrole nëpër shkolla për të parë nivelin shkencor të dhënies së mësimi si dhe seriozitetin që u jepej disa lëndëve të ashtuquajtura «dijathtësira», si vizatimi, kënga, edukata fizike. Kishim shenjzime se disa herë orët e tyre zëvendësoheshin për të plotësuar orë të humbura pa arsye në lëndët kryesore.

Një ditë para se shefi të nisej me lejen e zakonshme, ai e merrte lejen vazhdimisht në dimër dhe shkante në shtëpitë malore të pushimit, Fotaqi nguli këmbë përsëri që njëri nga ekipet të vente në shkollën ku drejtonte

Duroja. More, iu qepe njeriut me bukë në trashtë! Nuk të dija hakmarrës, i tha shefi gjysmë me shaka. S'është puna për hakmarrje, në atë fshat unë kam qenë vetë mësues, prindërit e nxënësve të sotëm i kam pasur shokë dhe ata më vijnë shpesh e më flasin, tha Fotaqi me qetësi. Ç'është e drejta, te Duroja kemi nja tre vjet që s'kemi hyrë në mënyrë frontale, tha Demiri me stilin e vet plot shtampa raportesh.

Shefi u ndodh me humor të mirë. Kishte marrë lajm se në Korçë po binte dëborë e madhe. Përvjet që kthyer i pezmatuar nga dimri i Korçës, që kishte qenë plot llohë e përbaltje. Hajt, tha, sot s'mund t'ia prish asnjëri. Kësaj here ekipin do ta kryesojë Nuni. Ai më shkeli syrin. Ia kishte ënda të besonte se e kishte vendosur njëfarë tutele mbi mua, dhe unë shpesh provoja një fytyrë të lehtë prej sigurisë së tij për këtë ndikim, po në përgjithësi shefi ynë që njeri dashamirës, që nuk të linte kurrë në baltë dhe këto virtyte e mposhtnin ndërkryerjen time të vogël.

Në ekip, përveç Demirit, futëm edhe Sevo Kitën. Sevoja ishte një mësues i ri biologjie, të cilit shefi ia kishte vënë syrin për ta marrë si shef të kabinetit pedagogjik. Ky djalë kishte një temperament jashtëzakonisht të gjallë, çdo gjë e merrte me dëshirë të madhe dhe që këmbëngulës e rigoroz. Inspektimi do të që një provë edhe për të. Ngaqë i kishte nuhatur synimet e shefit për të apo ngaqë natyra e tij e rreptë dhe e drejtë nuk i duronte kompromiset, pikërisht ky Sevo Kita u bë shkaktari kryesor që Duro Malltezi t'i skërfitej fare varaku në sytë tanë dhe pastaj të ma hidhte siç ma hodhi. (Ja, se qysh më hyn pavetëdijsëm e ma

prish radhën e rrëfimit kjo ndjenja e hidhur e pakënaqësisë që provon kur ta hedhin...)

Po vërtet, ngjarjet e tjera s'kanë peshë përpara asaj që ndodhi ditën e fundit. Ne e kishim formuar një bindje pak a shumë të plotë për cilësinë e punës e të përparimit në shkollë. Ky përfundim nuk fliste as në të mirë e as në të keq të Duro Malltezit. Lustra si shkollë e dalluar kishte rënë mjaft, po prapë, falë ndërjegjes dhe zotësisë së mësuesve, në disa lëndë, si për shembull në gjuhë, përparimi ishte nga më të mirët në rreth. Dhe kjo nuk qe pak. Drejtor Duroja nuk dukej as i kënaqur, as i pakënaqur. Më tepër anoj të them se qe i kënaqur. Natën e parë të mbërritjes patëm të dy një pakënaqësi të shkurtër, sepse nuk pranova ta hanim darkën bashkërisht, në restorantin e vogël të fshatit, ku, siç nuhatej, qenë bërë disa gatime të veçanta mirëseardhjeje. Jo se më hante dyshimi që darka mund të merrej si qerasje përlyerëse, një darkë e përbashkët nuk besoj se do të na e njolloste shoqërinë dhe detyrën. Kundërshtoja sepse, sikur kontrolli të mos na ecte për mbarë, do të më dukej sikur hëngrëm bukën e përmbysëm kupën. Po Duroja më mposhti kollaj. Ai tha se pabëgenisja jonë do ta prekte sedrën e kolektivit të arsimtarëve (c'është e drejta, atë natë u darkua vetëm një pjesë e tyre), se kundërshtimi ynë do të tingëllonte me nëntekst të keq (duam t'ju zëmë, tha ai) dhe se shoqëria duhet të ngrihet mbi «mistrecëritë dyshimtare» (këto shprehje të veçanta i mbaj mend mirë). Darkën e hëngrëm (rakia është pak e dobët, po s'kemi ç'bëjmë, tha Duroja) dhe në fund u pagua shoqërisht nga mikpritësit, kurse ne, mysafirët e mposhtur, pas disa kundërshtimeve, premtuam t'ua shpërblenim në qytet. Dar-

ka s'pati asgjë të jashtëzakonshme, megjithatë unë sepse e kujtoj duke rrudhur ballin prej një vuajtjeje të paqartë.

Ditën e fundit, porsa u zgjuam, Demiri tha përgjumshëm se do të ishte krejt normale të dëgjonim një orë mësimi në lëndën e anatomisë e të fiziologjisë së njeriut në klasën e tetë.

— Kjo do të qe tepër interesante, se anatominë e jep drejtori, dora vetë, — tha Sevo Kita dhe u ngrit përgjysmë.

— S'ka asgjë interesante, — thashë unë, — Duroja është mësues i vjetër dhe anatomia nuk është kushedi ç'lëndë e vështirë.

— Sidoqoftë do të ishte normale, — tha Demiri, disi i penduar dhe mbuloi kokën.

— Duhet të çohemi, — thashë unë, njëlloj si të thosha: kontrolli do të bëhet.

Sevo Kita brofi nga shtrati sikur e hodhën sustat përpjetë, duke tradhtuar me këtë gjest dëshirën për të dëgjuar një orë mësimi në lëndën që e kishte për zemër. Megjithatë si shumë ngacmuese po dukej kjo dëshirë. Mos vallë e shtynte kureshtja për të kontrolluar Duron?! Kureshtja është sëmundje ngjitëse. Ajo m'u qep edhe mua dhe thashë me vete se do të qe mëkat sikur të mos zbulonim ç'vlera na kishte si pedagog ky Duro Malltezi hokatar, që ishte aq i zoti për të gjallëruar mbledhjet e mërzitshme.

Duroja na priste për kafen e mëngjesit. I pimë në këmbë. Ai nuk kundërshtoi që ato t'i paguante Demiri.

— Më vjen keq që nuk ju shoqëroj dot, — tha ai. — Paçet sot ishin të mira, prej koke. I kam porositur t'jua ruajnë.

— Nuk do të hamë mëngjes, — thashë unë, — jemi vonë, duam të dëgjojmë një orë mësimi në anatomi.

Duroja ia dha një të qeshure me gërgëmë. Disa klientë kthyen kokat nga ana jonë. Kup-tohej, ata njerëz e dallonin lehtë kur qeshte nga qejfi e kur nga zori Duro Malltezi.

— Mos më gajasni, — tha ai me zë të lartë, — përndryshe ky do të jetë rasti i parë kur njerëzit pëlqejnë të dëgjojnë një leksion për mishin në vend që ta shijojnë vetë mishin.

Sot edhe shakaja po i dilte e vështirë. Unë e parandjeva pozitën ku po binte dhe sepse provova një kënaqësi të fshehtë. E po, edhe unë nuk jam ujë i vakët që as të ngroh e as të ftoh, deh! M'u rizgjua antipatia e hershme për këtë njeri, që e kishte aq të lehtë përgojimin tallës për të tjerët.

— Atëherë le të zgjedhim rastin e rrallë, që pastaj të kemi ç'të mbajmë mend, — thashë unë.

— Por... s'di nëse e dini, anatominë e jap unë! — Ai foli duke dalë, nëpër dhëmbë, në ngutje e sipër.

— E dimë, si jo, — tha Sevo Kita, — madje kjo më nxit më tepër, se edhe unë jap anatomi. Përvoja e një mësuesi të vjetër si ju është gjithësesi interesante.

— Në fakt, këtë lëndë unë e jap prej pak kohe. Edhe mjetet mësimore, vetëkuptohet, i kemi më të varfra se ju në qytet.

Pritat që na ngrinte njëra pas tjetrës, ishin të dobëta dhe i shembeshin në këmbë pa ndonjë mundim. Kureshtja ime ndizej hap pas hapi. Pse na i ngrinte Duroja këto prita? Ç'dinakëri fshihete?

Ndërkoha e shkurtër deri në fillimin e mësimit kaloi me atë rrëmujën e zakonshme të korridoreve, ku valëzonte tymi i hollë që dilte nga klasat. Sobat sapo qenë ndezur. Duro Malltezi hapi zyrën e drejtorisë dhe na ftoi brenda. Vetë

u përvodh nëpër shkallë duke dhënë urdhra për mbajtjen e rregullit gjatë hyrjes nëpër klasa.

Ra, zilja dhe në u çuam, në këmbë. Klasa e tetë ndodhej përbri drejtorisë. Dera kishte mbetur hapur dhe në vesh na vinte murmurima e nxënësve që përsëritnin mësimin. Kjo murmurimë e bindur nuk ngjante aspak me atë zhurmën plot shkujdesje që bëhet zakonisht para hyrjes së mësuesit. Ishte murmurima e disiplinës para një provimi, që pohonte se Duroja kishte pasur kohë t'i lajmëronte për inspektimin. Po ky nuk qe kushedi ç'mëkat. E keqja e vetme qe se mësuesi po vonohej dhe kjo vonesë po zgjatej pak më shumë sesa mund t'i lejohej edhe një drejtori. Tri minuta, katër, pesë...

— Ç'u bë ky njeri? — thashë me nervozizëm.

— Ndoshta po merr regjistrin në sallën e pedagogëve, — tha Demiri.

— Thuaji se po e presim në klasë, — i thashë Sevo Kitës.

Ky mori shkallët dy nga dy, por, edhe pse kishte ngut e merak, më shumë nga të gjithë, seku vajti e humbi dhe s'kish të ardhur. Gjashtë minuta, shtatë, tetë. Klasa s'pipëtinte. Librat shfletoheshin nën banka. Prania jonë i stepte nxënësit.

— More, janë në vete këta? — pëshpëriti Demiri.

Atë çast hyri Sevoja. Fytyra e tij kishte një shprehje djallëzore prej fitimtari, sytë i shkëlqenin nga krenaria, të cilën donte ta shijonte sa më gjatë, për vete. Pyetjes sonë të heshtur iu përgjigj me një gjest që na thoshte të prisnim. Nuk qe koha për biseda, se në katedër zuri vend Duro Malltezi me një frymëmarrje të rregulluar si pas vrapimit, disi i zbehtë, por me buzëqeshjen e pandarë nga buzët e tulta, buzë-

qeshje që herë pas here mpiksej prej një keqardhjeje të shkurtër e kalimtare, për pozitën ku kishte rënë, apo për vështirësitë e mëdha që ka një drejtor shkollë: «E shikoni, edhe mësimin detyrohem i ta fillojmë me vonesë...»

Në muret e kabinetit dhe në dollapët qenë vendosur disa skema dhe mjete mësimore, midis të cilave një skelet i pluhurosur në miniaturë. Ato sende nuk ishin lëvizur prej kohe.

Mësimi vajti për lumë. Nxënësit përgjigjeshin gati përmendsh, me ndërprerje të befasishme, sikur nuk e kuptonin mirë se ç'pjesë të tekstit përfshinte pyetja që u bëhej dhe mua më dukej se, po t'i ndalnim e t'i drejtonim te skema në mur, ku paraqitej shkëmbimi i gazrave në mushkëri, midis gjakut e hojeve mushkërore, ata s'do të dinin të thoshin se ç'përfaqësonin vijat e lakura me ngjyra të kuqe e blu. Ishin po ata nxënës që i kishim dëgjuar t'u vente goja bilbil në fizikë e në gjuhë. Duros i kishte rënë në pjesë për të shpjeguar një temë gjithësi e lehtë: «Higjiena e frymëmarrjes», por edhe në këtë mësim atij i dolën nga mendja disa hollësi të domosdoshme shkencore, si deri në ç'masë pakësohet oksigjeni në lokale të mbyllura ku ka shumë njerëz, dhe se, kur ai pakësohet nën tetë për qind, jeta bëhet e pamundur. Përndryshe, ai foli gjatë e gjerë për nevojën e pastrimit të lokaleve me fshesë të lagur dhe këtu gjeti rast të lëshonte shakanë e parë: «jo siç e bënë të shtunën Neta me Petritin, kur kishin kujdestarinë, që na mbytën me pluhur». Pastaj foli për rolin e blerimit të qyteteve dhe bëri shakanë e dytë moralizuese që «nxënësit duhet t'i mbrojnë drurët e rinj buzë trotuareve e jo t'i këputin si vëllai i vogël i Sulos». Nxënësit disi u gjallëruan dhe nën këtë humor tringëlloi zilja.

Qe një orë mësimi e dështuar. Nga ana metodike, vështirësinë e analizës së saj ne ndoshta e ndienim më shumë se Duroja. Ky e kishte mbledhur veten dhe priste gjakftohtë në karrigen e vet, në ndenjësën e së cilës kishte një jastëk të shtypur e të bërë petë nga qëndrimi i gjatë.

I pari u ngrit Sevo Kita dhe, pa një pa dy, i zbrazti të gjitha bateritë. Tha se mësimi vajti keq në çdo anë që ta kapje dhe shtoi nëpër dhëmbë:

— Natyrisht, s'kishte si të vente ndryshe, kur pedagogu që krejt i papërgatitur dhe pesë minuta para fillimi shkarraviste ditarin!

Kjo që befasuese, si rrufe, po Sevoja s'na la kohë për habi. Ai i bëri nxitimthi një operacion të plotë gjithë orës së mësimi. Në çdo pjesë, ku ngulte thikën, gjente plagë. Ky «operacion» nuk shëronte gjë, ai bënte vetëm autopsi. O, i ashpër e i pamëshirshëm që ky Sevo Kita, sido që ende djalosh i njomë. S'të falte as qimen. Një njeriu të drejtë e punëtor si ai djallëzitë ia prishnin fare drejtpeshimin.

Pas pak, vëmendja ime s'di pse u shpërngul nga analiza që po bënte Sevo Kita dhe një mendim ngulmues më mbeti te ditari i Duros. Si mund t'ia lejonte vetes ai një pakujdesi të tillë? Sevoja na tregoi se, pasi e kishte kërkuar drejtorin më kot në disa dhoma, e kishte gjetur më në fund në një klasë të fillores, nxënësit e së cilës kishin dalë jashtë për orën e edukatës fizike. Klasa e kishte bravën të prishur, po drejtori i kishte vënë derës një gur që sadopak ta pengonte hapjen e saj. Sevoja, këmbëngulës siç që (i kishte rënë era për ç'po ndodhte apo ndonjë nga mësuesit i pështyu në vesh, ai nuk na e kallëzoi), e shtyu derën me forcë dhe e zuri Duron me presh në duar, si i thonë fjalës.

Duro Malltezi nuk e kishte humbur toruan,

madje me mendje ndoshta kishte falënderuar fatin që njeriu që e kapi ishte një djalurçinë i pastërvitur. Gjysmë me shaka, gjysmë me seriozitet, ai i kishte thënë:

— Djalli vetë paske qenë. Po si më gjëte edhe këtu?

— Klasa po ju pret, — i tha Sevoja.

— Mirë, de, mirë... po shiko, mos e bëj për fjalë. Kolegë jemi, jeta është e gjatë, sot më gjendesh ti mua, nesër unë ty.

— Ne po ju presim, — i kishte vënë kapakun Sevoja duke ikur. Ky kapak nuk i jepte Duros asnjë siguri që s'do të hapej.

— Një orë mësimi mund t'i dështojë çdo mësuesi, por ajo puna e ditarit nuk ju falet, — thashë unë.

— Ke të drejtë, — tha ai, — shfajësimet do të kishin shije bajate. Vetë u kërkohmë arsimtarëve të mos e nënvleftësojnë e të mos e quajnë ditarin diçka formale dhe vetë e shkelim. Ç'i do llafet, ngado që ta ngasësh, sot e kam djallosur, siç e thotë ajo kënga:

*Qani, o ju shpata,
Qani, o dyfeqe,
Se sot u zu Durua
Si zogu në leqe.*

Po do t'ju lutesha vetëm për një gjë: Po e patë të udhës, mos e përmendni atë meselenë e ditarit në analizën përfundimtare që do të bëni me arsimtarët. Ky fakt do ta rrëzonte shumë autoritetin tim si drejtor. Ec e kërkoni llogari pastaj.

M'u duk thellësisht i prekur e i penduar. Zëri i tij i ulët e i përvuajtur, fytyra me një përdëllim e mirësi gati për t'u ngashëryer, qëndrimi

i lëshuar, i lodhur... Si të mos e besojë? Nervozizmin e tij e ruanin vetëm gishtërinjtë. Ata ishin kyçitur sikur s'do të hapeshin kurrë. Edhe këtë unë e mora si shenjë të tronditjes së tij. Duhet t'ia bëjmë këtë lëshim që na kërkoi, thashë me vete. Kjo do të jetë një mirësi nga ana jonë, një mirësi nga ato që njeriun e prekin në shpirt dhe bëjnë efekt më tepër se masat edukative. Hm... jo më kot e kisha lexuar «Poemën pedagogjike» të Makarenkos.

E biseduam të tre. Sevoja ishte kundër. Jam kategorikisht kundër, thoshte ai. «Hajde, se, edhe pa këtë masë, ti i fitove të gjitha pikët e mundshme», e ngacmonte Demiri. Unë u mbajta tek argumenti i ruajtjes së autoritetit dhe te pendimi i tij i dukshëm. Sevoja lëshoi pe, jo aq i bindur. Kështu, ky fakt, si dhe dështimi i orës së mësimt, nuk u zunë në gojë gjatë analizës. Rrjedhimisht ato nuk hynë as në aktkontrollin që përpilua për seksionin.

Ikëm po atë mbrëmje. Lamë në shkollë vetëm inspektorin e fizkulturës, Pipi Rrodhen, i cili erdhi pasi kishim mbaruar analizën. Ai qe pjesëtari i katërt i ekipit, po s'mundi të vinte me ne, sepse ato ditë e kishin kërkuar për të gjykuar garat e mundjes klasike në Berat.

Pas kësaj ngjarjeje shpesh unë ndieja një kënaqësi të fshehtë për vetveten. Tregova një anë të karakterit tim, maturinë, thosha. Sikur të mos arsyetonim e të mos e vinim dorën në zemër për Duron, kjo ngjarje do të bënte bujë të madhe midis mësuesve, se personazhi kryesor ishte Duro hokatari, Duro kanakari i atyre që argëtoheshin me qyfyret e tij. Pastaj ngjarja kishte ca fakte që të bënin të skuqeshe, si ajo mbyllja me një gur e derës pa bravë. Shkurt, unë prisja mirënjohjen e këtij njeriu. Se si do të shfaqej dhe

a do të shfaqej hapur ndonjëherë, kjo s'kishte kurrfarë rëndësie. Mjaft që Duro Malltezi e kuptoi gabimin, mjaft që ta kuptonte paskëtaj se njerëzit ishin më të mirë sesa i pandehte dhe se cinizmi i tij shpesh që i padrejtë e fyles, se mirënjohja e fisnikëron njeriun, se...

Ehu, sa keq u lajthita!

Sa e hodhi lumin, Duro Malltezi ra rehat në livadhin e vet, ku gjuha i kulloste e lirë plotësisht. Dëgjova se kishte nxjerrë një anekdotë të re për ekipet e kontrollit, një biçim eséje si ato të shokut Zylo. «Fortësia e ekipeve varet nga gradacioni i rakisë». Dikujt ajo mund t'i dukej argëtuese, ndoshta ndonjë ekip e kishte me hak, po në përgjithësi mua ajo më dukej një esé e keqe, nervozuese. Sidoqoftë unë nuk besoja që ai të na përfshinte edhe ne brenda saj. Këtu u lajthita për së dyti. «Eséja» nuk bënte përjash-time.

Në një mbledhje të gjerë, ku merrte pjesë edhe zëvendësministri, gjatë një seance pushimi, kur të gjithë ndiheshin nga pak të lodhur e të etur për shakara, ja se ku u kujtua shefi ynë për Duron.

— Si është ajo eséja e ekipeve, Duro, se s'po ia nxjerrim dot kokën ku e ka, — tha ai.

— Atë ma kanë shtrembëruar, — tha Duroja. — Në variantin që kam nxjerrë unë, është ndryshe. «Raki e fortë, ekip i butë. Raki e butë, ekip i fortë.» Me ekipin e shokut Nuni, për shembull, qëlloi raki frutash dhe hoqëm pak keq. Po më pas, kur erdhi Pipi, doli raki prej rrushi Perlë. Kështu, «Shkoi ekipi, erdhi Pipi /Kontrollin e bëri mirë./ Hyr e dil e tund peshqirë...

Ai i sajoi vargjet me lehtësinë e zakonshme dhe humori i tij iu ngjiti të gjithëve. Vetëm mua s'më qeshej. Përkundrazi, më vinte për të qarë.

Kur kam qenë i vogël, qaja për hiçmosgjë, nga inati. Këtë ves mezi e mposhta kur u rrita. Atë ditë për pak më mposhti prapë...

E pashë Duro Malltezin me një vështrim përbuzës. Edhe ai më pa, por aspak me inat. Shikimi i tij seç kishte një lëngështim të trishtuar, një si keqardhje. Për vete apo për mua që ajo keqardhje? Ç'rëndësi kishte kjo tani? Mua më vinte të haja veten me dhëmbë. Hakmarrja që e pamundur, ai e dinte këtë, prandaj më shikonte ashtu.

Pas kësaj edhe për ca kohë Duros i shkoi kali mbi urë. Për një kohë të gjatë unë ia mbajta kokën mënjanë. Puna nuk na lidhte aq shumë, si dikur, megjithatë kjo marrëdhënie dikur ra në sy dhe mua më kritikuan si njeri që mban mërira, gjë që s'ishte në të mirë të unitetit e të tjera. Unë e qepa gojën. Ishte vonë për çdo gjë. Sikur ta rihapja ngjarjen me ditarin, do të njoftosja veten. Ja ç'bën mëria, mund të thoshin, pret ditën për të shfryrë trillime apo për t'i trashur gjërat e vogla. Më mjaftonte hidhësia që ndieja vazhdimisht kur kujtoja se si kisha pritur mirënjohjen dhe kisha marrë si shpërblim talljen. Nga kjo hidhësi unë nuk munda dot ta mbaja të fshehtë fundin e karrierës së Duros dhe e tregova që në fillim...

Zëvendësi i grave

1

— Pse s'del, moj, të daltë atje ku s'ma thotë goja!

Burri i paktë, me kokën e vogël si mollçinë, grindej me formularët e normave, shpërndarë mbi syprinën e tryezës. Ishte ngritur në këmbë, i vërente nga lart me sytë e përhimtë pak të për-lotur nga mundimi dhe i prekte lehtë me mollëzat e gishtërinjve, sikur numrat e tyre të qenë thëngjij.

— Ju rëntë katarra! — shau prapë.

Ekonomistja e re Anila Roshani, aty përkundrejt, kishte kohë që kafshonte buzët për të mbajtur kukurisjet. Për çudi, fytyra e burrit, rrudhur kryq e tërthor, nuk e shprehte fare inatin që derdhte nëpër mallkime. Sytë e tij ruanin vazhdimisht një përshkënditje djallëzore, ironike, sikur vetvetja e tij e dytë tallej hesh-turazi me këto sharje. E vetmja pjesë vërtet e inatosur ishin flokët e qethur shkurt, përngritur si qimet e një furçe të ashpër, mirëpo flokët nuk

shprehnin dot asnjë gjendje, përveç ndoshta njëfarë moshe të përafërt që mund të merrej me mend nga përhimja e tyre. Anila kishte dëgjuar një tok me qyfyre për këtë burrë, që kishte diçka komike edhe në emër. Ai quhej Maku Voci. Maku ishte shkurtim i emrit Lisimak, mirëpo ky emër dukej shumë luksoz për pamjen e tij. Atë nuk e përmendte asnjëri, me përjashtim të drejtorit Miti Gurra dhe atij vetë, domethënë Makut, që e hidhte firmën gjatë e gjatë me emrin e plotë të kumbares.

Thoshin se Maku që «karakëska» e ndërmarrjes, një nofkë tipike korçare kjo, që do të thoshte se ai nuk hidhte dot rrënjë asgjëkund, prandaj e çonin andej-këtej si zëvendës, më shpesh si zëvendës të grave të administratës kur ato merrnin lejen e lindjes. Ky short s'dihej pse i kishte qëlluar tamam këtij njeriu. Ca thoshin se ai merrte vesh nga të gjitha, jo kushedi që, po pakëz, aq sa për të mos çaluar shumë puna aty ku i zoti mungonte, kurse shefi i planit, Nesim Buzaraku, thoshte se për një njeri të kufizuar si Maku kjo që një zgjidhje e mëshirshme, që deri në pension ai ta mbyllte karrierën si nëpunës me rrogë-bazë.

Maku kishte një pesë ditë që punonte në zyrën e planit, në vend të ekonomistes së pagave e të normave, dhe gjatë kësaj kohe duhej të qe fyer pesëdhjetë herë nga kukurisjet e Anilës, kukurisje që ia ndillnin ata kërcunjtë që këpuste Maku duke folur me vete apo ca vese të shpenguara, si për shëmbull shfryrja e hundëve me potere, mirëpo ai jo vetëm që nuk prekej, por, përkundrazi, i jepte duf gazit të saj duke i shkelur syrin. Anilës kishte filluar t'i vinte turp nga sjellja e vet, nga ai gaz që vajzat e reja e kanë me të tepërt kur u qëllon të bëhen kolege me

ca burra si ky, që ato i marrin për pleq. Kjo ndenjë tregonte se në mënyrë të pavetëdijshme ajo ishte duke zbuluar diçka nga bota e fshehtë e këtij njeriu dhe kjo diçka ndoshta ishte një mirësi e butë, e mbyllur brenda një shpirti që dinte të falte shumë...

— I tha në vesh që të mos dalë dhe tani s'del sikur kiameti të bëhet!

Maku theu majën e lapsit, shtyu karrigen dhe zuri të bënte ecejake nëpër zyrë, mirëpo dhoma ishte e ngushtë për vrullin e hapave të tij. Këmbët e çliruara nga mpirja donin të bridhnin. Për këtë huq, shef Nesimi thoshte: «Ky punon me këmbë, jo me kokë.»

— Nuk ju kuadrojnë shifrat? — pyeti vajza me keqardhje.

— Nc! Se s'është arrë për mua kjo, po ç'të bëj? Delja, ku kullot, aty lë dhe leshtë.

— Provojeni njëherë me makinën llogaritëse!

— Pëh!

— T'ju ndihmoj unë?

— Thua? Po shpejt, ama, se mos çatisë shefi dhe na e bën ujin mullar.

Anila donte ta ndihmonte me gjithë shpirt. Ajo kishte vënë re se Maku gërryhej përbrenda nga mundimi i kolonave me shifra dhe i veprimeve me përqindje që nuk i nënshtroheshin kalemmit të tij të vockël, mirëpo druhej se mos ai lëndohej nga shkathtësia e saj në këto veprime. Sot ai mezi i doli në shteg. Fundja, pse të lëndohet, mendoi ajo, unë jam ekonomiste me fakultet, kurse ai një nëpunës i vjetër, që s'dihet e ka a s'e ka të mesmen.

Por nuk arriti t'u hidhte asnjë sy formula-reve, kur korridorin zuri të ankohej nën hapat e një njeriu që shkelte rëndë. Maku i njihte hapat e shef Nesimit që kur ky shkelte shkallën e parë.

— Lëre, moj çupë, s'qenka e thënë të hajë dervishi lepur, — tha ai dhe u ul në karrige.

— Shef Nesimi hyri në zyrë pa trokitur, ashtu siç hyn njeriu në shtëpi të vet, vetëkuptohet. I gjatë, i thatë, i drejtë si fidan, me buzët e holla të kyçura fort, me gojën nervoze dhe vetullat e rëna, ai përhapte hijen e njeriut që është vazhdimisht i pakënaqur nga diçka.

— E, mo, Maku, ndrite gjë? — tha shef Nesimi pa u ulur.

— Tani që na erdhi drita, çoç do të ndritim, — tha Maku, duke mprehur lapsin.

— Lëri furçat, Makuuu! Në zyrë nuk fjaloset si në kafene. Ku i ke pasqyrat e normave?

— Ku t'i kem, që mos paça kokën! Se... ç'ta duash edhe kokën, kur vete e të bëhet dhallë fare?

— Lëre, e mora vesh. E paskam pasur tak-sirat vetë. Ik, Maku, ik e kthjello kokën, pa s'ke faj ti.

— Shoku Nesim! — pëshpëriti Maku me një fije zëri.

Fytyra e tij u zhubros fare nga pikëllimi. Anila pa sytë e tij të rrëmbushur prej një fyerje ndaj së cilës nuk mund të mbrohej. Ajo u trishtua edhe vetë. Shefi nuk duhej të fliste kështu.

Maku veshi xhaketën në një krah dhe me kra-hun bosh bëri atë gjestin e dëshpërimit e të mos-kokëçarjes që ka kuptimin «në drej të vejë!»

— Ku do të shkojë? — pyeti Anila dhe aty për aty u pendua për pyetjen që i shpëtoi pada-shur.

— Nuk del nga oborri i ndërmarrjes, mos ki keq. Do të vijë rrotull nëpër magazinat, do të dredhë duhan me rojën, xha Sulon, — tha shefi dhe vuri syzet.

Shef Nesimit i pëlqente herë pas here të futej vetë nëpër detyrat e ekonomistëve të degës së vet, sa për t'u dhënë një hov, thoshte. Ai dinte ta kapte fillin e çdo pune me lehtësinë e atij rrobaqepësit që e shkon perin në gjilpërë symbyllur. Ja ç'do të thotë të jesh njëzet vjet kryetar i degës së planit!

Anila u përkul mbi shkresurinat e veta, po nuk përqendrohej dot. Prania e shefit sesi e ndrydhte, ndonëse ai as që ia shtinte sytë. Asaj i dukej se qe fyer edhe vetë bashkë me Maku Vocin, që tani diku e nxirrte mërzitjen e vet nëpër shtëllungat e tymit të atij duhanit me erë mbytëse. Shefi murmuriste nëpër dhëmbë ca sharje që i dilnin në mënyrë të pavetëdijshme, nga rrëmuja që kishte shpërndarë Maku nëpër formularë.

— Papapa... Mëngjarashi i dreqit! Edhe numrat i bën si këmbët e pulës. Pesë apo tresh është ky? Anila, pa eja e shihe pak ti, që i ke sytë më të fortë!

Anila u çua dhe hodhi një vështrim mbi supin e shefit. Pakuptuar, sytë i rrëshqitën mbi kafkën e tij pa flokë, ku vijëzohej rrjeta e hollë e damarëve blu dhe sepse i erdhi keq. Ata ishin në tatëpjetën e jetës, kurse ajo...

— Hë? — e përmendi shef Nesimi.

— Pesë, — tha Anila, — ja edhe më lart, e shikoni? Kështu e bën pesën ai.

— Po pse, pesë është kjo? Pa bisht! Hm...

— Ai nuk ia ka marrë dorën kësaj pune, shoku shef, — tha vajza.

— Po ç'pune ia ka marrë dorën ai, nuk më thua?

Anila ngriti supet. Është gjynah, thoshte shikimi i saj.

— Ç'do punë që zë, i ronitet nga dora. Na

hyri në ndërmarrje si kollovar dhe na mbeti në derë. Le, po nganjëherë e ka edhe gojën farmak. Rri, more gjytrym, t'i thuash, ha atë copë bukë dhe falëndero fatin që ke drejtor Mitin, se, të kishe ndonjë kokë si imja, aha!...

— Po drejtori... përse? — pyeti Anila.

Shefi dukej se kishte dëshirë për t'u hapur e për të rrëfyer, dhe ajo, kureshtare siç qe, tani po e pyeste, e shpenguar nga hija e tij.

— Se është shpirt njeriu Miti, — tha shefi, — se i vjen keq edhe për një mizë. Ka një rreth fëmijë, ku ta shpiem, thotë, sa herë i ankohe. Dakord, mor vëlla, po puna do bërë, ama...

Shef Nesimi seç tha edhe një fjalë të urtë, që «do puna punë dhe çobani gunë» dhe i vuri kapak muhabetit.

Pas ndonjë ore Maku u kthye. Shefi ia lëshoi karrigen me një përkulje plot naze, si ato që bënë qëmoti, domethënë: urdhëroni, zotëria jua, dhe kjo provonte se inati i qëparshëm kishte ikur e marrë dhenë. Maku u hutua se e mori gjestin për ndonjë reng të ri, po kjo nuk zgjati shumë, se ai pa që fytyra e shefit shndriste nga kënaqësia. Kuptohej, ai ia kishte dalë mbanë me ato shifrat tekanjoze.

— Ta paç a hua në dasmë të çupave, — tha Maku.

— Dhe shtro vezë! — tha shefi, duke treguar tavanin me gisht.

Maku përëndoi shikimin nga tavani. Aty të shtroj vezë? thoshin sytë e tij djallëzorë. Anila s'e mbajti dot të qeshurën. Atmosfera u bë e këndshme dhe shefi nxittoi të mbyllte derën, përndryshe do të dilte edhe ai nga natyra e tij prej shefi. Maku iu shtrua llogaritjeve me qejf. Dukej se tani po i ecte mbarë, gazi nuk i ndahej nga cepat e buzëve.

— Më shau ca, më shau? — pyeti pa e ngri-
tur kokën.

— Ou! — ia bëri Anila.

— Mëngjarash i djallit, ë?

— Kur e ditke!...

— Se mos e kam të parën! Dëgjo, që ta dish,
nuk është i keq, po ka marrë hije! Domethënë
rri e ngriset vetë me vete, sikur mban tërë
hallet e ndërmarjes mbi kokë. Ti ishe këtu kur
na drejtonte gjimnastikën e mëngjesit?

— Jo!

— Ama, ta kishe parë! Pehlivan, si Ali Xhi-
xha! Një-dy, ngrihu-ulu! Ujë në djersë! Me
gjithë shpirt, për kokën e nënës! Ta bëjmë ne
udhëheqja me gjongël, thoshte, që ta bëjnë edhe
vartësit. Deshi s'deshi, hyri edhe Miti në valle,
me gjithë kuintalin e tij... O, ç'ka vajtur! Gjym
pa vegël! Le ç'ka vajtur, po ç'do të vejë thuj!
Ta dëgjosh kur të bëhet mbledhja për përgatitjen
e njëzetepesëvjetorit të ndërmarrjes! Do të jesh
ti?

— Më kanë futur në komisionin e festës...

— Më baj vesh kur të ngrihen ky dhe Taqi për
njëri-tjetrin. Janë shokë të vjetër, pjerdhin në
një kungull! «Nesimi ka shkrirë kockat në këtë
ndërmarrje!» «Taqi na erdhi djalë i ri dhe i ra
lështë e kokës këtu!» Nga tri medalje do të ma-
rrin...

— Sikur po i marrim ca nëpër gojë, o xha
Maku! — tha vajza.

— E, e... se kjo drejt gojë nganjëherë bëhet
si trokashka e mullirit. Gërvër, gërvër, s'di as
vetë ç'thotë. Mos ma vër veshin! Lëre ç'thashë
unë, ama, ta dish, nuk kanë zemër të ligë, ja
ku ta them unë...

«Derisa të mbajnë...» mendoi ajo dhe tani provoi për të një ndjenjë të kundërt me keqardhjen e qëparshme.

2

Ç'është e drejta, shef Nesimi nuk qe i vetmi kuadër i ndërmarrjes që mendonte se Maku Vocin e përkrahte drejtori. Vërejtjet e pakënaqësitë që i shfaqnin ndaj Makut, ai i priste duke rrudhur sytë sikur ia vriste dielli, dhe kësh-tu shikimi i tij bëhej disi tallës. Nga ana tjetër, as që mundohej ta fshihte qëndrimin e vet ndaj këtij njeriu. «Lisimakun e kam amanet nga më-ma» thoshte. Buzëqeshja një çikë hokatare me të cilën i thoshte këto fjalë, ua pakësonte atyre seriozitetin. Veç asaj, nuk kuptohej mirë nga cila «mëmë» e kishte amanet, sepse thuhej që kështu ai quante edhe të vetën, por edhe nënën e Makut, e cila gjatë Luftës e kishte mjekuar me ilaçet e grave nga një plagë. Mos vallë kjo mirënjohje qe filli i dobësisë së tij për Makun? Hollë-hollë qëndrimi i tij ndaj Makut më shumë qe mbroj-tje sesa përkrahje. Dhe këto, kuptohet, nuk janë e njëjta gjë. Po ta përkrahte, ai mund ta harronte në një qoshe të rehatshme, si ajo magazina e dëllinjës, për shembull, ku për ca kohë u duk se Maku gjeti prehje. Po, me të ardhur një teknik me specializim për bimë mjekësore, ai vetë e nxori prapë Makun «karakëskë», domethënë zëvendës...

Por ca shefa e përgjegjës e shikonin këtë me tjetër sy...

Ata e dinin jo se Miti i bënte ndonjë pri-

vilegj apo i jepte ndonjë shpërblim nga fondi i drejtorit, po ja, a kishte përkrahje më të madhe sesa të gjeje kurdoherë një vend të hapur për Makun, për një njeri që s'e nxirrte qimen nga qulli?

Në të vërtetë Maku nuk ua përtonte detyrave që i ngarkonin dhe, ndonëse ashtu, rrokopujë, ua dilte mbanë jo më keq se ca të tjerë, mirëpo ai kishte ca huqe prej idhnaku dhe huqet i ruante tamam për shefat. Urdhrat ua dëgjonte, po bisedën e bënte sikur kishin ngrënë një thes me kripë dhe çokush e merrte këtë shpengim për mungesë respekti. Pastaj kishte edhe thumbat, gjoja pa të keq, si leshko që qe, po tamam pse i lëshonte kështu, ato mbanin më shumë piper. Pa edhe për huqet, s'ishin të paktë ata që ia hidhnin fajin Mitit. Ai nuk ia vinte re as sjelljen, as thumbat. Njëherë Maku i punoi një goxha rreng vetë drejtorit Miti Gurra. E kishte thirrur Makun në drejtori shef Nesimi për të daktilografuar listën me kërkesa për materiale importi. Daktilografistja qe me raport mjekësor, kurse Makun, merret vesh, i kishte rastisur ta zëvendësonte atë edhe herë të tjera, dhe ashtu shkrap-shkrup çoç ia shkreppte edhe në makinën e shkrimit. Shef Nesimi diktonte me zë të lartë, Miti Gurra dëgjonte i ngrysur dhe Maku shtypte me një gisht. Lista u mbyll me tridhjetë artikuj dhe Miti bëri një shaka:

— Shumë të kursyer u treguam, o Nesim,
— tha, — të kishim shtuar në fund dhe nja dy derrkucë të pjekur, të bëhen tridhjetë e një, që të mos digjemi. — Shef Nesimi nuk qeshi. Nxitoi të hiqte letrat nga kareli i makinës, sikur trembej se mos Maku i hiqte keq dhe i griste. Miti i firmosi shpejt e shpejt dhe të

nesërmen... e thirri nënkryetari i komitetit me ngut.

— Ore, je në vete apo lajthite, — i tha, — ç'janë këto budallallëqe që bën? Po sikur ne ta përcillnim listën në Komisionin e Planit pa e lexuar, ç'bëhej pastaj?

— Kemi hequr nga lista dhjetë artikuj, s'ka ku të vejë më të matur! — kishte thënë Miti!

— Domosdo, i hoqët se do t'i zëvendësoni me derrkucë të pjekur! — u nxeh nënkryetari.

Ja kështu, Maku Voci... Dhe hajt ta qortoje!

— Çudi e madhe me ju! Hall t'ju bindet njeriu, hall të mos ju bindet! Kur s'dëgjoj, shef Nesimi më thotë: po më dëgjon si thes me lesh; kur e dëgjoj, më thotë: je kurdisur mbrapsht! Ma nxitë jetën!

Për një rreng të tillë ndonjë drejtor do t'ia kishte dhënë partallat Makut, kurse Miti jo vetëm i vuri kapakun, po e tregonte me dëshirë të madhe, rast e pa rast! «Ik, o Lisimak, ik, o mos të vafte buza në vaj kurrë!» — e përcillte ai.

Këto që kallëzuan, i dinin të gjithë. Koha ikte, por ato nuk harroheshin. Njeriu priret vetiu të njohë faqen gazmore të jetës së të tjerëve dhe kështu ai nuk e vë re aq shumë anën tjetër, dhembjet, vuajtjet e fshehta që njeriu i mban të ndrydhura përbrenda. Kjo është e natyrshme dhe krejt njerëzore, se a nuk na e bën jetën më të këndshme hareja, e qeshura, humori? Kjo pavëmendje është një dobësi që e falim, mirëpo, kur njeriut i kanë besuar një post drejtues, që ka lidhje me fatin e të tjerëve, ai s'mund ta marrë kaq lehtë këtë marrëdhënie. Kështu dhe Miti Gurra. Për të s'mund të thoshe se që ndonjë natyrë e prekshme, që zbutet e epet nga përgjërimit apo nga lajkat, po hallet e njerëzve ai i kuptonte si pakkush. «E kam amanet nga

mëma», thoshte ai me të qeshur, dhe askush nuk e kuptonte se sa i dhimbsej atij ky njeri i vështirë.

Dhe ndërsa në ndërmarrje ai vetëm sa e mbronte Makun nga shefat e pakënaqur, në atë jetën tjetër pas pune, që është më e veçantë dhe më e panjohur, ai i qe bërë, pakuptuar, si mëndeshë... Kishte ndodhur gjithçka nga ajo dhembja e madhe njerëzore për njeriun...

Nëna e Makut ishte plakë e thyer, kurse djali, Maku, që po rendte edhe vetë drejt pragut të pleqërisë, ters siç qe për ca anë të jetës, as që kishte nijet të martohej. Nëna psherëtinte, rënkonte, gërmuqej e mbante kryqet me duar sa herë shkundte shtëpinë, po Lisimaku bënte sikur nuk e kuptonte se ku rrihnin ankimet e tepruara të nënës. «Mëma» ia qau hallin Mitit. Vetëm atij. Kujt t'ia qante hallin tjetër? Ky u prek, po s'qe i zoti të bënte asgjë. Thoshte se nuk i vinin për dore mblesëritë, po thellë-thellë i trembej karakterit të vështirë të Makut dhe një martese pa lumturi. Atë që s'e bënte dot Miti, e bëri me qejf të madh e shoqja. Ajo nuk ankohej se nuk i vinin për dore mblesëritë, për kundrazi, seç ia guduliste sedrën një krekosje kur mendonte se ajo vetë do të plekste dy jetë njerëzore, që do t'i qenë mirënjohëse përgjithmonë. Për nuse u gjet një vajzë e mbyllur, shtëpiake, nga ato që tërë kohën qëndisin pajën dhe presin t'u trokasë fati derisa bëhen nënole. Vajza qe e gjatë, thatime, po me duar të florinjta dhe me emër pa njollë, po se po. Miti kundërshtoi me të madhe, u grind e u xhindos, jo aq për bukurinë e nuses, sesa nga shypeja se mos dilte barkthatë dhe ashtu i shtonte një tjetër vuajtje, por më në fund, kur e pa se vetë Maku e kishte marrë me seriozitet këtë propozim,

lëshoi pe, u pajtua dhe u bë nun, se nusja, përkundër dyshimit të tij, doli aq pjellore, sa në gjashtë vjet martesë e mbushi shtëpinë me cicërimat e katër vajzave leshverdha e marroqe, që i ngjanin të gjitha Makut. «Mëma» dukej e kënaqur, po Miti nuk e mori vesh kurrë nëse çifti që krijoi bashkë me të shoqen, — qëkurse u pajtua ai e quante edhe veten mbles, — ishte i lumtur apo jo. Ai mendonte shpesh për këtë, dhe atëherë një valë pendimi ia trishtonte zemrën. Kjo që një nga ato brengat e fshehta që njeriu i kujton si të largëta për veten, sepse ato nuk lidhen me të drejtpërsëdrejti, po për njerëzit e dhembshur këto brenga bëhen shpesh mundime të vërteta. Për çdo festë, për çdo ditëlindje të fëmijëve ai merrte të shoqen dhe vinte për vizitë te Lisimaku. Rrinte ndonjë orë duke dëgjuar ato që molloisnin të dyja gratë, domethënë: kush lindi, kush ka zënë shtratin e kush bën dashuri, përgojme që ai i duronte si një torturë të pashmangshme, pinte kafe me Makun dhe fliste më pak se kurrë.

Ai pyeste veten mos vallë brenga e tij e bënte të anshëm, siç përflitej, mos vallë ato fjalë për amanetin e mëmës, që i thoshte me shaka, fshihnin një dobësi të vërtetë, për të cilën atij, njeriut të drejtë, duhej t'i vinte turp, po s'merrte dot përgjigje, se vetvetja e linte në një dyzim, në një mesrrugë, ku ai e dinte se do të ecte prapë. Po për një gjë që i bindur dhe s'e luante topi: Maku nuk që i paaftë, siç e paraqitnin ata, përgjegjësit e tij të drejtpërdrejtë. Nëse vuante vetë dhe e detyronte edhe Mitin të vuante duke e çuar nga një vend te tjetri, kjo që pasojë e karakterit të tij të ngatërruar.

Që Maku që edhe i zoti, kjo u provua si domos tre vjet të shkuar, kur furnitori i ndër-

marrjes, Malo Gëngoja u sëmur gjatë nga një verdhëz e përsëritur. Maloja kishte qenë një nga nëpunësit e paktë që s'ishte zëvendësuar prej Makut, se ai nuk mungonte kurrë. Në detyrën e furnitorit Maku i habiti të gjithë. Ai ia doli mbanë të sillte disa materiale që, ndonëse ishin në plan për t'u marrë, vinin me vështirësi, sepse lidheshin me shkarkimet e vaporëve ose me mungesa të ndryshme në bazat e furnizimit. Kjo zotësi e papritur, nga një anë i hoqi një barrë të madhe nga kurrizi Nesimit, nga ana tjetër e vuri në pozitën qesharake të tersit, sepse, pas kundërshtimeve të kota që Maku të mos vihej furnitor, ai kishte shpallur me plot gojë se ja, tani Makut do t'i dilte boja një herë e mirë. «Furnitori duhet të jetë i duruar, këmbëngulës e gojëmbël, me një fjalë, pehlivan i madh, kurse Maku është një kërrpaç e nopran, që s'ka për të na sjellë as atë pëlhurën e zhukës për dengjet e duhanit, me të cilën depot janë plot dhe s'dinë si ta heqin qafe!»

Maku po i provonte të kundërtën! Gojëmbël nuk qe, dihej ajo, po këmbëngulja i mjaftonte sa për dy. Po veç asaj, ai kishte edhe kokëngjeshjen e atij që e di se e ka të drejtën me vete dhe prandaj nuk ia përton t'i mprehë qetë me cilindro që ia ha këtë të drejtë.

Rastësi kjo, tha shef Nesimi, çdo njeriu mund t'i ecë fati një herë!

Po, kur Maku arriti të gjente edhe hekurin L, që i duhej ndërmarrjes prej kohe për disa ndërtime, atëherë shefi s'u përmbajt më. I kapte të gjithë nga mënga dhe me një habi të qashtër në fytyrë u thoshte: «E more vesh? Maku na e dërgoi hekurin. Fitore e madhe! Djall i madh paska qenë! Fitore!»

Sukseset që po korrite, të cilat ai vetë nuk

dinte t'i çmonte dhe aq, se i dukej që s'bënte asgjë më shumë nga ajo që duhej të bënte, as mund t'ia pakësonin e as mund t'ia ndërronin huqet Maku Vocit. Çdo ditë ai i bënte nga një telegram të gjatë drejtorit Miti Gurra me raportime nga më të çuditshmet dhe me një stil prej fjalimesh të këqija: «Shoku drejtor! Arrita rezultate me hekurin profil U. Nesër do të nis një skodë. Do të arrij rezultate edhe me çimenton e bardhë. Shëndet e të mira, Lisimak.»

«Shoku drejtor. Në drejtim të triorave kam pengesa. Mora kontakt me zëvendësministrin. Do të arrij rezultate. Të fala me shëndet, Lisimak.»

Në fillim Miti nuk ia tregoi Nesimit telegramet, po pastaj mendoi se nuk qe e udhës që ato të mos i dinte shefi i drejtpërdretë i Makut. Nesimi po zuri kokën me duar. «Kush i tha, mor, aman, kush i tha të shqetësonte shokun zëvendësministër? Haram, haram edhe ato pesë para qar që po na bën, derisa vete e na nxjerr bojën te shoku zëvendësministër!»

Makut i thoshte kokëngjeshja e tij që nuk pajtohej dot me atë mënyrën kur i zoti ta jep po tellalli s'e shet! Burokracia e vërdallosjes kishte gjetur arrë gungë me Makun. Për ndonjë material nga ato që shefi ia kishte nënvizuar me vijë të kuqe, ai kishte borxh t'i binte Shqipërisë kryq e tërthor dhe befaz bëhej i gjallë me ndonjë telegram: «Jam në Berat, kam mbetur pa pare, dërgoni dieta.» Njëherë Nesimi u detyrua ta kërkonte me anë të policisë. Maku nuk iu zemërua fare. Ah, ç'ka vajtur, more shef, thoshte, ç'ka vajtur! Erdhi e më zgjoi një polic në mesnatë, në hotel. Ai shoku i dhomës u tremb, dhenjeri u bë! Thashë mos ishe ndonjë njeri i lig dhe po të arrestonin, më tha.

Sa herë ndodhnin peripeci të tilla, Miti i tho-

shte Nesimit: «Paska pasur gjak cigani ky i uruar dhe s'e paskemi ditur!»

Megjithatë kjo zotësi e zbuluar ca si vonë nuk solli ndonjë ndryshim në jetën e Makut, sepse, posa u shërua furnitori, ai u rikthye në ato detyrat e tij të papërcaktuara si zëvendës...

3

Shef Nesimi hyri në zyrë duke shtyrë derën me një inat që thyente bravat. Kanati u përplas në mur e rrëzoi suva. Anila ngriti kokën, e trembur. Me sytë e pulitur dhe buzët e holla palosur e humbur brenda zgavrës së gojës, shefi dukej qesharak në inatin e vet, por hija që përhapte qëndrimi i tij, ishte e rëndë dhe Anilës i ngriu gazi në buzë.

— Anila, moj çupë, eja pak në drejtori. Vasua ka ikur me shërbim, kështu që do të vish ti si nënkryetare e komitetit profesional, — tha shefi.

— Ka ndodhur gjë? — pyeti Anila duke u çuar.

— Lëre mos e pyet! Na e bëri, me nder, mu në tavë... Më vjen keq për Mitin, se për vete nuk e çaj kokën fare. E kam thënë me kohë, ky njeri duhej çuar punëtor në ndonjë magazinë kërmijnsh, apo, më mirë, te zorrët, që të mbajë erë një sahat larg e të mos i afrohet njeri. I varfri Miti, i ra si damblla kjo! Ia ka marrë gojën dhe s'flet fare! Paçka... le t'i bëhet mësim. Le që ç'mësimzeza, kur është në prag të pensionit! Hata, thuaj, hata!

Shefi i drejtohej dikujt që s'ishte Anila, do-

methënë ai i drejtohej vetvetes dhe të gjithëve që mund të ndodheshin në atë copë korridor, por, meqë aty s'kishte asnjëri, fjalët e tij përplaseshin mureve dhe iknin tutje pa kuptim, si çdo shkrim inati. Anila e nuhati se diçka kishte ndodhur me Maku Vocin, po shefi s'të linte të merrje frymë e ta pyesje. Ajo tha me vete se tani Makun do ta qortonin për ndonjë nga ato proçkat e tij, siç ishin telegramet apo rrëmuja nëpër zyrat e ministrive, dhe u habit kur nuk e pa në drejtori. Aty ndodhej vetëm Miti dhe një burrë i veshur me kostum të çelët, me flokë pak të rënë, që kishte vënë mbi tryezë një dosje të lidhur me fjongo të verdhë. Miti nuk dukej dhe aq i dërrmuar, siç thoshte shefi, po kuptohej menjëherë që s'ishte aspak më qejf. Ai u përpoq t'i buzëqeshte dhe Anilës i erdhi keq për mundimin me të cilin e sajoi ai këtë gjest. Ajo, si dhe shumica e atyre që punonin në ndërmarrje, kishte një nderim të heshtur për këtë burrë eshtërmadh që po kërrusej dita ditës, sikur barra që kishte mbajtur vite e vite me radhë, vetëm tani po i rëndonte me peshën e saj të vërtetë.

— Kjo vajza është nënkryetare e komitetit profesional. Në mungesë të Vasos, ajo mund... — tha shefi nëpër dhëmbë.

Njeriu me kostum të çelur i hodhi një shikim të pjerrët dhe Anilës iu duk vetja e kotë, aguridhe fare.

— Sigurisht, — tha ai, — mund të fillojmë. Shokët janë njohur me përmbajtjen e letrave. E kam fjalën për tri letra të nëpunësit tuaj Lisinak Voci, që kanë ardhur në Degën e Ankesave. Thelbi i tyre është i njëjtë: ai ankohet se drejtorja e ndërmarrjes suaj, në vend që ta vërë në një punë të qëndrueshme, e ka kthyer në një lloj zëvendësi të të gjithëve, sidomos të shoqeve,

dhe nga kjo atij hm... i ka ardhur shpirti në majë të hundës.

Ai hapi dosjen me një ngutje të beftë, sikur dyshoi në saktësinë e fjalëve që tha, shfletoi dy letra të shkruara me një shkrim të vogël tepër të pjerrët majtas dhe rilexoi një frazë të nënvizuar:

— Po... pikërisht kështu! Shpirti në majë të hundës, — tha ai dhe Anilës iu duk sikur ai që i kënaqur sepse citimi kishte dalë i saktë. Ai mbylli dosjen, hoqi syzet dhe filloi t'i fshinte me durim.

Shef Nesimi lëvizte në karrige sikur kishte zgjeben. Ai priste që ta merrte fjalën Miti Gurra, po ky vështronte me ngulm përtej dritares, në oborret e depove, ku kalonte një karro e ngarkuar me sanë.

«E ka humbur, mendoj Nesimi, i ka rënë si bombë!»

Atij i erdhi keq për Mitin dhe ndjeu një përskuqje të lehtë, meqë pak më parë e kishte mposhtur ajo ligësia hakmarrëse dhe kishte thënë: «Mirë t'i bëhet Mitit!»

Nëpunësi hetoi me habi fytyrat e tyre. Topitja e këtyre njerëzve po vazhdonte gjatë, sikur kishte ndodhur ndonjë gjëmë, kurse për të kjo s'kishte pse të ndodhte.

— Çdo gjë është e qartë, — tha ai. — Ç'mendon ju?

Pa e parë, Anila e ndjeu se po i drejtohej asaj dhe iu mor goja nga emocioni.

— Unë? Po unë... s'di ç'të them! — pëshpëriti ajo.

— Mos e thoni atë fjalë, shoqja Anila, në asnjë mënyrë jo, kurrsesi! — lëshoi shefi një varg protestash. — Keni katër vjet në ndërmarrje, nuk mund të quheni më nëpunëse e re. Ju, shoqja

Anila, e keni parë vetë se me sa vëmendje, me sa kujdes, me sa dashamirësi është përkujdesur për këtë njeri drejtoria, personalisht shoku Miti. Ju, shoqja Anila, patjetër duhet ta keni vënë re se ai që ka bërë këto letra është një njeri... një njeri i pazoti, që ia merr pula bukën nga dora, një... një mëngjarash e një gojëfëllegë, që duhet ta kesh barkun hambar për ta honepsur!

Shef Nesimi po e shfrynte dufin kundër Makut me atë mënyrën e vjetër dhelparake që thotë: «bjeri pragut, të dëgjojë dera». Ai i drejtohej vazhdimisht Anilës, domethënë, ja, të gjitha këto duhet t'i thuash ti, Anila, po ti je pakëz e hutuar nga prania e shokut Nesti të Degës së Ankesave, kjo ty të falet, se je vajzë pa përvojë dhe... ja, unë po të ndihmoj duke thënë ato që duhej të thoshe ti! Nga kjo mënyrë, Anila u turbullua më keq, mendimet iu mpinë, të gjitha ato që donte të thoshte iu dukën pa kuptim përpara valës së kundërshtimit që iu ngrit ndaj këtij njeriu që ia huante mendimet e veta me një siguri e bindje të pacipë. Nga kjo situatë e shpëtoi Miti.

— Vajza ka gojë vetë, o Nesim, — tha ai me mërzë.

Anila pa shkarazi fytyrën e tij me mjekër të fortë, rrudhëzat e dendura në cepat e syve dhe i erdhi për të qarë nga mirënjohja. «Vërtet, ai Maku duhet të jetë njeri tepër i keq, përderisa i ka rënë më qafë këtij njeriu», mendoi ajo dhe u mat të fliste. Po vrulli i shefit tani nuk mund të frenohej.

— Jo, se desha të them, shoku Nesti, që ky njeri është një mosmirënjohës që nuk e ka shokun. Shoku Miti, unë jua kam thënë edhe në sy, të gjithëve ua kam thënë, Anila e di, kur

na e bënte borxh ky mizerabël. Shumë po ia mbani krahun, shumë po e mbroni, ju kam thënë. Ju e bënit këtë se ju vinte keq, e dinë të gjithë, edhe Anila e di që jeni shpirt njeriu, kurse ai... ja se si jua shpërblen. Ç'janë këta njerëz, xhanëm? Ç'janë këto ferra? Ah, ç'mban faqja e dheut!

Shef Nesimi e kishte kapërcyer atë stepjen e vet të përkohshme përpara shokëve të dikastereve qendrore dhe kishte rënë në ujërat e tij, ashtu siç e njihnin të gjithë, inatçi e idhnak, por aq i hapur e i singertë, sa vetëm shpirtvegjlit mund t'i zemëroheshin. Anilës iu duk se ai tronditej e skandalizohej nga letrat më shumë sesa vetë Miti, që ishte i akuzuari i tyre kryesor.

— Mjaft e shamë prapa krahëve, o Nesim, — tha Miti dhe u mundua ta çonte buzën në gaz. Po mërzia, që ai mendohej ta shpërfillte, ishte më e fortë sesa vullneti i tij për të mos u dukur i prekur, kështu që buzëqeshja e tij shprehte vetëm keqardhje. Anila tha me vete se ajo mund edhe ta urrente atë Maku Vocin cinik, që duhej të qe njeriu më mosmirënjohës në botë.

— I kam dërguar haber të vijë, — tha Miti, — ta dëgjojmë njëherë si i ka hallet.

— Hallet e tij... — shfryu Nesimi. — Qaji hallet e tij, Miti, qaji!

Nëpunësi i Degës së Ankesave kishte vënë syzet dhe shënonte diçka në letër.

Maku Voci erdhi e hyri në mënyrë fare të pandjeshme. Nuk u mor vesh, trokiti apo s'trokiti. Qëndroi në këmbë te dera në një pozicion të ndehur, gati për të kthyer thembrat nga majat e për t'ia mbathur. Dukej i zbehtë, mirëpo sytë e tij të kulluar e fëmijnorë shikonin me një krye-

neçësi të qartë dhe ishin gati të pranonin çdo sfidë.

— Ulu, o Lisimak, mos na mbaj derën me shpatulla, se derën të sigurt e kemi, — tha Miti.

Gjithsesi, ai nuk donte t'i nënshtrohej asaj ndjenjës së hidhur të zhgënjimit nga njeriu, ndjenjë që po e mundonte qysh kur u njoh me ankesat e Makut. Për herë të parë, pas shumë vitesh, ai nuk qe më i sigurt në vërtetësinë e ndjenjave të veta. Nga një pikëpamje, ai anonte i tëri nga mllefi i Nesimit, po, ndërsa Nesimin e tërbonte ajo që e quante «mosmirënjohja e Makut», Mitin e dëshpëronte. Po nga ana tjetër gjykimi i tij lëkundej e tronditej prej një dyshimi ende të vagëlluar. Ky dyshim përpiquej të depërtonte në ato thellësitat e pakuptueshme të njeriut që quhej Maku dhe të gjente se ç'tela të hollë vallë qenë ndehur e prekur aq shumë, sa ta detyronin të shkruante ato letra. Hëpërhë, ai nuk arrinte të shikonte asgjë në këtë brendësi dhe prirej të vendoste se ajo që kishte bërë Maku s'ishte tjetër veçse një nga ato kokëshkrepjet e tij të zakonshme, një hov i pakontrolluar inati, një tekë e marrë, për të cilën ai më vonë ishte penduar, sigurisht. Mirëpo e zeza mbi të bardhë ishte hedhur, jo pak, po tri herë. «Dhe, meqë janë tri letra, kjo nuk mund të jetë një tekë», mendoi Miti me dëshpërim.

Ndërkohë nëpunësi i Degës së Ankesave po bisedonte me Makun. Ky i përgjigjej me zë të paktë, pa dëshirë.

— Unë, po domosdo, i kam firmuar vetë. Se ja, drejtoria jonë, e kam thënë edhe aty... u mërzita shumë, hup këtu e hup atje, si ato larasakat hu më hu. Mirëpo drejtoria jonë...

— Çfarë drejtoria, drejtoria! Shoku Miti, thuaj! — ndërhyri Nesimi.

— Jo, në asnjë mënyrë shoku Miti! Nuk e kam përmendur asnjëherë shokun Miti. Unë jam ankuar kundër drejtorisë! — u hodh përpjetë Maku.

— A! Ja, kjo ta mbush mendjen! Se drejtorija jonë është xha Sulua me çibuk! — tha Nesimi.

— Ju duhet ta kuptoni se, duke u ankuar kundër drejtorisë, vetvetiu jeni ankuar kundër drejtorit, — sqaroi nëpunësi i Degës së Ankesave.

Maku vari kokën. A e di ai këtë? mendoj Anila. Duhej të ishte vetë padjallëzia që të mos e dije, mirëpo kundërshtimi i tij i fortë, posa u përmend emri i Mitit, tregonte se me atë mendjen e tij të flashkët ai disi kishte dashur ta ruante Mitin nga akuzat. Anila tha me vete se ky njeri duhej të qe ndodhur në një situatë tepër të vështirë shpirtërore kur kishte vendosur t'i shkruante ato letra. Gjendja e tij si zëvendës duhej t'i qe bërë e padurueshme prej kohe, po ndjenja që kishte ndaj Mitit duhej ta kishte stepur vazhdimisht, e kishte detyruar të tërhiqej, ia kishte mbajtur dorën dhe squllur inatin, derisa i qe dukur se, po të ankohej ndaj një «drejtorie», Miti ndoshta mund të mbetej pakëz mënjane. A e kuptojnë vallë ata këtë gjendje? mendoj Anila.

— Por edhe ju duhet të thelloheni, shoku Nesti, — tha Maku, i trimëruar befasisht, siç i ndodhte kur i ngrihej shpirti i kundërshtimit. — Thellohuni në letrat! Se ju dini edhe dialektikë, domosdo që dini! Ç'jetë na qenka kjo si laraska, hu më hu? Është sflitje, jo jetë! Turp e faqja e zezë, po do ta them! Rrija e vëreja me bishtin e syrit gratë e ndërmmarrjes, nga pöshtë lart. Domethënë cilës po i rritet barku, më falni, cila ka mbetur shtatzënë desha të them... që do ta

zëvendësoja unë! Të gjitha i kam zëvendësuar nga një herë, ca nga dy herë. Vetëm për nëndrejtoreshën isha i sigurt, se ajo është beronjë...

Miti Gurra vërtiste nëpër dhëmbë cigarishten dhe shikonte përdhe. Shef Nesimi, që ia njihte këtë zakon, u skandalizua. Miti mundohej të mbante të qeshurën. «Kjo është për të vënë kujën» mendoi Nesimi.

— E di ç'je ti? — shfryu ai. — Ti je një hij-njeri, një mizerabël! Të zëntë sytë buka e Mitit!

Qe ngritur në këmbë dhe, me dorën e shtrirë e gishtin tregues kërcënues, akuzonte Makun.

— Avash, o Nesim, se unë s'jam këtu për të ndarë lëmosha! — tha Miti.

— Jo po më lër të shpjegohem, shoku Miti, që të mos kemi keqkuptime. Që të dihet se ç'keni bërë ju për këtë njeri. Tërë jetën të mira, vetëm të mira. Fol, Maku, fol, në të ka mbetur një pikë ndërgjegje!

Maku kruante me thua syprinën e tryezës, përhumbur i tëri në këtë gjendje që i futej brenda kafkës si një gërvishtje e padurueshme. Gërvishtja po i kthehej në një torturë, por ai s'kish-te vullnet që ta ndalte, sikur një qenie e dytë donte ta dënonte atë Makun tjetër, të pazotin për të thënë gjithë ato që ndiente. Brerja vinte vinte e copëtuar në dy gjysma fjalësh, diçka si Mi... ti... lart, poshtë, lart... Ç'thotë ky shef Nesimi? Fol, o Nesim, fol! Je në të gjerë ti! Lart, poshtë... në mendje, në gjoks, në fyt, një zgavër, një e çarë, një terr që nuk zbardhej dot. Ç'paskam bërë?!... Koka, dhallë! Trutë, përshesh!

— Ju duhet ta kuptoni, këto probleme nuk zgjidhen drejt e në qeveri. Merrini gjërat me radhë, shoku Lisimak...

— Ik, o Lisimak, bëj durim dhe shiko punën!

— tha befas Miti Gurra. Zëri mezi iu dëgjua, por i fliste fytyra. Çdo gjë kishte mbaruar, s'kish-te nevojë më për asnjë lloj bisede. Ishte një urdhër pa kuptim për të gjithë, përveç Makut. Kur njeriu thotë një fjalë që të gjithëve u duket e papritur dhe e habitshme, kurse ty të duket e qartë dhe e thjeshtë, atëherë kanë folur vetëm zemrat. Fijet që i lidhin ato, janë shpesh të çuditshme. Maku kishte marrë urdhër të ikte dhe ai do të ikte pa thënë më asgjë.

U çua kokëvarur. Vetja iu duk e kotë. S'dontë të shikonte njeri. Prapa shpinës ishte dera. Prapa saj ishin rruga, oborri, drurët dhe dita e ftohtë dimërore. Aty ndoshta do të kthjellohej e do ta kuptonte ndjenjën që Miti nuk kishte dashur ta shprehte. Topitja e tij, për herë të parë qëkurse njiheshin, nuk thoshte asgjë, as qortim, as sharje, as inat, asgjë përveç habitës.

Brenda, nëpunësi i Degës së Ankesave, mbylli çantën. Zinxhiri i saj lëvizti më shpejt se zakonisht. Ai tha disa fjalë nëpër dhëmbë, që nuk i dëgjoi njeri dhe doli.

«Është i pakënaqur, mendoj Nesimi. Dhe ka të drejtë! Sa nopran je, mor Miti!» Për të, ankesa nuk mund të mbyllej kështu. Asgjë s'ishte mbyllur. Kështu duhet të mendojë çdo njeri me gjykim të shëndoshë, vendosi shefi, bile edhe ajo vajza e re kështu duhet të mendojë...

Ajo vajza e re dukej e harruar prej të gjithëve në karrigen e vet.

— Më fal se po ta them në sy të Anilës, o Miti, po s'ma mban barku! — tha shef Nesimi, duke veshur pallton. — Kjo që bëre, ishte një vërë në ujë. Gabim i madh! Edhe shoku Nesti u lëndua që ti e ndërpreve ballafaqimin atëherë kur po ndizej, po nuk e kam dhe aq tek ai, me të e gjejmë, se është shok i ngritur në

çdo pikëpamje. E kam llafin për atë karafilin, Makun, që e mëshirove, që e nxore prapë nga llumi, si herët e tjera. Të më falni, po mëshira kristiane nuk i duhet shoqërisë sonë, nuk i bën mirë as njeriut, as punës.

Miti u murrëtye e u gëlltit.

— Maku nuk gënjente, — tha ai prerë.

— Ju gati-gati i dhatë të drejtë!

— Të drejtë nuk i jap. Dhe, për të nxehur, jam nxehur më shumë sesa ti. Po ka një gjë... ka një gjë që më trullos e më lë pa mend. Ja, mendohem e mendohem dhe nuk e gjej dot, pse e bëri ai këtë? Ç'e shtyu? Ç'pati? Hë, ma shkoqit dot këtë?

— Karakteri i tij i prishur, ligësia...

Nesimi foli nëpër dhëmbë sikur ato që tha donte t'i bluante aty.

— Eh, jo, jo! S'është kjo... Nuk e njeh Lisimakun ti! — psherëtiu Miti.

— Po ndoshta... — tha Anila, që vërtet ndihej e harruar, — ndoshta... ju, shoku Miti, e keni mbajtur nën sqetull më shumë sesa duhet?

Miti Gurrës i mbeti për një grimë varur mënga e palltos që po vishte. Pastaj nënqeshi.

— Ejani të dalim, — tha ai.

4

Të nesërmen, që në orën shtatë, Miti Gurra u gjend në zyrën e ekonomistes së re Anilës. Hyri pa trokitur, sikur do të bënte kontroll të befasishëm, dhe ajo u ngrit nxituar.

— Rri, rri! — tha Miti dhe vajti e u ul në karrigen përballë, aty ku dikur punonte Maku. Ishte i vrarë në fytyrë dhe për herë të parë

Anilës iu duk një burrë i plakur, që po e lëshonin forcat. Ende pa thënë gjë, ia behu shef Nesimi, sikur i binte në gjurmë.

— Mirë bërë që erdhe, se ty të kisha ndër mend! — tha Miti. I kërkoi një cigare dhe, nëpër tymin e saj, foli duke zvarritur fjalët: — Se... desha të të them që kjo çupa jote mbrëmë më ka lënë pa gjumë tërë natën e natës!

— Kjo? — tha Nesimi dhe picërroi sytë nga ana e asaj që e quajtën «çupa e tij».

Ai u tall, me cepat e hollë të buzëve. «Letra e Makut apo kjo?»...

— E, kjo, jo letrat e Lisimakut! — kundërshtoi Miti.

— S'thashë gjë! — u mbrojt Nesimi, me një përpjekje për ta zbutur keqkuptimin e talljes, që hunda e hollë e Mitit e kishte nuhatur.

— S'di në i mendove thellë ato fjalë që the dje, moj çupë, apo të shpëtuan ashtu padashur, po, sido qofshin, ti ishe e vetmja që i re pikës. Dhe më mirë që e kuptove ti, se ca burra të ndryshkur si unë dhe Nesimi. Hajde, mos u tharto, Nesim, ashtu jemi! Na erdhi koha të mësojmë edhe nga brezi që vjen pas.

— Nuk ju kuptoj fare, shoku Miti! — tha shef Nesimi, i prekur në sedër.

Sedra e tij nuk e pranonte fjalën «i ndryshkur». Miti s'kishte aspak të drejtë, aspak...

— E, e, mos u kap pas fjalëve tani, — tha Miti, që dukej se sot ia lexonte shokut të vjetër të gjitha mendimet, sikur ky t'i kishte të shkruara në ballë. — Si është e mundur, thosha mbrëmë, ç'të keqe i kam bërë unë këtij njeriu, që vete e ankohet kundër meje! Unë e di që i kam bërë vetëm të mira, e kam mbrojtur, e kam ndihmuar. Mirëpo ja, aty qenka tërë halli, tërë gabimi, tërë e keqja. Unë e paskam mbajtur

tërë jetën atë njeri nën sjetullat e mia... Kam thënë me vete: ja një njeri i pazoti për të ecur me këmbët e veta. Të bëhem i mirë, ta marr për dore... A nuk është fyese kur dikush vjen e të bëhet dado për tërë jetën?

— Sepse ka qenë i paaftë, prandaj! — tha shef Nesimi më bindje.

— S'është e vërtetë! Dhe mua s'më pëlqen të besoj në paaftësinë e njeriut. Jemi ne të paaftë për t'i gjetur njeriut vendin ku ai mund ta shfaqë vetveten, prandaj... E mban mend kohën kur e vumë furnitor? Punëra të mëdha na bëri, po ne nxëshim nga telegramet e tij, u skandalizuam se ai vinte te zëvendësministri pa e urdhëruar njeri. Ja, kjo është, o Nesim! Kujdesi ynë, imi, që e marrtë djalli e marrtë, iu rëndua e iu bë gur në qafë dhe ja, ai nuk e duroi dot më...

Shef Nesimi dëgjonte me shpinë kthyer. Ai shikonte tej dnitares. Borëronte më nge, zbardhej dheu...

— Unë nuk e pranoj këtë arsyetim, — tha ai ftohtë, — nga pikëpamja psikologjike.

— E di që e ke të vështirë ta pranosh, — tha Miti.

— Sepse ju nuk e vini fare në kandar karakterin e tij. Unë them se aty është kyçi, prejardhja e gjithë të këqijave. Unë them se...

Shefi fliste tepër shpejt. Ndihej i fyer deri në palcë prej Mitit, prej arsyetimeve të tij dhe i dukej se fyerjen mund ta përmbyste vetëm kësthu, me një lumë fjalësh...

— Rri, o Nesim, mos na morroçit kokën me llafe të mëdha, — tha Miti. — E keqja është se nganjëherë harrojmë që çdo njeri ka ëndrrat e veta në jetë. Dhe ne nuk kemi të drejtë t'ia marrim ëndrrat, nëpër këmbë.

DRITËHIJE

RECEIVED

Xixëllonja

Kur mendoj se si hyri Nevila në jetën time, më vetojnë në sy xixëllonjat. Në verë, kur përhapet dalëngadalë e fshehurisht shkrumbi i natës dhe pushonin tingëllimat gazmore të zileve e të këmborëve, në rrugicë shfaqeshin xixëllonjat. Unë rendja pas tyre me atë mahnitjen fëmijore, që do të zbulojë të fshehtat e botës përreth. Dhe të fshehtat e natës ishin më tërheqëse sesa ato të ditës. Misteri i xixëllonjave, që shkrepse e fikej gjatë bredhjes së tyre lozonjare, ishte si një lojë symbyllazi. Në atë kohë rronte gjyshi dhe gjatë verës unë veja shpesh në fshat.

Unë mundohesha t'i ndillja e t'i mashtroja xixëllonjat me një këngë të vjetër që ma kishte mësuar gjyshja: «O shkëndijë, o shkëndijë, hajde pak më këtej, të të marr në dorë, të të bëj kurorë.» Po xixëllonjat nuk mashtroheshin dhe nuk donin të bindeshin, sepse e dinin ç'i priste pas këtij kurthi. Ato vazhdonin vallen e tyre ma-

rramendëse me terredritë, duke i shkelur syrin njëra-tjetrës. Ikja e dritës ishte tallje, nderja e saj atje tej ishte një joshje e re. Kjo që një lojë plot ngazëllime e mërzi. Terredrita e tyre djallëzore më tërhiqte në ngasjen e ndjekjes dhe, megjithëse rrëzohesha e vrisja gjunjët e bërrylat pas gurëve, kjo më bëhej një dhembje e lehtë, kur shpërblehej me dritëzat e tyre të vogla që i vija në ballë e në faqe. Ishin dritëzat e fundit të një jete që s'kishte për të feksur më bashkë me shoqet në vallen e netve të verës.

Gjyshja ime i quante xixëllonjat nuse të turpshme të natës.

Nevila hyri në jetën time në një kohë kur më trishtonte një kompleks ndjenjash, që unë e quaja keqardhja për vetveten. Bëja një jetë të plogët e pa kokëçarje, sepse s'më mungonte asgjë që të më detyronte të përplasesha me vështirësitë e jetës. Gjithë jeta ime, studimet në fakultet, emërimi në klinikë, kishin shkuar si në vaj, sipas dëshirave të prindërve të mi, të cilat prej kohe, si pakuptuar, ishin kthyer edhe në dëshira të miat. Kjo nuk do të thotë se unë kam qenë një djalë i squllët, pa hove e pa pasione, që i bindet tutelës prindërore. Përkundrazi, e kam ndier veten vazhdimisht të pavarur, aq sa mund të plotësoja sipas qejfit gjithë ato që mund të kërkojë një djalë i ri në kryeqytet, babai i të cilit është nëpunës me rëndësi, kurse nëna specialiste e njohur stomatologe. Aq më shumë, si djalë i vetëm, përveç radios me transistorë dhe kasëtofonit stereofonik, unë mund t'i lejoja vetes edhe dëshira të tjera, që për shokët e mi ishin më të pamundura, si p.sh. një motoçikletë personale, me të cilën gjatë verës shkoja në plazhin e Durrësit. Studimet nuk më mundonin, të gjithë thoshin se unë kisha një kujtesë të

shkëlqyer, më tepër pamore e mekanike sesa logjike dhe një lehtësi të veçantë në të shprehur, dy kushte më se të mjaftueshme për lëndët e mjekësisë plot me terminologji. Notat e provimeve i kisha mjaft të larta dhe prindërit e mi besonin se mund të më mbanin pedagog në fakultet, ose të paktën mjek në spitalet qendrore. Po, kundër shpresave të tyre, mua më emëruan në një nga klinikat e lagjeve. Nëna u pezmatua. Ajo e kishte ëndërruar të ardhmen time në shkencën e madhe. Dhe ndonëse vetë ishte bërë e njohur gjatë praktikës nëpër klinikat e lagjeve, s'di pse besonte që mjeku mund të bëhet specialist i shquar vetëm pranë katedrave apo klinikave të specializuara. Babai nuk tha asgjë. Ai dinte t'i fshihte ndjenjat nën një ngrysjë të vazhdueshme të vetullave, shenjë e njeriut që çdo gjë e merr me seriozitetin e merituar. Tiparet e tjera të tij ishin të kursyera në shprehje, por unë e dija se kjo dukje e ngrysur dhe disi e rreptë ishte vetëm një përpjekje për të mos e shfaqur shpirtin e tij të butë e të prekshëm. Atë pamje ai ia kishte detyruar vetes si një domosdoshmëri për ruajtjen e autoritetit. Rrethana dhe aftësitë e tij e kishin sjellë në atë mënyrë që ai të ndodhej përherë në pozitë e eprorit.

Vitet e studimeve dhe tre vjetët e parë në punë kanë qenë vitet e mia të shkujdesura, në mund t'i quaj kështu. Po kjo ishte një shkujdesje pak si tepër monotone. Jeta e njeriut mund të jetë komode, pa halle e pa brenga të vërteta, megjithatë vjen një ditë kur kjo qetësi s'di pse të rëndohet e të bëhet gati e padurueshme dhe, thellë, nënvetëdija të bën thirrje për diçka tjetër, të ndryshme, tronditëse, për diçka që të ta prishë drejtpeshimin dhe rre-

gullsinë. Për një gur që, si një stres, të çajë syprinën e fjetur të ujërave dhe të ngrejë dallgë e ta prishë gjithë atë dukje të ëmbël, por tepër të lodhshme, si çdo gjendje që vazhdon për një kohë të gjatë.

Atëherë hyri në jetën time Nevila. Dhe kur e njoha, m'u duk se jeta ime mori një përmasë tjetër që i kishte munguar vazhdimisht. Deri atëherë ditët e jetës sime dukej se kishin kaluar nën një trishtim të lehtë. Kjo ishte një nga ndjesitë e përkohshme që na duket se i provojmë atëherë kur krahasojmë të djeshmen me të sotmen. Zëra të çuditshëm ngrihen nga thellësitë e panjohura dhe të pyesin: Si ke jetuar deri sot, pa këtë dridhmë të ëmbël që quhet Nevilë, pa këtë ankth që quhet Nevilë, pa këtë lumturi që quhet Nevilë? Pavarësisht nga ato që ndodhën më vonë midis nesh, unë jam i bindur se në atë kohë ndjenja ime për Nevilën e kishte edhe gëzimin, edhe vuajtjen e madhe që ka dashuria e vërtetë.

* * *

Deri atë pasdite tetori, kur njoha Neritanin, jeta ime kishte qenë ndryshe. E qetë, e thjeshtë dhe pa trazira që të lënë pa gjumë. Pa gjumë të lë dashuria. Unë nuk kisha dashuruar. Në shkollën e mesme më ishte qepur një tip nga ata që vajzat i quajnë «të lëpirë», më duket se ishte jurist. Diçka të tillë më shkruantë në një nga ato pësullat që më vërdërgohte me një djallë të vogël. Në i lexonim ato bashkë me Violën e Marianën dhe shkriheshim gazit pa e ditur sepsë, ndonëse aty s'kishte asnjë fjalë për të qeshur. Përkundrazi, të gjitha fjalët ishin të

matura, serioze e të menduara me kujdes. Jurist i biri i botës! Ishte ai vetë që seç kishte diçka për të qeshur. Sesi vishej, sesi mbahej! Gjithmonë me kostume të errëta, i hekurosur, me këmishë të bardhë e me këpucë shumë të lustruara. Sikur porsa kishte dalë nga rrobaqepësia. Më vonë, kur njerëzit nuk i shikoja më me sytë e një vajze të parritur, unë e kuptoja se ç'gjë ishte ajo që ma bënte të huaj këtë djalë: serioziteti i tij. Ai që tepër serioz për sytë e një maturranteje. Kishte pamjen, sjelljen dhe mënyrën e të dashuruarit, që janë ideale për një vajzë në përdorim të shpresave të martesës. Po këtë mangësi ai nuk e kuptonte, si gjithë ata njerëz që çdo çast të jetës kanë një vetëvrojtim të fortë për të shmangur gabimet. Megjithëse unë nuk i jepja as shenjën më të vogël të shpresave, ai ishte këmbëngulës dhe, kur u nisa për studime në Tiranë, më përcolli nga larg, te stacioni i autobusëve. Viola më shpoi me bërryl në ijë dhe ma tregoi. Ai rrinte në skaj të kafes «Osumi». «Si detektiv», tha ajo. Ne të dyja qeshëm aq papritur dhe aq fort, sa prindërit tanë mbetën për një grimë të hutuar. «I shpoi elbi i Tiranës», tha babai. «Me mend në kokë», tha mamaja e Violës dhe e vërtiti gishtin si turjelë në tëmth, aty ku kishte disa fije floku që duheshin lyer me bojë shpejt.

Nganjëherë them se, sikur të mos kishte qenë ai juristi dhe ngulmimi i tij për të hyrë në jetën time, unë nuk do të kisha rënë në dashuri me Nerin aq shpejt dhe aq marrëzisht. Mirëpo ndjekja e tij e zgjatur e këmbëngulëse, shfaqja e papritur nëpër hijet e qosheve të rrugicave kur kthehesha nga shëtitja, buzëqeshja e tij e largët, sytë e hirtë e vëzhgues me një shtirje pikëllimi e vuajtjeje, ndërhyrjet e disa njerëzve të farefi-

sit për të më zbutur (të gjitha vajzat në fillim kanë frikë nga djemtë e panjohur që duan të afrohen me to, më thoshte një kushërirë e nënës, tridhjetëvjeçare, e pamartuar), dalëngadalë më futën ankthin tronditës të pritjes. Diçka mund të më ndodhë. Diçka do të më ndodhë. Diçka do të vijë prej tij. Pa formë, e heshtur, e errët dhe e pakuptueshme si ai vetë. Sikur të ishte guximtar dhe të më ndalonte diku dhe të mundahej të më bënte për vete me arrogancë, atëherë unë nuk do të trembesha fare prej tij dhe e gjithë kjo do të më dukej argëtuese, ashtu si pusullat e tij të para. Kurse durimi i tij më drithëronte tërë qenien, më therte në kraharor si një gulçim që s'mundim ta shfremjë dhe e gjithë kjo ishte e përngjashme me atë ndjenjën e alarmit, që na sundon kur ecim në një vend të panjohur, nën një qiell të ulët, ku retë na varen mbi supe dhe presim nga çasti në çast të gjëmojë, të digjen rrufe e të rrjedhë rrebesh. Por ato sepse vonojnë që të gjitha dhe ky vonim na shtyn të nxitojmë akoma më shumë për të arritur në një strehë që të na mbrojë.

Mua m'u duk se e gjeta strehën, kur gjeta Nerin.

Ishte një nga ato pasditet e bukura të tetorit, pas shiut. Qielli i Tiranës ishte hapur me një kaltërim qetësues dhe gjethet e blireve praronin nën një erë përkundëse. Pardësynë e mbaja shkopsitur, cipat e saj më gufoheshin pas dhe nga kjo lëvizje apo ndoshta nga ndonjë lëvizje tjetër brenda meje, unë kisha ndjesinë e një ecjeje përmbi tokë, një ndjesi të lehtë fluturuese. Shikoja me bishtin e syrit shogën timë të re të fakultetit, Brikenën, nëse ndihej edhe ajo si unë, po nuk kuptoja asgjë. Kjo nuk ka qenë një para-ndjenjë pritjeje. Unë nuk u besoj shumë këtyre

parandjenjave, megjithëse ne ishim nisur të takonim pikërisht atë, kushëririn e saj, Neritanin. Unë nuk e kisha parë kurrë këtë njeri, që ajo e thërriste për shkurt Neri. Dija vetëm se ai ishte mjek në një poliklinikë lagjeje e se do të na jepë një literaturë ndihmëse për seminarin e parë të anatomisë. Jam e bindur se kjo ndjesi më kishte rrëmbyer, sepse muzgu i gjatë ishte aq i kthjellët e vezullues dhe sepse më në fund unë po çliroheshja prej panikut torturues të njeriut me të zeza. Tani që isha larg, po më bëhej se ai u zhduk për të mos u shfaqur kurrë më në jetën time.

Nerin e takuam në oborrin e poliklinikës. Ai nxitonte për diku dhe mua m'u duk sikur nuk ia zgjati aq shumë Brikenës, e cila u nda prej meje e i doli përpava. Unë kisha mbetur në trotuar, te parmakët. Brikena i bëri shenjë, ai ngriti sytë dhe më pa. Shikimi i tij ishte i lodhur dhe unë thashë me vete se sonte, me kërkesën tonë, ne po ia shtonim mërzinë. Po, kur u afrua dhe më takoi, në sytë e tij u shfaq një përpëlitse kureshtare dhe befasi unë e ndjeva veten të tërhequr brenda butësisë së tyre të kadifenjtë. Ai e mbajti dorën time në të tijën pak më gjatë sesa duhej për një paraqitje si kjo. Kjo harresë më bëri të skuqesha. Ai u hutua, nënqeshi pak sikur e qortonte veten dhe tha:

— Shkojmë, vajza. Sikur të mos isha kaq i lodhur, do t'ju çoja tek «Arbana», mirëpo sot kam bërë shumë vizita dhe ka rrezik të vazhdoj t'ju shoh edhe ju si paciente. Dhe kjo do të ishte shumë e bezdisshme, apo jo?

— Torturë! Mizore! — tha Brikena.

— Brikenë! Po nuk i ka hije një vajze të përdorë fjalorin e luftës, — qeshi ai dhe i shkoi krahun.

Unë ndjeva sërish shikimin e tij rrëshqitës, që kaloi prapa flokëve të valëzuar të Brikenës dhe më kërkoi mua. Unë nuk i ula sytë. Si thua ti? A kam të drejtë? Jo, vetëm se doni ta vini pak në lojë. Sa mirë që e kuptuat...

Kjo ishte fshehtësia e parë midis nesh.

— Keni për të parë po nuk u bë kirurge e famshme kjo Brikena e vogël, — tha ai. — Po ju?

— Nuk e di!

— Okuliste! — tha ai me bindje.

— Pse pikërisht okuliste?

— Sepse keni shikim të vëmendshëm.

Tërë rrugës, deri në shtëpi, nuk pushuam së foluri. Ai e ngacmonte Brikenën vazhdimisht dhe mua më dukej se ato që thoshte, ishin të gjitha mendime të zgjuara dhe kishin një kuptim të dytë, të cilin Brikena nuk arrinte ta kuptonte fare. Kurse unë e kuptoja, ai e kërkonte mendimin tim dhe mua më ishte zgjuar mprehtësia e fjalës dhe ne të dy kishim hyrë në një garë të fshehtë zgjuarsie, ku asnjeri nuk donte të dilte i mundur.

— Do t'ju ftoja në shtëpi, por... nëna ime bëhet më kureshtarë sesa duhet për vajzat që njoh unë, dhe pyetjet e saj mund t'ju vinin në një gjendje të vështirë, — tha ai.

Gjithmonë? Jo. Kur? Vetëm në disa raste tepër-tepër të rralla. Kur? Kur vajzat janë të tilla si ti. A vijnë shpesh vajza si unë këtu? Si mendon ti? Unë nuk mendoj asgjë... Unë nuk ju njoh. Nuk ju njoh fare. Jo fare. Pa mendohuni, ne njihemi pak. Mjafton dhe kaq pak. Pse jo?

Kur po iknim, Brikenâ tha papritur:

— Ti i pëlqeve shumë Nerit.

— Mos fol budallallëqe.

— Ou! Po kjo duket.

— E ç'rëndësi ka kjo, fundja?

— Ah! Po Nerin e lakmojnë vajzat më të bukura të Tiranës. Nuk e di ti?

— Ou, Brikena, më lër të qetë. Unë për vete nuk lakmoj asnjëri! — thashë.

— Ah! Po këtë si ta kuptojmë? — tha ajo.

Unë heshta. Ajo më përcolli deri te hyrja e konviktit. Atë natë ndenja deri vonë duke lexuar librin që na dha ai. Nuk kuptoja asgjë. Kisha një zbrazëti të çuditshme mendimesh dhe një topitje të ndjenjave. Kisha vetëm ndjesinë e ëmbël të prekjes së një sendi që na sjell mallin e dikujt...

Në tërë qenien time ishin zgjuar ethet e pritjes. Koha kishte marrë vrap të padurueshëm. Nevila ngurronte t'i përgjigjej dashurisë sime. Në të vërtetë ajo kishte pëshpëritur dy herë «Nuk mundem... nuk mundem...», po kjo ishte vetëm një fjalë e trembur, që shprehte më tepër druajtje sesa mosbesim. Po dhe frika e saj ishte e mjaftueshme për të më lënduar. Pezmi dhe krenaria e prekur më futën në atë gjendje të ankthshme padurimi, ku pluskonin ndjenja të kundërta, si dëshira e ngadhënjimit dhe zemërimi i humbjes, dridhma e shpresës, që do të përmbushej së shpejti, me zhgënjimin e një fyerjeje, që do të më mbetej gjithmonë. Këto ndjenja nuk guxonin të shpërthenin. Ato ishin mbyllur në vetëdijen time dhe unë i përmbaja pa e tradhtuar natyrën time. Ngurrimi i saj i gjatë nuk do të më prekte/kaq shumë, ndoshta, sikur midis nesh të mos qe edhe Brikena. Njeriut i ndodh të pësojë shpesh zhgënjime nga vetvetja, por,

kur humbjet e tij nuk i dinë të tjerët, ai i duron ato më lehtë. Mos vallë vuajtja jonë më e madhe është vetë sedra jonë?

Brikena i dinte të gjitha që në fillim. Më parë unë s'kisha pasur ndonjë afrim të dukshëm me kushërirën time. Ajo ishte shtatë vjet më e vogël, nuk kishte vëllezër dhe unë e kisha parë si një motër që ka nevojë për mbrojtje e për këshilla. Xhaxhai, i zënë vazhdimisht me kërkimet e tij në mineralogji, që e largonin shpesh nga familja, me një lloj marrëveshjeje të heshtur që s'kishte nevojë për shpjegime, ma kishte lënë mua barrën e vëzhgimit të Brikenës. Por edhe asaj i pëlqente më mirë tutela ime e heshtur dhe e butë, sesa mbikëqyrja e rreptë prindërore. Nga natyra ajo qe një vajzë e përmbajtur dhe mjaft krenare për ta kërkuar vetë që të shëtiste krah meje në shëtitoren e madhe, në ato «xhirot» e zakonshme të së dielës, megjithatë unë e dija se digjej nga dëshira që ta merrja me vete, aty ose në ndonjë lokal ku vallëzohej. I llastrohej sedra kur shëtiste përkrah një kushëriri të pashëm, të sjellshëm e të edukuar, i cili për më tepër nuk qe aspak i mërzitshëm dhe i vrazhdë si vëllezërit apo kushërinjtë e shoqeve të tjera, që i shohin shtrembër dhe i durojnë duke kërcëllitur dhëmbët përshëndetjet e buzëqeshjet e djemve të njohur. Kur je mësuar ta shohësh njeriun e afërt me syrin e të madhit, kjo marrëdhënie të bëhet zakon dhe ndodh të mos e kuptosh fare se vitet ikin e bëjnë të tyren dhe një ditë e sheh se i vogli është rritur dhe se largësia e moshës e ka humbur kuptimin e kaluar. Kjo më ndodhi edhe mua me Brikenën, deri në ato ditë kur rashë në dashuri me Nevilën. Ndërsa më parë ishte ajo që e kërkonte shoqërinë time me mënyrën e saj dinjitoze, tani isha unë

që i kërkoja raste për ta takuar, me po atë mënyrë të pandjeshme e krenare, që besoja se e kishim një virtut fisnor. Vizitat e mia në familjen e xhaxhait u bënë më të shpeshta, sepse e dija që aty mund të gjeja edhe Nevilën. Ato ishin lidhur njëra me tjetrën shumë shpejt dhe në këtë afrim disi të pazakonshëm, midis fijeve që i bashkonin, unë desha të besoja se ndodhej edhe filli im. Për fatin tim, në atë kohë mamaja e Brikenës vuante nga një migrenë e lehtë. Migrena e saj ishte një perde e mjaftueshme për atë vetë, po jo edhe për Brikenën. Unë fillova të druhesha me një përskuqje prej djaloshi, u shmangesha syve të saj të hirtë, disi të ftohtë e të paepur, që u përngjanin çuditërisht syve të mi. Ngurrimi i Nevilës, sipas saj, kishte një emër tjetër, mospërfillje, dhe ky emër për të ishte fyes aq sa duhej të qe edhe për mua. Nëse unë nuk dukesha i fyer, kjo s'ishte veçse një shtirje. Fyerja mund të përjetohet me mënyra të ndryshme. Disa e shfaqin protestën ndaj saj me një rrëke fjalësh e sharjesh dhe kështu çlirohen përfundimisht prej vuajtjes, disa të tjerë e bluajnë përbrenda me shtrëngime dhëmbësh e me gëlltitje lotësh dhe digjen prej saj për një kohë që mund të jetë e gjatë sa një jetë, ashtu si shpuza nën hi. Të parët harrojnë shpejt, të dytët nuk harrojnë kurrë. Unë e dija se Brikena nuk mund të arsyetonte në një mënyrë kaq të stërholluar, por sidoqoftë thelbi ishte ky. Në këtë pikë ne ndryshojmë kryekëput. Ajo i përkiste grupit të parë të njerëzve, unë të dytit. Ndonëse nuk dinte asgjë të sigurt, ajo kishte mprehtësinë e mjaftueshme të femrës së zgjuar, e cila i nihat dëshirat dhe marrëdhëniet e pashprehura nëpër gjestet e fjalët e zakonshme, të cilat, kur në mes është ethja e dashurisë, nuk janë kurrë as

të zakonshme e as të thjeshta, siç duken. Për këtë fyerje ajo që gati të ndahej e të prishej përfundimisht me shoqen e saj të re, madje me një mënyrë të pahijshme, që ta mbante mend. Dytri herë, në praninë time, i që përgjigjur Nevilës aq vrazhdë, sa unë isha detyruar të ndërhyja për ta zbutur, duke ia hedhur fajin temperamentit shpërthyes të Brikenës. Hovet e zemërimit të saj, që lindnin për hiçmosgjë, unë i kaloja me shaka. Brikena mezi u bindej ndërhyrjeve të mia pajtuese, duke përhedhur shtatin me një flakërimë që i shkrepëj në sy dhe plot murmurima e buzëpalosje. E gjithë qenia e saj shprehte një hakërrim të pafjetur, që mund të zgjohej kur të donte. Kurse Nevila përskuej e mbyllej në vetvete dhe sytë e saj të pikëlluar pyesnin me habi: «Po pse kështu?» Ky nuk ishte as nënshtrim dhe as ndjenjë faji. Përkundrazi, aty që mirësia dhe arsytimi i ndershëm, një mirësi e madhe, që nuk mund ta pranonte vërgëlsinë njerëzore, dhe, kur e vija re këtë gjendje, mua më mbetej fryma dhe thosha me panik: «Si mund ta humbas Nevilën?»

Në këto çaste, sjellja pa takt e Brikenës, që donte të hakmerrej për mua (unë asnjëherë nuk arrita ta kuptoja plotësisht përse ajo ishte prekur e fyer aq shumë; ndoshta për të unë përfaqësoja kërenarinë e linjës mashkullore të fisit), kishte dhe të mirën e vet. Jo sepse mund ta përkulte Nevilën, — kjo do të që përkulje që mua do të më fyente përfundimisht dhe atëherë çdo gjë do të merrte fund, — por sepse ajo më jepte mundësi të shikoja në thellësi të shpirtit të Nevilës dhe të hetoja natyrën e saj të vërtetë, që më shumë se kudo gruaja e shfaq në zemërim e sipër. Përqasja e dy natyrave kaq të ndryshme, që ndoshta sepse ishin të tilla ndaj edhe ishin af-

ruar (ndodh të afrohemi me atë njeri, i cili ka atë që na mungon), ma zbulonte Nevilën me atë ndjeshmëri, butësi e përgjërimit femëror, që e kisha dëshiruar dhe nuk e kisha gjetur kurrë në njohjet e mia të mëparshme me vajza që kishin qenë kahlitare. E kisha gjetur tani, për të vuajtur nga pavendosmëria e saj, të cilën Brikena e merrte për refuzim.

Ditët e para të janarit, para se ajo të largëhej me pushime, unë u detyrova t'i hapësja për tësisht Brikenës. Këtë edhe mund të mos e kriut po kisha vënë re se javët e fundit Nevila hieve po vinte më për vizitë tek ata. Ky largim, ta-hiqte të vetmen mundësi për ta takuar ndjevend ku nuk na shqetësonin sy kuresht dashuri, unë nuk i doja sytë kureshtarë. Përse dhe të bën risa dashuria ime për të ishte e tillë? Unë për të të gërmoj brenda vetes. Nuk kam asnjë dë dhe për këtë. Nuk dua. Druem se aty mund të ke një skutë të errët e të padepërtueshme, mbushur me ngricë. Dikur kjo ngricë do të më akullonte të tërin dhe atëherë për herë të parë në jetë unë do të trembesha prej kësaj ftohtësie.

— Pse nuk vjen më Nevila te ti? — e pyeta Brikenën në oborr, kur po më përcillte.

Ishte vonë, posa kishte mbaruar programi i televizionit. Pllakat e rrugicës së oborrit ishin përmbytur në një gjysmëterr të vizuar nga fis-tone tërthore me dritëhije që depërtonte nga grilat e dritareve. U mundova ta bëja këtë pyetje me një ton të shkujdesur, sa për t'u gjendur në fjalë:

— Ti do që ajo të vijë?

Kur një pyetjeje si ajo imja i përgjigjen me një pyetje tjetër, atëherë të gjitha nënkuptimet kanë humbur dhe pyetja nuk është më as e ras-

tit dhe as e paqëllimtë, siç ke dashur ti. Unë heshta dhe nxitova të ndahesha.

— Kushedi ç'i duket vetja! Sapo hapi sytë nga provinca dhe e ngriti hundën përpjetë!

— Pusho! — thashë unë.

— Kaq shumë e meriton ajo... — Brikena u step dhe u gëlltit. Nuk donte ta thoshte fjalën *dashuri*. — Kaq shumë e meriton vëmendjen rinde?

ka — Po, — thashë me zë të paktë.

hyr — Ti e di.

me — Brikenë! Mos vallë... në këtë mes ka ndomurmëter?

shprehte! Jam e bindur!

zgjohej këm për këtë gjë nuk mund të jesh ku-e mbyllej rr. Muna të jetë një nga ato dashuritë pyesnin në gjimnazit, ndonjë premtim femijnor i te asyer në një shëtitje apo ezjatë një vallëzimi. ata ta dish! Këto janë disa lidhje të paqëndrueshme dhe rrallëkush u qëndron besnik deri në fund, sepse bëhen pengesë, edhe moshat e barabarta. Vajzat duan të martohen shpejt, kurse djemtë e ndiejnë se për ta është një hap i parakohshëm...

Kishim dalë në rrugë, përpara portës. Ishte heshtje e thellë dhe nuk kalonte askush. Vetëm diku, prapa një porte të mbyllur, lehte një kone.

— Neri, unë e kuptoj gjendjen tënde, — tha Brikena.

— Nuk e besoj, Brikenë.

— Ti... nuk e kishe pësuar kurrë kështu. Gjithmonë ty... të ka ndodhur ndryshe. E ke pasur të lehtë me vajzat, mos thuaj...

Brikena kujtonte se vuajtja ime e vetme ishte sedra e lënduar, sedra e ngadhënjyeshit të mundur atëherë kur e ka dëshiruar më shumë se kurrë fitoren dhe ajo i është dukur aq pranë dhe

aq e lehtë. Por ajo gabohej. Po të ishte vetëm kjo, këtej e tutje mua do të më mbetej vetëm dëshira e hakmarrjes dhe atëherë, në ndonjë nga ato çastet e afërsisë së padjallëzuar, që tregonte herë pas here Nevila me mua, unë mund të gjeja rastin e ta shprehja këtë hakmarrje, qoftë edhe me disa puthje të rrëmbyera, që do ta preknin e do ta fyenin. Por unë isha i bindur se ndjenja ime për të qe shumë më e thellë. Pas keqardhjes që ndieja shpesh për veten, sepse e kisha shpenzuar ndjenjën më të bukur e më të brishtë të njeriut me disa lidhje kalimtare, pas atyre marrëdhënieve joserioze e të lehta që kisha pasur më parë, tani unë isha i bindur se e kisha rigjetur ndjenjën e fortë e të qëndrueshme që quhet *dashuri*, atë ndjenjë që arratis gjumin e netve dhe të bën ta presësh ditën e re me një emër të pëshpëritur nëpër buze, atë forcë që shpeshton zemrën dhe hapat, atë magji që rrallon ajrin e të ngre mbi dhe, atë lumturi pritjesh e ndarjesh plot drithërima e përmallime...

— Ti nuk duhet të zemërohesh me Nevilën për shkakun tim. Nuk duhet! — thashë me këmbëngulje dhe ika nëpër natë. Isha i sigurt se ajo e kuptonte se ç'prisja prej saj.

* * *

Si duhej të sillesha që ai të mos prekej? Ç'duhej të bëja, vallë, që ai ta kuptonte se ato dy fjalë «nuk mundem... nuk mundem...», që ia thashë atë ditë, shprehnin vetëm ngurrimin e jo kundërshtimin tim? Më dukej se e dashurova që ditën e parë të njohjes sonë dhe aq befasisht, sa nganjëherë besoja se e kisha dashur edhe para se ta njihja. Por, atëherë, pse u tremba ashtu prej dashurisë së tij? Kjo stepje e ky kundër-

shtim i habitshëm për një kohë të gjatë mbetën enigma për mua. Vetëm më vonë, shumë më vonë, në një periudhë të zymtë të jetës sime, kur kaloja disa ditë dhe net të njëjta, pa ngjyrë e tmerrësisht të ngadalshme, vetmia ime më ndihmoi ta kuptoja se ç'ishte ajo që më ndërpriste hovjet e rrëmbyera të zemrës drejt tij. Kjo ndjenjë ishte frika. Nuk ishte frika e dashurisë ajo që më trembte. Ishte vetë ai, me figurën e tij tepër të pashme e të hijshme burrërore, që rrëmbente vështrimet e vjedhura të vajzave, ishte bindja e tij e sigurt për çdo gjë që thoshte e që bënte, e cila tregonte një karakter fodull e krenar, që s'është mësuar të tërhiqet e të kërkojë të falur.

Edhe atë natë, kur më tha për herë të parë se më dashuronte, ai dukej aq i qetë e i sigurt për përgjigjen time, saqë, veç frikës, në mënyrë të pavetëdijshme m'u bë së diçka më shtypë, më zvogëlonte dhe më merrte nëpër këmbë, sikur unë nuk isha gjë tjetër veçse një zog i mardhur i rënë përdhe, që mezi pret ta marrë në dorë kalimtari i parë dhe ta ngrohë e ta ringjallë me frymën e tij. Ishte ende një gjendje e errët dhe e papërcaktuar, kur nënvetëdija ime nuk donte ta pranonte se një vetëbesim i tillë, si ai i Neritanit, për dashurinë time, shprehte jo vetëm guximin e tij, po sidomos epërsinë mashkullore. Kjo epërsi më sillte një ngjethje. Ishte një lloj sikur ta kuptoja së dikush po të fyen, po në një mënyrë të stërholluar, sa ti s'ke asnjë mundësi për të protestuar. Ndjenjat e mia atë kohë i nënshtroheshin arsyes, një arsye disi e mjegullt dhe e ngatërruar, që mbështetet më shumë tek intuita, sesa te logjika, po megjithatë ajo kishte forcën e duhur për të më përmbajtur. Sa kohë do të vazhdonte lëkundja ime midis dashurisë dhe fri-

kës prej saj? Nuk e di. Me natyrën e tij, që ishte e hapur dhe e dukshme për çdo gjë tjetër, veç sedrës, dhe e mbyllur, e padepërtueshme ndaj gjërave që mund ta preknin, ai ndoshta do të qe tërhequr prej meje që në kundërshtimin e parë. Po, po, sepse një ditë më tha diçka të tillë: «Nevilë, unë nuk mund ta pranoja kursesi që ti s'më doje. Kjo më dukej absurde, megjithatë unë do të kisha hequr dorë përfundimisht prej teje dhe askush nuk do ta dinte se një ditë e kërko-va dashurinë tënde. Mirëpo ti sillеше me mua në një mënyrë kaq marramendëse, sa unë hyra në vorbullën e trilleve të tua plot me kureshtje, si ai që pret fundin e një loje argëtuese.»

Vërtet, sjellja ime ishte tekanjoze, unë kisha dalë nga vetvetja, isha bërë një vajzë lozonjare. Luaja me zjarrin. Ndodhte të shkonim të tre me Brikenën në një shfaqje filmi dhe nëpër errësirën zhuzhuritëse të sallës unë ndieja bërrylin e tij që afrohej gati në mënyrë të pafajshme te kraharori im, pastaj dëgjoja një përshpëritje të butë dhe atëherë e dija se flokët e mi të harbuar, që e preknin diku në fytyrë, i sillnin atij një ndjesi ledhatare. Nganjëherë, si padashur, mbi dorën time, që digjej, ulej një pëllëmbë që digjej po ashtu dhe harrohej aty fare pak, aq sa prekja e saj të më trembte dhe unë të nxitoja ta hiqja dorën time. Ky intimitet ishte si një marrëveshje e fajësisë së përbashkët, që nuk duhej t'i kalonte disa kufij.

Një mbrëmje dimri (shfaqej filmi «Mik i dashur», sipas romanit të Mopasanit), jashtë na kishte zënë një shi me gjyma, që na kishte lagur e futur mornica deri në palcë. Ai hoqi xhaketën e tij dhe ma hodhi kraheve. Unë isha veshur hollë. Filmi vetë sikur të ndillte e të tërhiqte në një mëkatim të padjallëzuar. Ai përkulej herë

nga unë, herë nga Brikena, gjoja se e pengonte për të parë një burrë i gjatë në karrigen përpara, dhe ashtu ai e kërkoi prapë dorën time, që donte të strukej diku, dhe e mori në të vetën. Pastaj filloi të luante me gishtat e mi duke i numëruar e trokitur njërin pas tjetrit dhe unë e lashë të luante me ta, dhe kjo lojë dukej kaq fëmijnore dhe e pafajshme, sa mund të vazhdonte pafundësisht, pa zgjuar ndjenja të tjera. Pastaj unë dëgjova pëshpëritjen e tij, që ishte plot ankim dhe habi:

— Përse?

Unë e tërhoqa dorën ngadalë. Sikur të mundja atë çast, do të ngrihesha e do të ikja nga filmi. Më pushtoi një ndjenjë vetëqortimi. Mos vallë po sillesha si një vajzë e lehtë, që argëtohet, kur arrin të luajë me ndjenjat e djemve ndaj të cilëve s'ka asnjë shtytje të brendshme?

Çdo ditë e më shumë po bindesha se dashuria e tij ishte e vërtetë. Ajo kishte përmbajtjen dhe durimin që e bën atë të shenjtë e jo banale. Unë i kisha dhënë rast që ai të tregohej më guximtar. Pse ta fsheh, kishte raste kur unë vërtet dëshiroja që ai të ishte më guximtar, kurse ai që gjithmonë i përmbajtur. Po kjo përmbajtje nuk do të thoshte aspak se ai më donte me një mënyrë të përvuilur dhe se lëshimet e mia i pranonte si një lëshim. Jo, është krejt e kundërta. Në atë kohë mua më dukej se ai tregohej aq i matur, sepse druhej se mos veprimet apo gjestet e nxituara mund të më fyenin dhe atëherë ai do të më humbiste përfundimisht. Dhe... ndoshta do të kishte qenë më mirë të vepronte kështu.

Më vonë unë e kuptova dhe u binda se te ky njeri çdo gjë ishte e parashikuar, e menduar dhe e llogaritur me gjakftohtësi të madhe. Ai më donte vërtet, po ndjenja e tij nuk e kishte atë pasionin e rrëmbyer që të merr mendjen e

të zhyt në valët e harrimit të gjithçkaje që është jashtë saj. Mos vallë vetëm një dashuri e tillë ishte në natyrën e tij? Apo në rastin tim e bënin të tillë respekti dhe qëllimi serioz? Këtë nuk arrita ta kuptoja kurrë. Një njeri mund ta duash pa masë, mund ta kesh aq pranë zemrës, sa të të duket se e shikon tej përtej, e megjithatë të mos e shikosh dot kurrë deri në fund...

* * *

Sa herë takoheshim, unë i përsëritja, me sjelljen dhe gjestet e mia atë që nuk doja t'ia përsëritja më me gojë. Nuk desha t'i thosha «të dua, Nevilë», sepse s'mund të duroja kurrë një «nuk mundem» të dytë. Përndryshe kjo do të qe përmbysja dhe njollosja e plotë e asaj figure që kisha menduar se qe vetvetja ime. S'ka gjë se atë nuk do ta dinte njeri, s'ka gjë...

* * *

Nëse ngurrova aq gjatë, veç atyre që thashë, ishte edhe një shkak tjetër: nami i tij si kanakar i vajzave. Këtë ma kishte thënë edhe Brikena, por unë e kisha dëgjuar edhe nga të tjerë. Një farefisi ynë i largët, që më pa dy herë në shoqëri me të, — me ne ishte dhe Brikena, — erdhi një ditë në konvikt dhe më tha të mos ia zgjatja shumë atij Neritanit. «Ai të lë pusullën», tha ai duke përdorur një shprehje sa komike aq dhe të paqartë për mua. Por edhe ai vetë nuk i fshihte «sukseset» e tij të dikurshme. Nganjëherë, në prani të Brikenës, thoshte se djemtë si ai

janë më fatkëqinjtë, sepse e kanë të vështirë të gjejnë përputhjen e domosdoshme të karaktereve e të interesave shpirtërore me vajzat.

* * *

Është e vërtetë, deri tani unë nuk e kisha pasur të vështirë t'i bëja për vete vajzat që më pëlqenin. Mirëpo njeriu, në mënyrë të pavetëdijshme, shpeshherë prirët të mos e çmojë aq shumë atë që e fiton me lehtësi. Ndjenja ndaj asaj që fitohet kështu, shpesh mbetet e cekët dhe e paqëndrueshme. Kjo është fatkeqësia e atyre që lidhen me ne, por edhe jona. Sepse ne zhgënjehemi shpejt. Shkaqet e zhgënjimit mund të jenë krejt të parëndësishme, trille e teka të vogla të përditshme, nga ato që në rrethana të tjera njeriu nuk i përfillka. Nganjëherë mua më ndodhte diçka që thellë-thellë më nervozonte e më trishtonte pa masë. Unë filloja e i kërkoja me dëshirë këto zhgënjime dhe gjuaja me një vështrim tinëzar, që më jepte kënaqësi të pashpjegueshme, ato të meta të pamjes apo të sjelljes që më parë nuk i kisha vënë re. Më vonë për këto vëzhgime ndodhte të provoja atë keqardhjen e hidhur për vetveten, për të cilën fola, dhe ta qortoja atë, mirëpo atëherë ishte vonë, sepse prishja kishte ndodhur dhe sedra nuk më linte ta ndreqja gabimin. Njëherë unë u afrova shumë me aktoren Flora K. Ajo qe një vajzë e lezetshme, për të cilën të gjithë kishin menduar se ishte tepër intelijente dhe e talentuar. Nuk kishim asnjë lidhie të qartë dashurie midis nesh, por ajo nuk e fshihte dot dëshirën për ta pranuar joshjen që shfaqja ndaj saj. Në atë kohë, kur me heshtjen

kuptimplote dhe me gjuhën e syve ne i kishim thënë njëri-tjetrit aq shumë, sa fjalët e ardhshme ishin vetëm një formalitet, mua sepse më shkrepiti në mendje ta detyroja që ajo ta shprehte e para dashurinë. Nuk e di ç'mund të fitoja prej kësaj, por teka erdhi e u bë kaq kokëfortë, sa u kthye në një mani. Ishte një pritje munduese për ne të dy. Mundimi im ishte egoja, mundimi i saj... mund të ketë qënë ai i një dashurie të madhe të papërfillur. Këtë gjë nuk e mësova kurrë, sepse dalëngadalë takimet tona u rralluan, dëshira e përbashkët për të qënë në të njëjtën shoqëri po shuhej dhe kështu erdhi një ditë kur ne filluam ta përshëndetnim njëri-tjetrin si dy të njohur që nuk i afron asgjë tjetër veç mirësjelljes, e cila nuk i lejon ta harrojnë përfare shoqërinë e dikurshme. Më vonë ajo u martua me një pedagog të Fakultetit të Ekonomisë Agrare. Thoshin se ishin një çift i lumtur. Andi Kola, shok dhe koleg imi, që kishte miqësi me ta, por që nuk dinte asgjë për lidhjet tona të dikurshme, më foli një ditë me superlativa. Ajo është një grua e tillë, që mund të bëjë të lumtur çdo burrë, tha. Unë ndjeva rrëqethjen mpirëse të smirës që më shpoi sikur të më kishin flakur mbi një fik deti dhe hidhësia e gjembave të tij më rrodhi si një qelb plage. U mata të thosha se ajo s'ishte veçse një aktore e rëndomtë, që, me sa dukej, rolin e bashkëshortes e luante më mirë në jetë sesa në skenë, por u përmbajta dhe heshta. Kjo ishte një ligësi e vërtetë nga ana ime dhe unë përpiqesha me çdo kusht t'u reshtesha ndjenjave të tilla. Cektësia e viteve të mia të rinisë, ai shpenzim mendjehetë i ndjenjave që ma kishin privuar tronditjen e dashurisë së madhe, tani kishte filluar të më rëndonte, dhe unë vuaja nga dyshimi se mos vetë natyra ma kishte

lënë mangët këtë ndjenjë që është thelbi i jetës, dhurata më e çmuar për njeriun. Pikërisht kur ideja e pamundësisë së ndryshimit të natyrës sime të ftohtë po ngulitej si një fiksion i pashërueshëm, Nevila tha me zë të shuar atë «po» të turpshme, që kishte aq forcë sa ta kthente rrjedhën e ujërave të mia në një shtrat tjetër. Atë ditë unë isha krejt i bindur se ishte kështu dhe asnjëri nuk mund të guxojë të më thotë se kam besuar ndryshe.

* * *

Unë sapo isha kthyer nga qyteti im verior, që në atë kohë ishte i mbuluar i tëri me dëborë. Në ato mbrëmjet e freskëta të Tiranës, më dukej që më shumë se çdo gjë më mungonte acari i tij gjallërues. Isha si e topitur, në një gjendje të pavullnetshme, kur ndjenjat sesi të plogështohen e të mpihen dhe nuk ke më dëshirë t'i kundërshtosh askujt.

Para Vitit të Ri, afrimi im me Neritanin kishte marrë një krisje. Dukej sikur ky qe fillimi i një hendeku që do të na ndante përfundimisht. Kjo ndodhi në mbrëmjen e vallëzimit që bëri fakulteti para festës. Ai vinte shpesh në fakultet dhe përpiqej të dukej si njeri i shtëpisë, meqë kishte marrë edhe udhëheqjen e diplomës së një studenti të vitit të fundit. Flitej se i kishin propozuar për asistent-pedagog të reumatologjisë, por ai nuk vendoste dot sepse ndërkohë mund të humbiste një specializim jashtë shtetit, për të cilin kishte mjaft shpresë.

Ai erdhi në mbrëmje bashkë me Brikenën, po për vallëzimin e parë më ftoi mua, dhe kjo

gjë nuk mund të mos binte në sy të shokëve e shoqeve të mia të kursit. M'u duk sikur son-
te ai donte ta shfaqte me çdo mënyrë se ki-
shte me mua disa marrëdhënie që më në fund
duhej t'i dinin të gjithë. Vallëzonte ngadalë,
ndryshe nga studentët, pa rrotullime, me një
seriozitet prej pedagogu dhe unë e ndieja se si
mbi supin tim ai e zotëronte sallën me vëzhgi-
min e tij dhe me një qëndrim që të tjerëve
duhej t'u tregonte afërsinë me mua. Nuk fliste,
më mbante afër me një shtrëngim të sigurt, të
vendosur, sikur e kishte fituar këtë të drejtë
me kohë. Guximi i tij më hutoi. Pastaj, befas,
për disa çaste unë e ndjeva se e kisha dëshirur-
ar dhe pritur prej kohe këtë afërsi, këtë për-
humbje të ëmbël e të qetë në ëndrrën e bukur të
martesës. Dhe do t'i isha dorëzuar përfundimisht
këtij harrimi sikur të mos më ngacmonte herë
pas here një ndrydhje shtypëse e zvogëluese,
diçka si përlulje, që e kisha provuar edhe herë
të tjera me të. Po herët e tjera këtë gjendje e
kisha pasur larg syve të huaj, kurse son-
te ai të kureshtjes së tyre. Në përplasjen e dë-
shirës për të qenë e tij dhe ndërkryerjes për të
mos qenë e përlulur, fitoi kjo e fundit. Si guxon-
te ai të sillej kështu me mua? Kur ia kisha
dhënë këtë të drejtë? pyesja veten. Në ato
çaste mua më sundonte vetëm fyerja dhe nuk
mund ta fajësoja veten për asnjë gjë. Ai, vetëm
ai, qe fajtori! Në të vërtetë, po aq fajtoje isha
edhe unë që i kisha lejuar ato marrëdhëniet
djallëzore të gjesteve, prekjeve e ledhatimeve
të fshehta.

Kur mbaroi vallëzimi, më mposhti plotë-
sisht dëshira e hakmarrjes. Ndëshkimi i guximit
të tij të pacipë ishte e vetmja gjë që dëshiroja.
Në rrethanat e një mbrëmjeje vallëzimi ç'mund

të bëja tjetër veçse të ndizja xhelozinë e tij? Porsa mbaroi vallëzimi, unë u ndava prej tij dhe u bashkova me grupin e Titit. Titi, student i vitit të fundit, që i vetmi djalë i denjë, të cilin Neri mund ta pranonte për rival. Ai i binte kitarës, këndonte dhe mbahej si vallëzuesi më i mirë i fakultetit. Unë e kisha vënë re se atij i pëlqente të vallëzonte me mua dhe ndoshta diçka më shumë se kaq, po nuk ia kisha varur fare. Atë natë kërceva dy herë rresht me Titin. Gjatë vallëzimit qeshja vazhdimisht për diçka që më thoshte dhe që unë nuk e dëgjoja. Me bishtin e syrit vëreja qëndrimin e Nerit ndaj sjelljes sime ngacmuese. Ai nuk e tradhtonte veten. Ish-te bashkuar me disa pedagogë të rinj të fakultetit dhe bisedonte me ta me një zë të veçantë e me gjeste të mëdha, po ky nuk ishte më ai Neri i përmbajtur e pak fodull që i shikonte të tjerët nga lart me sigurinë e atij që beson se është në gjendje të zhbirojë tek e padukshmja e njeriut. Kjo tregonte se unë i kisha prisur drejtpeshimin e kontrollit të ndjenjave. Unë e vazhdova lojën time mendjelehtë me një kryeneçësi që më përkëdhelte sedrën, kurse thellë vetes digjesha nga një aqshirë e marrë që ai tani të bënte diçka të papritur kundër meje, kundër tekave të mia, për shembull, kur të pushonte orkestra, kur të gjithë të uleshin nëpër vendet e tyre, kur salla të binte në atë qetësinë e lodhur pas vallëzimeve që i resht ecejaket, ai të çohet dhe ta përshkonte sallën me hapa të rëndë dhe të vinte drejt meje e të më rrëmbente për krahu me vrazhdësinë e burrit që nuk i duron dot më çapkënëritë e pahijshme të gruas së turbulluar nga dehja. Një sjelljeje të tillë ndoshta mund t'i isha bindur kokulur, ashtu siç i nënshtrohemi ndësh-

kimit të prindërve në fëmijni, kur e ndiejmë se faji ynë e meriton atë ndëshkim. Ndodhesha në një nga ato gjendje, kur veprimet e sjelljet e njeriut s'bëjnë asgjë tjetër veçse kundërshtojnë me forcë ndjenjat e tij, në atë gjendje kur qesh atëherë kur të qahet.

Ai s'bëri asgjë nga ato që prisja dhe dëshiroja unë. Duroi me një dinjitet të fortë dhe pastaj u largua pa rënë në sy. Unë e kërkova për një kohë të gjatë, e sfilitur nga pendimi, por ai nuk u kthye. Atë natë qava me dënosa të mbytura. Nuk kisha më asnjë shpresë. E njihja natyrën e tij dhe isha e bindur se këtë sjellje nuk mund të ma falte. Burrat si ai, ndonëse nuk e shfaqin kurrë haptazi xhelozinë, vuajnë prej saj më shumë se të gjithë, sepse tek ata mbi hidhërimin e humbjes së dashurisë ka përparësi mundimi i egër i poshtërimit të dinjitetit të tyre prej burri.

Gjatë ditëve të pushimeve isha e zymtë dhe e mërzitur si asnjëherë. Nëna u shqetësua. Babai pandehte se mos kisha ngelur në ndonjë provim dhe nuk doja t'u tregoja. Unë kam përsëritur një vit dy herë, — thoshte ai duke dashur të më ngushëllonte me humorin e tij, — ti më ke ngjarë mua, po sidoqoftë ke bërë përparime...

Vërtet, unë isha sjellë si ato koketat e dikurshme. Me këtë brengë të dyfishtë, për vetë dhe për atë, u ktheva në Tiranë. Brikena gati nuk më foli. Vështrimi i saj përçmues thoshte se sjellja ime e asaj nate kishte qenë skandaloze. Atëherë unë u përpoqa ta gjykoja veten me gjakftohtësi. Nuk kishte dyshim, dashurinë e Nerit, së cilës i isha trembur aq shumë, tani e kisha humbur. Të paktën le të mos humbisja përfundimisht respektin e tij. Le ta mësonte se

s'kisha asgjë me Titin, le ta dinte se çdo gjë e kisha bërë, sepse... Jo, këtë nuk kisha për t'ia thënë. Kjo do të qe një lloj sikur tani t'ia lypja unë dashurinë, t'i kërkoja një dashuri-mëshirë. Do t'i thosha vetëm se atë natë isha sjellë si një marroke, do t'i thosha që as unë nuk e dija pse kisha vepruar ashtu, do t'i thosha që, po të mundej, le ta harronte mendjelehtësinë time të asaj nate dhe ndonjëherë, nëse do të më kujtonte, të mos më përfytyronte aq të keqe sa i isha dukur, sepse atë natë unë kisha dalë nga vetvetja dhe isha shtirë.

Po, kur u takuam, nuk munda t'i thosha asnjë nga fjalët që i kisha përsëritur dhjetëra herë. Atë pasdite unë rrija para vitrinave të rrobaqepësisë, te kthesa e rrugës «De Rada», nën një bli. Vesontë shi, çadrën e mbaja ulur mbi supe dhe nën sjetull shtrëngoja një copë terital për fund. Ora po vinte tre dhe tani ai duhej të dilte nga poliklinika. Duke ndenjtur aty, pandehja se kisha gjetur një mënyrë të pafajshme për ta takuar. Po rrobaqepësia dhe ajo copë terital ishin një strehë aq e tejdukshme për qëllimet e mia, sa edhe ai bliri i zhveshur prej dimrit, që s'mund të mbronte nga shiu asnjëri. Rrobaqepësia ishte një nga ato lokalet e kategorisë së tretë, ku zakonisht bëhen riparime dhe ai e kuptoi menjëherë shkaku tim të dobët për ta pritur. Ai po vinte me të njëjtin hap që kishte dalë, sikur nuk i dridhej asnjë ndjenjë, dhe kjo përmbajtje të mpinte, të trembte e të largonte. Po tani ishte vonë. Unë s'mund të bëja asgjë më të zgjuar përveçse të ulja sytë për të parë orën dhe pastaj orarin e lokalit, në vitrinë. Ai u afrua e më përshëndeti me një gjest të shpejtë. Në fytyrën e tij mbeti e pandryshuar nënqeshja e kursyer, që i ishte shfaqur qëkurse më pa prej

së largu. Pastaj ma hoqi çadrën nga dora, e mbylli dhe ma ktheu.

— Shiu ka pushuar! Edhe lokali sot është i mbyllur, — tha ai me ton gazmor, sikur i drejtohej një vajze të vogël, harraqe, që kishte humbur rrugën.

— Ah, vërtet? Nuk e dija, — thashë unë.

— Aq më mirë, Vila. Se këtu qepin vetëm pensionistët dhe kryeinfermierja jonë.

— Uh! Paskam pritur kot...

— Fare, fare kot?

Unë heshta. Edhe pyetja e tij i drejtohej po asaj vajze harraqe, po zëri ishte i butë, pa asnjë notë qortimi e mërie. Në rrugë, para nesh, kalonte herë pas here një vajzë e vogël me biçikletë. Përbri saj vraponte një djalë i po asaj moshe, që herë ia mbante timonin dhe herë ia lëshonte duke i thirrur nga pas: «Mos e shtrengo timonin! Mbaje lehtë, lehtë, të thashë!» Djali bërtiste më kot, sepse vajza dukej mjaft e sigurt, ajo i binte ziles sa herë kalonte para nesh dhe mua më dukej sikur na shkelte syrin.

— T'ju përcjell deri në konvikt? Apo doni të ulemi pak te «Flora»?

Unë ngrita supet dhe u nisa.

— Në këtë orë te «Flora» ka shumë njerëz. Po sikur të shkonim te kodrat e liqenit? Aty është hapur një lokal i ri, i vogël e shumë komod. Keni genë?

— Jo!

— Atëherë te liqeni.

Ishte e shtunë, gjashtëmbëdhjetë janar. Neri e harronte shpesh këtë datë dhe thoshte se për këtë e kishte fajin kujtesa e tij e dobët, kurse për mua ajo ka mbetur vazhdimisht e shënuar. Unë mendoj se është fatkeq ai njeri që në jetën e vet nuk ka disa data të veçanta e të paharrueshme, vetëm për vete.

Ishte një mbrëmje e butë, me një hënë të madhe, plot habi. Frynte një fllad i vakët, pranveror të thoshe, pas atij shiu kalimtar. Butësisë së tij plot tundim i besonin vetëm mimozat. Ato po nguteshin të hapnin mbi flokët e mardhur të degëzave tisin vezullues të luleve, ashtu si ato vajzat e brishta që ëndërrojnë me ngutje për vllon e nusërisë...

* * *

Atë që po ndodhte me mua ato ditë, nuk e kam shpjeguar dot asnjëherë. Dhe as që e di se si ta emëroj. Kjo gjendje përngjet vetëm me atë që ndiejmë atëherë kur gjejmë diçka që e kemi kërkuar gjatë. Lodhja e kërkimit na pengon ta përjetojmë me forcë dhe me pasion ndjenjën e shumëpritur. Apo ndoshta i përngjet zgjimit nga një ëndërr. Sado e bukur që të jetë ëndërra, zgjimi prej saj gjithmonë na zhgënjën...

Unë e desha Nevilën. E desha shumë, por sepse nuk po e provoja më atë tronditjen e madhe që kisha pritur. Dashuria ime ishte tani e qetë, e sigurt, pa drithërimat e zbulimit të së panjohurës. Kurse Nevila më dashuronte ndryshe. Ajo e kishte humbur mendjen pas meje. Ajo më donte me atë mallin e ndarjes për largimin tonë të gjatë. Shkaku i këtij largimi kishte qenë vetë ajo. Tani nuk vuante nga brerja e fajit, por nga brenga e humbjes së kohës. Si ishte e mundur që, duke më pasur aq pranë, më kishte mbajtur larg? Ajo ishte nga ato vajza që s'dinë të dashurojnë ndryshe veçse me tërë forcën e shpirtit. Ato i sundon ose arsyeja ose ndjenja, por jo të dyja njëkohësisht.

Tani, pas kaq kohe, unë e di, është i lumtur ai që ka fatin ta dojë një femër e tillë.

Kjo më bënte të krenohesha në heshtje, por edhe të ngurroja pak, sepse ne kishim vendosur që dashurinë tonë ta mbanim të fshehtë derisa ajo të mbaronte studimet. Kishim thënë se takimet tona nuk duhej të bëheshin pengesë për të shlyer provimet dhe detyrimet e tjera shkollore me nota sa më të larta, që pastaj të siguronte të drejtën e një specializimi pasuniversitar. Unë ngulja këmbë shumë për këtë.

Mosmarrëveshja jonë e parë ndodhi pikërisht për këtë arsye. Ajo nuk i merrte seriozisht kërkesat që i vija për shkollën. Thoshte se po i kërkoja një të pamundur, sepse asnjëherë s'kishte qenë studente e shkëlqyer, pastaj thoshte edhe ndonjë marrëzi që më nervozonte, si për shembull se do të qe e lumtur dhe e kënaqur edhe sikur të mbetej një infermiere e thjeshtë, mjaft që të jetonte me mua. Kjo mua më dukej mungesë sedre. Në familjen tonë mungesa e sdrës ishte një ves që duhej përbuzur.

* * *

Disa thonë se kushti i harmonisë bashkëshortore janë lëshimet e dyanshme. Kjo nuk do të thotë që njeriun ta pranosh domosdo ashtu siç është dhe të mos bësh asgjë që ai të bëhet më i mirë.

Në fillim të dashurisë sonë, në ato ditë kur gjithë jeta, e sotmja dhe e ardhmja, për mua ishte vetëm ai, mua më dukej se Neri këtë kërkonte prej meje: të bëhesha më e mirë. Më e

mirë do të thoshte të isha sa më e denjë për të dhe për familjen e tij, e cila, siç thoshte ai, ende nuk dinte asgjë për mua. Për çudi, sa herë kisha vajtur te Brikena, nuk kishte ndodhur të takoja prindërit e tij. Kjo ndoshta ka qenë një rastësi. Po nganjëherë kur mendoj se vizitat e mia tek ajo ishin vazhdimisht të programuara në orët kur donte Brikena, më bëhet se kjo gjë nuk është dhe aq e rastit. Që ata s'dinin asgjë për mua, kjo nuk qe dhe aq e vërtetë. Një ditë, kur bënim praktikën në repartin e otorinolaringologjisë, pedagogia jonë më thirri në dhomën e mjekut dhe në prani të një gruaje tjetër me përparëse të bardhë, ku ishin shënuar inicialet Dr. V. R., më dha disa porosi të gjata për t'i kryer jashtë fakultetit. Unë nuk e kuptova përse më kishte zgjedhur pikërisht mua për ato porosi. Kur u ktheva në auditor, Brikena, që s'di pse vazhdonte të mbante një qëndrim të ftohtë ndaj meje, më tha mënjanë:

— E njihni mjeken që ishte me pedagogen tonë?

— Jo, — i thashë sinqerisht.

— Sikur nuk më besohet.

— Kaq e famshme është? — thashë unë dhe në mendje s'kisha asnjë djallëzi.

Brikena u zbeh. Sytë e saj të hirtë u vocërruan dhe ashtu dukeshin edhe më të ngulët.

— Të këshilloj si shoqe, ta mbash për vete ironinë. Nëse vërtet ke ndër mend të... kuptohet, përndryshe bëj si të duash.

Ajo u largua nëpër korridorin e ngushtë, bosh. Në çdo trokitje të takave të saj tingëllonte vrazhdësia e përbuzjes për të tjerët. Ishte bërë e padurueshme. Unë hoqa bluzën dhe kalova para dhomës së mjekut. Dera e saj kishte mbetur e hapur përgjysmë. Fytyrë e gruas së panjohur,

disi e lodhur dhe me një habi të lehtë në buzët e holla, u duk e u zhduk për një grimë. Unë ngela si e mbërthyer në vend dhe s'bëja dot asnjë hap. Si nuk e kisha njohur menjëherë? Neri kishte tiparet e saj. Po ai profil i bukur, po ai ballë i madh, po ato buzë të holla. Vetëm sytë i kishte në ngjyrë tjetër. Unë e mblodha veten dhe nxitova të dilja nga spitali. Brikena më kishte thënë njëherë se Neri nuk ia paraqiste kurrë vajzat e tij nënës. Ajo e tha pikërisht «vajzat e tij» dhe këto fjalë i shqiptoi në një mënyrë aq të lehtë, sa të thoshe se, po të donte, Neri mund t'i përkisnin të gjitha vajzat e Tiranës. Mos vallë ai gjente disa mënyra tinëzare si kjo e sotmja për t'ia treguar nënës së vet kandidaten për nuse? Ç'thoshte nëna pas kësaj? Ç'mund të thoshte? A mund ta çmosh dot njeriun pasi të kesh shkëmbyer vetëm dy fjalë të zakonshme me të? Diçka mund të njohësh, dihet. Pamjen. Bukurinë e tipareve të fytyrës, format e trupit... Sikur të kërkohej vetëm kjo prej nuses së Nerit, unë nuk mund të humbisja. Isha në atë moshë kur vajza është e ndërgjegjshme për huret e saj, sepse këtë ia shprehin në heshtje qindra sy të njohur e të panjohur. Sy që e admirojnë, e përgëzojnë si një kënaqësi që u shfaqet rastësisht, sy të pacipë, që e lakmojnë... Por unë nuk desha të fitoja kështu para nënës së Nerit. Kjo nuk më mjaftonte. Unë nuk desha të isha kuku-lla e vitrinës, që një ditë ata do ta vinin përpara farefisit, miqve, të afërmve e mysafirëve. Pa shikoni ç'kukull kemi gjetur? Kisha qënë në një dasmë para pak kohësh në qytetin tonë. Martohej një farefisi ynë. Nusja e tij ishte shumë e bukur. E motra e dhëndrit rrinte në një karrige pranë saj dhe gjithë miqve që vinin për të uruar u bënte me shenjë nga ana e nuses

që nusëronte në një qoshe dhe u drejtohej me po ato fjalë: «Pa shikoni ç'kukull kemi marrë për Samiun? Shikojeni, moj, më qafshi!»

Por unë gabohesha. Ata nuk ishin njerëz të cekët si motra e Samiut. Bukuria ishte një kërkesë, por vetëm një, dhe në këtë pikë Neri s'mund të gabonte. Bukuria ishte meritë e natyrës, e geneve. Kërkesat e tjera duhej t'i përmbushja unë me vullnetin tim, me karakterin tim. Dhe kjo qe prova e vërtetë e vlerave të mia. Përndryshe, viheshin në pikëpyetje shumë gjëra, ashtu siç u vunë më vonë.

Kërkesa e parë që më erdhi nga Neri nënkuptonte se për të kishin dijeni edhe të tjerë, — ata të cilëve ai s'donte ende t'ua tregonte dashurinë tonë, e cila përndryshe do të humbte shumë nga bukuria e saj, siç thoshte ai, — kishte të bënte me notat e mia në provime. Unë bëja vitin e parafundit. Dy vjetët e shkuar i kisha mbyllur me përfundime mesatare. Në provimin e vështirë të farmakologjisë kisha shkëlqyer, ama kishte ndodhur që edhe pesën mezi e kisha marrë. Ajo dhjetë në farmakologji erdhi e u bë si dëshmi e pakundërshtueshme e mundësive të mia. Domethënë, ja, po të doja e po të shtrohesha siç duhej. unë kisha zgjuarsinë, kujtesën e gojëtarinë e duhur që t'i merrja të gjitha provimet me nota të larta. «Përderisa në farmakologji, që është...» Sa herë e dëgjoja këtë argument prej Nerit, aq më shumë më mërzitej dhe një ditë i thashë me shaka:

— S'është e vërtetë që e kam marrë me zotësi atë dhjetë. Në farmakologji unë kam kopjuar për shtatë palë qejfe!

Ai më pa me çudi, sikur po zbulonte një qenie të rrallë dhe befas u duk aq i nxehur, sa

unë u frikësova. U pendova dhe mezi e binda që kisha bërë shaka.

— Me të ardhmen njeriu nuk mund të bëjë shaka, — tha ai dhe në atë çast m'u duk i largët e i ftohtë. Ishim vetëm të dy, ishte një mbrëmje e gjatë vere dhe ata që shëtitnin nëpër park, dukeshin të gjithë të shkujdesur e të kënaqur. Unë dëshiroja me gjithë shpirt që ai të më hidhte dorën mbi supe, të më afronte pranë vetes dhe të mbeteshim ashtu, të përhumbur te njëri-tjetri, pa menduar asgjë, asgjë fare përveç lumturisë që të sjell afërsia e njeriut të dashur. Por ai që i ngrysur dhe ndizte cigaret njëren pas tjetres.

Notat e mia të provimeve vazhduan ta shqetësonin atë më tepër sesa mua. Njëherë i thashë se më dukej sikur jepte provim ai dhe jo unë. Kjo nuk do të thotë se s'bëja përpjekje. Nuk kisha studiuar kurrë më shumë dhe më me përgjgjësi. U dobësova, natën më lotonin sytë dhe një herë m'u bë se kisha nevojë për syze optike, po nuk desha të vizitohesha e t'i merrja. E dija që atij s'do t'i pëlqeja me syze. Një ditë më kishte thënë: «Të jesh shkencëtare më pëlqen, por jo me syze. Femrat me syze më duken të ftohta.»

Gjatë sezonit të provimeve takoheshim fare rrallë, vetëm në ato ditë kur unë kisha shlyer provimin. Dhe ai mezi priste të merrte vesh notën. Ato pasdite ai ia lejonte vetes që t'i kushtoheshim dashurisë sonë. Edhe atëherë shpesh na mbulonte mërzia, heshtja, qortimi i pashprehur, një brerje e pakuptueshme e vetvetes, një vuajtje e kotë dhe e paarsyeshme. Përse teta ime edhe për pak, për fare pak nuk arriti të bëhej nëntë? S'kisha ç'të bëja më: provimet janë edhe një lloj konkursi, përgjigjet e mia të sakta kra-

hasoheshin me përgjigje të tjera më të plota e më të mira dhe prandaj unë nuk e arrija dot dhjetën e lakmuar aq shumë. Në dy provime pata përshtypjen se nota që u shënua në librezën time ishte ca më e lartë sesa e meritoja, gjë që më la të kuptoja se dikush ndërhynte dhe përpiquej të më ngrinte. Pedagogët e këtyre lëndëve ishin mjekë të vjetër dhe ky «dikush» mund të qe Neri, si ish-student i tyre, po mund të qe edhe nëna e tij, e cila i kishte të njohur dhe kolegë. Unë ndieja se si ishte shtrirë mbi mua rrjeta e një tutele të padukshme, që donte të më merrte në mbrojtje e të më hapte udhën. Dhe ajo ishte aq e stërholluar, sa unë s'mund të bëja asgjë përveçse të tulatesha nën të dhe të prisja se ç'do të ndodhte me mua. Kjo gjendje më mpinte dëshirat, më hutonte e më prekte në sedër. Herë herë vetja më dukej vërtet kukull si ato të teatrit, që shfaqen e lëvizin si të pavarura, mirëpo shikuesit e dinë se ato i komandon dora e aktorit nën skenë dhe flasin, vrapojnë e zihen sipas urdhrave të tij. Sikur kjo të qe vetëm dëshira e Nerit, sikur të qe vetëm ai aktori i kukullës Nevilë, unë mund ta kisha duruar pa shumë dhembje këtë rol. Po nuk ishte e vështirë të kuptohej se shpeshherë fijet i luante nëna e tij.

Në netët e gjata të konviktit, kur shoqet e dhomës flinin, në vetminë e shtratit, unë i lejoja vetes disa pyetje që ditën ishin më të vështira për t'u bërë dhe atyre nuk u përgjigjesha dot. Pse nuk ma përmendte më nënën e tij, pse më mbante larg saj dhe kërkonte mënyra kaq tinëzare që ajo të më shihte e të më ndihmonte? Pse nuk e pranonte asnjëherë fejesën tonë? Këto ishin pyetje të natyrshme, që çdo vajzë mund t'ia bënte vetes pa asnjë brerje të ndërëgjegjes. Po në ato ditë unë isha e dashuruar pas Nerit me një

marramendje të tillë, që i kundërshtonte e i rrezonte dyshimet e mia me lehtësi. Shpesh, në vend që të kërkoja prej tij një përgjigje, unë qortoja veten për to, i quaja shfaqje të vogëlsisë sime shpirtërore, e cila nuk shkëputej dot prej mendësisë mikroborgjeze, që e bën çdo hap me kujdes, duke përgjuar një rrezik për vetveten. Neri, me mprehtësinë e tij, i nuhaste hamendjet që unë ia lejoja vetes gjatë vetmisë së natës, në pritje të gjumit. Dhe atëherë mua më dukej se edhe mendimet e mia të pafajshme atë e prekënin dhe e lëndonin, atë dhe dashurinë tonë. Ky nuk ishte një nënshtrim. Ishte dashuri. Kjo dashuri ishte ndoshta më naive sesa duhej dhe këtë e kuptova fare mirë më vonë, megjithatë sa e çiltër, sa e brishtë, sa e bukur, sa e tejdukshme ishte ajo... Njeriu ka të drejtë të vuajë përjetësisht kur e humbet këtë ndjenjë. (Aqshur...)

Vetëkuptohet, me gjithë përpjekjet e tij që misteri i asaj «mrekullie të vogël» që ishte dashuria jonë, siç e quante ai, të mbetej vetëm midis nesh dhe të mos përgojohej e të njollosej nga thashethemet dhe me gjithë bindjen time ndaj tij, kjo fshehtësi ishte krejt e pamundur. Takimet tona të shpeshta, përkujdesja këmbëngulëse e nënës së tij për notat e mia, përkujdesje që mund të kishte edhe një domethënie tjetër nga dashamirësia për vajzën e një mikut tonë të ngushtë, siç i kishte thënë ajo dikujt, marrëdhëniet tona plot drithërima ndjenjash kur ndodhë të të takoheshim në korridoret e spitalit apo në shtëpinë e Brikenës (Ai thoshte se faktore për këto marrëdhënie të panatyrshme isha unë që përskuqesha dhe humbisja kontrollin mbi shqisat e mia), të gjitha këto nuk mund t'u shpëtounin syve të të tjerëve. Dhe në këtë përpjekje për të mos u shfaqur, ai tregohej më naiv sesa

unë. Unë i bindesha dëshirës së tij me çiltërsinë e vajzës së dashuruar, që nuk ka mendim tjetër veç atij që ia dikton i dashuri i saj. Kjo verbëri nuk e njeh paramendimin. Kështu, kur nëna ime, me turbullimin e saj të zakonshëm, që e bënte të dukej aq e ndjeshme dhe e përvuajtur, më tha se babait i kishin vajtur në vesh disa fjalë për mua, unë ia mohova menjëherë. Ti e di, tha ajo, merakun nuk ta kam, se të di se si je, por... ki një çikë kujdes, se njerëzit fjalë duan dhe babai bëhet merak për ty. (Babai im i mjerë... Para një viti ai vdiq nga zemra dhe atë ditë unë nuk iu ndodha pranë. Tani, shpeshherë, më ngjitet nga kraharori një ngashërim që nuk mund të mbytet dhe nëpër të një zë i thellë më thotë se për vdekjen e tij... ndoshta... Oh, nuk dua ta përmend, aq i padëshiruar është ky zë!)

Po fjalët e mia nuk mund t'i qetësonin për fare as nënën, as babanë, sepse ata që u kishin folur për lidhjen time të ngushtë me një mjek në Tiranë, ishin njerëz të nderuar dhe dashamirët tanë. Unë e dija që ata s'do të kishin asnjë kundërshtim, jo vetëm për Nerin, po për çdo djalë që do të zgjidhja. Vetë ishin martuar me dashuri në një kohë kur kishte shumë paragjykime për fenë (nëna ime kishte qenë myslimane). Unë e ndieja se ngurrimi im për të treguar të vërtetën, ata i kishte prekur shumë, po s'kisha ç'të bëja, sepse atëherë unë s'kisha asnjë mendim të pavarur. Çdo gjë përmbliidhej te Neri. Në atë kohë babai bëri diçka që ndoshta nuk ishte e peshuar me kujdes, por ajo që krejt e kuptueshme dhe e falshme për ndjenjat e një prindi. Meqë vetë nuk vinte dot në Tiranë, sepse puna e tij si specialist për disa lloje makinerish të reja në një kombinat të madh ia bënte të vë-

shtirë largimin, ngaqë prej një prishjeje të vogël rrezikoheshin të mbeteshin pa punë shumë punëtorë, ai ngarkoi një kushëririn tonë të dytë, oficer në lirim, që të pyeste me marifet për këtë lidhje dhe kështu zgjodhi njeriun më të papërshtatshëm që mund të mendohej. Kjo ndodhi dy javë përpara se Neri të nisej për specializim jashtë shtetit. Në atë kohë ndodhi midis nesh ajo çarje e befasishme, që na ndau në një mënyrë të papritur.

* * *

Ai kushëririn, oficer në lirim, ishte një njeri i vrazhdë e i pagdhundur, nga ata që ta sjellin në majë të hundës. Ka ca njerëz që qysh në takimin e parë, me pamjen dhe gjestet e tyre kanë vetinë të ndjellin sherr. Toni me të cilin shprehën është i vendosur, i lartë e provokues. I tillë është dhe ky njeri, që në një mbrëmje vere disa ditë pasi Nevila kishte shkuar me praktikë mësimore në spitalin e një qyteti të vogël, u paraqit tek unë vetëm me emrin e tij: Rrapi.

Atë natë unë kisha një dëshirë të veçantë për pakëz vetmi. Po rrija me bërryla mbështetur në tryezë, në një kënd të errët të bar-lulishtes te liqeni. Nata ishte e vakët, me një ajër si të yndyrshëm nga djersa e ditës plot zheg. Në net të tilla mezi pret të kalojë ora dhe të fryjë ai filladi i paramesnatës, që është si një harrim i përkohshëm i verës. Mbi mua rrinin të palëvizura, varur në mënyrë të mjerë e pa fuqi, degëzat e brishta të një shelgu lotues. Ora po i afrohej dhjetës. Ai njeri u shfaq para meje me hijen shtypëse të shtetit të tij të madh. Ishte

një burrë i lidhur gjashtëdhjetëvjeçar, me një forcë prej dyzetvjeçari.

— Ju jeni doktor Neritani?

— Po, po ç'ka ngjarë? — thashë dhe lëviza e u ngrita vetvetiu nga karrigia.

— Asgjë, mos u ngrini, nuk ka urgjencë. Unë do të ulem vetëm për pak këtu me ju.

Ai nuk priti t'i jepja leje. Tërhoqi karrigen metalike dhe këmbët e saj gërvishtën çimenton me një zhurmë çjerrëse. Unë buzëqesha. Pandeja se mos ishte ndonjë pacienti im i vjetër, të cilin e kisha kuruar dikur dhe që tani donte të më takonte për të më thënë dy fjalë mirënjohjeje. Neve mjekëve na ndodhin shpesh raste të tilla. U përpoqa të kujtoja fytyrën e tij me molla të dala dhe ata sy të mëdhenj, të kërcyer e disi të ftohtë, por më kot. Ai nuk po fliste. Vazhdonte të hetonte në një ngulmim të tillë që s'kishte si të mos më turbullonte. Unë ula sytë, buzëqesha dhe thashë:

— Mos ju kam pasur ndonjëherë pacient?

— Nuk ua di derën mjekëve! As që dua t'ua mësoj!

Vërtet, fytyra e tij ngjyrë gruri, pa ato shenjzat e zakonshme të enëve të gjakut që i ka kjo moshë si dhe njerëzit me peshë të madhe, fliste për një shëndet të patrazuar.

— tëherë... më falni, por nuk ju njoh! — thashë.

— Ju njoh unë.

— Kjo s'më çudit. Mjekët njihen shumë.

— Jo nga ajo anë që thua ti, nga tjetër anë.

Unë nuk desha t'i nënshtrohesha asaj dëshirës së fortë të sherrit që ky njeri po ma nxishte nga një çast në tjetrin. S'kishte asnjë kuptim. Ç'donte ky njeri prej meje? Mos isha sjellë keq me ndonjë të afërmin e tij në poliklinikë? Ndo-

shta nuk i kisha dhënë pushim ndonjë njeriu të tij të afërm, kur ky kishte qenë vërtet i sëmure dhe tani ai donte të më kërkonte llogari? Unë isha dorështrënguar në raporte. Më mirë të them isha i rregullt. Prita. Edhe ai priti. «Mos më pandeh fallxhor mua ky?» mendova.

— Po pres... — thashë me mërzi.

— Ne... kemi kohë që presim! — tha ai.

— Kush ju? Më falni, e dini që jeni krejt i pakuptueshëm?

— Ne, domethënë njerëzit e saj të afërm, familja, farefisi. Hajde, mos u hiq sikur nuk merr vesh gjë!

«Nevila!» — më feksi në mendje dhe m'u përngrit një dallgë zemërimi që m'i cipëzoi sytë. Nëpër këtë cipë u përpoqa të gjeja ndonjë përngjasim midis fytyrës së këtij njeriu dhe asaj të Nevilës, por ajo fytyrë m'u duk aq e shëmtuar dhe e egër, sa s'kishte asgjë të përbashkët me Nevilën time të bukur. Nuk mund të qe i ati. Nuk qe ai. Gjithsesi... ishte një njeri që e dinte lidhjen tonë dhe unë nuk mund ta shpërfillja e ta harroja këtë gjë, edhe pse ndihesha i fyer dhe i marrë nëpër këmbë prej qëndrimit të tij kërcënues dhe prej tonit grindavec.

— Ç'dëshironi të pini? — i thashë dhe kërkova me sy kamerierin.

— Tani nuk shërbejnë më, ora po vete njëmbëdhjetë dhe unë nuk u ula këtu që të më qerasni. Po të jeni serioz dhe të keni qëllime të mira, atëherë po, do të kemi kohë të pimë e të bëjmë aheng aq sa të mos e gjesh dot derën.

— Dhe ju do të argëtoheshit goxha, kur unë të mos e gjeja dot derën, ë?

— Vetëm do të qeshja!

— Më vjen keq, por nuk kam dëshirë t'jua jap këtë kënaqësi, — thashë.

— Atë do ta shohim. Se s'jemi dokudo. Çoç kemi në dorë edhe ne.

«Zemërdufeku!» — më shpoi brenda kjo shpoti. Kështu i thoshim një shokut tonë nga Labëria që mburrej shumë.

— Po më kërcënoni kështu? — thashë me qetësi.

— Po ju them një të vërtetë.

— Mos më ngatërroni me ndonjë tjetër?

— Nuk ju ngatërroj. Para dy javëve ju kam parë vetë.

— Po me kë, ta marrë dreqi?

— Pse, keni shumë vajza që dilni shëtitje në parkun e liqenit?

— Edhe sikur të kem, ç'të duhet ty?

— Më duhet, përderisa ajo është vajza e kushëririt tim. S'di si e keni ju këtej, po për ne, the kushëri, është njëlloj sikur të thuash vëlla.

Në atë çast s'di pse më shkrepni të luaja pakëz me nervat e këtij njeriu, t'ia prishja atë drejtpeshim plot siguri e arrogacë që i jepte vetes të drejtën të më trajtonte si një çunak.

— Puna ime më lidh me shumë njerëz, midis tyre edhe me shumë vajza. Veç asaj, unë jap disa orë mësimi në fakultet, kam shumë studentë, kështu që, po s'ma thatë vetë, unë nuk mund të shtie fall e ta gjej se cila është vajza e kushëririt tuaj. Më falni, e vëllait tuaj.

Ai më pa për herë të parë me ca sy tuhafë. Mos po tallesha? Talljen nuk do ta duronte.

— Nevila, — tha si me druajtje.

— Nevila? Ah, po, Nevila! Posi! Ajo është shoqe e ngushtë me kushërirën time, Brikenën. Dhe pastaj?

— Si? E mohoni kështu?

— Unë as mohoj, as pohoj ndonjë gjë. Pres të më sqaroni.

— Nuk... nuk... nuk keni gjë me të?

— Çfarë mund të kem? Dhe kush jua tha? Mos vallë ju ka thënë gjë vetë ajo, Nevila?

Më në fund e bëra pyetjen që më kishte munduar që në fillim dhe pas kësaj provova një kënaqësi të fshehtë për vetveten, për zgjuarsinë time. E kisha sjellë vërdallë këtë njeri si kali në lëmë dhe ia kisha bërë atë pyetje në mënyrën më të padjallëzuar që mund të mendohej. Pa asnjë shqetësim, pa asnjë dridhje zëri, pa asnjë ankth pritjeje, thjesht vetëm si një kureshtje provokuese, duke qenë i sigurt se përgjigjja do të ishte në favorin tim. Kjo qetësi, kjo gjuhë brisk, ku s'kishte asnjë notë fajësie apo frike, ishte tamam ajo që duhej me të. Njerëz të tillë mposhten vetëm me armët e tyre: kurajën. Unë vura re se si e përfshiu emocioni i pavendosmërisë. «Do të kishe bërë mirë t'i kishe hedhur disa gota para se të vije e të flisje me mua, more bablok», thashë me vete me një nënqeshje tallëse.

— Jooo... Ajo nuk ka thënë gjë. Nuk flet ajo, e ka kyçur, — shtoi me një inat të brendshëm. — Po se mos ka nevojë të flasë! Puna juaj ka marrë erë, e dinë të gjithë.

Ai u nxeh prapë. Duart i lëvizi në mënyrë nervoze dhe unë pashë gishtat e tij të mëdhenj leshtorë që kruanin bojën e syprinës metalike të tryezës, sikur kërkonin të kapnin aty një send të rrëshqitshëm.

— A nuk ju duket se jeni përzier kot në këtë gështje? — i thashë.

— Si kot? Ç'do të thotë kot? Dëgjo, djalë i mbarë, unë jam ca si hundëlesh dhe të bëj atë që s'ta pret mendja.

— Me ç'të drejtë? Ajo nuk është vajza juaj.

Gjakftohtësia ime e çarmatosi përfundimisht. Ai mërmëriti ca fjalë nëpër dhëmbë, u kollit dhe u çua me përtim, sikur shpinte gjymtyrët.

— Do të shihemi, — tha duke u larguar.

Unë nuk fola. Ndenja pa lëvizur derisa kamerierët filluan pastrimin. Dritat e lokalit zunë të 'shuheshin një nga një. Shelgu lotues shushuriti për herë të parë gjatë kësaj nate dhe gjuha e gjetheve të tij ishte si një psherëtimë.

Nuk zbrita nga rruga e asfaltuar. Hyra në një nga shtigjet e shumta këmbësore të pyllit dhe u enda për një kohë të gjatë nëpër dredhoret e tij. Po frynte era e mesnatës, ajo era e largët që sjell frymën e ftohtë të veriut. Lëkundeshin majat e qiparisave dhe nëpër këtë përkudje qielli u copëzua e hëna u zhvendos, sikur e kishin vënë në djep. U ula në një stol. Binte një dritë e pjerrët nga neoni që ishte pak më lart, në shëtitoren që të çonte te bustet e vëllezërve Frashëri. Po, sonte kam nevojë për vetmi, i thashë vetes përsëri. Vetmia më duhej për të zhbiruar atë që po ndodhte brenda meje dhe që kishte filluar të më brente. Ishte si një mërzi e papritur prej gjithçkaje, një kotësi e zbrazëti lodhëse, që më shuante çdo pasion, një ndjesi e turbullt trishtimi, ajo keqardhja e vjetër për vetveten, të cilën e kisha provuar së pari kur u ndava me Donikën, vajza e parë me të cilën pata një dashuri të lehtë e të shkurtër në moshën njëzetvjeçare. Kjo gjendje ishte si një parathënie zhgënjimi. Ndjenja ime për Nevilën s'di sepse e kishte humbur atë drithërimën sfilëse të fillimit, kur më merrte malli për zërin e saj gazmor e gurgullues, për buzët e saj pak të plogëta e si të fryra, që me mbylljen e tyre të ndi-

llnin për t'i puthur, për prehjen mbi gjoksin e saj të plotë e të fortë, që dukej se s'do të rrëzohej e s'do të flashkej as në atë moshë të largët ku pasionet e tjera femërore vijnë e bien në limonti, derisa humbasin, për gjithë huret e saj që m'i zbulonte pak e nga pak, me një panik të heshtur në sytë e shkruar që më luteshin ta mbroja... Dashuria ime kishte humbur rrëmbimin, atë ngasje të përditshme që është si një marrëzi e lehtë dhe e mrekullueshme. Ajo që bërë krejtësisht e arsyeshme dhe prandaj unë kisha filluar të trembesha për të ardhmen e saj. Kur dashuria bëhet e tillë, atëherë brenda ndjenjës depërtojnë hejet prej akulli të pergjimit, të hetimit, një si dëshirë për të zbuluar te tjetri disa mungesa, të cilat më parë kishin qenë të veluara e të padukshme për sytë e verbër të dashurisë. Përse kërkojmë t'i zbulojmë këto vallë? Ndoshta për të kënaqur një egoizëm të fshehtë që pastaj, pasi t'i kemi zbuluar, të kemi të drejtën e epërsisë? Unë kisha frikë prej kësaj ndjenje, sepse nuk desha kurrsesi ta humbisja edhe Nevilën. Unë nuk kisha njohur asnjë vajzë që të krahasohej me të. Shpeshherë i thosha vetes se ajo ishte një bashkëshorte ideale, pavarësisht se nuk po i përmbushte shpresat e mia dhe të nënës për të zënë atë vend në jetë, që përputhej me planet tona, madje pavarësisht edhe se kohët e fundit nënës sime i kishte mbirë papritur një lloj antipatie për të.

Të nesërmen u zgjova nga gjumi me një ndjenjë të turbullt zemërimi. Kisha nevojë t'i hakërrohesha e t'i shfryja dikujt për një fyerje ndaj së cilës isha treguar i squllët e i dobët. Kisha rënë të flija me ndjesinë plot ëndje të fitores dhe isha zgjuar me hidhërimin e humbjes. A kishte qenë e mjaftueshme, vallë, ironia kun-

dër mënyrës së vrazhdë e të pacipë të ndërhyrjes në jetën time? Dhe... a ishte aq e pafajshme Nevila për këtë ngjarje, sa kisha besuar dje? Mos vallë edhe ajo vetë bënte pjesë në këtë komplot familjar, në këtë trysni të stërholluar, për të cilën kishin ngarkuar atë ish-oficerin e rreptë që quhej Rrapi? Dyshimi për të, që deri mbrëmë nuk më qasej as në qoshet më të largëta të mendimit, sot ishte shfaqur me një bezdi këmbëngulëse. Ishte diçka si lehja e largët e një qeni të padukshëm, mbyllur në stelë, një lehje që as ikën as afrohet dhe të ndjek nëpër natë.

Zemërimin tim e derdha në një letër për Nevilën. Atë letër nuk kam dashur kurrë më ta kujtoj, aq më pak ta shtie në dorë. Më vonë i çova fjalë që ta digjte, por ajo nuk m'u përgjigj.

Dy ditë më vonë më njoftuan të mbushja dokumentet për specializim. Të gjitha përgatitjet u bënë me ngut dhe në këtë ngutje... unë harrova se diku kisha edhe një njeri tjetër, që e kisha dashur aq, sa ishte e domosdoshme ta lajmëroja për largimin tim.

* * *

Letrën e tij e kam djegur. Nuk desha në asnjë mënyrë të besoja se njeriu që kisha dashur unë, në thellësitë e veta të errëta mbante mbyllur farën e një ligësie që të ngjette mishtë. Jam munduar që fjalët e saj t'i mërgoj nga kujtesa një nga një. T'i harroj dhe t'i flak ashtu si pas zgjimit përpiqemi të harrojmë hijet që na kanë llahtaritur gjumin. Po kjo nuk ishte ëndërr, dhe mbija e zgjimit prej saj do të ishte shumë e gjatë dhe prandaj ato nuk mund të harroheshin aq lehtë.

Në atë letër ai shfaqte një tok dyshime dhe bënte akuza të hapura e të tërthorta për mua dhe njerëzit e mi e midis shprehjeve e fjalëve të saj mund të gjendeshin shumë fjalë të rënda, që më poshtëronin sa për ta urryer gjithë jetën, po nga të gjitha ato, vuajtjen më të madhe e më të gjatë, atë dhembje therëse që s'dihet në do ta harroj ndonjëherë, për çudi ma solli fjala «paramendim». Ajo përdorej disa herë dhe, sa herë e lexoja, më ngrihej një valë e tillë e hidhur zhgënjimi e mërie, sa më shpërthenin dënesa. E pra, gjithçka e paskështa bërë me *paramendim*. Me *paramendim*, pasi e kisha njohur atë, unë isha afruar edhe më shumë me kushërirën e tij Brikenën, me *paramendim* e kisha tërhequr me bukurinë time dhe pastaj e kisha torturuar me një frikë të shtirur ndaj kësaj dashurie, gjë që s'ishte asgjë tjetër veçse *paramendimi* për të treguar virtyte të paqena, me *paramendimin* që të vë në provë forcën e dashurisë së tij nuk kisha dashur t'i bindesha arsyes së shëndoshë që të arrija në provime mesataren e kërkuar për specializim, me *paramendimin* gjakftohtë të një martese sa më të shpejtë unë dhe njerëzit e mi ishim përpjekur ta kërcënonim me anë të një njeriu që qe më i përshtatshmi për këtë rol.

Oh, nuk dua t'i kujtoj! Nganjëherë pyes veten: sikur të isha martuar me të, a do të mundja ta harroja atë pus me ujë të pistë që ai kish të hapur para meje? A do të mund ta quaja një shpërthim të rastit e të parëndësishëm të një truri që nuk njeh tjetër ngacmim veç atij të zemërimit dhe të një mendjeje që është në mjegull? A do të mundja ta falja duke e bindur veten me atë urtësinë e vjetër që na thotë të shohim te njeriu i dashur, më shumë se çdo gjë, anët e mira? Besoj se po. Do ta kisha pranuar

ashtu siç qe dhe do ta desha me gjithë vogëlsinë e shpirtin e tij dyshues, madje edhe me atë dëshirën e tij të qartë që ta drejtonte gjithmonë vetë jetën tonë. Sepse unë e dashuroja, sepse ditët që kisha kaluar me të, ishin të paharrueshme, sepse ai qe njeri i ndjeshëm e i dhembshur ndaj gjithë atyre që vuanin, dhe këtë, më shumë se kudo, e shfaqte ndaj të sëmurëve të tij, që ruanin për të një ndjenjë përgjërimi, sepse ende nuk e kisha zbuluar atë topitje të befasishme të guximit për ta jetuar jetën me vrull dhe atë zgavër ftohtësie që ishte sëmundja e tij e vërtetë shpirtërore. E di, kur them se do ta kisha falur e do t'i kisha harruar të gjitha ato që përmbante ajo letër, unë nuk bëj asgjë tjetër veçse pohoj se sa e madhe ishte dashuria ime për të.

Unë e dija se midis të dashuruarve ndodhin edhe mosmarrëveshje, grindje të kota, nganjëherë edhe me bujë, por ato përfundojnë pastaj të gjitha me pajtime të përmallshme e me valë të reja dashurie, ashtu si hapet qielli i lartë e i kthjellët pas stuhisë. Pendimi, dëshira e singertë për të falur gabimet është si një thirrje e brendshme dhe e bukur e dashurisë, sepse ajo nuk mund të durojë gjatë pranë saj ndjenja të tjera.

Në atë kohë porsa më kishte dalë emërimi. Vitin e stazhit si mjeke do ta bëja në spitalin e qytetit të vogël B., kurse pastaj do të punoja në një fshat të madh, në një krahinë të largët malore. Prindërit e mi nuk e prisnin këtë gjë. Ata kishin shpresuar se mua si vajzë do të më mbanin të paktën në një nga fshatrat në periferi të qytetit. Ndoshta kishin shpresuar shumë më tepër se kaq. Prindërit e mi të mirë! Përveç gabimit që ngarkuan kushëririn tonë të sertë të pyeste për mua, vetëm të pyeste pa rënë në sy dhe jo të bënte atë veprim kokëkrisur,

ata nuk më folën kurrë me qortim në sy. Nëna matej herë pas here të më pyeste diçka, po babai e përmbante me një gjest të fshehtë të kokës, të cilin besonte se mund ta merrte vesh vetëm ajo. Kjo që gjuha e tyre e heshur dhe e veçantë, që ia kishin mësuar njëri-tjetrit me mirëkuptimin e gjatë të viteve të jetës bashkëshortore, biseda e tyre pa fjalë që më ngazëllonte e më mallëngjente. Ato ditë e kam kuptuar për herë të parë që njeriu mund të vuajë e të trishtohet edhe atëherë kur nga dashuria që kanë për të, druhen ta lëndojnë dhe e rrethojnë me një qetësi plot përkujdesje, ashtu si një të sëmurë, të cilit s'duam kurrësi t'ia zëmë në gojë sëmundjen. Sikur ta dinin sa dëshirë kisha të rrëfeshesha e ta zbrazja zemrën e përmbatur nga pikëllimi i asaj që po më ndodhte! Por ata nuk më pyesnin. Babai na kishte edukuar me virtytin e respektimit të botës intime të secilit, virtyt që i quante të panevojshme pyetjet e shumta dhe zhbirimimin e mërzitshëm. Ky besim te njeriu është një nga cilësitë më të vyera dhe për të unë u jam mirënjohëse prindërve të mi. Po në ato ditë mua më dukej se e kisha shkelur e tradhtuar këtë besim dhe prandaj e kisha merituar vuajtjen e hidhërimin tim, në vetmi.

Dhe vetmia gjendej aty ku më emëruan, në qytezën e vogël B. dhe në fshatin e largët midis maleve, ku s'kisha asnjë të njohur, prandaj i thashë tim eti:

— Të lutem, mos u anko gjëkund për emërimin tim.

Ai më pa drejt e në bebëza, pastaj uli sytë dhe psherëtiu.

— Ti e di, — tha.

Dëshira ime me siguri i është dukur e çuditshme. Unë do të desha shumë që ai ta kuptonte

vendimin tim si një shfaqje të sedrës, të krenarisë sime si vajzë dhe si mjeke, që preket kur duan ta ndihmojnë, të nisur nga ndjeshmëria për dobësinë e saj femërore. Kështu, prindërit e mi mund të qetësoheshin dhe nuk do ta lidhnin vendimin tim me atë histori të paqartë që më kishte ndodhur në Tiranë. Po kjo që e vështirë të besohej.

Në pesëmbëdhjetëditorin e dytë të gushtit babai gjeti një kabinë në plazhin e Durrësit dhe ne shkuam të gjithë, përveç vëllait të madh, që posa kishte filluar punën në uzinën mekanike. Gjatë pushimeve u përpoqa shumë të tregohesha e shkujdesur dhe pa asnjë brengë. Bëja çmos t'i argëtoja, u sajoja dy vëllezërve të vegjël lojëra të papritura, notoja deri te trampini dhe pas-taj më tej, deri te fuçitë e fundit dhe që aty shikoja nënën që rrinte në këmbë te çadra me vështrimin diku, mbërthyer në thellësi të detit. Në mbrëmje bashkohesha me një grup djemsh e vajzash korçare që këndonin me kitarë. Kisha një parëndjenjë të vazhdueshme se diku do ta takoja Nerin. Kjo parëndjenjë erdhi e m'u kthye në një dëshirë të papërmbajtur, që më zotëronte sidomos kur isha larg në det. Mbaja në kokë një kapuç plastik bojë portokalli, që ma kishte dhuruar ai verën e kaluar, megjithëse kapuçi m'i prishte flokët si mos më keq dhe thosha me vete: Ja, ai do të më dallojë, do të hidhet në ujë nga ndonjëra prej barkave të shumta që vozitin si me përtesë, atij i pëlqen shumë vozitja me barkë dhe do të notojë drejt meje me stilin e tij të përsosur prej notari. Pasdreke, rreth orës katër, shëtitja para sheshit të parkimit të motoçikletave se mos shikoja «Javën» e tij dhe, kur motori me targën e tij nuk u duk asnjëherë, thashë me vete se ndoshta i që pri-

shur. Aty e mora vesh se ai kishte ikur jashtë shtetit Këtë ma tha një shok i tij mjek, me të cilin ai më kishte njohur një ditë.

— Ç'thotë Neri? — tha ai porsa më takoi. — Si po i ecën specializimi?

Unë u hutova dhe thashë një nga ato përgjigjet e gatshme, që të nxjerrin nga çdo situatë.

— Mirë!

— Në Vjenë apo në Grac?

— Në Vjenë! — thashë automatikisht dhe nxitova të ndahesha.

Atë natë rashë të flija më herët se kurrë. Kisha një dhembje koke të paduruëshme. Largimi jashtë shtetit pa më lajmëruar, si dhe hesh-tja e tij e gjatë pas saj, më bënë të mendoja se marrëdhëniet e mia me të kishin marrë atë rrugë që nuk e kisha përfytyruar kurrë. Letra e tij nuk kishte qenë vetëm shprehje e rrëmbimit të një nate të ngarkuar me zemërimin e grindjes që ia kishte errësuar gjykimin, po shumë më tepër se kaq.

* * *

Dy muaj pasi u ktheva nga specializimi, unë u fejova me Renata Mareshin. Renata ishte vajza e tretë e profesor Mareshit, kirurgut të njohur, që e kisha pasur pedagog. Ishte një fejesë pa dashuri, pas disa takimeve të përsheptuara. Këtë fejesë ma kishte projektuar nëna ime gjatë kohës që ndodhesha jashtë shtetit. Na kishte afëruar ende pa u njohur si duhet me njëri-tjetrin, me atë mënyrën e saj të pahetueshme e plot butësi, që nuk të linte shkak për prekje të sedrës. Me familjen e profesor Mareshit kishim njëfarë miqësie që kufizohej me dy-tri vizita në vit, në raste festash. Kishim qenë të ftuar në das-

mën e vajzës së tyre të dytë për darkë, po kjo nuk mund të merrej domosdo si një gjest për t'u afruar edhe më tepër, sepse në atë dasmë kishte afro dyqind familje të ftuara. Përgjithësisht, babai im nuk e honepste profesor Mareshin. Ai e kishte zakon të fliste pa pushim dhe me stërhollime të mërzitshme, që im atë, shpërthyes siç qe, mezi i duronte.

Renatën unë e njihja, po nuk më kishte vajtur mendja kurrë se ajo mund të hynte një ditë në orbitën e vëmendjes sime ndaj femrave. Për mua ajo ishte një vajzë e vogël çamarroke, që ndërhynte vazhdimisht pa takt në bisedat e të mëdhenjve, ndërhyrje që profesori ia lejonte me një dobësi të dukshme. Gjatë një viti që nuk e kisha parë, dhe ndoshta kishte më shumë se kaq, ajo qe rritur e zbukuruar sa të befasonte. Kishte marrë hijen e një vajze serioze, që duket se ka dëshirë ta tregojë pakëz pjekurinë e moshës dhe prandaj hiqet fjalëkursyer e gazpakë. Nën vetullat e harkuara gjatë dhe hollë me një pincetë, që, siç dukej, qe çendi i parë në tualetin e saj, sytë e mëdhenj blu të errët nuk e kishin të vështirë të shtireshin të menduar. Kur u takuam së pari atë mbrëmje, kur nëna na çoi për vizitë në shtëpinë e tyre, Renata ishte veshur me një fustan të blertë prej një cope të shtrenjtë, qepur me një dekolte të vogël, që i ravijëzonte format e bukura të supeve. Unë, që e mbaja mend si një gjimnaziste me xhinsa dhe me triko të gjera me vija, pata një hutim të lehtë, që nuk i shpëtoi syrit të nënës sime. Ajo më preku me bërryl si pa dashje dhe bëri një shaka që u pëlqye menjëherë:

— Si quhet kjo lule që po rritni, profesor?

Profesor Mareshi e afroi të bijën pranë vetes dhe tha me një psherëtimë plot pikëllim:

— Ata rriten, ne plakemi, doktoreshë!

Renata shtriu krahun drejt, meje plotësisht, duke më mbajtur disi larg, po pëllëmba e saj e vogël u dorëzua me plogështi brenda dorës sime dhe unë e ndjeva se ajo mund të rrinte aty me dëshirë edhe pakëz më shumë sesa e lejonte takimi i fëmijëve të dy familjeve që kanë miqësi. Ndërkaq, e tërë pamja e saj mundohej të të mbante tej me një paralajmërim të ftohtë, që nuk pranon as përzemërsinë e sjelljeve dhe as humorin. Kjo ishte Renata një muaj pas mbarimit të shkollës së mesme dhe disa ditë para fillimit të Fakultetit të Gjuhëve të Huaja. Dhe se si mund të ndodhte një kapërcim kaq i shpejtë nga çapkëneria në seriozitet, një ndryshim kaq i vrullshëm i natyrës së njeriut, këtë mund ta arrinte vetëm një vajzë mendjehetë si ajo. Po në ato ditë unë s'kisha as durimin dhe as përqendrimin e duhur që të arsyetoja me gjakftohtësi për të. Çdo gjë rrokullisej me një nxitim që të merrte mendtë. Nevila thujse nuk kishte qenë kurrë në jetën time. Dashuria e saj e mrekullueshme ishte strukur diku thellë, regëtinte, po s'nxirrte zë. Ajo nuk më kërkoi, nuk erdhi të më takonte, dhe unë e kuptova se fyerja që i kisha bërë që aq e madhe, sa ajo s'ma falte dot. Atë kohë nuk isha në gjendje të thosha nëse heshtja e saj më shumë më gëzonte apo më hidhëronte. Ndjenja ime ishte shumë e turbullt dhe plot kundërshti. Isha i kënaqur që ndarja jonë kishte qenë e qetë, pa lot, pa qarje, pa lutje, pa qortime e fajësime të dyanshme, pa grindje e pa skandale dhe njëkohësisht isha po aq i prekur që asgjë nga këto nuk kishte ndodhur. Mos vallë kjo gjendje më vinte kur mendoja se sa shpejt më kishte harruar Nevila? Mos vallë i desha lotët e saj që të përjetoja edhe një herë me krenari

fuqinë e ndjenjës së saj për mua? Nuk besoj! Nuk dëshiroj të jem një egoist kaq i keq. Nuk ishte kjo. Nëse e dëshiroja takimin e fundit, para ndarjes me të, kjo do të thoshte se unë prisja diçka tjetër nga ky takim. Prisja ringjalljen e ndjenjës sime për të. Por ajo nuk erdhi dhe për mungesën e saj unë s'kisha të drejtë ta bëja fajtores. Duhej të veja unë. Por, po të bëja kështu, kjo do të qe një përrallë për mua. Dhe veç asaj... Në këtë mes ishte edhe Renata. Një ditë, Brikena, që kishte filluar punën në një fshat të afërt të Krujës, më tha se Nevila qe emëruar në një zonë shumë të thellë, në një fshat që s'ia mbante mend emrin. Kurse nëna nuk ma zuri kurrë në gojë. Ajo më kuptonte më mirë se kushdo tjetër. Me sa dukej, Nevila nuk i hyri dot në zemër. I vetmi rast që e kujtoi, edhe atëherë pa ia përmendur emrin, ishte dita kur vendosëm ta kërkonim Renatën te profesor Mareshi.

— E shikon, Neri? Vajzat e Tiranës kanë diçka tjetër nga ato të provincës. Diçka më shumë, — tha si me shaka.

Se çfarë qe kjo «diçka më shumë» që kishte Renata, vetëm ajo e dinte.

Gjatë atyre ditëve, pasi kishte kaluar joshja e parë ku unë bija shpesh kokë e këmbë si i mahnitur nga freskia e ndjenjës së re, unë pata kohë të bindesha se fejesa ime me Renatën ishte rregulluar para afrimit tonë me të nga nëna dhe profesor Mareshi, po marrëveshja e tyre për mua mbeti gjithmonë një enigmë. Ata të dy përngjanin shumë në një pikë: në atë që dinin të hynin në jetën e të tjerëve, duke mbetur vazhdimisht të pavënëre. Renata ishte 12 vjeç më e re se unë, po ky ndryshim nuk përfillej fare dhe as që ishte zënë ndonjëherë

me gojë. Pasi e shpallëm fejesën, Kola, shoku im i fakultetit, që e kishin mbajtur pedagog, më uroi me gjysmë zëri dhe, pas një grime, i murrëtyer e me një zemërim të fshehur keq, tha se ndoshta isha ngutur pak. Ai e kishte pasur studente Nevilën dhe i dinte marrëdhëniet tona. Kola nuk bënte pjesë në radhët e atyre që thanë se fejesa ime rrihte lart, te fama dhe kredia e profesor Mareshit. Unë nuk kisha nevojë as për tituj e as për dorën që mund të më jepte vjehrrin im, dhe Kola e dinte këtë. Ajo që ai e quante «ngutje», si dhe përçmimi i tij, që më vonë u shfaq si një largim i plotë prej shoqërisë sime, ishin dënimi që më jepte për Nevilën.

Fejesa ime me Renatën jetoi deri natën e Vitit të Ri. Tani nuk kam asnjë dëshirë ta fajësoj ose ta shfajësoj veten për këtë prishje që bëri goxha bujë, po për një gjë kam bindje të plotë, dhe këtë ma bën të patundur koha që ka kaluar nga ajo natë. Renata dhe unë nuk mund të ishim kurrë dy bashkëshortë të mirë. Martesa jonë do të kishte qenë një gabim i pafalshëm. Ne ishim dy njerëz krejt të ndryshëm. Renata kishte mbetur po ajo vajzë çapkëne dhe e përkëdhelur, lozonjare e mendjelehtë e viteve të gjimnazit, dhe e keqja që se ledhatimi i përhershëm i sedrës ishte shndërruar në një nevojë të brendshme, pa të cilën vetja i dukej pa vlerë. Ajo u përngjante atyre kukullave që kanë një fytyrë të pastër fëmijnore, por që s'mund të kuptohen ndryshe, vetëm të veshura si kukulla. Sikur të qe vetëm një vajzë pak e lehtë dhe e llastuar e pa ndonjë ambicje, me gjithë ndryshimin e madh të interesave e të botës shpirtërore që ndoshta i sillte edhe ndryshimi në moshë, ajo edhe mund të durohej, por ajo që sa e cekët aq edhe kryeneçe e

shpërfillëse. Shoqet e veta i shikonte nga lart poshtë dhe me këtë qëndrim s'bënte asgjë tjetër veçse zgjonte mërinë e tyre. Fejesën tonë e quante një fat për mua. Unë pra, paskështa këmbëngulur shumë që të fejojesh me të dhe, meqë isha një mjek me të ardhme të cilën e çmonte edhe babai i saj, pas disa ngurrimeve, ajo kishte pranuar. Ja, kështu e paraqiste ajo atë që unë kisha dashur ta quaja dashuri të befasishme, pas asaj nate kur dora e saj mbeti brenda simes. Dhe këtë ma tha Brikena, ajo që e kishte pritur me një ngazëllim të dukshëm këtë fejesë, por që s'mund të rrinte kurrsesi jashtë saj. Kjo deklaratë më nervozoi pa masë, po nuk i thashë asnjë gjysmë fjalë. Ishte hera e parë në jetën time që nuk guxoja ta hapja bisedën për një qëndrim që më fyente në atë që kishte qënë një nga krenaritë e mia, në sedrën prej burri të pashëm e të lakmuar nga femrat. Dhe atëherë unë u frikësova nga kjo mungesë guximi dhe i thashë vetes se ndoshta kisha rënë në qerthullin e burrit pak të shtyrë në moshë, që ka shtënë në dorë një kukull të vogël, duke shpresuar ta rritë ashtu siç do vetë, kurse në të vërtetë është kukulla ajo që do të luajë e do ta heqë për hunde tërë jetën «pronarin» e saj.

Ndërsa shoqet e veta i shpërfillte, me djemtë ajo kishte një marrëdhënie tjetër, të hapur e të shpenguar, që thoshte se ia jepte pozita e saj e re si e fejuar. Ajo sikur e kërkonte qëllimisht shoqërinë e tyre, për të më bërë nga pakëz xheloz apo për të më provuar se ishte aq tërheqëse dhe e dëshirueshme, sa mund t'i vërtiste të gjithë në majë të gishtit. Këtu ndoshta e teproja edhe unë. Që hera e parë që provoja një gjendje të tillë xhelozie, unë që vazhdimisht i kisha bërë xheloze vajzat që njihja. Po kjo nuk

qe xhelozia e dashurisë. Ishte inati e zemërimi që mezi përmbahej ndaj cektësisë së asaj që do të bëhej bashkëshortja ime. Një ndërkryerje kundër mundimit që duan të ta shkaktojnë qëllimisht, inati për pazotësinë që ta ndryshosh karakterin e njeriut më të afërt.

Këtë gjë nëna ime s'donte ta kuptonte në asnjë mënyrë. Për të, ftohja jonë e shpejtë, që ishte aq e dukshme, qe vetëm pasojë e karakterit tim të keq, dhe tani ajo qe gati të më kujtonte me qortim të gjitha ato raste kur unë isha tërhequr nga mosmarrëveshjet e vogla e kalimtare që lindin domosdo midis dy të dashuruarve. Vetëm Nevilën nuk guxoi të ma kujtonte. Unë e kuptoja se ajo kishte një brerje të vetvetes për prishjen time me të, po s'donte ta pranonte kurrë se kishim gabuar të dy. Po në rastin e Renatës unë kisha me vete babanë. Që në fillim ai e priti me mosbesim fejesën tonë, por pa e tradhtuar veten aspak. Këtu ndikonte edhe antipatia e tij për profesorin «tortogëz», siç i thoshte ai, dhe kjo qe një nofkë e dalë nga zakonet e turtullit. Me Renatën ishte i saktë, ceremonial e i vëmendshëm si një vjehërr shembullor, me ndjenja të kursyera e të mbyllura, por me respekt të dukshëm. Dhe shpeshherë nuset e reja parapëlqejnë më shumë respektin sesa dashurinë e prindërve të djalit.

Natën e Vitit të Ri kishim vendosur me kohë ta kalonim pranë familjeve tona. Deri në mesnatë do të qëndronim te prindërit e Renatës, pas mesnate do të vinim në shtëpinë tonë. Ky përgjysmim i festës premtonte një natë të këndshme të gëzuar e intime, pa rrëmujën e shkujdesur dhe dehjet trullosëse të viteve të tjera, që i kisha kaluar bashkë me shokët. Kjo shmangie nga zakonet e mia po më pëlqente ende pa

e provuar. Kisha një ndjesi plot ëndje për mënyrën e re të jetesës bashkëshortore dhe për detyrimet e saj, që do të më futnin dalëngadalë në një rregullsi tjetër jetese dhe po e prisja këtë natë me një ngutje të lehtë të të gjitha ndjenjave. Befas, një javë para Vitit të Ri, Renata tha se ne të dy duhej ta kalonim mbrëmjen domosdo në hotel «Arbëria». Tryezat ishin zënë me kohë, por, pa më pyetur mua, ajo kishte biseduar me Burhanin dhe Mozën dhe ata kishin marrë përsipër që të gjenin një tryezë për të dy çiftet. Që Burhani mund të gjente një tryezë të lirë, për këtë s'kisha asnjë dyshim, por ajo që s'më pëlqente ishte pikërisht perspektiva për ta kaluar gjithë natën me një çift si ata të dy. Burhani ishte një radioteknik i pispillosur e mendjemadh, që njihej në të gjitha lokalet e kategorisë së parë për pirjet e tij të potershme, kurse Moza, që ishte nja dy vjet më e madhe se ai, e ndarë nga burri i parë, ishte një nga ato femra që hiqen e mbahen si zëdhënëset e para të modës, femra për të cilat unë kisha pasur gjithmonë antipati. Flitej se ata të dy do të martoheshin. Renata ishte njohur me Mozën te një rrobaqepëse dhe që atëherë e kishte humbur mendjen pas saj e kishte filluar një miqësi që mua më dukej pa kuptim. I pëlqente të vishej si Moza, të bënte po atë frizurë të fryrë flokësh, që tërhiqte vështrimet e njerëzve dhe të sillej rrugës me po atë kryelartësi, por, siç e thashë, mua më mungonte guximi që e kisha pasur me të tepërt me vajzat e tjera dhe nuk e qortoja dot siç duhej. Shpresoja se ajo që aq e zgjuar, sa ta kuptonte vetë pakënaqësinë time. Dhe vetëm kur më tha se natën e Vitit të Ri do ta kalonim bashkë me këtë çift, unë u binda se ajo s'kishte kuptuar asgjë. Atëherë nuk durova dot.

I thashë se s'kishte asnjë shkak për ta ndryshuar programin tonë të bukur dhe se ky ndryshim mund t'i hidhëronte prindërit tanë. Ajo tha të mos e vrisja fare mendjen për këtë, se babai i saj nuk ia prishte kurrë. Prindërit e mi nuk i përmendi, ata sikur nuk hynin fare në llogari.

— Është ajka e çifteve! Orkestra më e mirë e Tiranës, — përsëriti ajo disa herë.

Unë e vura re se në tonin e saj nuk kishte as lutje e as këmbëngulje për të më thyer. Kishte vetëm bindje se do të bëhej siç thoshte ajo dhe se unë po kundërshtoja kot, sa për të qetësuar ndërgjegjen para prindërve. Kishte kaq mendjehetësi në sigurinë e saj për nënshtrimin tim, sa unë u rrëqetha i tëri dhe e kuptova se, po ta bëja këtë lëshim, do të ndodhesha përjetësisht në pozitën e atyre burrave që janë robër të tekave të grave të tyre të bukura. Më erdhi keq për vetveten. Më erdhi keq edhe për atë zotësinë time të veçantë për të gjykuar ftohtësisht e në mënyrë të paanshme rreth vetvetes dhe atëherë vendosa të mos lëshoja pe. Gjithë pasditet deri natën e Vitit të Ri, sa herë mbeteshim vetëm, i kalonim duke u grindur dhe nganjëherë shkaku i këtyre grindjeve më dukej aq i paarsyeshëm e banal, sa tmerrohesha kur e shihja veten në pozitën e një njeriu të tillë dritëshkurtër. Po s'mund të tërhiqesha. Kjo do të qe tërheqja ime e fundit dhe, pas saj, në familjen tonë do të kishte vetëm teka dhe bindje ndaj tyre. E pra, kaq e vogël dhe e parëndësishme duket kjo gjë, sa shumëkush mund të pyesë: «Po si është e mundur?» Mirëpo mospërputhja e karaktereve besoj se fillon pikërisht kështu.

Në mbrëmjen e tridhjetë dhjetorit ajo më tha se Burhani e kishte siguruar tryezën dhe e kishte bërë pagesën edhe për ne.

— Ti mund të shkosh, po pa mua, — i thashë, i bindur se ajo nuk do të guxonte ta bënte këtë gjë.

Ajo uli kokën.

— Domethënë ti nuk mund të vish?

— Jo, — thashë prerë. — Mundem, po nuk dua.

— Unë kam qepur një fustan të ri për këtë natë. Ti nuk ma ke parë.

— Do të ta shoh kur të vij te ju, në orën nëntë.

— Nuk ke për ta parë! — tha me kokëfortësi.

Unë nënqesha. S'ka për ta veshur për inatin tim, mendova. Pastaj ndonjë javë rresht do të ankohet se unë, me shpirtvogëlsinë time, ia zvordha këtë fustan të bukur dhe tani ajo nuk e sheh dot me sy.

Po të kishte ndodhur kështu, fejesa jonë mund të mos qe prishur. Po të nesërmen mbrëma, kur shkova në shtëpinë e tyre, unë u habita pa masë kur nuk e gjeta Renatën.

— Renata të pret tek «Arbëria». Ti u vonove, — tha profesor Mareshi dhe më pa ngultas nën vetullat e rrëzuara nga zbardhja pleqërore. Shikimi i tij qortues thoshte se grindjet tona të fundit nuk ishin të panjohura për të. Dhe, përdërisa e kishte lejuar të bijën të shkonte atje pa mua, kjo do të thoshte se ai qe i sigurt që unë do ta ndiqja nga pas. Kjo ishte një fyerje e re për sedrën time.

— Si do të bësh? — pyeti ai.

Ishim në korridor. Dera e dhomës së pritjes qe e hapur dhe prej saj dukej tryeza e shtruar. Në mes të tryezës ishin vënë katër shandanë me qirinj të vegjël. Argjendi i tyre lëshonte ca vezullime të zbehta.

— Gëzuar Vitin e Ri, profesor! — thashë dhe ika.

Atë natë isha aq i vrarë e i rënë shpirtërisht, sa u detyrova ta hapja zemrën plotësisht para prindërve të mi. Nëna mbuloi fytyrën me duar dhe aty fshehu një dënesë. Babai bënte eceja-ke nëpër dhomë.

— Nuk është për ty ajo vajzë, Neritan, — tha ai me vendosmëri.

— Shyqyr që nuk bëmë formalitetet e celebrimit. Kush vente pastaj nëpër gjyqe, — tha nëna.

Unë nuk e prisja një vendim kaq të shpejtë nga ana e tyre. Kjo provonte se Renata nuk i kishte bërë dot për vete, po këtë ndjenjë ata kishin ditur ta mbyllnin aq mirë, sa unë s'kisha kuptuar asgjë. Ishte një ndarje e qetë, sikur prishej një marrëveshje e përkohshme, së cilës i kishte mbaruar afati. S'kishte pasur as të akuzuar e as akuzues. Të bëhej se të dyja palët e kishin dëshiruar në heshtje këtë ndarje, të sigurt se martesë do të qe një gabim i pandreqshëm. Dy muaj më vonë ajo u fejuar. I fejuari i ri ishte një inxhinier, të cilin e kishin mbajtur asistent në katedrën e elektroteknikës. Dikush më tha se Renata kishte pasur marrëdhënie me të para se të njihej me mua, po, meqë në atë kohë ai ishte ende student dhe s'dihej se ku mund të emërohej, para dashurisë ajo pëlqeu një fejesë të sigurt me mua. Unë nuk u interesova kurrë të mësoja nëse kjo ishte e vërtetë apo jo. Renata kishte qenë vetëm një brengë kalimtare. Ngutja e saj për t'u fejuar donte t'i tregonte opinionit se ndarjen e kishte kërkuar ajo vetë. Kjo kuptohej përnjëherë, megjithatë unë nuk u preka. Sikur ta kisha dashur, mendova, do ta ndieja veten të përlulur nga një insi-

nuatë kësisoj. Njeriu, cilido qoftë ai, në thellësitë e veta e ruan dëshirën e bukur të një mirëkuptimi bashkëshortor që nuk e mōhon lirinë e tjetrit. Ai nuk e duron dot diktaturën e bashkëshortit tjetër, atë diktaturë që ka qenë një normë e pranuar në të kaluarën dhe atëherë, kur ai fillon ta kuptojë se ç'peshë e madhe i rëndon në shpirt, kur e sheh veten të përlurur e të nënshtruar, i lind protesta dhe dëshira të hakmerret me ndonjëfarë mënyre. Është një hakmarrje që mund të shfaqet me veprime sa të papritura aq edhe pa kuptim, me flirte të vogla e të përditshme, me tradhti të vërtetë, me sherre e mëri ndaj njerëzve të afërm, vjehrrit, vjehrrës, me vese, që te burri sa vijnë e shtohen si alkooli. Tani që isha i zhveshur nga pasionet, mua më zotëronte arsyeja e ftohtë dhe ajo është më e sigurt. Megjithatë ky arsyetim nuk më sillte asnjë kënaqësi. Përkundrazi. Vuaja ngaqë isha i detyruar të zhbiroja vetveten. Vuaja ngaqë kisha humbur përfundimisht shkujdesjen time rinore, atë gjendjen e lehtë e të gëzueshme kur asgjë nuk të detyron ta lodhësh trurin me stërhollime morali.

Këtë gjendje unë e kisha pasur në jetën time vetëm një herë, atëherë kur dashuroja Nevilën.

* * *

Unë e mora vesh që ai po pyeste për mua, qëkurse ekipi i specialistëve që studionte strumën erdhi në rrethin tonë. Kishte kaluar një vit që nga ajo natë kur unë kisha pëshpëritur në vetminë e një dhome, që dukej tmerrësisht e zbrazur dhe e errët, nëse jeta kishte ndonjëfarë kuptimi. Një vit është pak për të harruar. Një vit është

shumë për të kuptuar. Unë i dija të gjitha ato që kishin ndodhur me të: fejesën, ndarjen, emërimin e tij në fakultet, që e kishte ëndërruar me kohë. Kisha lexuar një studim të tij në revistën mjekësore. Në shtator kisha marrë një letër të shkurtër e pak të habitshme: «Nevila, në qoftë se nuk më urren, në qoftë se mëria jote është pa kthim, të paktën harroje ërrësirën time. Nuk kam qenë unë që e kam vrarë shpirtin tënd të bukur. Ka qenë ana ime e errët. A nuk e ka atë çdo njeri?»

Kësaj letre unë nuk iu përgjigja. Por edhe sikur kërkesa për ta falur të shprehej ndryshe, prapë unë nuk do t'i përgjigjesha, sepse tani e kisha zbuluar që, pas natyrës së tij krenare e fodulle, fshihej ftohtësia e zbrazëtia e shpirtit. Kush mund ta ngrohte vallë këtë ftohtësi, që ishte vuajtja, dhembja e fatkeqësia e tij e vërtetë? Kush mund t'ia ringjallte ndjenjën e madhe të një dashurie të vetme, ndjenjë që ai e kishte përndarë si thërrime nëpër vite? Unë isha e bindur se asnjë vajzë nuk kishte arritur të shihte se ç'pus kishte ai brenda vetes, që të mundte pastaj të nxirrte prej tij ujin e kulluar. Kush do të mundej ta bënte këtë?

Tërë atë vit unë e kisha ndier atë vazhdimisht aq larg dhe aq afër, sa shpesh trembesha prej vetvetes. Në fshat më ishte afruar një ekonomist i degës së planit. Ishte një djalë i mbyllur, i turpshëm e i druajtur si shumica e djemve që s'kanë dashuruar kurrë, sepse nuk u është dukur vetja aq e pashme dhe prandaj kanë pasur frikë nga dështimi. Këta njerëz digjen për brenda si thëngjijtë nën hi dhe mezi presin që të fryjë pak erë e ta shpuzitë zjarrin e tyre. Djem të tillë bëhen burra besnikë, familjarë të rregullt e të shtruar, ndoshta pakëz xhelozë. Ai me siguri e dinte historinë time, po nuk guxonte të

ma zinte në gojë. Unë e shihja se si i mbetej varur nëpër buzë një pyetje munduese, por s'kisha asnjë dëshirë që ai ta bënte atë. Kushedi... sikur të kalonin vite, sikur dalëngadalë koha me nxitimin e saj të pamëshirshëm t'i merrte e t'i shuante kujtimet e mia, sikur mosha të më ikte dhe me ikjen e saj të më ngjallte atë alarmin e mbyllur që e kanë vajzat kur trokasin të tridhjetat, ndoshta unë do ta pranoja këtë njeri, për të cilin ende nuk ndieja asgjë përveç afërsisë shoqërore që lind nga respekti e nga dëshira për të mos qenë e vetmuar.

Por kishte kaluar vetëm një vit dhe ai po vinte drejt meje, dhe unë nuk kisha asnjë përfytyrim se si mund të takoheshim dhe s'dija ç'mund të bëja, s'dija në duhej ta prisja apo të gjeja ndonjë shkak për t'u larguar. Ishte një ankth i pafund, që ditën më shfaqej si një zhuritje në fytyrë, si një ngutje e mungesë e plotë e vëmendjes dhe natën si një mpirje e përgjithshme e mendimeve. Më iku gjumi, më iku guximi i kundërshtimit. Më pushtoi ethja e pashërueshme e pritjes. Nuk isha e sigurt për asgjë, përveç një ndjenje të vetme që më ndizte gjakun. Po kjo ndjenjë ishte ende e pasigurt.

* * *

Ekipi ynë, që studionte përhapjen e strumës në atë zonë malore, i kishte marrë fshatrat me radhë, që nga lugina e ngushtë e lumit, për t'u ngjitur lart në male. Unë ngula këmbë dy-tri herë që ta fillonim punën nga zona më e largët dhe pastaj të zbritnim drejt qytetit, mirëpo dy kolegët e mi nuk pranuan. Kështu, për çdo na-

të, kur binim të flinim pas një dite të lodhshme ekzaminimesh, që u ndillte shokëve gjumin e thellë e të mahnitshëm të maleve, unë rrija në përgjim të vetvetes. Ditët mezi iknin, të zvargura e të zgavruara, sikur donin të vinin në provë angushtinë, që s'më ndahej prej kohe. Nga dritaret e hapura hynin zërat e shuar natorë, fëshfërima e fletëve të pemëve, fërshëllima rënkuese nëpër korijet e vogla, tukitjet e rralla të një zogu të panjohur mbi lëvoren e një druri, pizga e palodhur dhe e njëzëshme si një ankim i vjetër i bulkthave, bulurimat e mbytura të lopëve nëpër stalla që të ngjallnin ndjesinë e një zagu-shie brenda avujve. Të gjitha bashkë sajnin një përshpërimë misterioze e të pakuptueshme, të lashtë sa vetë jeta. Afër mesnate, malet zinin e dritësoheshin pak nga pak, sikur dikush i merrte e i zbrazte thasët me terr nëpër honet e nëpër grykat. Mbi kreshta vraponte vezullimi i lehtë i hënës, pluhuri i trishtuar i qiellit binte mbi kurorat e drurëve, mbi barin e pllajave, mbi ugaret e mbi çatitë e hirta dhe atëherë të dukej sikur përhapej befas një heshtje, një qetësi, një paqtim i çuditshëm i gjithë krijesave që për një çast ndalnin frymëmarrjen, zërat, zhurmat, bisadat dhe rrinin duke parë. Ishte një çast i shkurtër mahnitjeje, që unë nuk e kisha provuar prej shumë e shumë vjetësh, që atëherë kur isha fëmijë, që atëherë kur veja në fshat te gjyshi, që atëherë kur dilja nëpër rrugica dhe kërkoja nuset e turpshme të natës, xixëllonjat dhe atëherë tërë qenia ime përshpëriste vetëm emrin e saj! Nevila! Ky emër ishte një klithmë plot dhembje, një pendim gërryes, që s'do të më ndahej kurrë. Përse vallë tërë zërat e natës përshpëritnin vetëm këtë emër? Përse më arratisëj aq shpejt imazhi i saj, që unë desha ta mbaja pranë? Përse sa më

shumë i afroheshim fshatit të saj, aq më shumë e humbisja shpresën se mund të rigjeja Nevilën që kërkoja? Një vit pa u parë, një vit pa shkëmbyer dy fjalë, një vit pa dëgjuar asgjë, një vit aq larg... Gjatë tij, kushedi ç'mund të kishte ndodhur. Ajo mund të ishte njohur me ndonjë djalë tjetër, mund të kishte rënë në dashuri me të, mund të... Kishte kaq shumë «mund» brenda një viti, sa të ngrinte gjaku dhe atëherë më bëhej se zgjidhja më e mirë ishte të ikja e ta harroja. Unë trembeshja prej mërisë së saj, sepse e dija që e kishte dhe unë e meritoja. I trembeshja edhe urrejtjes së saj, sepse edhe ajo mund të kishte lindur dhe përsëri unë e meritoja. Në qoftë se asaj i kishte lindur edhe kjo ndjenjë e re dhe unë do ta shihja në sytë e saj, kur të takoheshim, atëherë ky do të ishte fundi i shpresave dhe mua do të më kapte përsëri apatia, ajo gjendja e amullt, që është si një lëngim i pakuptueshëm i shpirtit.

Kishim gjithë pasditen që po udhëtonim drejt fshatit të saj. Një pjesë të rrugës e bëmë me kuaj, sepse rruga automobilistike kishte pësuar një shembje dhe po ndreqej. Unë lëkundesha mbi samarin e kalit dhe vëreja terrenin e përthver e të zhveshur të maleve që vinin njëri pas tjetrit. Fshatari që na kishte pritur dhe na shoqëronte, ishte një njeri i ngrysur, me sy të zgjuar e me një shqetësim në gjeste e në lëvizje dhe, sa herë që shtegu kalonte buzë greminave, na detyronte të zbritnim. Kuajt i kanë potkonjtë të ngrënë, mund të shkasin, thoshte. Kujdesi i tij ishte me të vërtetë prekës. Ai e shikonte që ne s'dinim të mbaheshim mbi kuaj dhe rrinim të krekosur e si të ngrirë mbi samarët e tyre të mbuluar me velenxa. Unë desha të zija bisedë me këtë njeri. Ai ishte njeriu i parë që mund të

më fliste për Nevilën. Po fshatari qëlloi fjalë pakë dhe çdo pyetjeje i përgjigjej me një po ose jo të thatë.

Kur arritëm, po mpiksej muzgu. Fshati qe i shpërndarë, i shtrirë në një faqe të gjerë mali. Çdo mjek do ta kishte punën tepër të lodhshme në një zonë të tillë. Si ia dilte Nevila, që më qe dukur gjithmonë aq e brishtë për profesionin e mjekut, sa nganjëherë thosha se nuk qe e përshatshme? Mendimet e mia sesi u zhvendosën nga padurimi i pritjes dhe nga brenga ime të një e vërtetë e ashpër dhe tronditëse, që ta sillte përfytyrimi i vështirësive të mjekut të fshatit. Më pushtoi një mall i papritur, dëshira për ta parë sa më shpejt, frika e marrë e një parandjenje të keqe se s'kisha për ta parë, se sonte ajo nuk do të ndodhej aty ky dukej ndërtesa e bardhë e qendrës shëndetësore, se sonte ajo ishte larguar për në fshatin tjetër matanë malit për një urgjencë, se kështu do të largohej çdo ditë prej meje nga një fshat në tjetrin për urgjenca të ndryshme, të cilat nuk ishin aspak të tilla, po vetëm pretekste për të ikur prej meje, për të mos më takuar, për të mos më parë. Kurse për mua, ishte e thënë që ta ndiqja ditë e natë pa e gjetur kurrë, dhe ky qe dënimi im, ndëshkimi që më kishte caktuar fati. E gjithë kjo përngjante me një përrallë të vjetër të mbetur në thellësitë e kujtesës për t'u ringjallur në këtë natë të bukur shtatori, në këtë fshat të largët, ku çdo gjë që e ke përjetuar deri më dje, qytetet, rrugët plot drita, korridoret e bardha të spitalit, lokalët plot zhurmë, të duken aq të largëta, sa mund të thuash se s'kanë qenë kurrë. Dhe gjithë kjo hapësirë e heshtur, ku ndriçojnë vetëm disa dritëza të mekura, se ç'ka në gjoks një thirrje që mezi pret të shpërthejë: Nevila!

— Doktoresha ju pret në spital, — tha fshatari.

Ai e quante spital qendrën e vogël shëndetësore, ku nuk kishte asnjë shtrat për të sëmurë, përveç shtratit të vizitave të mjekut, dhe kjo fjalë e vetme përfshinte, për çudi, tërë dashurinë e respektin për mjeken e tyre. Unë e përmblodha veten. Nuk duhej të tradhetoja asgjë para kolegëve të mi, që nuk i dinin marrëdhëniet e mia të dikurshme me Nevilën. Ky që një vendim që e kisha marrë me kohë.

Posa u dëgjuan zilet e kuajve në oborr, dy veta dolën te dera e qendrës shëndetësore dhe në dritën e zbehtë të llambës elektrike mbi ballkon, unë pashë fytyrën e saj pak të hequr, që kishte atë buzëqeshjen e zakonshme të mirëseardhjes për kolegë të zakonshëm, me të cilët na lidh profesioni. Ne ishim ende në terr dhe ajo nuk na shquante dot. Unë zbrita me përtesë nga kali dhe mpirja e gjymtyrëve që të sjell udhëtimi i gjatë mbi samar m'u shtri në tërë trupin. Eca drejt portës, ku rrinte e palëvizur figura e saj me bluzë të bardhë, pas së cilës dukej një djalosh i veshur me xhakëtë kadifeje.

— Është kryetari i këshillit, — dëgjova zërin e shoqëruesit. Dhe atë çast kjo paraqitje në largësi m'u duk jo aq e padjallëzuar. Po s'kishte dyshim, unë gabohesha.

Nevila ma zgjati dorën si të tjerëve, me një përpëlitje të lehtë të qerpikëve. Fytyra e saj u mundua të ruante të njëjtën shprehje, por, padashur, buzëqeshja e saj u bë e pikëlluar, dhe ajo nxitoi të na kthente krahët. Ajo e dinte me kohë që unë isha njëri nga mjekët e ekipit dhe ndoshta e kishte pritur këtë minutë, duke menduar qindra herë se si do të sillej e ç'do të thoshte. Pas pak, kur hyri në dhomë, unë vura

re se ajo e zotëronte veten aq mirë, sa mund ta kishe zili. Unë s'isha në gjendje të mendoja asgjë tjetër përveç kuptimit që mund të kishte një vetëpërmbajtje e tillë. A thua çdo gjë ishte shuar? S'kishte mbetur më asnjë ndjenjë dhe midis nesh mund të rivendosej prapë një marrëdhënie e çliruar nga dashuria e dikurshme dhe tani të silleshim me thjeshtësinë dhe korrektesën e dy kolegëve, të dy shokëve?

— Shoku Lato donte t'ju çonte bazë nëpër familje, por unë nuk e lashë. Ju kemi përgatitur një dhomë këtu. Shtëpitë janë larg dhe unë mendoja se pas tërë asaj dite ju nuk do të kishit dëshirë të shkonit e të flinit në fshat. Besoj se kështu është më mirë, — tha ajo.

«Besoj se ty kështu të pëlqen, meqë je mjek qibar!» m'u duk sikur thoshte nënqeshja e saj me një çikë ironi.

Ah, kjo nuk ishte më Nevila, studentja që përpëlitej e rrinte pa gjumë netët para provimeve, vajza që përlotej menjëherë në ditët e mërzitshme të grindjeve tona. Dhe atëherë, të gjitha ato fjalë që kisha menduar për t'ia thënë, gjithë ai vrundull përgjërimesh e dashurie, ku kishte edhe pakëz ledha femiynore, siç i përshtatej një vajze të re e të papjekur, siç e mendoja atë, erdhi e u thërrmua në një grusht fjalësh naive, që ishin fare pa vlerë e që mund t'i sillnin asaj po atë nënqeshje tallëse. Me një Nevilë të tillë duhet folur thjesht, qartë dhe shkurt. Nevilë, me ty jam sjellë si më i keqi i njerëzve. E di, kam bërë shumë gabime në jetë dhe ti je gabimi im më i madh. Po munde, më fal. Të dua përsëri, po tani nuk guxoj më të ta kërkoj dashurinë tënde.

Ia thashë të gjitha këto të nesërmen, kur mbetëm për pak kohë vetëm.

— Është shpejt, Neritan! — tha. — Më duket se ne të dy nuk e njohim sa duhet njëri-tjetrin..

* * *

... Sa herë më kujtohet Nevila, më vetojnë në sy xixëllonjat që i ndiqja pas në netët e fëmijërisë sime.

Tani ajo është larg dhe unë jam larg. Ka shkuar edhe një vit tjetër. Dhe unë e di, kjo kohë e kjo largësi janë prova ime. Jeta ime.

Përkohësisht e brishtë

1

Prekja e tij qe e lehtë dhe drithëruese. Holta e la dorën midis gishtërinjve të tij të trembur dhe kjo harresë iu duk tmerrësisht e gjatë.

Mikrobusi ecte me një shpejtësi të frikshme. Frenat fërshëllenin me alarm e ankim nëpër kthesa. Holta donte të besonte se Miri ia mori dorën rastësisht, në mënyrë të pavetëdijshme, si për ta mbajtur që të mos e humbiste drejtpe-shimin. Në rrugë kryqëzoheshin dritat e vetura-va. Ishte një përleshje e vazhdueshme sinjalesh. që shkrepnin e fikeshin sipas tekave të disa krijesave misterioze, të fshehura diku. Trafiku qe i dendur, si në çdo rrugë kryesore. Ndajnata kishte hyrë brenda makinës, duke i kredhur silu-etat e fytyrat në një përhumbe të qetë formash. Vezullimet e dritave dhe zhurma e trafikut kri-jonin një kundërshti të befasishme me heshtjen që kishte përhapur në makinë gjysmëterri i ndaj-

natës, dhe ky ndryshim qe aq befasues, sa asaj i mbetej pezull në kraharor një zbrazëti frike.

Ndoshta për këtë shkak nuk donte ta hiqte dorën prej shtrëngimit të lehtë të Mirit.

Holtës iu bë sërish se po udhëtonin nëpër këtë zgavrim qetësie prej një kohe shumë të gjatë. Ndajnata përhapte ndjesinë e pritjes së diçkaje, kurse prekja e Mirit ishte njëkohësisht e dëshiruar dhe e padurueshme.

Sikur në ndenjësen para tyre të mos qe ulur Rufoja, sikur sot Rufoja të qe po aq i sjellshëm e i përzemërt si përditë, ajo ndoshta nuk do të tulatej ashtu brenda heshtjes së saj dhe ulët do ta pyeste Mirin: përse e kishte dorën aq të nxehëtë e të plogët? Po sot, gjatë gjithë udhëtimit, Rufoja kishte mbetur i mbyllur, i ngrysur e i pafrueshëm. Të gjithë e dinin se ai qe njeriu më i përshtatshëm për ta zhdukur përfundimisht heshtjen e mërzitshme që sundonte brenda. Humorin e kishte në majë të gjuhës, po sonte ai i qe shuar dhe, si për ndëshkim të dikujt, vazhdonte të rrinte kërrusur e mbledhur në ndenjësë, si kukudh.

Rufoja ishte i pari nga kolegët e institutit që iu afrua e i bëri shoqëri Holtës qysh ditën e parë, kur ajo filloi punën. Ai qe nga ata njerëz që çuditërisht të duken të njohur prej kohe, ndonëse nuk i ke takuar kurrë. Me guximin e tyre për t'u hapur si vaji në lakra, në fillim këta njerëz të vënë në një pozitë druajtjeje e trembjeje. Rufoja ishte i zoti të të hutonte, po, fatmirësisht, ky hutim nuk vazhdonte shumë, dera e tij hapej dalëngadalë, shpengimi i tij të merrte me vete, marrëdhënia lehtësohej dhe atëherë, ndonëse ti e dije fort mirë se njeriu që po të fliste ishte i panjohur, siguria e mosnjohjes të tronditej,

të bëhej se diku e kishe takuar, po tani kujtesa e topitur sepse po të tradhtonte.

Me një fjalë, Rufoja ishte një njeri i shoqërueshëm e i këndshëm. E keqja e tij e vetme që se në këtë vrull të zhurmshëm shoqërimi ai nuk e përfillte gjendjen tënde shpirtërore. Ti mund të kishe një mërzi, një trishtim të lehtë, që të shtynte drejt vetmisë, po për të kjo shtytje s'kishte kuptim, ai e quante për detyrë të të mbante me fjalë argëtuese e me arsyttime të holla, që duhej të të shkujdesnin nga mërzia jote. Kjo përkujdesje prekëse nganjëherë të lehtësonte, po nganjëherë bëhej e padurueshme dhe në këtë rast të mbinte dyshimi se mos ky njeri kaq i afrueshëm i bënte të gjitha këto veprime i shtyrë prej një egoizmi të papërcaktuar, ku dëshira për t'u dukur ngatërrohej pak me adhurimin e vetvetes. Të nesërmen kishte të ngjarë të të dukej se i kishe rënë më qafë padrejtësisht e ta qortoje veten për këtë akuzë.

Me femrat marrëdhëniet e tij ishin delikate e të matura, plot përkujdesje të vogla mikluese, që shpesh mirëpritëshin. Dukej se ai i merrte në mbrojtje të gjitha, të bukura e të shëmtuara, çapkëne apo të turpshme, duke i siguruar me kujdesin e respektin e tij se nuk do të lejonte njeri që t'i fyente e t'i vinte në pozita të pakëndshme. Kjo marrëdhënie vazhdonte derisa njohja të kalonte në një simpati të dyanshme. Paskëtaj ai i lejonte vetes që t'i trajtonte femrat njëlloj si shokët, të ishte po aq i çlirshëm e të bënte shakara, të cilat, të thuash të drejtën, më shumë ngjasonin me ca komplimente të bëra me zgjuarsi e sens të hollë humori.

Më e habitshmja nga të gjitha ishte se ky njeri, ndonëse ndodhej në të dyzetat, ende

nuk kishte gjetur një grua të denjë për t'u martuar.

Sonte Holta shihte shpinën e tij të drejtë e të gjerë, zverkun pak më të shëndoshë sesa do ta donte Rufoja, që gjithsesi përpiquej shumë t'i ruante linjat e rregullta të trupit elegant e me forma sportive. Në flokët e errët s'kishte asnjë thinjë dhe ajo sepse provonte një trembje të paçansuar prej afërsisë dhe pushtetit të tij. Ai ia lejonte vetes ta merrte përherë në mbrojtje, sikur ajo të qe një vajzë e vogël që ka dalë në rrugë të madhe e duhet mbajtur për dore që të mos i ndodhë ndonjë aksident. Në institut u kishte rënë në sy të gjithëve përkujdesja e Rufos për të. Në fillim kjo nuk iu duk askujt e papritur, sepse këtë dobësi, nëse mund të quhet kështu afrimi i menjëhershëm me kolegët e rinj, atij ia njihnin të gjithë. Por edhe detyra e tij si shef i laboratorit vetvetiu e vinte në pozitën e mësuesit, që e quan të udhës t'u kushtojë më shumë kohë nxënësve të rinj. Holta hyri në laborator fill pas mbarimit të shkollës dhe s'kishte përvojë për analizat fiziko-kimike të tokave. Kujdesi i butë e plot takt i Rufos e kishte bërë Holtën për vete. Kështu, më pas, ajo ia falte me buzagaz fëmijnor të gjitha shaka-të, që, ç'është e vërteta, me të i bënte më të shkujdesura.

«Holta, a të kam thënë ndonjëherë se je e bukur?» — e ngiste ai, duke u shkelur syrin të tjerëve.

«Joh!» — thoshte ajo, duke çuquritur nga gazi, pakëz e llastuar.

«Çudi, — thoshte ai, — derisa këtë e thonë të gjithë, duhet të jetë e vërtetë, dhe mua s'më mbetet tjetër veç të jem cazë krenar që kam një shoqe të bukur...»)

Mirëpo përkujdesja e tij për Holtën po zgjatej më shumë se zakonisht, ndonëse në institut kishin ardhur vajza të tjera.

Nasi, një nga shokët e tij më të afërt, ai që i kishte ngjitur nofkën «tutor i grave», e tiranizonte Rufon pa mëshirë për «prapambetjen e tij martesore», siç shprehej ai. Rufoja dukej se kishte respekt dhe e donte Nasin për mirësinë e tij, mirëpo Nasi e kishte një të keqe që padashur e zhvleftësonte tërë dëshirën e tij të sinqertë për ta ndihmuar shokun. Në vend të arsytimit të matur e serioz, ai pëlqente ironinë, duke besuar se ajo i ndreq më shpejt gabimet, dhe kundërshtimin e tij të prerë për këtë simpati apo dashuri të tejzgjatur e të diskutueshme ai e shprehte në mënyrën më banale që mund të bëhej. Rufo, thoshte, minjllë e njomë nuk bëjnë për maço-kun e vjetër.

Rufoja u fye e u ftoh me të si kurrë më parë, paçka se në pamje shoqëria e tyre vijoi të dukej pa krisje.

Kurse për të tjerët, pavarësisht se marrëdhënia e tij me Holtën ishte disi më e paqartë se në rastet e mëparshme, ende s'kishte asgjë të jashtëzakonshme. Këtë opinion e përforconte sidomos qëndrimi i Holtës. Ajo e pranonte krahun mbrojtës të Rufos miturisht, me çiltërsinë e bukur e buzagaz të vajzës së re që, nasi ka hyrë në një rreth të panjohur shoqëror, e emon dhe e mirëpret atë që i pari i ofron këshilla miqësore. Diallëzia i dukej e largët dhe e pamundur.

...Pastaj, në institut erdhi Miri, po ai Miri që sonte sepse s'donte t'ia lëshonte dorën. Prekia e tij ishte e mjaftueshme që çdo gjë tjetër të harrohej, madje edhe shprehia e habitur e fytyrës së Rufos kur hipi në mikrobus dhe i pa të ulur në të njëjtën ndenjësë. Pakënaqësia e tij

u duk sikur vinte prej një dhembjeje të brendshme që ai s'donte t'ia tregonte kurrkujt. Gjatë ekspeditave të mëparshme ajo kishte udhëtuar duke ndenjtur pranë Rufos, në ndenjësën prapa shoferit. Nganjëherë fryma e tij, që e ledhatonte nëpër flokët rrëzë veshit duke i pëshpëritur gjithfarë gjërash, i bëhej e bezdisshme dhe ajo akullohej prej saj si prej një ankthi, po Rufoja ishte aq i zgjuar, sa ta nuhaste mërzinë që në çastin e parë dhe aq i sjellshëm, sa pas kësaj mund të shpikte plot histori e anektoda argëtuese që të ta largonin atë mërzi.

Në mikrobus, prej pak kohe biseda ishte rirzgjuar e po sillej rreth disa pyetjeve të tilla, si koha e domosdoshme e njohjes para dashurisë. (A është e vërtetë se shpeshherë për një dashuri të thellë e të vërtetë ka qenë e mjaftueshme vetëm tërheqja e befasishme apo një takim i vetëm? Nëse jo, atëherë sa duhet të zgjatë kjo njohje dhe si duhen ndërtuar marrëdhëniet gjatë saj?) Me përjashtim të Nasit, të gjithë ishin të pamartuar, në atë moshë kur nëpër vegimet e jetës së ardhme bashkëshortore, pyetje të tilla janë sa munduese aq dhe tërheqëse. Sonte, mugu i mbrëmjes, që i mbulonte fytyrat me cipën e padukshmërisë, e bënte bisedën më të lehtë e më të lirshme. Në atë bisedë merrnin pjesë të gjithë gjallërisht, si për të vënë në vend kohën e humbur gjatë heshtjes që kishte shoqëruar fillimin e udhëtimit, përveç Holtës dhe Mirit. Rufoja qëndronte mbi të gjithë si një vëzhgues i paanshëm, me ftohtësinë e njeriut që i ka kapërcyer prej kohe këto pikëpyetje e peripeci shpirtërore, gati për të arbitruar në çastin e duhur. Dy herë ai u kthye për nga Holta dhe me një ton të lehtë shakaje tha se do të qe interesante të dëgjonin se ç'mendime kishte seksi i

bukur për këto halle dhe të dyja herët ajo iu mbrojt zhbirimit të tij me heshtjen që e fshihte hutimin dhe druajtjen nga kjo bisedë, të cilën e kishte ndjekur si nëpër ëndërr. Pyetjet e përgjigjet i dëgjonte të përgjysmuara, pa asnjë lidhje kuptimore.

Përse u vrenjt ai ashtu, mendoi Holta përsëri dhe e hoqi dorën ngadalë prej asaj të Mirit.

Dora zuri t'i ftohej pak nga pak. Në të vërtetë mbrëmja që mjaft e freskët dhe xhami i dritares duhej mbyllur. Në mikrobus dëgjohej zëri i ulët e ngulmues i Rufos. Çdo fjale që thoshte, ai i jepte një shtrirje të ngadalshme, që të tingëllonte sa më bindëse. Holtës i dukej sikur kështu ai i gëzohej muzikalitetit të zërit të vet, që natyra ia kishte falur të plotë e të ngrohtë. Asaj i kishte lindur një antipati e papritur për Rufon, për sigurinë e arsyetimeve të tij, po kurrsesi s'donte t'ia pohonte vetes se kjo ndjenjë ishte pasojë e vështrimit të tij të qëparshëm.

Miri u tërhoq në qoshe të ndenjësës dhe mbështeti faqen te xhami, sikur donte të shquante diçka të humbur në rrafshin e errësirës përtej plepave të xhadesë. Aty befas ai u bë i paarritshëm. Holta ndjeu një pezm të papritur dhe nga kjo zbrazëti vetiu ua vuri veshin më mirë atyre që thoshte Rufoja. U mundua të rrokte kuptimin e tyre. Përderisa të gjithë e dëgjonin pa ndërhyrje, ai duhej të thoshte diçka që e meritonte të dëgjohej.

— ...dhe, ma do mendja, në këto raste sekreti i vetëm qëndron te epërsia e nismës. Tradicionalisht është djali ai që e shpreh i pari dashurinë, kjo normë është tashmë e ligjëruar pa u shkruar kurrkund. Janë tepër të rralla ato vajza që guxojnë të parat ta shpallin ndjenjën e tyre.

Prej natyre, vajza e ka të parathënë të jetë në pritje, në mbrojtje, kurse djali në kërkim, në mësymje. Ç'dei nga kjo, do të thoni ju? Del se ai që zgjedh në dashuri, është burri. E pranoj, ndodh që e zgjedhura e tij të mos i përgjigjet për mbarë, ka edhe dështime të hidhura, që të lëndojnë sedrën. Kjo ndodh sidomos me femrat që janë tepër të bukura. Dhe tani për to e kam fjaiën, jo për të zakonshmet. E pra, ma do mendja, edhe në rastet e dështimeve të tilla, prapëseprapë për mua fajtor mbetet vetë djali. Sepse ka gabuar në zgjedhjen e tij? Sepse ka trokitur në porta që atij nuk i hapen? Ah, jo, jo. S'ka portë që s'hapet. Çështja është të dish të gjesh çelësin. Çelësi është koha kur bëhet mësymja, propozimi. Sepse ka disa ndërkohë në jetën e njeriut, në rastin tonë të vajzës, kur ajo është, si të thuash... ose mace ose shqerrë. Figurativisht kjo, le të mos na fyhen Holta dhe Liza. Macja të ngul thonjtë, shqerra i pranon butësisht ledhatimet. Këtë çast unë do ta quaja përkohësia e brishtë e jetës. Kur është kjo përkohësi? Për shebull, pas një brengje. Brenga e një dashurie fatkeqe që s'ka shkuar tepër larg, natyrisht, përndryshe s'ka kuptim të lidhesh me atë femër. Po janë edhe mërzitë, vetmia, trishtimet pa shkak, një mijë arsye të vogla e të mëdha që shpirtin e zbrujnë dhe e bëjnë të dridhshëm ndaj ngrohtësisë që dikush vjen për t'ia shfaqur pikërisht atëherë kur ai është i brishtë, i thyeshëm dhe i etur për këtë mbrojtje. Në këtë situatë, çdo kala mund të merret. Shembuj doni? Kujtoni martesën e Valbonës së bukur, asaj që pakkush ia dinte mbiemrin, meqë të gjithë e quanin Valbona e Bukur. Ju nuk e dini këtë histori, ata nuk banojnë më në Tiranë. Nasi po, ky e di. Ajo femër prapsi me një kryelartësi të

ftohtë dhjetëra propozime të denja. Secili prej tyre do të kishte qenë më i mirë sesa ai që e pranoi së fundi. Njeriut që mori nuk ia pakësoj vlerat intelektuale, le ta zëmë se është shkencëtar i vërtetë, siç thonë, ama, si harmoni e jashtme, paraqitja, ka të bëjë edhe ajo, kuptohet, nuk mund të gjendet çift tjetër më i pagoditur...

Holtës iu shpërngul vëmendja prapë. Predikimi i Rufos ishte shumë i hollësishëm dhe po bëhej i mërzitshëm. Ajo e kërkoi nëpër terr më kot dorën e Mirit. Ai nuk e kishte mendjen fare aty. Holta kopsiti bluzën deri në grykë. Ajo dëgjoi Nasin që diçka po thoshte për përputhjen e karaktereve, pavarësisht nga pamja e jashtme, pastaj kundërshtimin e prerë të Rufos që filloi me hyrjen e zakonshme «ma do mendja». Ndërkohë u shfaqën dritat e qytetit. Mikrobusi e uli shpejtësinë. Nëpër shëtitore ecnin më nge çiftet e sapomartuara.

2

Nëpër muzg derdhej pa kursim një dritë e pakuptueshme. Hënë s'kishte, las yje s'kishte, megjithatë mbi dherat midis dy skajesh të largëta e të mjegulluara rrinte pezull një brez i ndritshëm. Njëri skaj ishte deti, tjetri pylli me halorë bregdetarë në shpatet e kodrave. Për midis tyre, rrafshi i tokave të kripura, i zbërdhulur si pëlhurë e harruar nën diell, shpërndante pasqyrimin e mbledhur pikë-pikë nëpër miliardat e kristaleve që i jepnin tokës ngjyrën e bardhë. Kripëzimi i stërllashtë, dalë në syprinë pas tërheqjes së ujërave detare, që tani i mblihdh-

në këto toka, sidomos për efektin e klorurit të kalciumit, por atë mbrëmje asaj nuk i shkoi fare nëpër mend se kjo bisedë, që dukej se u hap rastësisht, do të kishte disa pasoja që do të prek- nin dashurinë e saj, e cila po çelte me një ngutje marramendëse...

3

Dy muaj më vonë, në një mbrëmje në fund të verës, e mpirë prej një ngashërimit që mezi e përmbante, ajo rrinte në një stol, pranë Mirit, dhe e kujtonte përsëri natën kur drita e pakuptueshme s'donte të perëndonte. Kishte marrë fytyrën midis pëllëmbëve. S'donte të shikonte asgjë, veç errësirës që sajonte ky mbulim. Errësira e saj po njomej nga lotët, kurse rreth e rrotull, në parkun e liqenit, shëtitorin njerëz të shkujdesur prej çdo brengje. Në stol, në skajin tjetër, frymëmarrja e shpeshtë e Mirit thoshte: «Unë jam këtu, përherë, nuk kam ikur...» Por aty ai qe aq i largët, sa s'kishte qenë kurrë. Molisja e saj e thërriste t'i afrohej e t'i vinte dorën qetësuese mbi flokët e lëshuar, por ai vazhdonte të qëndronte pa lëvizur dhe ajo e dinte se ai ndihej i fyer. Fyerjen e tij, ja këtë ajo s'mund ta kuptonte kurrsesi. «Si është e mundur të thotë me një gjakftohtësi të tillë se do të ikë nga instituti, se largimi i tij do të zgjatë disa vjet, se ndoshta ky largim mund të jetë edhe i përhershëm?» thoshte ajo me vete.

Këtë pyetje ajo ia kishte bërë vetes disa herë dhe përsëritja e saj provonte se brenga po i kthehej në një ankth të padurueshëm. Qëkurse u fol

se dy specialistë të institutit do të dërgoheshin për një kohë të gjatë në fermën e V., ku do të fillonte shkripëzimi e më pas futja nën kulturë e tokave bregdetare të liruara prej ligatave, Holtën e kapi një shqetësim i tulatur, që dita-ditës rritej e bëhej alarmues, derisa frika prej një rreziku që diku përgjonte e priste i ngrehur për ata të dy, iu bë një mendim i ngulët. Ky rrezik, siç e quante ajo, lidhej me Mirin dhe me ato metodat e reja të shkripëzimit, me klorurin e me plehërimet e gjelbra, me ca gjëra që ajo, si kimiste për analiza, nuk i kuptonte dhe aq mirë. Miri ato i kishte për zemër dhe ndoshta për shkak të tyre në institut e mbanin si një nga specialistët e rinj më të aftë e më të ardhme të sigurt në shkencë.

Po shpesh panikun e saj e mposhtte një arsytim tjetër. Instituti s'mund të lëshonte aq lehtë një specialist si Miri. Këtë ia tha një ditë edhe Nora, një shoqe e saj, që dukej se i dinte fare mirë opinionet e drejtorisë. Nora ia tha këtë gjë pa e pyetur fare dhe pas kësaj Holta mendoi se në institut e dinin të gjithë jo vetëm dashurinë e tyre, por edhe brengën sfillitëse që e mundonte. Të gjithë e kuptonin, kurse ai... ai që duhej ta kuptonte më shpejt se kushdo. nuk donte ta pranonte shqetësimin e saj. Sonte të gjitha fjalët e tij ishin skandalizuese.

Sa të bukura e të dëshiruara kishin qenë ato një javë më parë! Shëtitnin të pushtuar nën një dritëhije plot përthyerie që derdhej mbi rrugicat e parkut dhe ndienin një lektisje të ëmbël që i afronte edhe më pranë. Miri i tha se donte ta merrte në shtëpi e ta njihte me prindërit dhe asaj iu përqaeth shtati si prej një rrvme përshkundëse. E kishte pritur këtë ftesë. e dinte se ky çast do të vinte dhe prapëseprapë një dallgë prushi ia

ndezi fytyrën e kurmin. Pas një jave do të quhej e fejuara e Mirit. «E fejuar» tha ajo dhe fjalla e fejuar sepse fërfëriu nëpër erë, e lehtë, lonzjare, misterioze.

Dhe ja, s'ishte mbushur akoma java dhe ëndrra po mjegullohej, përfytyrimet e dëshiruara po roniteshin me nxitim, ashtu si roniten lotët prej ngashërimit. Po veniteshin ëndrrat e saj, që i kishte thurur ngadalë, fshehurisht e me një trembje të vogël se mos ia kuptonte dikush qyshkur e ndjen veten vajzë të rritur. Ato ëndrra kishin qenë atëherë të vagëlluara. Pamjen e tyre lëndore e kishin marrë vetëm kur dashuroi Mirin. Tani ky... i merrte nëpër këmbë pa asnjë ngurrim, pa asnjë dhembje.

Jo, kjo s'kishte sesi të ndodhte. Nuk duhej të ndodhte.

— Ti duhet të ankohesh, Miri! — tha ajo, pa e parë në sy.

— Për se? — tha ai mendueshëm, sikur pyeste vetveten.

Holta që donte ai, ishte bërë një Holtë tjetër. e pakuptueshme dhe gati e panjohur. Ky largim ia mpinte mendimet. Donte t'i thoshte fjalë dashurie dhe nuk thoshte dot asnjë, donte t'i thoshte fjalë qetësuese dhe nuk gjente dot asnjë.

— Po si nuk e kupton që po të bëjnë një padrejtësi? Të gjithë kështu thonë. Si nuk e kupton? — tha ajo nëpër dënese inati.

— Kush thotë kështu?

Holta kafshoi buzën. Nuk do t'ia tregonte se cilët qenë ata që thoshin kështu, kurrsesi nuk do t'i thoshte se sot edhe Rufoja i tha: «Miri po i bëjnë një padrejtësi të dukshme», dhe pastaj e pa me sytë e tij të mëdhenj, me përvuajtje e keqardhje.

— Nuk ka asnjë prapaskenë. Holta. — tha

ai. — Kjo detyrë dikujt do t'i ngarkohej. Nëse na e ngarkuan mua dhe Samiut, kjo nuk do të thotë se na bënë padrejtësi. Përkundrazi, kjo tregon vlerësim.

— Vlerësim?!

Toni i saj ankues qe bërë papritur më i lartë sesa duhej dhe ajo e mbyti me pëllëmbë zërin e vet, që i ngjau si klithmë.

— Po, — tha Miri me kokëfortësi dhe u afrua.

Holta ndjeu peshën e dorës së tij mbi supet e veta. Pesha iu duk shtypëse, e padurueshme. Ajo bëri një lëvizje nervoze largimi. Miri e la dorën t'i binte pa fuqi mbi mbështetësen e gurtë të stolit.

— Pra, ti nuk do të bësh asnjë përçapje! — tha ajo dhe papritur e kuptoi se këto fjalë i tha ftohtë, pa shpirt.

«Ç'po ndodh kështu me mua», mendoi dhe ktheu kokën nga ana e thellësisë së korijes. për të shmangur sytë e tij. Tani ata duhej të duke-shin të hutuar e plot dhembshuri. Ajo trembej prej kësaj dhembshurie.

«A e kupton vallë ai se ikja e tij...», tha ajo dhe prapë ngrica e një frike të papritur i akulloi shpirtin. Dhe s'mundi ta mbaronte atë mendim. Dhe s'mundi të thoshte se ikja e tij do të qe edhe ndarie. Megjithatë u cua dhe priti.

— Sonte ti s'do që të më kuptosh, — tha ai.
— Por unë do të të shkruaj.

— Për se? Ç'kuptim ka? — tha ajo dhe u nis me të shpejtë.

Ai e arriti dhe bariti përbri saj. kokulur, i mbyllur në vetvete si një bashkudhëtar i rastit. me të cilin do të ndahej pas pak. Fyerja e tij po kthehej në zhgënjim. të hidhur. Fyerja do të qe e përkohshme, zhgënjimi s'dihej sa mund të vazhdonte. Ai nuk guxonte ta shprehte këtë gjen-

dje me fjalë. Fjalët lëndojnë më shumë, lëndimi i tyre mbahet mend më gjatë sesa ai i heshtjes. Ai qe i bindur se Holta e dinte ç'kuptim kishte heshtja e tij.

Ajo e kuptonte vërtet, po sonte kjo gjë i dukej shumë më e vogël dhe e papërfillshme përpara shkatërrimit të ëndrrës, që s'mund ta kuptonte ndryshe nga ç'e kishte përfytyruar.

Ajo tha me vete se duhej të ndahej sa më parë prej këtij njeriu, të ikte, t'i vidhej tundimit që i shkaktonte afërsia e tij, prekja e tij. Për një grimë ajo mendoi se po ikte kështu, vetëm për t'i provuar atij se sa e vendosur ishte. Ndërkoha e ndarjes (sa e gjatë do të qe ajo vallë?) do të kthehej në provë për dashurinë e tij. Po qe se e donte vërtet, atëherë... atëherë ai diçka do të bënte për të. Tani për tani ajo nuk e dinte mirë se ç'mund të qe kjo «diçka». Ndoshta, si fillim, mjaftonte tronditja e bindjes së tij të palëkundur, e sigurisë në drejtësinë e hapit që po e hidhte aq i qetë.

Rrugicat prapa pallateve ndriçoheshin zbehtë prej dritës tërthore të shëtitoreve, Nga një dritare e hapur dilnin tingujt e një kitare elektrike. Asaj iu bë sikur dëgjoi sërish zërin e ulët të Mirit, që tha «Unë do të të shkruaj...», mirëpo atë çast një trazim plot tallaze ia kishte mpirë shqisat. Ajo tha prapë me vete se duhej të ikte prej tundimit të tij dhe nxitoi pa kthyer më kokën.

Të nesërmen nuk doli në punë. Nënës iu ankua për marrje mendësh. Kur iku ajo nga dhoma, u çua e vajti te pasqyra. Fytyra e vet iu duk e zbehtë, sytë të këputur brenda rrathësh mavi. Ata ishin të hutuar dhe nuk i përgjigjeshin dot asnjërës prej pyetjeve që e kishin munduar gjatë një nate pa gjumë. Gjatë asaj nate, brenda saj, diçka kishte krisur e pastaj qe thërrmuar

dalëngadalë. Tani ajo e shihte me sy rrëmujën e këtij thërrmimi dhe rrinte para tij e habitur, fajtoje. Ia përqethi kurmin ftohtësia e vetmisë. Prej thellësive të nënvetëdijes u çua britma e pendimit dhe e keqardhjes. Keqardhja i përkiste vetes, asaj Holtës tjetër, prej së cilës dashuria po firohej pak nga pak. Asaj Holtës që po truhej e po strukej si një zogth i vogël shtegtar që s'ka mundur të ikë bashkë me të tjerët. Zogu përpëliteshte krahët pa fuqi nëpër qiellin e fundvjeshtës, ku frynin erërat e dimrit.

Holta u përmend prej kësaj harrese që e pikëllonte dhe i nënqeshi imazhit të vet, që rrinte në pasqyrë me këmishën e hollë. Nxitoi të futej përsëri në shtrat. Shtrojat ruanin akoma ngrohtësinë e trupit.

«Mirë që ne me Mirin... nuk shkuam tepër larg», mendoi ajo dhe mbuloi kokën me jorgan. Aty, brenda atij mbulimi, e rigjeti krenarinë, që i shtypte ngasjet e tjera dhe i forconte bindjen për të mos u tërhequr. Miri duhej të tërhiqej, jo ajo. Dhe sikur ai të mos donte të tërhiqej? Sikur të mos e kuptonte kurrë se Holta nuk do ta ndiqte pas në ato bredhjet e tij? Atëherë...

«Mirë që... nuk shkuam tepër larg», mendoi përsëri e mbylli sytë. Symbyllur, ndarja nuk iu duk aq e vështirë dhe e dhimbshme si më parë. Pas pak asaj i erdhi për të qarë prej këtij mendimi që ngulmonte kaq tepër ta ngushëllonte. Ngushëllimi ishte një ndjenjë që vazhdimisht i qe dukur se kishte diçka pleqërore, diçka prej nënoleje.

Në ditët që mbetën deri në ndarje, ajo bëri çmos t'u shmangej takimeve me Mirin. Çastet e shkurtra kur mbetej vetëm dhe ai mund të vinte e ta takonte si dikur, tani i priste me një ankth ku vendimi i ndarjes dilte gjithmonë më i fortë se dëshira e takimit. Por ai mund të vinte pa e përfillur ankthin e saj, prandaj, e trembur prej vetmisë, ajo rendte e kërkonte shokë e shoqe, cilindo me të cilin mund të fliste kotësi-rat që i vinin në mendje. Kjo kokëshkrepje e saj, e re dhe e ngutshme, ishte naive, lehtësisht e hetueshme. Shkujdesja miturore nganjëherë arrin t'i fshehë shqetësimet prej vështrimit të të tjerëve, por jo edhe prej vetvetes...

Kështu, tani dukej sikur me Mirin s'kishte pasur asnjë histori dashurie, përveç ndoshta një tërheqjeje të përkohshme, që po mbaronte lehtë, pa lëndime. Dy ditë e përcolli Rufoja deri në shtëpi. Ditët e tjera rrugën e bëri me një shoqe të re, e cila sapo kishte filluar punën dhe s'dinte asgjë. Pas asaj nate në park, ajo thujse qe e sigurt se Miri nuk do të vinte ta kërkonte i pari. Kështu, ajo po i zbulonte një anë të re të karakterit: sedrën. Një sedër burrërore, që dinte t'i mposhte lektisjet e shpirtit dhe dobësitë e pasionit. Kjo sedër, që më parë do ta kishte bërë krenare për virtytet e atij që dashuronte. tani qe kthyer në një strehë ku ajo mund të flakte e sigurt frikën e vet. Miri nuk do të bënte asnjë hap të pamatur, asnjë nga ato veprime që dikush mund t'i merrte si skandaloze. Për dashurinë e tij ishin njësoj të huaja si mëria hak-marrëse ashtu dhe lypia e lëmoshës. Kur u siguru-rua për këtë, asaj s'i mbeti asgjë tjetër veç një

ndjenje inati dhe keqardhjeje. Që të dyja ishin të pañuqishme.

Ajo nuk vajti në mbrëmjen e përcjelljes, po të nesërmen atë ia pershkoi Nora. Mbrëmja kishte dalë jashtëzakonisht e këndshme dhe me orkestër të mirë. Drejtori kishte ardhur më qejf dhe kishte ngritur disa dolli të gjata për të dy djemtë, që i quajti «xhevahirë të shkencës». Norës sepse i pëlqente t'i tregonte të gjitha fije e për pe dhe nga kjo asaj i vinte maraz. («Mirin e Samiun nuk i linin të uleshin, të gjitha vajzat e institutit turreshin e i merrnin për të vullëzuar, të përmalluara ende pa u ndarë, sikur përcillnin vëllezërit ushtarë»...) Kur mbaroi më në fund, ajo e pa gjatë, në bebëza, me një ngulm që nuk e pranonte më heshtjen e saj, dhe të gjitha këto, rrëfimi i hollësishëm, vajzat e malluara ende pa u ndarë dhe pritja e Norës, e kotë e pa përgjigje, kishin diçka të trishtuar, prej së cilës nuk mund të ikje dot. Këtë ndjenjë e kishte provuar së pari atë mëngjes, në shtrat, kur kishte ngushëlluar veten dhe kur i qe dukur se ngushëllimi sillte një si gjendje prej nënoleje...

Në një mënyrë të stërholluar, sa duhej mundimi i trurit për ta kapur, ngushëllimin ia shfaqti pastaj edhe Rufoja. Ishte një pasdite e murrme. me një ngrysje të parakohshme e me një shi të papërfillshëm. Holta priste urbanin, që po vonohej, nën strehën e librarisë. I kishte kthyer shpinën rrugës dhe shikonte titujt e librave. Rufoja u avit pa zhurmë dhe ajo pa në xham figurën e tij të shformuar e të veshur me mjegull. Ai uli çadrën dhe e mbylli. Çadra e tij mbyllej me një sustë automatike duke lëshuar një «shtrak» melodioz. Holta u kthye ijazi si me përtesë dhe e vërejti me cepin e syrit. Sytë e Rufos, me një kaltërim të zbardhur, si pas një shpëlarjeje ujore,

ishin të vëmendshëm e dashamirës. Pas largimit të Mirit, thua se çdo ditë, ai ishte ndodhur disa herë pranë saj. Prania e tij qe gati e pandjeshme. Ai nuk nxitohej të fliste. Hendeku, hapur qysh kur Holta u lidh me Mirin, qe mjaft i gjerë dhe s'mund të hidhej me një kërcim. Duke mbajtur me Holtën mirëkuptimin e pandryshueshëm të një afërsie pa të keq, ai ia kishte dalë ta bënte të pahetueshëm prej të tjerëve ndjenjën e tij, por jo edhe prej Holtës. Tani, hendeku mund të kapërcehej vetëm mbi ura të ngritura me kujdes. Ftohjen e ndienin vetëm ata të dy. Ftohja kishte ardhur befasisht, si bryma e pakohë në një natë pranvere. Bryma sesi i kishte zbardhur gjithë ngjyrat e ndezura, dhe Holta më në fund e kishte kuptuar se Rufoja kishte pritur prej saj shumë më tepër sesa miqësia. Kur intuita e pagabueshme e femrës e siguroi për ndjenjën e Rufos, ajo u zhgënjye. Dashuria s'mund t'i rrëmbehej aq lehtë sa simpatia, të cilën, me figurën e tij të pashme e autoritare ai dinte t'ua rrëmbente të gjithave. Po më pas zhgënjimi u bë i dyanshëm. Asgjë nuk qe thënë me zë të lartë, megjithatë gjithçka ishte shprehur përfundimisht. Vërtet përfundimisht? Pa asnjë shpresë rikthimi? Atëherë pse i afrohej sërish ky njeri? Pse rrinte tani përkrah saj, i sjellshëm, i duruar, i gatshëm për ta marrë nën çadrën që mbyllej automatikisht me një «shtrak» melodioz, nën çadrën që përgjysmohej e futej në këllëf?

Nën shiun e situr imët, pasditja ishte tej mase e mërzitshme. Pas një ngurrimi të shkurtër, ai i foli si dikur, në ditët e para të njohjes:

— Nuk po vjen të shkojmë bashkë?

Ftesa, ndoshta pse ishte e vjetër dhe e njohur, asaj iu duk e natyrshme e pa të keq.

«Mundet që ky njeri s'ka kërkuar kurrë asgjë

prej meje. Mundet që unë jam gabuar vazhdimisht për ndjenjat e tij», mendoi ajo.

Ky dyshim perpiqej të përlligjte dobësinë. Përkohësisht, nën çadrën e tij, mbi të cilën zuri të murmuronte shiu i ngadalshëm, pasiguria e gjendjes së saj të tanishme sesi ikte e mërgohej. Madje, dhe ndarja disi largohej, bëhej e paprekshme, të thuash i takonte dikujt tjetër.

— Holta! Ti nuk duhet të mërzitesh kështu! — tha ai.

Ajo vuri re çadrën që ishte anuar shumë nga ana e saj dhe supin e majtë të xhakëtës së tij që po quilej.

— Ma do mendja... gjithë kjo histori është e lehtë, kalimtare, tepër e lehtë, gati fëmijnore do të thosha. Apo jo?

Holta mërdhiu. Shiu po i shpeshtonte pikat. Tani ai nuk murmuronte më përmbi çadër, po trokiste mbi pllakat e trotuarit e formonte pellgje në rrugë.

— Mos fol, s'ka gjë. Heshtja jote është e kuptueshme për mua.

Po gjykimi i tij nuk e kishte po atë siguri që shprehnin fjalët. Heshtja e saj nuk dukej se që dhe aq e qartë. Ai do të donte që sot, tani, pikërisht në këtë çast, të rrëmbente prej saj pak gjë, një psherëtimë pendimi, një fjalëz shprese, diçka ku më pas mund të kapej, nesër, pasnesër, dikur, po sidoqoftë jo shumë vonë. Ai ndaloi dhe sepse qeshi papritur me një gaz çapkën. I doli përballë dhe aty dukej i pashëm e më i guximshëm se kurrë.

— Holta, a të kam thënë ndonjëherë se je e bukur? — tha.

— Jo, — pëshpëriti ajo, papritur, në mënyrë të pavetëdijshme dhe sepse i pëlqeu loja e dikur-

shme, kur ai ishte hokatar e i shkujdesur ndaj saj.

— Holta... a të kam thënë ndonjëherë se të dua? — tha prapë ai me po atë mungesë serioziteti që i bënte pyetjet e tij të këndshme e të dëshirueshme.

Po këtë herë mohimi vonoi. Ajo mërdhiu përsëri dhe nxitoi hapat.

— Ta kam thënë në një mijë mënyra të tjera dhe ti s'ke si të mos e dish, — i pëshpëriti ai irëzë veshit dhe kërkoi dorën e saj të ftohtë.

— E kam kuptuar, Rufo, po kjo... — tha Holta. Futi duart në xhepat e pardësyesë e i mblodhi grusht.

— Ah, jo! Nuk do të më pëlqente që ti të më përgjigjeshe menjëherë. Të kam dashur që në fillim, me druajtje. Ti erdhe te ne dhe befaz u fute në jetën time si ajo era e freskët që fryn në një ditë zhegu. Ti nuk e di, nuk mund ta dish se ç'je për mua. Po ti mos u tremb, unë nuk pres asnjë rrëfim prej teje. Unë di gjithçka për ty. Të kam përgjuar, nuk e fsheh, të kam ruajtur. Nuk të kam penguar, kam vuajtur për pavendosmërinë time të gjatë, po kjo nuk ka qenë vuajtja e xhelozisë, të jesh e sigurt. Për mua xhelozia është një ndjenjë e tejkaluar nga koha. Një dashuri fatkeqe, unë mund ta kuptoj, mund ta fal e të mos e kujtoj më, mund ta harroj përgjithmonë.

— Kaq e dobët po të dukem, Rufo? — tha ajo dhe u ndal.

Kishte thënë me zë një mendim që po ia përsëriste vetes qëkurse shiu zuri të rrihte aq marrërrëzisht përmbi çadër.

— E dobët? — pyeti ai.

Pyetja e Holtës ishte e papritur, kurse toni me të cilin u bë, kishte një vendim që s'pritej.

— E dobët, e thyeshme, përkohësisht e brishtë, siç thoshe ti atë mbrëmje në mikrobus.

— Shiko, Holta, jo çdo gjë që themi duhet marrë me seriozitet...

— Oh, mjaft, Rufo! — e ndërpreu ajo. — Si nuk e kupton që kjo është e pamundur?

Ai ngadalësoi hapat, qëndroi e mbeti ashtu pa lëvizur, me një topitje shqisash. Pastaj ajo vuri re shkrepjen e mërisë së pashërueshme, që ia shfytironte tiparet e rregullta e të bukura të fytyrës, ku fyerjen mundahej ta mposhte diçka që rrekej të dukej si mëshirë. Pas një grime, tërë qenia e tij u përmbloodh, ndjenjat kalimtare u shuan dhe vendin e tyre e zuri krenaria e zakonshme, që përbuzte çdo gjë jashtë vetes. U largua nëpër shi me ngut, sikur mezi e kishte pritur çastin që të ndahej prej asaj vajze që e la nën strehën e një porte të huaj. Ecja e tij ishte imponuese. Vetëm çadrën sesi e harroi të anuar në një krah dhe shiu vazhdoi t'ia qullte supin e majtë.

«Oh, ç'trishtim, ç'trishtim», mendoi ajo dhe iu kujtua muzgu i gjatë buzë detit, kur gjithandej derdhej pa kursim një dritë e pakuptueshme. Ajo u mundua të kujtonte çdo imtësi të asaj mbrëmjeje, po kujtesa sesi i qe velur dhe vazhdimisht i vinte imazhi i dritës së pakuptueshme.

Pas kësaj dite, ajo do ta priste me një padurim sfilitës letrën e premtuar, që po vononte të vinte.

Baladë dashurie

Linda, ti nuk mund ta merrje me mend se dashuria ime për ty pati edhe një paramendim të errët, dhe unë jam i lumtur që ti nuk e kuptove kurrë këtë.

Ne të dy u takuam rastësisht, po më vonë, kur u njohëm, mua m'u duk se ti kishe qenë prej kohësh diku në jetën time, e padukshme dhe e përhershme si ato ëndrrat e bukura që i dëshirojmë përnatë, po më kot, se ato na shfaqen kur duan vetë. Atë ditë, unë porsa kisha lënë shërbimin te ndërtesa e Pallatit të Brigadave, kisha dy orë të lira. Që kur jepte shenja pranvera, sapo zinte e ndihej aroma e athët e barit që muggullon, unë i kaloja orët e lira duke shëtitur nëpër kodrat te parku i madh i liqenit. Nuk ecja rrugicave me asfalt, si tërë njerëzit, por çaja poshtë e lart lëndinave e midis drurëve me një vrap të lehtë që ma hidhte gjoksin përpjetë. Po të mos isha i veshur me uniformën e ushtarit, do të më merrnin për ndonjë atlet që stërvitet

për kros. Pensionistët që luanin tavllë nëpër bisedkat dhe ata që çlodheshin mbi kërcunjtë e sharruar, pandehnin se isha në detyrë e sipër dhe më përcillnin me shikime dashamirëse. Por unë nuk stepesha nga kjo ngatërresë dhe nuk e ndërroja zakonin, i cili, ç'është e drejta, edhe shokëve të mi u dukej pak si i krisur. Ata e dinin se në fëmijërinë time pasioni im më i madh kishte qenë ndjekja e kuajve kur ata niseshin karvan për dru në pyll ose për duaj në arat e malit. Fshati ynë kishte shumë kuaj e mushka, ashtu siç i ka hije një fshati të pasur me pyje, kullota e livadhe alpine, një fshat i hedhur larg qytetit, ku rruga automobilistike mbyllet gjatë dimrit. Sikur të mos ishte kjo teka ime për të bredhur si mëz nëpër lëndinat e pyllit rreth liqenit, që më dukeshin një lëmë vend kur përfytyroja livadhet e fshatit, ne të dy ndoshta nuk do të ishim parë kurrë. Them nganjëherë kështu, sepse kjo është afër mendsh, po shpesh këtë të vërtetë unë nuk e qas te vetja dhe ashtu siç thotë gjyshi im, Neko Punëmira, ylli ynë do të puqej diku, se ashtu që shkruar, dhe s'bëhej dot ndryshe.

Ti ishte bashkë me Mirën. Po mugej shpejt dhe unë s'di pse kisha ndenjtur aq vonë. Ju rrinin në një nga ata stolat prej druri që janë pak si të fshehur midis shkurreve në ca sheshe të vogla, larg udhëve të asfaltuara e kalimtarëve dhe që duket sikur janë bërë posaçërisht për dashnorë. Ishit strukur shumë afër njëra-tjetrës sikur mërdhinit, megjithëse palltot e gjata i kishit akoma veshur. Në fillim unë nuk i vura re ata dy djemtë që rrinin ulur pak më tej, në bar. Aty më çuan sytë tuaj të trembur. Djemtë bënë drejt jush ca gjeste të shkoqura prej rrugaçësh dhe unë e kuptova se e kishit humbur dhe ishit tu-

latur nga sjellja e tyre e pacipë. Kur më panë mua, djemtë u stepën disi, po pastaj njëri prej tyre, një kokoridh flokëkuq me ca vetulla si të përzhitura nga zjarri dhe me ca dhëmbë të shëmtuar kataroshë, më shkeli syrin dhe me dorën e majtë më bëri një gjest të shpejtë që të largohesha. Domethënë, ik se e kemi vënë punën në vijë. Dhe unë do të kisha ikur, ca i inatosur dhe ca i turpëruar vërtet, po do të kisha ikur, se, që ta dish ti, Linda, unë kam pasur gjithmonë një farë druajtjeje nga këta djemtë e guximshëm të qytetit. Mirëpo atë çast ti the:

— Shoku ushtar, ka mundësi të na përcillni deri te kafeneja?

Ti nuk prite përgjigje, u çove dhe ece drejt meje me një hap të pasigurt. Sytë i kishe gati në të përlotur. Mira të ndoqi pas. Ajo gjithmonë vinte pas teje, si manare.

— Ejani, — thashë unë dhe hyra në mes tuaj.

— Ej, garip! Nuk të mjafton njëra, dashke dy zotrote! — tha ai dhëmbëkrimburi.

— Vëre dorën në zemër edhe për fukaranë — tha tjetri me një zë ende fëmijënor.

Ishin nga ata çunat që posa u djersin mustaqja dhe u duket bota shesh. Të hajthëm, po sherrxhinj e kokëkrisur.

Prisni pak, ju thashë juve dhe u ktheva dhe eca drejt tyre. Ata nuk lëvizën. I madhi, dhëmbëkrimburi, futi dorën në xhep dhe e ngriti pak trikon. Te brezi dukej një këllëf meshini me thumba të ndritshëm dhe mylli i një thike. Atëherë mua më kërceu gjaku në kokë dhe me një kërcim të shpejtë u gjenda gjysmë hapi para tij. Ai përpëliti qepallat e përzhitura, po s'arriti t'i vinte duart në punë se pas një çasti u ndodh galuc, te shkurret. Dorën e kisha të rëndë. Tjet-

ri ia mbathi vrapit. Unë thashë me vete se kaq u mjaftonte. Ju të dyja më shikonit me sy të shqyer nga habia. Rrugës nuk folëm. Kur dolëm te sheshi para busteve të vëllezërve Frashëri, unë ju thashë:

— Tjetër herë mos u futni kaq thellë në park.

— Po ne na çuan këmbët aty, shoku ushtar, — tha Mira. — Vetvetiu fare. E di si ndodhi? Ne po lexonim një letër që ka marrë Linda sot dhe...

— Ou, mjaft, Mira! — the ti me nxitim. — Si ju quajnë?

— Vaso, — thashë unë.

— Faleminderit, Vaso! — the ti.

Herën e dytë të pashë një ditë me shi. Ishte shi i butë, i hollë, pa erë. Unë bëja shërbimin para ndërtesës së mbledhjeve të Kuvendit Popullor. Ti me Mirën po vinit drejt meje nga rruqica kryesore e kopshtit të Akademisë së Shkencave. Ishit futur të dyja nën një çadër dhe s'di pse vraponit e çuquritnit ashtu, me një gaz të papërmbajtur, sikur posa kishit dalë nga një shfaqje komedie. Ndonëse që pasdite vonë, ju ishit të veshura me përparëset e zeza të shkollës. Kur dolët te sheshi, ti më njohe dhe papritur e ndale vrapin. Mira e kuptoi se diçka po ndodhte dhe pa rreth e rrotull. Më njohu edhe ajo e bëri të nisej drejt meje, po ti e tërhoqe për krahu.

— Po është ai! — tha Mira.

— Është me shërbim, — the ti dhe ule sytë përdhe.

Unë ju ndoqa me sy nëpër shkallët e lulishes deri te stacioni i urbanit, përballë Shtëpisë Qendrore të Ushtrisë, nën eukaliptusin e madh, në trungun e të cilit ishin gdhendur plot iniciatle emrash. Aty ti u ktheve drejt meje, ngrite

që kishe në krah, një djalë faqekuq, i lezetshëm e trazovaç, më mori kapelën nga koka dhe é vuri vetë. Mua s'më erdhi mirë, sepse sapo isha qethur dhe flokët më rrinin si gjemba.

— Rri urtë, Adi, — i fole djalit dhe ma ktheve kapelën.

Atëherë duart tona u takuan përsëri pada-shur dhe unë ndjeva dridhjen e lehtë të gishtave të tu. Mania me Ndocin ishin zhdukur pas kthesës.

— Të ikën shokët!

— S'ka gjë, e di ku do të venë.

Në ballkonin e katit të tretë te pallati përballë, një grua kishte kohë që shkundte një qilim të vogël po tani e bënte këtë pa vëmendje.

— Mirupafshim, Vaso, — the ti dhe u ngute të ndaheshe prej meje.

Tani unë e dija se ku mund të të gjeja. Mania me Ndocin më prisnin tek ëmbëltorja. Ndoci e kishte kollofitur tortën time.

— Ajo e parkut është? — pyeti Mania.

— Po.

— A je, si je d'Artanjan? — më ngacmoi Ndoci.

— A je si je, llafazan, — ia ktheva unë.

Qëkurse dora jote u drodh brenda dorës sime, qëkurse pashë se sytë e tu donin t'i iknin vështrimit tim, unë e kuptova se ti kishe frikë nga dashuria jote dhe imja. Një natë, krejt papritur, duke menduar për ty, m'u shfaq diku thellë një ndjenjë e paqartë e pikëlluese, një brengë e një mërzi që ma largoi gjumin. Kjo ndodhi se për herë të parë unë e pyeta veten se si mund të përfundonte dashuria jonë. Ende nuk ia kishim shfaqur njëri-tjetrit dashurinë, por ishim takuar disa herë, dhe kjo mjaftonte për ta kuptuar së me sa padurim e prisnim takimin tje-

tër «të rastit» në kinemanë e vogël «Dajti», ku luanin filma të vjetër dhe kishte pak shikues, apo në shëtitoren e madhe ku e përshëndetnim njëri-tjetrin me ca gjeste që i dinim vetëm ne të dy. E pra, Linda, si do t'i vejë filli dashurisë sonë, të pyeta atë natë në vetmi, kur më mungoje më shumë se kurrë? Ti do të marrësh maturën, do të fillosh punën në ndonjë fabrikë tekstili apo në artistike, sepse notat i ke nën mesataren dhe ti e di që nuk i ha dot studimet e larta. Unë do të lirohem nga ushtria e do të kthehem në fshatin tim të largët, ku më presin nëna dhe babai, afër pensionit të dy, dhe dy motrat e vogla. Ndoci thotë: po ta desh kokrra e qejfit, s'është kushedi sa zor të mbetesh në Tiranë. Mund të martohesh me ndonjë vajzë sidokudo, pastaj ta çosh kërkesën në komitet për banim në qytetin e gruas. Me një fjalë, të hysh kollovar, siç thotë Mania. Sa për punën, shëndoshë krahët. Mbase mund të vishesh edhe polic. Pse jo? Alamet djali i lidhur, gardist, me biografi të qeruar. Kështu thotë Ndoci me gojë, po me sy të vë në lojë. Tallej Ndoci, se për vete i kishte pleksur telat me kohë me Dilën aty në Kallmet dhe mezi priste të lirohej e të martohej me të. Ta di kokën unë, ti nuk je dhëndërr i përshtatshëm për Tiranë, më thoshte Mania. Ti vuan e nxehesh me të tjerët që hyjnë kollovarë, jo më për vete. Por edhe sikur ta ulësh hundën e ta marrësh sedrën nëpër këmbë, prapë-seprapë ndershmëria jote nuk do të të lërë të ndahesh nga prindërit. Le po shkruajnë se mezi të presin që të të vënë brigadier të frutikulturës!

Që ti, Linda, mund të vije me mua në fshat, as më kishte vajtur mendja kurrë. Mëdyshja ime ishte e gjatë dhe po më mundonte. Herë thosha

se duhej t'i jepja fund sa pa filluar, të mos vija në takimin që kishim lënë para kinemasë «Ali Demi» dhe pastaj t'u shmangesha me marifet takimeve të tjera derisa afrimi ynë të harrohej. Po një çast më vonë e kundërshtoja veten, thosha se ishte marrëzi që njeriu të mendonte për të nesërmen, kur e sotmja ishte aq tërheqëse e aq e bukur. Fill pas kësaj erdhi e m'u shfaq ai prapamendimi moskokëçarës që thotë: le të bëhet si të bëhet. Ishte një ngasje e ëmbël dhe e vagëlluar ajo që më shtynte drejt teje dhe, ndonëse shpesh kundër saj çohesh qortimi, unë vendosa të mos mendoja për të nesërmen. Të nesërme nuk do të kishte. Le të mos kishte. Do të vinte një ditë dhe...

Kështu, atë të diel unë e theva rregulloren, veshva rrobat civile të një kushëriri të Manes dhe erdha në takim. Në fillim ti nuk më njohe, pastaj qeshe fort dhe the se më të vërtetë isha njëri i të papriturave. Po të të shohë ndonjë nga shoqet e mia, do të të marrë për student të Fakultetit të Filozofisë, the ti. Pse pikërisht të filozofisë, thashë unë. Sepse ke veshur një kostum blu me viza të bardha, the ti. Me të vërtetë kostumi ishte shumë serioz për moshën time.

Në ë deshëm njëri-tjetrin ashtu siç mund të duhet vetëm në dashurinë e parë, në moshën njëzetvjeçare, dhe unë e ndieja se dashuria jote kishte çiltërsinë e fëmijërisë.

Unë mundohesha që dashuria jonë të mos merrej vesh, sidomos nga prindërit e tu. Kjo nuk ishte shumë e vështirë, sepse babai yt punonte sondist në një ekspeditë gjeologjike dhe vinte një herë në javë, kurse nëna, veç punës në një nga repartet e rrobaqepësisë, duhej të kujdesej për vëllezërit e motrat e tua më të vogla. Por edhe takimet tona nuk ishin të shpeshta.

Ti ishte gati të bëje çdo gjë për mua. Kur më rrije përbri, unë ndieja praninë e një rreziku të ëmbël që mund ta prekja me dorë. Dhe, sikur të mos isha aq i rrahur nga jeta, ashtu siç jemi ne djemtë e fshatit, marrëdhëniet tona do të kishin shkuar larg. Por unë të ruaja me një dhe mbshuri që më shkaktonte shumë mundime, dhe kjo që një provë e karakterit tim, po ndoshta edhe e prapamendimit tim. Sepse unë e dija që pas një viti ne do të ndaheshim për të mos u parë kurrë, veçse kur ta sillte ndonjë nga ato rastësitë e jetës. Ndryshe, s'kishte si të përfundonte dashuria e Lindës nga kryeqyteti me Vason nga fshati i thellë Hojzë. Pasioni im iu nënshtrua arsyes dhe atëherë unë e ndjeva veten më të pjekur se kurrë. Isha i bindur se duhej të kujdesesha për ty në mënyrë që, kur të vinte dita, ti të mos lëndoheshe dhe ndarja të të dukej si e vetmja zgjidhje, por pa dhembje.

Atë ditë që u lirova nga ushtria, e kishim lënë të takoheshim te stacioni i fundit i urbanit, në Laprakë. Të prisja në krye të një rrugice, rrethuar me shkurre manaferrash, që të çonte në një vresht. Rrushi që vjelë me kohë, fletët e hardhive qenë ndryshkur. Ndajnatëherë vreshti dukej i errët, si një pyll me kothishta. Ecja ngadalë, i menduar dhe, po të mos ishte uniforma ime pa kapelë, siç janë ato të ushtarëve të liruar, mund të dukej se bëja shërbimin e rojës. Ti po vonoheshe dhe tek unë luhateshin e kundërshtonin njëra-tjetrën dëshira që të vije dhe shpresa se nuk do të vije më. Kjo e fundit ishte e dhimbshme edhe vetëm kur e mendoja, po për mua do të që shumë lehtësuese sikur hapin e parë të ndarjes ta bëje ti vetë. Ndoshta unë gabohesha kur pandehja se ti nuk mendoje fare për të nesërmen, ndoshta edhe ti si unë e shkoje

shpesh nëpër mend këtë gjë dhe s'kishe gjetur zgjidhje tjetër përveç asaj të një ndarjeje të qetë e me pak trishtim, si ndarja e dy shokëve që kanë jetuar së bashku në një kohë të bukur, por që e dinë që në fillim se një ditë do të ndahen. Si ndarja ime prej Ndocit, prej Manes. Dhe pas kësaj ndarjeje, kur e kur do të çohet e do të na shqetësonte si një pikëllim i hareshëm kujtimi i disa ditëve të bukura. Duhet të ketë edhe dashuri të tilla. Dashuri të heshtura e të pashpallura kurrë, që mbeten pa bleruar, ashtu si bari në dëborërat e gjata të maleve.

Po ti erdhe, ti u duke në krye të rrugicës me hap të shpejtë, gati me vrap.

— Sot nuk më ndahej Titi, — the ti dhe u mbështete lehtë tek unë.

Titi ishte i madhi i vëllezërve të tu, një djallë i hollë e i gjatë, me ca sy përgjues. Unë nuk fola. Ne qëndruam ashtu as larg dhe as aq afër sa do të donim. Ndajnata u bë mbrëmje. Zogjtë e manaferrave u tulatën. Të gjithë zërat i mbytnin fishat e lokomotivave që hynin në stacion dhe mua më dukej se fishkëllima e tyre ishte paralajmërimi i një lamtumire.

— Po tani, Vaso? — pëshpërite ti me zë të ulët.

— Do të më përcjellësh deri në stacion, — thashë unë duke u shtirur sikur s'e kuptova pyetjen tënde.

— Nuk e kam për atë...

— Aha! E po dihet, unë do të nisem.

— Pastaj?

— Pastaj, do të të shkruaj.

— Letrat m'i dërgo në emër të Mirës, tek e emta. Asaj ia kemi treguar të gjitha.

— Vetëm asaj?

— Vetëm asaj.

— Po pse, ç'është kjo e emta e Mirës, që i besoni kaq shumë?

— Shkrimtare.

— Pra, meqë është shkrimtare, ti thua se ajo e kupton drejt dashurinë tonë?

— Po si ndryshe?

Në zërin tënd u drodh një shqetësim i papritur dhe unë u nguta të të qetësoja.

— Ke të drejtë. Do të të shkruaj në adresë të saj.

— Jo për gjë... po ti e di, nëna dhe babai s'dinë gjë akoma.

«Më mirë të mos e mësojnë kurrë», mendova unë. Dhe më rrëmbeu një mërzi e madhe. Ç'do të ndodhë me ty, Linda, kur të mos marrësh asnjë letër prej meje? Do të presësh pak kohë, pastaj do të thuash me vete: sa mirë që ai s'pokujtohet të më shkruajë, pastaj do të njohësh një djalë tjetër ose ndoshta do të të gjejnë një djalë tjetër dhe ti do të fejojesh me të dhe nuk do t'i tregosh kurrë që ke pasur një lidhje të lehtë dashurie, si një ëndërr të shkurtër, me një ushtar që quhej Vaso. Një dashuri të vogël që s'la asnjë brengë. Ndonjë natë! Ëëfasisht, mund të të marrë malli, dhe atëherë do të kesh dëshirë të lotosh fare pakëz në vetmi, me kokën mbuluar me jorgan dhe të nesërmen do të bësh një shëtitje në parkun e liqenit.

Me t'u kthyer në fshat, u përpoqa të të harroja. Vendosa të mos bëhesha i gjallë, as me letra, as me fjalë. Disa herë u ula dhe i shkrova të gjitha ato që duhej të t'i kisha thënë me kohë, domethënë se të desha me shpirt, se ndoshta edhe ti më doje, po dashuria jonë kishte qenë një gabim i përkohshëm, që tani duhej ta ndreqnim, sepse ne nuk mund të martoheshim dot. Unë s'mund ta lija kurrsesi fshatin dhe,

nga ana tjetër, nuk kisha të drejtë të të kërkoja prej teje që të largoheshe nga Tirana e të vije me mua, kaq larg e kaq thellë në male. Letrat nuk i dërgova, por edhe nuk i grisa. Më vinte keq. Më dukej se i kisha shkruar bukur, me zemër. Pastaj i kisha edhe si një ngushëllim. Prej teje kisha pak kujtime: një fotografi të vogël, ku kishe dalë në trotuarin para Monumentit të Skënderbeut dhe stilolapsin që |ma dhurove kur more rrogën e parë në Kombinatin Poligrafik. Letrat e padërguara ishin një kujtim tjetër që të sillte pranë meje. Në to flisja vetëm unë, kurse ti dëgjoje dhe e keqja që se kjo bisedë zhvillohej vetëm sipas dëshirës sime dhe unë nuk e dija aspak se si do t'i përgjigjeshe ti asaj. Shpesh desha që të tregoheshe e bindur dhe t'i pranoje arsyetimet e mia për fshatin dhe për Tiranën, për atë që një martesë e tillë nuk mbahej mend në krahinën tonë, për atë që, e shumta, ishin nja dy-tri raste martesash nga Tirana në qytetin e vogël që është qendra e rrethit tonë, por jo në fshat, në një fshat që është më shumë se dyqind e pesëdhjetë kilometra larg Tiranës. Po nganjëherë më pëlqente të ndodhte edhe ndryshe, domethënë që ti të bëheshe kokëfortë e të thoshe se dashuria nuk përfill asgjë tjetër përveç ndjenjës, kur kjo është e madhe dhe e vërtetë. Dëshiroja të më vërsuleshe me sharje, t'i grisje letrat në sytë e mi, t'i hidhje në zjarr.

Ndërkohë unë isha caktuar brigadier i frutikulturës dhe isha tërë ditën i zënë me punë. Në fshatin tonë isha i vetmi që kisha mbaruar degën e frutikulturës në shkollën e mesme bujqësore dhe kryetari thoshte se mezi më kishin pritur të vija një çikë agroteknikë në pemëtoret tona. Ç'është e vërteta, ato ishin lënë ca pas dore.

Nja dy vjet prodhuan mirë, se u eci edhe moti, po shërbimet e përvitshme, që sigurojnë përtëritjen e sythave frutorë, nuk u qenë bërë në rregull. Më duhej të krasitja vetë, derisa ta mësonin këtë shërbim, që do kujdes të madh, djemtë e vajzat që më dhanë në brigadë. Duhej të merresha vetë me përgatitjen e tretësirave për spërkatjen pranverore, se kjo punë, Linda, nuk është si të përziesh dy lëngje në laborator. Duhet çertifikatë e posaçme, e lëshuar nga seksioni i bujqësisë, që të lejojë të merresh me helmet, dhe këtë e kisha vetëm unë. Dita më shkonte pa e kuptuar dhe në mbrëmje, kur vija në shtëpi, më mundte kapitja, dhe gjumi më qepej e s'më linte kohë as për të menduar. Kështu, fillova të të kujtoj më rrallë. Kisha dëgjuar të thonë se harrimi është më i shpejtë atëherë kur s'ke kohë për të kujtuar. Po kjo nuk qe e lehtë. Ti vije e më shfaqeshe atëherë kur pandehja se ike nga jeta ime dhe kjo pamundësi për të harruar më dëshpëronte. Unë i mbaja mëri vetes, e quaja atë të butë, qaramane, sentimentale. Bile nga inati ndaj vetes u përpoqa... të bija prapë në dashuri. Po, po kjo është e vërtetë. Me fqinjën tonë Lenën. Ajo ishte rritur kur unë isha ushtar, ishte bërë një vajzë shumë e bukur dhe, me atë nuhatjen e pagabueshme të një djali që ka cazë përvojë nga dashuria, unë e kuptova se ajo priste prej meje vetëm një fjalë. Por unë nuk doja t'ia thosha atë fjalë. Ti kishe hyrë në jetën time dhe nuk mund të të nxirrja prej saj me përdhunë. Vetëm në qoftë se do të doje të dilje vetë prej saj...

Kaluan tre muaj. Tre muaj heshtje. Tre muaj pritje. Atëherë thashë me vete se ti më në fund e kuptove atë që unë druhesha ta shkruaja në letra.

Por nuk ndodhi ashtu siç e prisja.

Ti nuk më harrove. Më erdhi një letër prej teje. E shkurtër dhe me një gjuhë të paqartë për këdo që mund t'i binte në dorë. S'di pse duhej të mendoje se letra jote mund të bënte dikë kureshtar dhe ta hapte. Në zarf adresa e dërguesit ishte L. Nanaj, kurse letra kishte vetëm qortime të thëna me humor: «Si ta shpjegojmë, shoku Vaso, heshtjen tënde? Mos vallë të kanë zgjedhur kryetar të kooperativës dhe s'ke kohë të hash bukë e të pish ujë? Mos vallë i harrove kaq shpejt premtimet e shumta dhe fjalët e mëdha, se ty të merrte malli shpejt për shokët e dashur të zemrës dhe se mallin s'dije si ta nxirrje ndryshe, veçse me letra?...» Ishte një letër plot pikëpyetje, së cilës unë nuk iu përgjigja. Mendova se, po t'i përgjigjesha, çdo gjë mund të vinte për drej. Derisa s'kishte kuptim...

Dhe kështu, pas kësaj «ndarjeje», që s'ishte veçse një mundim i kotë për t'u ndarë, pas këtij «harrimi», që s'ishte veçse përpjekje e kotë për të harruar, erdhi ajo ditë kur ti u nise drejt meje. U nise vetëm, fare vetëm. Kjo tregonte se unë nuk të kisha njohur. Ajo që po bëje, nuk ishte guximi i një vajze të dëshpëruar e të mbuluar me thashetheme, i një vajze që s'ka rrugë tjetër veçse të mbyllë sytë dhe ta lërë veten në përroin e fatit. Ti nuk ishe shfaqur në opinion thujse fare me mua. Përveç Mirës, që ishte shoqja jote besnike, dashurinë tonë nuk e dinte tjetër njeri. Ti mund ta mohoje ushtarin tënd dhe të hyje në një lidhje tjetër dashurie, pa ndonjë brerje ndërgjegjeje. Disa fjalë të pëshpëritura nën zë gjatë takimeve të shkurtra, disa të puthura të rrëmbyera në ngutje e sipër me një panik të lehtë se mos po i përgjon diskut, asgjë tjetër. Dhe ushtari ishte i ndershëm,

i gjerë, e me sedër, ai nuk lëndonte dot asnjeri, jo më të përfliste për Lindën, vajzën e Tiranës. Ti i dije të gjitha këto, unë isha i sigurt që ti i dije. Atë ditë ti u detyrove ta gënjesh nënën tënde. Po të qe babai, ndoshta nuk do të guxoje ta bëje këtë, por ai kishte çuar fjalë se kishte një defekt në sondat dhe do të kthehej pas një jave. Ti i the nënës se do të niseshe për një ekskursion dhe ajo, si zakonisht, nuk pyeti shumë.

Ishte verë, trenat gumëzhinin nga udhëtarët që venin e vinin në plazhin e Durrësit, në Liqenin e Pogradecit, në pishat e Voskopojës... Ti kishe marrë me vete një çantë udhëtimi të Mirës dhe disa rroba të domosdoshme dhe s'kishe asgjë të përcaktuar në kokë, as një mendim të saktë se ç'po bëje e ç'do të bëja. Kishe vetëm një ankth, që të hiqte të drejtën e qetësisë. Doje ta takoje ushtarin tënd, që s'donte të bëhej i gjallë dhe të të çonte një letër me dy fjalë, me një fjalë të vetme, me një po ose jo. Ti s'mund ta duroje dot më atë gjendje pasigurie, atë dyshim torturues se mos ishe gënjyer për njeriun që kishte qenë për ty dashuria e parë dhe e vetme.

Ndodhi që në tren të takoheshe me një plak nga krahina jonë. Udhëtarët zbritën njëri pas tjetrit dhe pas stacionit të fundit në kabinë mbetët vetëm të dy. Këtij njeriu unë i mësova vetëm emrin, dhe atë prej teje. As mbiemrin, as ndonjë gjë për familjen e tij, për jetën. Plaku quhej Masar dhe kishte qenë në Laç për të parë nipin që ishte ushtar. Ky njeri ndoshta e kishte vënë re prej kohësh shqetësimin tënd, që ti s'mund ta fshihje dot dhe që rritej nga çasti në çast, sa më tepër largohej treni prej stacioneve të qyteteve të mëdha dhe hynte në tunelet e vogla të luginës së Shkumbinit. Tani ti po e kup-

toje se i kishe hyrë një aventure dhe ajo filonte tamam pas stacionit të fundit të trenit, aty ku duhej të merrje autobusin e linjës që vinte në qendrën e rrethit, ku ti s'kishe asnjë të njohur dhe sepse prej andej s'dije aspak nëse mund të arrije brenda ditës në fshatin tim. Natën mund ta kaloje në hotelin e qytetit, po të nesërmen me ç'mjet do të niseshe për në fshatin e largët Hojzë? Kishte linjë të rregullt e të përditshme autobusësh, apo do të të duhej të prisje në ndonjë udhëkryq ku kalojnë makina të rastit me njerëz të panjohur që sigurisht do të bëheshin kureshtarë e do të pyesnin nga vjen e ku shkon, kë ke farefis, pse nuk kanë dalë të të presin?...

Fshatari plak nuk mund t'i merrte me mend të gjitha këto, ai vërente hutimin tënd, panikun me të cilin ndiqje njërin pas tjetrit stacionet e vogla e pamjet e panjohura të maleve, ujërat e kuqërremta të përrenjve, dhe, kur pa se si bëheshe nervoze nga vonesat e trenit, ai u bind tamam se ajo vajzë me një fustan të lehtë basme pa mëngë, që mërdhinte nga era, por s'donte ta mbyllte dritaren, kishte një shqetësim e një hall që ia trazonte shpirtin keq.

— Ku vete, moj bijë? — të tha ai.

— Në E...

— E po e paskemi rrugën bashkë.

— Vërtet?

Ti u gjallërove papritur dhe e kuptove se me kohë e kishe dëshiruar një bashkudhëtar apo më mirë një udhërrëfyes. T'u duk se rasti e solli për së mbari dhe se ishe me fat, megjithëse takimi yt me plakun nuk mund të quhej krejt i rastit, përderisa treni i asaj linje merr e sjell shumë njerëz nga krahina jonë.

— Ke njerëzit e tu në E.?

— Kam, por... si t'jua them, jo tamam në qytet, ata janë në fshat, në Hojzë.

— Në Hojzë? Oho, u ke bërë telegram të të presin, domosdo!

— Jo, pse? Duhej?

— Duhej, nëse do të arrish që s'onte në fshat.

— A s'mund të shkoj edhe vetëm aty?

Kjo pyetje ty të tradhtoi fare, Linda, dhe plaku e kuptoi se ti s'kishe asnjë dijeni, sa larg nga qyteti ishte fshati Hojzë.

— Po ti s'ke qenë ndonjëherë në fshat?

— Jo! — the ti dhe befas e ndjeve se kishe dëshirë t'i besojë këtij njeriu. T'i hapeshë e t'ia tregojë të gjitha.

— Hojzi është larg, moj çupë. Autobusi vete tri herë në javë. Sot ç'ditë është?

— E mërkurë.

— Nesër në mëngjes e ka radhën.

— Po atëherë, unë... si? — the ti.

— Do të rrish në hotel sonte?

— Në hotel? Ah, po, në hotel.

Atëherë plaku u bind se udhëtimi yt për në atë fshat të largët, nuk qe një vizitë e zakonshme për farefisën. Ai të tha se ishte nga një fshat jo larg qytetit, se kishte në shtëpi plakën, djalin e madh me nusen dhe tre fëmijë, se kishte edhe dy vajza të tjera të martuara, njëra jetonte me të shoqin dhe fëmijët në Kukës, tjetra në një fshat kufitar, ku dhëndri ishte oficer në postën e kufirit, pastaj, me gjysmë zëri, sikur s'donte t'ju dëgjonte njeri, sikur donte të ndante me ty një të fshehtë, të tha se kishte qenë në Laç te nipi ushtar dhe se aty ç'atë kishte rënë era për atë qerrata, domethënë se i kishte pleksur te lat me një krutane në fabrikën e plehut kimik... Plaku rrëfeu ç'mund të të rrëfente për vete dhe për njerëzit e tij dhe kjo do të thoshte se tani

mund t'i besojë plotësisht atij njeriu. Mund ta ndaje me të shqetësimin, e sigurt se ai do të të bëhej krah.

Befas ty të mori të qarët, mbulove sytë me duar dhe mbi flokë ndjeve prekjen e lehtë të pëllëmbës së tij. Ashtu, nëpër dënësia, ti ia tregove të gjitha. Kur u qetësove dhe ngrite sytë, e penduar për dobësinë tënde dhe ai pa atë vendim të papritur që na shfaqet pasi mposhtim hidhërimin dhe na bën të mos kthejmë rrugë kurrë, plaku të pyeti me habi:

— E ke menduar mirë këtë çap, moj bijë?

— E kam vendosur, xhaxha, vetëm në qoftë se ai nuk më do më...

— Si të mos të dojë? A mund të mos e duash një çupë të tillë?

— Po mund edhe të mos më dojë. Ndoshta do të më dëbojë.

— Në i pastë ikur mendja nga vendi, po!

— Oh, more xhaxha... Po ja, edhe ti vetë u çudite me mua, — the ti.

— U çudita, si të mos çuditem? Thonë se në tre vjet na kanë ikur treqind djem kollovare nëpër qytete. Më parë në krahinën tonë quhej si turp të hyje kollovar. Jo, nuk them se është turp, ligji i mirë është, ama... bëhet kjo? Për hatër të qytetit mbyll sytë dhe gremisu aty me këdo që të bie në short? Ç'të bie! Ta sjellin mblesët, thuaj! Ah, për ç'djem që janë! Të kem t'i shtroj me rrip, një nga një. Ka dhe ndonjë që martohet me dashuri. Po të tjerët, aman o zot ku venë e ku mbyten! Lëre, s'dua as t'i kujtoj. Kurse ti... Pa shiko! Dhe ai yti, Vasua jo se s'të do. Ja, po ta them unë që të do.

Plaku nuk më njihte as mua as njerëzit e mi, por i dinte zakonet tona.

— Sonte ti do të vish me mua. Je mike në

shtëpinë time, — tha ai. — Hiç mos fol, do të bëhet siç them unë. Nesër në mëngjes shohim e bëjmë.

Të nesërmen të përcolli vetë deri në fshatin tonë. Të solli në shtëpinë time. Ishte mesditë, në shtëpi qe vetëm nëna.

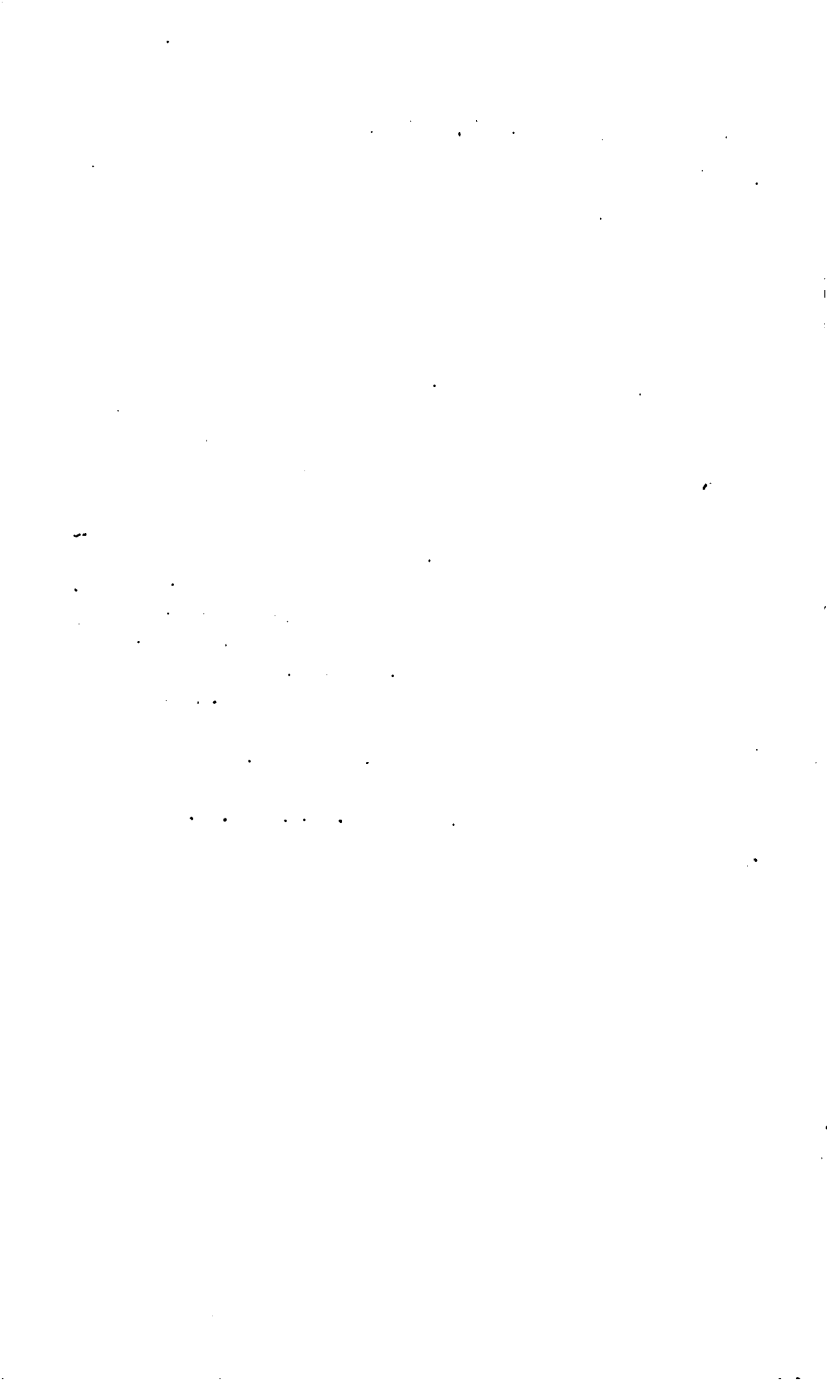
— O grua, — tha ai, — kjo vajzë vjen nga Tirana dhe është nusja e djalit tënd.

Nëna ime po tëhollte petë për lakror. Ajo i kishte duart me brumë e me miell dhe, ashtu, i ra petësi nga dora. Të kishte njohur nga fotografia, që ma kishte dhënë. Kurse unë pandehja se ajo nuk e kishte parë kurrë fotografinë tënde, se ajo nuk mund ta gjente aty ku e mbaja unë. Po nënave nuk u shpëton asgjë. Ajo të leu duart me miell, t'i bëri faqet me brumë...

Kështu erdhe, dhe atë ditë unë e kuptova që ti ishe nga ato vajza për të cilat dashuria e parë mbetet një ideal që ato s'mund ta tradhtojnë kurrë. Dhe, kur njeriu ka një ideal, ai bën atë që të tjerëve mund t'u duket e habitshme, e papritur dhe jashtë kohës.

Dikush mund të mos e besojë historinë tonë. S'ka gjë, le të mos e besojë.

Do të vijë një ditë dhe kjo histori do të quhet e zakonshme.

P È R M B A J T J A

DHEMBJA E NJË DIMRI TË LARGËT	5
NJË DIMËR TJETËR	14
AJO QË FILLON TE PRAGU	22
PA HARRIM	33
DRURËT E PYLLIT	44
NJË VIZITË	58
FTESE PËR SHAH	69
UDHËTARË NË ERRËSIRË	83
KAFJA E ORËS DHJETË E GJYSMË	96
ZËRI PRAPA SHPINE	104
MIRËNJOHJA E DHELPRËS	120
ZËVENDËSI I GRAVE	135
XIXËLLONJA	163 →
PËRKOHËSISHT E BRISHTË	231
BALADË DASHURIE	256